EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Pentru fantezia sardului Dessí, Sardinia reprezintă o categorie necesară: actualitatea cronologică şi europeană a lui Dessí constă nu în capacitatea sa de a ne emoţiona, ci în aceea de a ne face să ne întoarcem cu toată fiinţa într-o lăuntrică şi lentă dar nu mai puţin febrilă căutare a timpului pierdut.

GIANFRANCO CONTINI

Lei 6,50

97

1969

GIUSEPPE DESSÍ ● DEZERTORUL

GIUSEPPE DESSÍ

DEZERTORUL

COLECŢIA MERIDIANE

Desenul copertei: *Florin Ionescu*

Volumul de față a fost alcătuit
în baza lucrărilor:
Giusppe Dessí
IL DIZERTORE

și
LEI ERA L'ACQUA,

Giuseppe Dessí

Dezertorul

În românește de
Anca Giurăscu și *Constantin Stereia*

Editura pentru Literatură Universală

București, 1969

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1918"

Coli tipo: 11 Comanda 2780

DEZERTORUL

I

Cînd s-a vorbit pentru prima dată de monument, Mariangela Eca nici n-a bănuit măcar despre ce se discută. Cei doi băieţi ai ei muriseră de mai bine de patru ani, dar de atunci, pentru ea vremea parcă stătuse-n loc.

Pentru toţi ceilalţi de la Cuadu, chiar şi pentru cei ce pierduseră un fiu, un nepot sau un soţ, războiul se sfîrşise de mult ; războiul şi perioada de după el aduseseră schimbări multe şi adînci chiar şi în orăşelul acesta. Pentru Mariangela, nu. Ea nu băgase şi nu băga de seamă ce se petrecea în jurul său ; dimpotrivă, i se părea că totul rămăsese ca pe timpul cînd fiii ei, în pragul maturităţii, îşi păşteau turmele de capre în pădurea Baddimanna şi făceau brînză şi urdă în vechea tîrlă.

Cuadu, întrega lume, atît cît o putea cuprinde cu închipuirea ei, erau tot ca în clipa cînd cei doi băieţi plecaseră, lăsînd-o în urma lor să plîngă ; o dată cu ea plîngîndu-i şi tatăl lor, acum bătrîn şi neputincios, şi soţia lui Saverio, cel mai mare dintre cei duşi.

De atunci, în afară de amintirile ei, nimic nu mai avea pentru ea importanţă. Chiar dacă-şi continua viaţa zi de zi, făcînd treburile obişnuite, aducînd din Baddimanna, ca totdeauna, legături grele de lemne pe care le vindea cu o jumătate de *pezza*[1], adică douăzeci şi cinci de centime, ca înainte de război, numai amintirea mai însemna ceva pentru ea, şi în amintire, lumea rămînea ca pe vremea cînd cei doi tineri, acum pe propriile lor picioare, începuseră să-şi întemeieze o nouă familie.

Vecinul ei, don Pietro Cioi, paroh la Cuadu, de a cărui gospodărie îngrijea de vreo douăzeci de ani, se străduia mereu s-o facă să înţeleagă că totul se schimbase şi cît de grea se făcuse viaţa pentru toţi.

Războiul fusese o mare nenorocire pentru toţi, nu numai pentru ea. Milioane de oameni îşi părăsiseră căminurile, milioane de oameni din toate ţările ; şi după aceea, alte nenorociri s-au abătut asupra întregii omeniri.

Vorbindu-i de toate acestea, preotul nădăjduia, dacă nu s-o consoleze, măcar s-o îndepărteze cît de puţin de la gîndul fix şi întunecat al durerii ei. Dar în realitate ştia că suferinţa ei nu-şi putea găsi alinare nici în cea mai imensă durere a lumii, pe care femeia n-o cunoştea ; nici meditaţia abstractă asupra durerii universale nu-i putea potoli suferinţa ; şi dacă stăruia, o făcea din obişnuinţa profesională de a consola

---

[1] Veche monedă napolitană de argint. (Notele aparţin traducătoarei.)

şi de a povăţui, şi pentru că durerea aceea mută şi neînduplecată îl îngrijora. Uneori o dojenea, ba şi ţipa la ea. Chiar şi numai un fleac îl făcea să-şi piardă răbdarea. Însă motivul adevărat era că nu izbutea să găsească vorbele care să i se pară potrivite, sau măcar satisfăcătoare. Cu toate că în anii aceia, mulţumită legăturii lor apropiate, de fiecare zi, îi amintise mereu datoria de a se resemna, de a accepta voia Domnului, nu izbutise niciodată s-o tulbure. Ori c-o povăţuia cu răbdarea părintească a duhovnicului, ori că se înfuria, ea îşi vedea de treburi mai departe fără să scoată o vorbă, din care cauză, cîteodată, o silea să-şi lase lucrul ca să-i ţină o predică. Atunci, ea stătea cu capul aplecat, ca o şcolăriţă, privindu-i pantofii.

Şi asta se întîmpla, deşi el cunoştea durerea Mariangelei mai bine decît pe a oricărei alte femei din Cuadu, fie ea mamă, soţie sau soră a celui ce pierise în război. Dojenind-o pentru lipsa ei de resemnare şi de umilinţă şi amintindu-i că ea nu era singura care suferea, rostea numele tuturor acelor femei a căror durere o cunoştea şi pe care le consolase una după alta. Cînd el rostise pentru prima oară aceste nume, Mariangela păruse că se trezeşte pentru o clipă din adînca şi obişnuita ei absenţă, uitîndu-se cu ochii uscaţi de lacrimi la chipul preotului pentru a se convinge dacă spusese într-adevăr ceea ce auzise, atît i se părea de ciudat. Printre cele ce purtau doliu se afla şi Lica, nora ei, soţia lui Saverio, cel mai mare dintre fii, care, după obiceiul împămîntenit între văduvele de război,

trăia cu un bărbat fără să se căsătorească, pentru a nu pierde pensia. În sinea lui, don Pietro îi dădu dreptate Mariangelei să se minuneze de faptul că i se asemuise durerea cu o durere care putea fi consolată, ba chiar se şi sfîrşise. Aşa că, data următoare, îi vorbi doar de mame. Dar şi atunci văzuse ochii bătrînei înălţîndu-se spre chipul lui. Şi în sinea sa găsi încă o dată că uimirea neîncrezătoare a femeii era îndreptăţită. După aceea nu mai reuşi s-o tulbure nici măcar cu argumentul acesta, pe care-l folosea de obicei în împrejurări asemănătoare.

Fără îndoială, pentru ceilalţi, chiar şi pentru mame, deşi viaţa era tristă, prezentul însemna mai mult decît amintirea, cu toate că nimeni nu voia s-o recunoască. Prezentul, care trebuia trăit zi de zi. Şi fiecare găsise într-un fel sau altul o consolare, izbutind să orînduiască amintirile trecutului, să le izoleze în hotare foarte precise, de unde nu trebuia să iasă. Asta e în logica lucrurilor, care coincide cu misterul de necercetat al voinţei divine — spunea preotul. Oricît de adîncă ar fi fost durerea mamelor, oricît s-ar fi răzvrătit, la început, la gîndul că ele trăiau încă deşi fiul lor pierise, după aceea, după cîţiva ani, chiar şi această răzvrătire începea să fie, de cele mai multe ori, dacă nu învinsă, cel puţin îmblînzită, supusă prin orînduirea şi discernerea gîndurilor ; astfel că amintirea şi suspinele îşi găseau pace în rugăciuni făcute la ore foarte precise ale zilei şi în zilele solemne din fiecare an, acceptate de toţi. În felul acesta, durerea

păstrată în taină devenea un fapt public, chiar naţional, pînă la urmă chiar folositoare patriei. Fără ca prin asta să fie mai puţin adîncă. Ba era chiar singurul mijloc de a o aminti celorlalţi, de a o face să-şi păstreze solemnitatea, să fie perpetuată.

Pentru Mariangela însă durerea era numai a ei. Cînd o dată, cu prilejul uneia din solemnităţile publice de acest fel (la care ea se dusese la început fără să ştie despre ce este vorba), primarul din Cuadu, tocmai preamărea simţămîntul înălţător ce le împinsese pe atîtea mame să dăruiască Patriei pe fiii lor, Mariangela, din primul rînd unde se găsea, ca mamă a doi căzuţi, cu cele două cruci de război ce abia-i fuseseră prinse de şalul negru, spusese cu glas tare un cuvînt care-l încremenise pur şi simplu pe primar. Cuvîntul fusese auzit clar de toţi cei din apropierea sa, totuşi nimeni nu ştia exact cine-l rostise.

Nimeni, în afară de don Pietro. Înfăşurată în şalul ei, cu mîinile împreunate în poală şi cu capul înclinat pe spate, stătea acolo adîncită în gînduri, părînd în clipa aceea a nu fi în stare nu numai să exprime dar nici măcar să audă o asemenea neruşinare. Numai don Pietro înţelesese cine aruncase cuvîntul, dar nu suflase o vorbă şi nici nu o dojenise vreodată. Înţelesese, pentru că şi lui îi răspunsese cîndva în felul acesta, şi atunci cufundată în sine însăşi ca acum, abia înălţîndu-şi sprîncenele. Asta se pe-

trecuse cînd voise să-i demonstreze că moartea celor doi băieţi nu fusese atît de absurdă şi nefolositoare cum credea ea.

Tăcuse şi atunci, prefăcîndu-se că nu aude.

II

Deoarece nimeni nu socotea că fiii ei muriseră într-adevăr pe nedrept şi fără nici un folos, Mariangela prefera să nu audă vorbindu-se despre asta şi nu vorbea niciodată, nici măcar cu don Pietro, decît la spovedanie.

Ceea ce se întîmpla în mod obişnuit o dată pe an, de Paşte. În rest, îndemnurile şi mustrările preotului, care-i citea totuşi gîndurile, rămîneau fără răspuns, de parcă le socotea nişte simple bombăneli ce ţineau de proasta lui dispoziţie.

În anumite perioade ale anului treceau săptămîni întregi fără să schimbe un singur cuvînt, în afară de „Lăudat fie Domnul nostru Isus Cristos" cu care ea, de altfel, tăcută ca un şoarece, îl vestea că venise ori că era gata de plecare. Mătura, spăla, deretica, gătea, spăla, călca, fără să scoată o vorbă şi fără ca expresia feţei sale să se schimbe vreodată. Şi putea să tacă aşa la infinit. Însă preotul îşi pierdea cu timpul răbdarea şi găsea un pretext s-o dojenească. Se purta grosolan, ridica glasul, îşi vărsa focul ; dar orice pretext ar fi avut, se întorcea mereu pînă la

urmă la acelaşi subiect, învinuind-o că gulerele erau prost apretate sau pantofii nu fuseseră curăţaţi cum trebuie din cauză că nu se resemna.

Mariangela îl lăsa în voia lui, dar erau singurele clipe cînd pe chipul ei se întrezărea o umbră de simpatie şi îngăduinţă.

Preotul nu izbutise nici măcar după scurgerea atîtor ani să se înveţe cu tristeţea tăcută şi neschimbată care o cuprinsese, şi femeia îl tulbura adesea numai prin simpla ei prezenţă într-atît, încît îl împiedica să se concentreze în lectură sau să se reculeagă în rugăciune.

Atunci sfîrşea prin a o certa, aşteptînd nerăbdător s-o vadă plecînd. Şi ce uşurat se simţea cînd o auzea închizînd poarta grădinii în urma ei ! Pînă a doua zi n-avea să se mai întoarcă. Ajunsese chiar să se gîndească serios s-o concedieze. Dar nu era atît de uşor, fiindcă Mariangela şi soţul ei erau vecinii săi, cu grădina alăturată, şi ea îngrijea de gospodăria lui de cînd fiul ei mai mare, Saverio, pe atunci de zece ani, avusese limbrici. Rugat de Mariangela, don Pietro, deşi fără să creadă, citise nişte versete magice, scăpîndu-l cine ştie cum pe băiat de boală. De atunci, Mariangela se oferise, şi aproape îi impusese, cu încăpăţînarea ei, să-i îngrijească de gospodărie, din recunoştinţă, dar mai ales (după cum pricepuse el prea bine) dintr-o teamă superstiţioasă, de parcă frecventarea casei lui şi faptul că-l slujea ar fi fost un mijloc nu atît de a trage foloase de pe urma misterioaselor puteri pe care i le atribuia, cît pentru a le neutraliza. Dovada cea mai bună era faptul că nu voise să

primească niciodată bani pentru munca ei. Don Pietro, după ce stăruise zadarnic, sfîrşise prin a-i face un carnet de economii, depunînd în fiecare lună plata pe care o stabilise : un scud.

Pe atunci, cinci lire constituiau o plată potrivită pentru serviciile ei modeste, ba poate chiar exagerată, dar pe măsură ce banii se devalorizau, suma aceasta nu i s-a mai părut îndestulătoare. Totuşi, din obişnuinţă, depunea în fiecare lună pe libret tot cinci lire, mulţumindu-se să păstreze obiceiul şi promiţîndu-şi să adauge toată diferenţa mai tîrziu, la timpul potrivit, dintr-o dată.

Începînd cu timpul acela îndepărtat, se strînseseră pe libret cam opt sute de lire ; însă vreme de paisprezece ani, Mariangela nu pomenise niciodată de banii aceştia, cu toate că ştia de existenţa lor. De aceea, preotul se miră foarte mult cînd ea îl întrebă într-o zi dacă mai existau şi dacă putea să-i folosească după plac. Dar se miră şi mai mult cînd femeia, după ce primi răspunsul lui afirmativ, îl întrebă dacă poate să-i dea. Don Pietro, care tocmai avea în casă o sumă corespunzătoare, îi luă din sertarul biroului şi-i înmînă îndată fără să-i pună vreo întrebare, convins că-i va spune mai tîrziu la ce-i folosise. Erau monede de argint şi cîteva bancnote. Mariangela îi numără, sub ochii scrutători ai preotului, care urmăreau fiecare gest, îi înfăşură într-o basma şi-i băgă în buzunarul adînc al fustei, unde ţinea mătăniile şi cuţitaşul de tăiat pîine cînd se ducea la cîmp. El îşi dădu

seama că banii aceia aveau o destinaţie precisă. Dar ea nu spuse nimic nici în ziua aceea, nici în zilele următoare.

Faptul că nu-i dădea nici o explicaţie îl făcu bănuitor.

Tocmai în zilele acelea, grupuri mici de fete, organizate de marchizul Roberto Manca di Tharros, umblau din casă în casă, cerînd bani oamenilor sărmani pentru monumentul care trebuia să se înalţe în piaţa municipiului. Mergeau ca odinioară, în timpul războiului, cînd se strîngeau fonduri pentru Crucea Roşie, la braţ cu o panglică tricoloră, în mînă cu nişte cutii de pantofi, goale, sigilate cu ceară, în care se făcuse cu un briceag o deschizătură pentru a introduce înăuntru monedele sau bancnotele. Don Pietro, de cum le văzu, avu o primă bănuială, însă o îndepărtă imediat, gîndindu-se că nu se putea ca Mariangela să fi cedat sugestiilor propagandei acelor învăţătoare, care vorbeau totdeauna de patrie, de sacrificiu, de mame eroice. Tot lucruri ce ar fi făcut-o să spună cuvîntul acela.

Dar, trecînd puţin după aceea prin piaţă, se convinse de adevărul intuiţiei sale. I-l strigă în gura mare Roberto Manca ; acesta stătea în uşa clubului, ţinînd un fel de adunare şi fluturînd o foaie de hîrtie, care era, după cum aflã după aceea, o scrisoare de mulţumire pentru Mariangela. Roberto Manca striga că săracii dădeau un bun exemplu domnilor, bogaţilor, şi o femeie sărmană, care-şi cîştigase viaţa ca servitoare prost plătită şi vînzînd sarcini de lemne, după

ce dăduse Italiei doi fii, acum oferea ultimele ei economii pentru ridicarea monumentului : opt sute treizeci şi cinci de lire, o sumă pe care nici măcar cei mai înstăriţi nu s-ar fi gîndit s-o doneze. „Şi această femeie, strigă el roşu la faţă şi cu vinele gîtului umflate, această femeie este servitoarea dumitale, părinte Cioi, servitoarea dumitale !"

Localnicii ştiau că don Pietro se împotrivise din primul moment proiectului căpitanului Manca. Îşi spunea pretutindeni părerea, susţinînd că pentru a proslăvi memoria eroilor ajungea o placă frumoasă zidită în faţada primăriei. Nu era o absurditate să se cheltuiască atîţia bani pentru un monument, care va fi fără îndoială urît, cînd la Cuadu lipseau atîtea alte opere neapărat trebuincioase ? Cu aceste argumente, definite ca defetiste de către Roberto Manca, preotul era pus alături de cei mai bogaţi oameni, de acei *prinzipales*, duşmani ai proiectului, care se temeau că o probabilă alocare de fonduri din partea administraţiei comunale ar atrage după sine o majorare a taxelor comunale.

De aceea, nobilul căpitan în rezervă, Roberto Manca, decorat, rănit, ba şi mai mult, invalid pensionar, care fusese voluntar la Fiume şi, după cum spunea preotul Cioi, „căzuse onorific pe cîmpul de luptă", îl ataca din uşa clubului, vînturînd hîrtia mai sus-pomenită. Nu putea desigur să se certe cu cavalerul Alessandro Comina, cel mai înverşunat dintre adversarii săi.

III

Cu o asemenea publicitate, în zilele acelea nu se mai vorbea de altceva la Cuadu. Povestea celor opt sute de lire ale Mariangelei Eca făcu înconjurul tuturor caselor. Se vorbea despre ea nu numai la club, la poştă, la primărie, prin frizerii, prin prăvălii, la spălătoria publică, dar şi în sacristie. Fiecare comenta evenimentul în felul său şi se făceau presupunerile cele mai felurite. Cineva insinuă chiar că Mariangela nu făcuse oferta fără ştirea stăpînului ei şi împotriva voinţei lui, ci tocmai la îndemnul şi cu concursul acestuia — pentru că preotul Cioi voia să se distreze punînd în încurcătură comitetul.

Această absurditate cîştigă teren şi fu acceptată de toţi, chiar şi de partizanii preotului, care rîdeau în spatele celorlalţi şi admirau extraordinara fineţe a ideii.

Părea ciudat ca o femeie sărmană ca Mariangela să dispună de o sumă atît de mare, dar admiţînd că putea să dispună de ea, cum de-i trecuse prin minte s-o cheltuiască pentru ridicarea monumentului eroilor, chiar dacă s-ar ţine seama de faptul că printre aceşti eroi se aflau şi cei doi fii ai săi. Cu opt sute de lire ar fi putut şi ea, ca oricare altul, să-şi comande un monument la cimitir.

Această ciudată versiune a fost acceptată pînă la urmă atît de prietenii lui don Pietro, cît şi de susţinătorii proiectului marchizului. Printre aceştia din urmă se afla şi vicarul, monseniorul Tar-

cisio Pau, care-i recomandase lui don Pietro, abia cu cîteva zile în urmă, să explice credincioşilor, după lectura *Evangheliei*, scopul comitetului din care făcea şi el parte în calitate de reprezentant al Curiei episcopiei. Subalternul său îi răspunsese că-i va da ascultare dacă va fi vorba de un ordin. Dar dacă nu era un ordin — şi el ştia că nu putea fi — şi era un simplu îndemn, prefera să concentreze atenţia sa şi a credincioşilor lui asupra altor subiecte. Vicarul ripostase tăios că îndemnul se transforma din clipa aceea în ordin, şi don Pietro, care-i datora supunere, plecase capul şi explicase din altar, duminica, „intenţiile comitetului".

Monseniorul Tarcisio Pau ar fi putut fi, spuneau persoanele bine informate, unul din episcopii cei mai tineri ai creştinătăţii, dacă numirea sa nu ar fi fost mereu pusă în discuţie şi amînată din cauza firii lui pătimaşe şi violente. El se revanşa printr-o activitate febrilă, care se extindea şi pe tărîm politic. Licenţiat în drept, pe lîngă teologie, studiase şi într-un colegiu celebru din capitală şi fusese capelanul unui general de corp de armată, ceea ce-i ridica enorm prestigiul şi-l făcea să-şi exercite şi mai despotic autoritatea.

Don Pietro Cioi, bătrîn şi lipsit de ambiţii, aspru, sarcastic şi nepăsător, îi dădea tînărului vicar neîntrerupte motive de a se plînge şi de a-l mustra, însă preotul îndura de obicei răbdător, ripostîndu-i numai arareori clocotitorului său superior care, pe de altă parte, ştia foarte bine că dincolo de o anumită limită, puterea de

a îndura încetează şi ar fi periculos să mai spună chiar şi numai o silabă mai mult.

Sacrificiul cel mai mare îl făcuse don Pietro chiar de la început, cînd monseniorul sosise la Cuadu proaspăt investit cu autoritatea sa de vicar şi-i impusese să renunţe la vînătoare.

După oferta Mariangelei şi după zvonurile mai mult sau mai puţin răuvoitoare, vicarul îl întîmpină într-o zi pe don Pietro cu un surîs batjocoritor. Era pur şi simplu minunat, spunea el, că scosese din pungă o sumă atît de însemnată numai pentru a-i face lui în ciudă. Vorbind, gîfîia iritat, aranjîndu-şi pe cap tricornul, care părea mereu că e gata să-şi ia zborul, întocmai ca un fluture negru.

Se aflau în sacristie şi tocmai se îmbrăca pentru liturghie, ajutat de diaconul seminarist şi de copiii din cor. Don Pietro rămăsese în prag, cu pălăria în mînă. Vicarul avea un caracter rău, dar nu era prost. „Nu chiar pînă-ntr-atîta", gîndi don Pietro, punîndu-şi pălăria pe dulap, la locul obişnuit.

Povestea asta cu pălăria pusă pe dulap, vicarul nu putea s-o sufere. Lui, mic şi sanguin, i se părea o dovadă de superioritate din partea preotului înalt şi slab. Don Pietro, în schimb, o făcea pentru că aşa-i era obiceiul, şi acela era pentru el locul cel mai comod.

Şi de data aceasta, gestul acela, care exprima o uimire întîrziată, îl supără mult pe monseniorul Pau, nevoit să ridice braţele scurte şi grase, pentru a îngădui ajutoarelor sale să-i lege brîul stiharului.

„Deci e adevărat! E şi prost", se gîndea don Pietro, cercetîndu-l din ochi cu o uimire oarecum amuzată şi clătinînd încet capul.

Gîndul acesta i se citea atît de clar pe faţă, încît vicarul nu mai ştiu ce să spună şi-şi îmbrăcă tare furios sacosul pe care i-l întindea diaconul.

IV

Mariangela încredinţase banii învăţătoarei Pietrina Cherchi, fără să-şi închipuie ce urmări va avea gestul ei şi la cîte discuţii contradictorii va da naştere. Cu atît mai puţin îşi închipuia că don Pietro va fi pus în mare încurcătură din cauza ei. Era convinsă că totul va rămîne între ea şi învăţătoare, deşi îşi dăduse seama că suma era foarte mare. I se părea într-adevăr enormă chiar şi ei, o femeie sărmană, rămasă cu aceeaşi concepţie despre bani de dinainte de război, cînd circulau încă scuzii de argint ai lui Vittorio Emanuele al II-lea, ba chiar şi cîte un *marengo*.

Dar tocmai de aceea credea că învăţătoarea va păstra secretul şi nu va spune nimănui nimic. De ce să vorbeşti de treaba asta? Lucrul trebuia să rămînă între ele. Ce, pe celelalte femei le întreba cineva cîţi bani vîrau în cutie prin deschizătura ei?

Încredinţase banii fără măcar să dezlege colţurile basmalei pe care o înnodase puţin mai înainte sub ochii cercetători ai preotului Cioi.

Şi învăţătoarea îi luase fără să se mire, de parcă se înţelesese mai dinainte cu ea. Sau o fi crezut că sînt ouă?

De cînd învăţătoarea se ocupase de pensia Licăi, ea-i ducea uneori cîte cinci-şase ouă proaspete.

Iată ce trebuie să fi crezut Mariangela, cînd plecase fără să spună nimic şi fără măcar să-i lase timp să vadă ce e în legătură.

Nu se gîndise că la Cuadu nu se va vorbi zile în şir de altceva, după cum nu se gîndise că face un sacrificiu, că se lipseşte de ceva important.

Suma, după felul ei de a judeca, nu-i aparţinea. Nu era nici a ei, nici a altora. Nici măcar a lui don Pietro. Doar nu în glumă îi luase el libretul de economii, cu paisprezece ani în urmă. Şi nici ea nu făgăduise în glumă, în sinea ei, de a-l sluji fără plată. Pentru că asta era o făgăduială pe care o făcuse în sinea ei, după ce limbricii copilului dispăruseră în chip uluitor.

Dacă era adevărat că preotul nu voia ca ea să-l slujească pe degeaba, tot atît de adevărat era şi faptul că ea nu se atinsese de-a lungul atîtor ani de nici o singură liră din suma lunară depusă de el pentru dînsa; nu luase niciodată nici măcar o liră, pentru ca nu cumva puterea misterioasă a preotului şi a casei lui, unde se ducea zilnic, cu o teamă respectuoasă — casă ce se afla zid în zid cu a ei — să nu se întoarcă împotriva fiilor săi. Dacă Giovanni şi Saverio ar fi trăit, banii pe care preotul se încăpăţîna de atîţia ani să-i depună la poştă ar fi rămas la

nesfîrşit înscrişi în libret şi nu s-ar fi atins niciodată de ei. I-ar fi cerut preotului ca după moartea sa să-i hărăzească bisericii sau pomenilor. Pentru ea nu ar fi luat, în ruptul capului, o liră, nici ca să-şi cumpere pîinea cea de toate zilele.

Cîtă vreme fiii ei trăiau, scuzii aceia depuşi, ce se aflau la o distanţă aproape egală între ea şi don Pietro, aveau raţiunea lor de a fi şi de a rămîne acolo unde erau. Dînsa putea chiar să-i uite. Dar, de patru ani, de cînd băieţii pieriseră, se gîndea mereu la bani. Ce rost aveau ? Erau o stavilă. Erau, pentru ea, o grijă, o obsesie.

Aşa că atunci cînd auzise vorbindu-se de monument şi i se lămurise că printre numele celorlalţi tineri din Cuadu morţi în război, ce urmau să fie săpate în piatră, se afla şi numele băieţilor ei, socotise că avea cel mai bun prilej să scape de greutatea ce-o apăsa fără rost.

Auzindu-i şi pe ceilalţi vorbind despre asta, se întărea şi mai mult în convingerea sa. Pe lîngă aceasta, i se părea că monumentul era cu totul altceva decît vorbele despre Patrie şi holocaust, pe care le ura. Ea atît ştia, că numele vor fi scrise pe piatra de mormînt ; şi monumentul însemna tăcere. Era sfîrşitul tuturor discursurilor, al tuturor prostiilor care se repetau despre tinerii dispăruţi.

Ajunsese la părerea aceasta poate gîndindu-se la puţinele morminte de marmură din cimitirul de la Cuadu, care, izolate în mijlocul simplelor cruci de lemn sau fier, dominau tăcerea, ba chiar părînd ele însele că împrăştie tăcere.

Aşa îşi închipuia dînsa monumentul şi, mulţumită acestui simbol, durerea ei îşi găsea pentru prima oară mîngîiere în durerea celorlalţi, o mîngîiere pe care nici un cuvînt nu i-o putuse da vreodată.

Părerea aceasta se şi conturase în mintea ei, cînd don Pietro, rupînd rezerva pe care şi-o impusese, o certase pentru darul celor opt sute treizeci şi cinci de lire.

V

Scena următoare s-a petrecut într-o după-amiază în grădina preotului Cioi. Tocmai curăţa un boschet de trandafiri, cînd auzi scîrţîind portiţa de lemn şi, întorcîndu-se, o văzu pe Mariangela aducînd din curtea ei coşul de rufe cu albiturile călcate.

Simţi cum îl cuprinde furia, dar avu timp să se liniştească, mai tăind vreo două-trei rămurele. Respiră adînc şi închise foarfecele, netezind mereu trunchiul rănit cu briceagul de altoi, pînă cînd auzi în spate zgomotul picioarelor desculţe ce se apropiau.

Se întoarse încet şi o examină îndelung : era atît de bătrînă, de mică şi de slabă, cu şorţul şi basmaua neagră a veşnicului ei doliu, verzui de soare şi de ploaie.

Aşa arăta.

Deşi Mariangela venea zilnic la el să-i facă gospodăria, uita mereu cum arată cînd îşi închipuia c-o dojeneşte, fără ca să fie de faţă. Certînd-o-n gînd, îşi amintea cum fusese înainte, cu mulţi ani în urmă, cînd se mai bucura încă de tinereţe. Deşi scundă, era puternică, rezistentă, încăpăţînată, cu ochi vii şi ironici chiar şi atunci cînd tăcea, şi cu o cută uşoară în colţul buzelor, care-i dădea o expresie de şiretenie ascunsă. Era mică şi vînjoasă.

Preotul îşi luă ochii de la ea, suflă cu furie în foarfeca de curăţat pomii, pe care o mai ţinea în mînă, o strînse în cureluşa de piele cu mînie stăpînită şi, aplecîndu-se puţin pe vine (pînă cu cîţiva ani în urmă purta de obicei sub veşmînt pantaloni de vînătoare cu cizme înalte), o băgă în fundul buzunarului lateral.

— Nu trebuia să le dai ălora nimic, spuse el repezit, ridicîndu-şi în aer mîna mare şi lată.

Apoi deschise briceagul cu un declic şi începu să netezească iar cu lama trunchiul rănit.

— Nimic, nici măcar o liră nu trebuia să le dai!

Se întoarse s-o privească. Ea stătea cu capul în jos, fără să răspundă.

— Nimic! repetă el. Îşi dădu seama că aproape striga.

O clipă, ochii ei străluciră şireţi, în timp ce-şi aşeza părul sub basma.

— Opt sute de lire! exclamă preotul, cu un gest ca de rugăciune.

Pescui iar foarfeca din fundul buzunarului şi o învîrti în aer. Cu o lovitură hotărîtă, precisă,

tăie o altă ramură a plantei ce se înălţa cu tulpina ei plăpîndă puţin strîmbă, cu rămurelele sale subţiri, cu frunzele tremurînde. „Ce sînt opt sute de lire?" se-ntreba el între timp.

Ea-şi ţinea ochii plecaţi, privind ba crenguţele plantei, ba pantofii plini de noroi ai preotului.

— Tu eşti săracă, vorbi el, şi-şi drese glasul. Nimeni n-a dăruit atîţia bani. Cît crezi c-a dat, de pildă, cavalerul Comina? Cu toate că şi el...

Era să zică: „Şi el are un fiu mort în război", dar se opri la timp.

Ea stătea cu gîtul întins, fără să răspundă, ca totdeauna cînd o mustra. Mirosea a fum, a colibă plină de fum, se gîndi el; şi-l cuprinse un fel de plictiseală şi de milă.

— Şi bărbatu-tău? Bărbatu-tău nu ţi-a spus nimic?

Preotul suflă în foarfece şi le lăsă din nou să alunece în fundul buzunarului. Femeia, văzînd că sfîrşise de altoit planta, se aplecă sprintenă să culeagă ramurile tăiate, le puse în şorţ şi se duse să le arunce la grămada de uscături din spatele gardului viu.

— Ai făcut-o dinadins, mîrîi el. Dinadins!

Mai aruncă o privire spre spinarea osoasă, încovoiată a femeii şi porni spre bucătărie cu paşi mari. Ea îl ajunse mergînd iute cu paşi mărunţi şi intrară împreună în casă.

— Ia spune, cu cît vinzi o legătură de lemne? zise el, oprindu-se în mijlocul camerei şi întorcîndu-se spre ea. Cu capul, lovi mica lampă care atîrna de plafon. O imobiliză şi o ridică în sus

coborînd contragreutatea. Apoi închise ochii, oftînd: Oh, Doamne!

— O zi întreagă muncești să aduni o legătură de lemne, spuse el aproape în șoaptă și, arătînd cu degetul spre perete, în direcția muntelui, urmă: Te duci pe muntele acela...

Revăzu în minte luminișul pustiu din Baddimanna, unde se afla pe vremuri tîrla celor doi băieți, și unde el se oprea, cînd se ducea la vînătoare, să bea o ceașcă de lapte abia muls; revăzu coliba încăpătoare cu ușa triunghiulară — și coborî încet-încet brațul.

Se așeză și se aplecă să-și desfacă șireturile de la pantofi.

Femeia se duse, fără o vorbă, să ia pantofii curățați de după vatră și îngenunche să-l ajute ca de obicei să-i încalțe; dar el îi îndepărtă cu asprime mîinile. Tăcerea ei îl enerva tot mai tare — tăcerea care se născuse cu ea, crescuse și îmbătrînise cu ea.

— Sînteți bătrîni, tu și cu Gerolamo, spuse preotul, oftînd. Trebuie să vă gîndiți la viitor. Cine o să vă întrețină cînd n-o să mai puteți munci? O să cerșiți.

Ea dădu din cap oftînd. Se ridică de jos cu privirea fixă într-un colț al camerei, îndreptîndu-și trupul cu trudă. Și se duse să ia rîșnița și borcanul cu cafea prăjită.

În clipa următoare, zgomotul rîșniței umplu odaia. Ea o strîngea la piept, învăluită și ocrotită de acest zgomot, uitîndu-se afară pe fereastră.

VI

Dintr-o experiență îndelungată, don Pietro Cioi învățase cu vremea să citească gîndurile celorlalți; gîndurile cele mai simple, care nu găseau calea vorbelor. Le citise totdeauna și pe ale Mariangelei. Uneori, din cauza insensibilității acesteia, le înțelesese cu o oarecare întîrziere, dar oricum, le citea. Le găsea, le descoperea după ce ele își duceau existența în tăcerea aceea binecunoscută. Nici acum nu înțelegea ceva — ceva nu-i era limpede. În gîndul necurmat la copiii ei se ascundea ceva ce nu putea desluși — era ca o tăcere în tăcere.

Don Pietro văzuse durerea femeii cînd jandarmii îi aduseseră prima telegramă, aceea care anunțase moartea fiului mai mic, Giovanni. Durerea poate fi transparentă, ca și bucuria. Dar cînd, după cîteva luni, Saverio, cel care-i mai rămăsese, fusese dat dispărut, o prăpastie de tăcere o despărțise pe Mariangela de restul lumii, întruchipată în durerea mută, fără lacrimi, care mai dura și acum. De atunci nu s-a mai tînguit. Un strigăt îi scăpase de pe buze și rămăsese nemișcată, uitîndu-se pe fereastră, ca și acum.

Chiar dacă preotul, obișnuit să citească gîndurile, să pătrundă tainele oamenilor pe care-i cunoștea, izbutea să priceapă, priceperea asta nu-i slujea la nimic în afară doar de faptul de a fi solidar cu celălalt în tăcere. Dacă din acea tăcere părea că se naște o rază de înțelegere, și el încerca să spună ceva, tăcerea ei devenea de ne-

pătruns, şi durerea părea s-o ducă departe, lăsînd în urma ei numai un gol. Se încăpăţîna să-i privească ghetele, absentă ; şi dacă după aceea îşi revenea la un moment dat şi-l privea în faţă, în ochii ei nu citeai decît o rugăciune mută — pentru tăcere.

O singură dată plînsese, după acel strigăt. După cîteva zile. El tocmai îi spusese că dispărut nu însemna mort ; Saverio putea să se mai întoarcă. Femeia îşi strînsese buzele şi, ridicîndu-şi ochii, îi aruncase o privire vie, apoi o podidiseră lacrimile... Cît se simţise de nenorocit, de neputincios s-o ajute în clipa aceea.

După moartea fratelui mai tînăr, Saverio plecase în permisie. Comandantul companiei îi dăduse speranţa că va fi scutit de a se mai duce pe front. Dar, fiindcă permisia expirase, fără ca speranţa aceasta, pe care mama o socotea o promisiune, să se fi împlinit, plecase din nou la război. Apoi venise vestea : dispărut.

Nu avuseseră curajul să-i spună că murise — asta gîndea ea. Şi scăpase strigătul acela asemănător cu un lătrat.

Desigur, nu-şi închipuise, în clipa aceea, că fiul ei trăia, trăia într-adevăr, după cum spusese, fără s-o creadă, don Pietro. Nu-şi închipuia că tocmai atunci, în clipa aceea, el era pe drum, trecînd prin mii de greutăţi şi primejdii, încercînd să se întoarcă la Cuadu, să se ascundă în pădurile pe care le cunoştea copac cu copac, desiş cu desiş, la Baddimanna, unde, pînă cu doi ani în urmă, dusese la păşune caprele în fie-

care noapte. Nu-şi închipuia că o lună mai tîrziu, cînd îl credea cu adevărat mort, părăsit într-un şanţ, descărnat de păsări şi de furnici (ea nu ştia cum erau Carso, tranşeele, sîrma ghimpată, deşi Saverio încercase s-o lămurească, să-i spună şi ce se-ntîmplă cu morţii acolo), că-l va revedea în faţa ei viu, cu mirosul lui sălbatic şi puternic de bărbat, de păstor, în uşa colibei vechii tîrle părăsite.

În cele din urmă, toate celelalte argumente dovedindu-se fără rost, don Pietro ajunsese la mustrări, la un ton aspru, care oglindea însă şi senzaţia supărătoare, iscată din nişte gînduri încîlcite, din ceva încă nelămurit între el şi bătrînă.

Se întrebase de multe ori dacă Mariangela nu se simţea cumva răspunzătoare de moartea fiului ei. Poate credea că ea îi băgase în cap ideea fugii, cînd îi smulsese copilăreşte, prosteşte, promisiunea că va încerca să scape de acolo, punîndu-se la adăpost, dacă nu-i dădeau dispensa. Şi după aceea se simţea probabil răspunzătoare, vinovată de fuga lui nebunească, din cauza rugăminţii absurde pe care-o făcuse fiului său în momentul despărţirii. Cu toate că Mariangela nu i-o mărturisise niciodată, el ajunsese la convingerea că ea se simţea vinovată de cele întîmplate, deoarece nu cunoştea adevărata cauză a fugii ; şi de mai multe ori, mai ales la început, era gata-gata să-i dezvăluie adevărul. Dar nu fusese decît o ispită. El nu avea dreptul s-o facă părtaşa unei taine încredinţată doar lui, taină

care trebuia să se sfîrşească o dată cu el. Aşa că nu putea cu nici un chip să încerce calea aceasta pentru a o smulge ideii ei fixe, de neînlăturat.

VII

Mariangela pusese cafetiera pe plită, şi acum aştepta să fiarbă. Se uita mereu la colţul ferestrei, făcînd cu capul mişcarea ei obişnuită, de parcă ar fi înghiţit ceva. Putea să aştepte aşa la nesfîrşit, fără să răspundă la întrebările ce i se puneau, şi nu găseai în atitudinea ei nici obrăznicie, nici sfială, ci o convingere adîncă de a tăcea.

Numai la intervale lungi vorbea de fiii săi cu don Pietro, la spovedanie. Fiindcă spovedania este şi ea tăcere, o tăcere în care comunici, aproape fără cuvinte, un puţ adînc de unde parcă se întoarce un ecou, care apoi se stinge.

Cînd apa ţîşni pe gura laterală a cafetierei, Mariangela o întoarse iute, o şterse cu cîrpa şi o puse lîngă don Pietro. Cafeaua se filtra picătură cu picătură, cu un pic-pic precis. În jur se răspîndea parfumul.

— Ia şi tu o ceaşcă, porunci preotul.

Ea o luă şi o puse lîngă cealaltă, dar fără farfurioară.

Arăta mai bătrînă decît era, aşa mică şi uscată, cu părul rar şi încărunţit, despărţit de o cărare

în creştetul capului acoperit cu o basma verzuie, care fusese odată neagră ; şi ce miros de fum, de colibă plină de fum, şi de adîncă tăcere.

Preotul turnă cafeaua în ceşcuţe şi-i făcu un semn ; ea şi-o luă pe a ei. Avea vîrsta lui, dar părea mai bătrînă.

O privea în timp ce-şi sorbea cafeaua, suflînd în ea la fiecare sorbitură. Simţea mereu nevoia s-o privească, pentru a se convinge cît de mult îmbătrînise, că nu mai era vînjoasă ca odinioară, ca înainte de moartea fiilor ei. Şi-o amintea mereu cum arăta cu atîţia ani în urmă, cînd copiii erau mici, Giovanni, voinic, puternic, şi celălalt, Saverio, slăbănog şi bolnăvicios. El se învoise, mai în serios, mai rîzînd, să citească versetele acelea ciudate (pe care de altfel le găseai în *Breviar*) şi băiatul se vindecase într-adevăr de limbrici într-o singură noapte. Mariangela venise în fugă să i-o spună, trăgînd după ea băieţelul îndărătnic ; şi-i sărutase mîna, ceea ce nu făcea niciodată. Atunci avea părul negru, era vînjoasă, o femeie mică şi puternică, neobosită, în stare să ducă pe cap greutăţi uriaşe. Chiar şi pe vremea aceea mirosea a fum, mirosul săracilor din Cuadu, şi era la fel de încăpăţînată ca acum.

— Nu, n-am nevoie de nimic, spuse preotul, răspunzînd unui gest întrebător al bătrînei ; şi ea îşi luă rămas bun cu salutul obişnuit :

— Lăudat fie Domnul nostru Isus Cristos, la care don Pietro răspunse cu buzele strînse, făcînd semnul crucii cu două degete :

— În veci fie lăudat.

VIII

Propunerea de a înălţa la Cuadu un monument al eroilor din Marele Război fusese făcută aproape cu un an mai înainte de nobilul Roberto Manca di Tharros, dar fără succes. Domnii care frecventau clubul de lectură „Regina Margherita" o părăsiseră.

La club se hotărau cele mai importante probleme cetăţeneşti ; membrii lui erau cei care cîntăreau, analizau, examinau în prealabil pînă şi hotărîrile pe care Consiliul comunal le lua după aceea.

De fapt, consiliul era format din ei înşişi, din fiii lor, din nepoţii sau prietenii lor.

Pe atunci era primar Edmondo Escano, fiu de oameni sărmani, care în copilărie mătura încăperile clubului şi purta puştile lui Dante Tavèra şi ale fraţilor Isalle, cînd se duceau la vînătoare. În vremea aceea îşi schilodise mîna stîngă. Apoi dobîndise antrepriza tutungeriei, şi pentru că era un bun trăgător şi un bun jucător de cărţi, din servitor ajunsese un fel de administrator sau supraintendent al clubului, care era de lectură doar cu numele. În realitate, acolo se întîlneau vînătorii şi jucătorii de cărţi. Acolo, *prinzipales* din Cuadu, departe de soţiile lor, petreceau orele cele mai frumoase, jucînd, fumînd şi bînd vinul alb şi rachiul de care Edmondo se îngrijea ca şi de tutun şi de cărţile de joc.

Era şi o sală de lectură adevărată, cu o masă mare acoperită cu un covor vechi, cu vreo douăsprezece scaune, cîteva jurnale şi un portret al reginei-mame, de pe vremea frumoasei Otero. Pe-atunci se citea mai mult, cel puţin judecînd după poliţele goale ce se întindeau de-a lungul pereţilor. În schimb, în ultimul timp, mai ales după război, din motive de economie, pe lîngă cele de prudenţă, abonamentele fuseseră reduse: patru sau cinci ziare, inclusiv cele care se tipăreau atunci în Insulă, printre care se afla şi organul partidului separatist — o foaie bătăioasă, privită de unii ca de-a dreptul revoluţionară din cauza tiradelor sale împotriva guvernului şi a Italiei, dar acceptată de cei mai mulţi, deşi cu oarecari rezerve. Cu tot ceea ce se întîmpla în Peninsulă, lucrul cel mai bun era să transformi în avantaj dezavantajul de a fi insular şi să te separi o dată pentru totdeauna de Italia. Cu atît mai mult cu cît, spunea foaia separatistă, o dată cu independenţa, s-ar relua schimburile comerciale cu Franţa.

Acestea erau subiectele care provocau discuţii însufleţite în sala de lectură, dar aproape totdeauna doar bătrînii citeau şi discutau politică. Tinerii jucau liniştiţi în sălile alăturate şi apăreau în uşă pentru a asista la spectacol, numai cînd îi auzeau urlînd şi bătînd cu pumnii în masă. Însă unii dintre ei îşi continuau netulburaţi jocul de cărţi chiar şi în cazul acesta, fără să ia în seamă ce se petrecea în sala cealaltă.

Printre aceştia se afla totdeauna şi Edmondo ; el ştia după prima mînă ce cărţi aveau adversarii, ceea ce era lucrul principal, măcar în aparenţă.

3 — Dezertorul — c. 2789

Pe vremea cînd Roberto Manca propusese pentru prima oară să se ridice monumentul, Edmondo abia fusese făcut primar, şi se spunea că primea ordine de la cavalerul Alessandro Comina, deşi nimeni n-o ştia sigur, deoarece stăpînul tutungeriei se purta în tot ce făcea ca la masa de joc ; fuma ţigară după ţigară, privea, asculta şi nu scotea o vorbă.

Desigur că pe vremea aceea cei din familia Comina aveau o *importanţă mult mai mare* decît cei din familia Manca. Marchizii Manca di Tharros fuseseră puternici în trecut, dar lucrurile se schimbaseră. Se schimbaseră în jurul lor. Stăpîneau acelaşi număr de hectare de pămînt, ca atunci cînd erau una din cele mai bogate familii din Campidano — şi bogaţi de totdeauna — dar pămînturile acelea necultivate nu mai aveau valoarea de pe timpul cînd pe ele păşteau sute de vaci sălbatice, oi şi capre. Iar puţinii bani cîştigaţi de pe urma lor în timpul războiului (puţini în comparaţie cu ceea ce ar fi putut produce ; administraţia, în lipsa lui Roberto, plecat pe front, fiind condusă de donna Antonietta, mama acestuia, o femeie de pe atunci bătrînă), îşi pierduseră curînd orice valoare.

Familia Comina în schimb dăduse o altă întorsătură afacerilor sale chiar înainte de război. Înfiinţaseră o fabrică de săpun, o tăbăcărie, o distilerie, două mori, şi cîştigurile imense de pe urma războiului fuseseră fructificate avantajos. Ei nu fuseseră pe front. De fapt, numai Benigno, cel mai tînăr dintre fiii lui Alessandro, făcuse războiul ca voluntar, ca şi Roberto, împotriva

voinţei tatălui său, şi căzuse la Doberdò, într-una din primele acţiuni. La cimitirul din Cuadu era monumentul său funerar cu fotografia : o groapă goală, deoarece cadavrul nu fusese găsit niciodată.

Fiul acesta decedat pe front, despre care nu vorbea niciodată, şi despre care nimeni, nici măcar membrii familiei nu îndrăzneau să-i mai amintească, îi conferea bătrînului Alessandro Comina, împreună cu bogăţiile sale înzecite, o autoritate necontestată.

Cînd într-o zi (aduseseră de curînd la Roma, de lîngă Carso, trupul Soldatului Necunoscut, şi Roberto Manca făcuse parte din escorta de onoare), Roberto propusese să se constituie un Comitet pentru ridicarea monumentului din Cuadu, şi dintr-un respect cuvenit i se adresase chiar lui, tată al unui căzut, cavalerul izbise masa cu latul jurnalului, urlînd ceva de neînţeles şi plecase.

Urmase o tăcere stînjenitoare pentru toţi. Vechea duşmănie dintre familiile Manca şi Comina putea să se transforme într-o neînţelegere deschisă şi de nerezolvat. Ba s-ar fi putut întîmpla ceva şi mai rău, chiar acolo, în clipa aceea ; pentru că, printre vorbele neînţelese urlate de comandor în faţă lui Roberto auziseră toţi clar cuvîntul : *imbecil.* Roberto se ridicase în picioare, încet, palid ca un mort, şi fusese pe punctul de a se arunca pe urmele bătrînului, care apucase să iasă din local şi se îndepărta trecînd prin mijlocul pieţei cu pasul său de şchiop vigu-

ros şi încăpăţînat, sprijinindu-se în bastonul gros, gesticulînd şi strigînd.

Dar Gino Comina nu-şi pierduse calmul. Palid şi el, se apropiase de Roberto şi, în tăcerea generală, îi ceruse scuze pentru tatăl său.

Era tocmai ceea ce trebuia să facă. Nimic altceva nu trebuia să facă. Totuşi, nimeni nu se aştepta la asta ; şi cel mai puţin dintre toţi, Roberto.

Acesta îşi trecu degetele prin păr, privi în jurul său, şovăi o clipă. Ofensa era gravă şi nu-l privea numai pe el, ci şi cauza pe care o pleda, monumentul şi ceea ce simboliza monumentul. Se ştia, toţi ştiau ce gîndea bătrînul Comina despre război, despre patrie şi despre sacrificiul celor plecaţi pe front, care muriseră sau se întorseseră răniţi, invalizi, cu pieptul plin de medalii ; se ştia ce gîndea despre acţiunea de la Fiume, despre legionarii lui d'Annunzio, care era pentru el un „imbecil ca toţi ceilalţi". Se ştia că clubul de lectură „Regina Margherita" se abonase la jurnalul partidului separatist, fiindcă aşa voise cavalerul. Se ştia, din care cauză insulta era cu atît mai gravă.

Toţi tăceau. Se auzeau clar respiraţia celor prezenţi, scîrţîitul vreunui scaun, plesniturile tari şi hotărîte ale cărţilor în săliţa de alături, unde se aflau Edmondo şi alţi trei jucători.

— Te rog să-l ierţi pe tatăl meu, repetă Gino Comina.

Mustăţile lui scurte, blonde, tremurau pe buzele palide şi contractate. Roberto îşi aminti de fotografia fratelui său. Se gîndi o clipă. Judecă

la rece, apoi deschide braţele, iar celălalt, cu capul puţin înclinat pe spate, ca un boxer după o întîlnire, deschise braţele şi el. Şi, fără cuvinte, se îmbrăţişară.

În jur, izbucniră deodată aplauze.

Cei doi, îmbrăţişaţi, erau acum într-adevăr emoţionaţi ; se băteau unul pe altul cu mici lovituri pe spate, mîngîindu-se reciproc pe ceafă cu mîinile lor subţiri şi puternice de aristocraţi.

Edmondo aduse vin alb şi rachiu, şi ciocniră cu toţii.

Dar, o bucată de vreme, nu se mai vorbi despre monument.

— Se va vorbi iar de el, spusese unul dintre fraţii Isalle în seara aceea, pe cînd se întorceau toţi, pe înnoptate, la casele lor, cînd va muri bătrînul.

IX

Şi totuşi, bătrînul îşi schimbă părerea.

Îşi schimbă părerea cînd minerii sparseră cu pietre geamurile clubului şi aruncară în rîu firma „Asociaţiei combatanţilor", prezidată de Roberto Manca.

Dar acesta fu doar începutul.

Era vorba de vreo treizeci de tineri, dintre care unii nu făcuseră încă serviciul militar. Lăsaseră munca cîmpului, pentru a se duce să cîştige cîteva lire în plus în minele de la Iglesiente, şi sîmbătă seara, cînd se întorceau în sat cu plata

în buzunar, beau cîteva pahare de vin şi se simţeau dumnezei. Dar nu numai vinul era vinovat ; vinovaţi erau şi propagandiştii care „le umpleau capul cu prostii". Mergeau în sus şi în jos prin sat, zbierînd şi cîntînd fals *Imnul muncitorilor* şi *Bandiera rossa* [1] precum şi un alt cîntec, închinat minerilor morţi în greva de la Iglesias, cînd ajutorul de prefect poruncise jandarmilor să tragă.

Şi aşa, într-o noapte, se agăţaseră de firma „Asociaţiei combatanţilor" şi de geamurile clubului „Regina Margherita".

Combatanţii refăcură firma, şi *prinzipales* puseră să se înlocuiască geamurile depunînd şi o plîngere la postul de jandarmi. Ba, cavalerul trimise chiar să-l cheme pe şeful de post şi-i spuse că dacă lucrul se va mai repeta, îl va transfera într-un sat din mijlocul insulei.

Nu s-au mai spart geamurile, dar, în duminica următoare, băieţii de la mină au început să colinde satul cu brîuri roşii sub haină.

La Cuadu, nu se mai obişnuia de multă vreme să se poarte brîu, şi acum, acesta avea o semnificaţie precisă, de provocare.

Cine nu purta brîu roşu, îşi punea la butonieră o garoafă roşie.

La Cuadu, floarea la butonieră o purtau îndrăgostiţii ; după poziţia ei se preciza sensul soliei de dragoste transmisă astfel în taină în timpul plimbării duminicale în sus şi în jos pe şoseaua care străbătea satul.

---

[1] *Drapelul roşu*, cîntec revoluţionar italian.

Dar garoafele transmiteau mesaje ameninţătoare ca şi cîntecele şi imnurile ce nu se mai auziseră niciodată înainte pe drumurile şi în pieţele acelea.

Domnii de la club se uitau unii la alţii, tăcuţi, pe gînduri. Şeful de post, convocat din nou, spuse că nu se putea interzice purtarea brîurilor roşii ori a garoafelor. Şi în afară de asta, ce puteau face patru jandarmi împotriva unui sat întreg ?

Pentru că tot satul părea în sărbătoare, plin cum era de acel roşu de brîuri şi garoafe şi de rîsete obraznice.

Dar, în realitate, cei mai nelegiuiţi erau vreo zece, conduşi de Baldovino Curreli, care fusese pe front şi, la început, făcuse şi el parte din „Asociaţia combatanţilor". El striga numele morţilor din Iglesias sub ferestrele *prinzipales*-ilor noaptea ; avea o voce seacă, răguşită, plină de ură, uşor de recunoscut după violenţa ei sălbatică.

„Îl arestezi pentru tulburarea liniştii în timpul nopţii", a spus cavalerul. Dar şeful de post nu-l putea aresta, nu avea dovezi.

Într-o duminică se petrecu ceva care-l făcu şi pe vicar să intervină cu energie pe lîngă autorităţile superioare.

La ieşirea de la liturghie, un orator, venit de la Iglesias, ţinu o adunare în piaţă şi spuse lucruri pe care lumea din Cuadu le ascultă cu gura căscată. Vorbea bine, mult mai bine decît monseniorul Pau, care avea totuşi faima unui bun predicator ; vorbea împotriva bogaţilor, a abuzurilor acestora. Spunea lucruri pe care lumea

le socotea chibzuite. Părea că, fără a-l numi, avea ceva şi împotriva cavalerului Comina, care stătea sprijinit în bastonul lui în uşa clubului ; şi într-adevăr, oamenii murmurau şi se-ntorceau să-l privească. Aşa că, la un moment dat, îşi pierdu răbdarea, şi Dante Tavèra abia izbuti să-l oprească. Voia să se ducă la tribună să-l tragă la răspundere pe orator, deoarece şi el socotea că acuzaţiile aduse bogaţilor i se adresau lui. Voia să-l bată, să pună să-l aresteze. Scos din fire, strigă că şi el avea un fiu mort în război.

Pe cînd Dante Tavèra, Gino şi alţi membri ai clubului se străduiau să-l liniştească, Roberto Manca în schimb, împreună cu vreo zece din combatanţii săi — toţi oameni cam de treizeci de ani, obişnuiţi să se bată, fiindcă făcuseră războiul — precum şi cu nişte studenţi, care tocmai se aflau acolo, în vacanţă, străbătu mulţimea şi-l trase pe orator jos de pe tribună.

Se iscă o adevărată hărmălaie. Studenţii o luară la goană, şi Roberto, împreună cu alţi cinci-şase se aleseră cu o bătaie straşnică.

Jandarmii arestară cîţiva mineri, printre care se aflau Baldovino şi un combatant, dar le dădură drumul numaidecît tuturor. Şi şeful de post fu transferat prin ordin telegrafic.

În urma celor petrecute, Roberto Manca, împreună cu aghiotantul Antonio Dubois şi cu ceilalţi opt sau zece care luaseră parte la încăierare, fondă „Fascia de luptă din Cuadu". Şi cavalerul îşi schimbă părerea, ba lansă chiar el, din nou, ideea de a se ridica monumentul.

Însă minerii erau tot mai îndrăzneţi, şi de atunci se luau la bătaie cu fasciştii în fiece duminică pe Ponte del Vicario. Pînă cînd veniră cei din Iglesias să le dea o mînă de ajutor camarazilor din Cuadu, care nu mai făceau faţă tinerilor cu brîu roşu.

Dar asta s-a întîmplat mai tîrziu, pe vremea Marşului asupra Romei. Şi chiar în ziua faimosului marş. Astfel că nu se ştia niciodată de ce marş se vorbea, de cel asupra Romei, sau de celălalt, care i-a costat viaţa pe Baldovino Curreli şi pe bătrînul socialist, Felice Denise.

X

Asemenea lucruri nu se mai petrecuseră niciodată la Cuadu.

Cu o sută de ani în urmă, seniorii de la „Regia Udienza" promulgaseră de la Torino faimoasa Lege a îngrădirilor, luaseră comunităţilor agricole insulare pămîntul pe care-l stăpîneau de secole în comun, cultivîndu-l printr-un sistem de rotaţie între păşune şi semănătură, şi creaseră mii şi mii de foarte mici proprietari funciari, care au fost constrînşi curînd să-şi vîndă „peticele lor de pămînt" proprietarilor mai mari şi speculanţilor. Poporul se răzvrătise pînă la unul, se ridicase, şi capii revoluţiei fuseseră spînzuraţi chiar în spatele bisericii Carmelo.

Dar nu se cîntaseră imnuri, nu fuseseră înălţate nici simboluri, nici drapele, şi nu se rostiseră nici fraze provocatoare.

Tot aşa ca atunci cînd femeile, culcîndu-se împreună cu copiii lor de-a curmezişul căii ferate, împiedicaseră în timpul ultimului război să se scoată din Cuadu grîul rechiziţionat. Nici imnuri, nici brîuri roşii, nici alte lucruri asemănătoare. Acum, în schimb, nu era vorba de chestiuni care să se poată rezolva la Cuadu nici chiar cu forţa şi autoritatea guvernului. Şi nu mai avea nici un rost să vorbeşti de separatism şi de comerţ cu Franţa şi cu Spania, dacă nici măcar la Cuadu, un orăşel pierdut la picioarele muntelui Linas, nu se putea trăi în pace. Gîndindu-se la ceea ce se petrecea pe continent, pe cavalerul Comina îl trecuse un fior şi se simţise iar solidar cu confraţii lui, cu magnaţii din Nord, care nu rămăseseră, slavă Domnului ! cu mîinile în sîn. Ca el gîndeau toţi cei care, şi la Cuadu, aveau ceva de apărat.

Aşa că seniorii se strînseră în jurul altor simboluri, a altor drapele ; şi cavalerul (deoarece nimeni n-ar fi îndrăznit s-o facă, dacă n-o făcea el) vorbise din nou de monument.

Dar nu primi funcţia de preşedinte al comitetului, care-i fu conferită prin aclamaţii. Cu un gest, a cărui nobleţe o apreciară cu toţii, îşi exprimă dorinţa ca funcţia să fie conferită marchizului Manca di Tharros, preşedintele „Asociaţiei combatanţilor", precum şi al „Tirului naţional", iar de cîteva zile şi secretar al fasciei.

Cavalerul se obişnui să vadă perindîndu-i-se pe dinainte capete de mort, cămăşi negre, fesuri, pumnale şi grenade ; toate, lucruri care-l făceau pînă de curînd să-şi iasă din sărite.

S-au mobilizat învăţătoarele, domnişoarele de familie bună, studenţii care se făcuseră nevăzuţi în ziua adunării ; şi în mici grupuri, apăraţi de jandarmi şi de fascişti, începură să strîngă fonduri.

XI

Tocmai atunci, Mariangela Eca dădu învăţătoarei Pietrina Cherchi cele opt sute treizeci şi cinci de lire ale ei, înfăşurate şi legate în basma, cum le luase din casa preotului.

Fetele începuseră numai de cîteva zile colindul pentru strîngerea fondurilor.

Cînd învăţătoarea desfăcu legătura şi văzu toţi banii aceia, nu-şi dădu seama de ce e vorba. Numără monedele de argint, bancnotele, mărunţişul. Trebuia să fie o greşeală. Nimeni nu dăruise o sumă atît de mare. Chiar şi cavalerul vărsase două sute de lire pentru toată familia şi părea destul de mult ; ceilalţi dădeau cîte cincizeci, treizeci, douăzeci, zece lire. Săracii în general nu donau niciodată mai mult de două-trei lire, iar unii chiar mai puţin sau nimic. Afară numai dacă Mariangela nu făcuse cumva o chetă pe cont propriu printre vecinii ei. Dar şi asta părea foarte ciudat.

Băgă legătura în geanta ei încăpătoare, se legă la cap și în jurul gîtului cu eșarfa de mătase albastră, și porni să-l caute pe președintele comitetului ca să-i vorbească de îndoielile sale și s-o sfătuiască. Îl găsi, în sfîrșit, la club și, chemîndu-l la o parte, îi vorbi la ureche. Însă Roberto Manca nu ținu seama de stăruințele ei, îi adună pe cei prezenți în jurul său și anunță vestea cu voce tare.

Învățătoarea nu mai putu să facă altceva decît să pună basmaua cu bani pe masa cea mare.

De la club, vestea se răspîndi în sat, și pretutindeni se vorbea despre asta, repetîndu-se chiar și cuvintele scrisorii de mulțumire pe care președintele o dictase pe loc, tot Pietrinei, pentru Mariangela Eca, și despre faptul că, citită în fața comitetului reunit, le smulsese doamnelor lacrimi de emoție. Deoarece era emoționant ca o biată bătrînă, care dăduse patriei pe cei doi fii ai ei, să se lipsească acum de banii puși deoparte cu atîta trudă și așa mai departe. Acesta era exemplul pe care o ființă sărmană, o femeie din popor, știuse să-l dea celor care, în ciuda bunăstării și bogăției lor, se mărgineau să dăruiască acolo cîțiva bani.

Roberto Manca, după înființarea fasciei prinsese noi puteri.

Dar scrisoarea, ale cărei copii și începuseră să circule prin sat, deși avusese aprobarea unanimă a comitetului, nu plecă. Bătrînul Comina — de data aceasta fără să strige — spusese lucruri care părură tuturor pline de judecată :

— Această nebună, vorbi el, referindu-se la generoasa donatoare, habar n-are ce înseamnă opt sute de lire ! Le-a dat din greșeală ! Dacă noi, care știm să citim și să scriem, primim opt sute treizeci și cinci de lire de la o analfabetă, săvîrșim un furt !

— Dar este mama a doi căzuți ! ripostă Roberto.

— Lumea, dragul meu Roberto, spuse cavalerul, așteaptă să vadă ce facem cu banii ăștia. Și nu putem face decît un singur lucru...

— Să-i înapoiem ! sări Dante Tavèra.

— Exact ! spuse cavalerul.

Și plecă, făcîndu-i un semn de adio cu mîna lui Roberto. Lucru care provocă printre cei prezenți o ilaritate respectuoasă.

Roberto Manca voia să-și dea demisia, dar Dante Tavèra și Gino Comina îl luară deoparte. Cum de nu-și dădea el seama că era vorba de un vicleșug ? Banii aceia nu aparțineau bătrînei Mariangela, ci preotului Cioi, care plănuise lovitura diabolică, pentru a-i păcăli pe toți.

— O glumă de preot ! spuse Dante.

Evidența faptelor îl încremeni pe Roberto și renunță la demisie. Ba chiar acceptă sfaturile înțelepte ale cavalerului și redactă o nouă scrisoare. Se primeau de la Mariangela numai cinci lire, înapoindu-i-se restul. Cuvintele de mulțumire rămîneau neschimbate. Rămîneau elogiile și tot ceea ce trecuse prin botezul entuziasmului și al lacrimilor : folosise aceleași cuvinte, aceleași expresii, care însă acum păreau pline de sarcasm pentru preot.

Citi scrisoarea şi de data aceasta în public, şi o aprobară toţi. Apoi, umezind şi închizînd cu grijă plicul (care purta numele *Distinsei Doamne Mariangela Eca,* dar în realitate era adresat preotului Cioi), se bătu cu mîna stîngă pe braţul drept, şi cu acest sigiliu trimise scrisoarea la destinaţie, nu fără a fi cerut *pardon* doamnelor prezente pentru gestul care-i scăpase.

XII

Astfel, Mariangela primi banii înapoi de la aceeaşi învăţătoare căreia îi încredinţase cu două zile în urmă. Şi deoarece fata îi spusese şi-i lămurise pe îndelete ceea ce scria în epistolă, o puse împreună cu banii, fără măcar s-o deschidă, în ultimul sertar al scrinului care se putea închide cu cheia.

Apoi, stînd singură în bucătărie, se strădui să înţeleagă ce se petrecea. Dacă dăduse banii aceia, de ce nu-i luau ? Şi de ce umblau de colo-colo cerînd bani de la cei ce nici nu voiau să ştie de aşa ceva ? Nu, nu pricepea. În alte împrejurări l-ar fi rugat pe părintele Cioi s-o lămurească şi s-o sfătuiască. Dar de data aceasta făcuse totul după capul ei şi nu voia să se ducă spăşită la el, să-i spună că greşise. Îl auzea prin perete suflîndu-şi nasul şi tuşind în odaia de

alături, şi poate că-şi sufla nasul aşa, ca o trompetă, deoarece aflase că Pietrina Cherchi îi adusese banii înapoi. Ea, Mariangela, nu voia să-i mai dea înapoi preotului. Nu voia să-i pună iar pe libret, de unde fuseseră scoşi o dată pentru totdeauna. Ea nu greşise. Nu. Îi va ţine la dînsa şi, încet, încet, dînd mereu cîte cinci lire, va izbuti să-i facă pe cei din comitet să-i primească. Încet, încet, îi vor lua banii înapoi. Voia să-i dea, să nu mai audă vorbindu-se de ei. N-ar fi în stare să mai asculte predici, mustrări. Oare nu avea şi ea minte ca oricare altul ? Spuneau că ea nu ştiuse — asta înţelesese din cuvintele învăţătoarei — ce sînt opt sute de lire. Ba ştiuse ! Oh, cum ştiuse ! Nu voia să mai audă de prostiile astea. Da, poate că făcuse rău dînd banii ăia toţi o dată. Ar fi trebuit să-i dăruiască încet, încet, aşa cum se hotărîse acum s-o facă. Puţin cîte puţin, cîte cinci lire o dată. Nimeni n-ar mai fi avut nimic de spus. Ea voia să se facă monumentul repede, în loc să se tot trăncănească. De ce o vorbi lumea atîta ? se-ntreba.

Vocea oamenilor o supăra chiar de departe. De aceea se şi ducea pe munte, în locul acela tăcut şi pustiu, unde aprindea opaiţele în coliba tîrlei şi-şi încălzea cafeaua în ibricul pe care-l ţinea ascuns împreună cu toate celelalte.

O supărau glasurile, şi zgomotele muncii, şi tot. O supărau carele care treceau, zurgălăii cailor, chiar şi zgomotul făcut de bărbatul ei cu sapa acolo, în grădină.

XIII

Luă cosorul, cureaua lungă de piele cu care lega sarcina de lemne pentru drumul de întoarcere, luă un sac gol, pe care-l folosea ca pe o glugă apărîndu-şi capul şi spinarea cînd aducea jos de pe munte povara cea grea ; mai luă şi sticluţa de ulei de măsline pentru opaiţe, cafeaua măcinată, cornetul cu zahăr, chibriturile ; şi înainte de a ieşi, îl înştiinţă pe bărbatul ei. Strigă de departe, aşa că şi don Pietro ştiu de dincolo de zid că pleca sus, pe munte. Gerolamo, cu spinarea încovoiată, se-ntoarse şi-i făcu un semn că e-n regulă, că înţelesese.

Străbătu satul mergînd cu paşi mici şi iuţi, fel de a umbla care la Cuadu se cheamă „mers de cîine cu clopoţei", şi-i îngăduia să ajungă la vechea tîrlă într-o oră şi ceva. Ca totdeauna, trecu prin piaţa Frontera, coborî pe lîngă zid pînă la Ponte del Vicario, o luă la stînga, mergînd de-a lungul rîului, urcă în cartierul Castangias şi, în sfîrşit, lăsă în urmă, cu uşurare, satul cu zgomotele sale, şi glasurile, şi larma nedesluşită. Se feri, ca totdeauna, de drumul de care, ce urcă în curbe largi. În linie dreaptă, ea tăie peste cîmp, trecînd ca un dihor prin gardurile vii, spinoase. Cunoştea potecile pădurii ştiute numai de capre. Mergea totdeauna fără odihnă, cu mersul acela al ei, nerăbdătoare să ajungă, să fie acolo, în pustiul acela, în locul deschis din fundul văii, odinioară însufleţit ca o tabără, dar acum

fără glas nici behăit, unde de patru ani era îngropat Saverio.

Acolo, cu patru ani în urmă, îl găsise aşteptînd-o, stînd în pragul colibei — pe acel fiu supravieţuitor, dat de comandamentul batalionului ca dispărut şi pe care ea-l crezuse mort. Îi răsărise pe neaşteptate-n faţă, şezînd, ca atunci cînd făcea brînză ; nu era o fantomă ieşită din pămînt, un suflet al purgatoriului însetat de rugăciuni de iertare, ci un om viu. Şi ea fusese curajoasă. Pricepuse repede că, trecînd prin mii de pericole şi greutăţi, el fugise de pe front, unde în schimb celălalt frate, Giovanni, pierise, şi venise să se ascundă în colibă. Fusese curajoasă, îl apărase, îl ajutase, îl ţinuse-n viaţă în cele cîteva zile pe care i le mai dăruise destinul. Ba chiar împotriva destinului. Pentru că, împotrivindu-se destinului şi încercînd să-i scape, ajunsese Saverio pînă acolo.

Asta pricepuse ea mai tîrziu. Făcuse tot ce-i ceruse el şi ceea ce credea ea că e bine, ascultîndu-l orbeşte, iute şi tăcută ca gîndul. Se întorsese în sat şi în primul rînd îl chemase pe preot în biserică. Aşa era drept.

Oare nu se cheamă preotul cînd cineva se naşte sau cînd cineva moare ? Şi fiul ei era, în clipa aceea, ca şi cum s-ar fi născut din nou — şi se mai afla şi-n primejdie, gata să piară, să se prăpădească, după cum poate şi hotărîse soarta.

Aşa că-l chemase pe don Pietro, îl rugase să se ducă la Baddimanna, la tîrlă, pe care-o cunoştea bine, fiindcă trecuse pe acolo de atîtea ori, cînd mergea, pe vremuri, la vînătoare.

Vorbind cu preotul, nu spusese *Saverio*, nu, spusese pur și simplu *un oarecare*. Pentru că așa-i poruncise fiul.

El însă, don Pietro, o privise în ochi și înțelesese.

Cum de putuse dînsul să priceapă, dacă ea însăși, în clipa aceea, pe cînd vorbea și spunea *un oarecare*, se-ndoia de adevărul a ceea ce văzuse ? Pentru că așa era, se-ndoia de ea însăși ; în clipa aceea nu mai era atît de sigură.

Dar don Pietro înțelesese, citise bine în ochii ei, ca și cum ar fi așteptat vestea aceea. Își încălțase cizmele de vînătoare și plecase fără măcar s-o aștepte.

Pentru puținul timp cît Saverio mai rămăsese în viață, pentru acele cinci zile cît luptase împotriva sorții, numai ei doi, ea și preotul știuseră taina.

Și acum, ori de cîte ori o vedea plecînd cu sacul și cureaua de piele, preotul știa unde se duce și ce face acolo. Știa că legătura de lemne cu care se-ntorcea în spinare nu era altceva decît o scuză. Știa, pentru că în fiecare toamnă ea căra sus un braț de trestii și de rafie și dregea cu mare grijă coliba, întărind-o împotriva intemperiilor, pe cînd restul tîrlei cădea în paragină. Știa de sticluța cu ulei și de chibriturile pe care le lua cu ea, ca să aprindă opaițele plutitoare din fundul paharului. Pentru că Saverio voise să fie îngropat în bordeiul acela, în care ea-l găsise într-o zi, ducîndu-se după lemne, și unde el petrecuse ultimele cinci zile din viață. Alături se vedeau urmele focurilor pe care le

aprinsese ; zăpada și pioaia nu le ștersese încă ; un cerc negru, unde toamna creștea iarba mai înaltă. Acolo și-l amintea, în golul ușii triunghiulare, stînd cu picioarele desfăcute ca atunci cînd făcea brînza, aplecat peste ceaunul de aramă, și cu mînecile suflecate pe brațele păroase o saluta de departe, de îndată ce o vedea, spunîndu-i *madixedda*, care înseamnă codobatură, din cauza felului ei ușor și săltat de a merge.

În ciuda firii răutăcioase a lui Giovanni, cel mai tînăr dintre băieți, totul era viață, veselie, cînd fiii ei erau acolo, în tîrlă.

Dar cum rîdea Saverio, cît era de vesel !

Ultima dată însă, ședea acolo, fără nimic în mînă, cu cămașa murdară, sfîșiată, cu vestonul de soldat pe el, privind-o fără să spună o vorbă și fără să-i povestească nimic din ceea ce ar fi vrut să știe — cum de ajunsese acolo, ce i se întîmplase — și fără măcar s-o salute, de parcă abia se văzuseră cu cîteva ore în urmă. O trimisese să ia pușca și să-l cheme pe preot.

Era acolo, nici dispărut, nici mort ca fratele mai tînăr, dar ca și cum ar fi fost mort și dispărut de două ori : un dezertor (îi spuse acest cuvînt, pe care ea îl auzea pentru prima dată în viața ei, dar al cărui înțeles nu-i era nou), un fugar în care poate să tragă primul jandarm care-i iese în cale.

Îi ceruse promisiunea că nu va dezvălui taina întoarcerii sale nici măcar tatălui său și nici nevestei, dar mai ales să nu aducă doctorul. O pusese să jure pe amintirea celuilalt băiat. Spunea

că nu are decît o criză de malarie, că nu-i nimic îngrijorător.

Nu voise să intre în colibă, să se întindă pe patul de crengi. Nici măcar ca ea să aprindă focul nu voise.

Ea îi executa poruncile în totul şi întocmai. Făcuse ceea ce voia el. Pornise în goană la Cuadu, eliberată de obişnuita legătură grea, se dusese la biserică să-l caute pe don Pietro, se-ntorsese sus, cu proviziile — pîine, brînză, măsline, vin, ţuică, ţigări — şi cu puşca, demontată în două bucăţi şi înfăşurată împreună cu muniţiile într-o pătură. Făcuse din nou pentru a doua oară drumul prin pădure, cu pasul ei iute, cu legătura în cap, aproape alergînd.

Dar cînd ajunsese, preotul Cioi se şi afla acolo, lîngă fiul ei.

Nu ştia ce lucruri atît de însemnate avea fiul ei să-i spună în taină lui don Pietro, el care nu se spovedea niciodată, nici măcar de Paşte. Dar pesemne că avea să-i spună ceva foarte grav şi important.

XIV

Ce i-a spus, ea nu a aflat niciodată, nici măcar mai tîrziu.

Preotul îngenunchease lîngă tînăr, care stătea culcat pe o parte, cu cotul sprijinit în pămînt. O văzu şi-i făcu semn să nu se apropie, să aştepte. Şi ea aşteptă, încremenită, cu legătura pe

cap. Preotul stătea cu un genunchi pe pămînt, aplecat înainte, sprijinindu-se pe celălalt genunchi cu cotul. Din cînd în cînd, lua mîna de la frunte, cu un gest de implorare pe care ea-l cunoştea, dădea din cap, consimţea.

Mariangela nu mai văzuse niciodată un om spovedindu-se astfel. Spovedania e legată de penumbra bisericii, a zăbrelelor ce ascund feţele, abia îngăduind să se audă glasurile şoptite.

I se părea că sosise prea devreme, că era acolo de prisos, cu toate acestea nu îndrăznea să se îndepărteze.

Apoi tînărul, cînd termină de vorbit, sleit parcă de puteri, se întinse pe spate şi-şi acoperi faţa cu mîinile. Văzu că era scuturat de suspine, pe cînd preotul stătea cufundat în rugăciune. Atunci, suspinele fiului o făcură să izbucnească în plîns, cu capul gol de gînduri. Nu-şi dădea seama că se văita ca un cîine. Preotul se-ntoarse încruntat, îi făcu un semn hotărît, şi ea plînse mai departe în tăcere, orbită de lacrimi.

Cînd putu să se apropie, îşi îmbrăţişă fiul, legănîndu-l, strîngîndu-i la sîn capul pe care el i-l lăsă în voie, şi preotul se îndepărtă, ducîndu-se la marginea pajiştei. Mama şi fiul îşi alinau durerea fără cuvinte.

Apoi puse proviziile pe poliţa de stejar-de-plută, atîrnată de un fir de fier ruginit : pîine, vin şi tutun, şi porni cu paşi mari să-l ajungă din urmă pe preot, ca să-şi ia rămas bun, spunîndu-i că se va întoarce a doua zi devreme. Dar se auzi din nou chemată „Mamă ! mamă !".

Şi iar fugi la el. Se ridicase din culcuş şi stătea în genunchi în golul uşii, încărcînd puşca.

— Oh, mamă, crezi că ăla o să păstreze taina ? — şi arătă spre preot, care stătea la vreo sută de paşi mai departe, cu mîinile în buzunar, cu pălăria pe ceafă, uitîndu-se în sus, la ramurile copacilor.

— Nici vorbă c-o păstrează, zise ea, strîngînd pumnii şi bătînd cu piciorul în pămînt. Nici vorbă c-o păstrează !

Dar tînărul nu părea convins. Privirea lui trecea iute de la preot la puşca pe care o ţinea deschisă, încercînd să bage cartuşele pe ţeavă.

— Am făcut rău că l-am chemat ! murmură el, privind-o cu ochii dilataţi de febră.

— E taina spovedaniei, zise ea.

Mai trecuseră cîteva clipe de tăcere.

— Şi acum dormi, fiul meu. Dormi !

Cu grijă, îi luă din mînă puşca şi-o sprijini de peretele colibei.

Îl făcu să se întindă-n culcuş, îl acoperi cu şalul şi-l simţi tremurînd.

Era cel mai bun fiu al său, cel mai bun din cei doi, fără seamăn. Se putea oare asemui în vreun fel cu Giovanni ? Era bun, ascultător, în timp ce Giovanni fusese totdeauna un violent. Cuvinte şi gesturi violente, asta era de obicei ; dar dînsul, Saverio, nu. Era liniştit, vesel. Ce se petrecuse cu el ? Cum se putea gîndi să ucidă ? Şi nu se purta aşa numai din cauza delirului febrei.

Iute, cu pasul ei uşor, îl ajunse din urmă pe preot şi porniră amîndoi mai departe.

XV

Făceau împreună drumul de întoarcere, schimbînd cuvinte puţine : febra, chinina de care el va face rost şi pe care ea se va duce s-o ia a doua zi ; şi nimic altceva. Dar simţea că don Pietro cunoştea şi o altă taină, necunoscută de ea, deşi făcea parte din durerea ei.

Din cînd în cînd, se uita la el pe furiş. Îl vedea înaintînd obosit şi încruntat, cu paşii lui mari, repetînd uneori acel gest de implorare cu aceeaşi mînă care cu puţin mai înainte se ridicase ca să binecuvînteze şi să ierte.

La cîţiva kilometri de sat se despărţiră, făgăduindu-şi să se vadă a doua zi pentru chinină. Mariangela îl privi îndepărtîndu-se. Făcu vreo cîţiva paşi prin pădure, părăsind poteca, mulţumită că era singură. Se sprijini cu spinarea de trunchiul unui copac, ameţită, uşoară.

„Glumele ostenelii", se gîndi ea, trăgînd adînc în piept aerul umed al pădurii.

Paşii preotului se îndepărtau pe drum : cizmele cu ţinte trosneau lovind bolovanii, scîrţîiau pe prundiş. Acum, ea simţea prin veşmînt frunzele ţepoase şi tari, mlădiţele ascuţite ale trunchiului împungîndu-i un umăr. Dar totul făcea parte din starea de sprinteneală pe care i-o dădea bucuria ; ceva ce nu i se mai întîmplase niciodată. Sau poate că i se întîmplase cu ani în

urmă ? Se gîndi. Da, cu ani în urmă i se mai întîmplase să fie atît de mulţumită, o dată ; şi atunci tot ca acum, fără nici o raţiune. Ba chiar, se gîndi ea, dînd din cap şi sprijinindu-se de trunchi cu mîna — împotriva raţiunii. Nu avea decît pricină de plîns şi în schimb, iată că se simţea mulţumită. Începea oare să-şi piardă judecata ?

Dar pe măsură ce se afunda în desişul pădurii, simţămîntul acela o năpădea tot mai mult, o undă de sînge cald îi făcea mai ascuţit auzul, mai ascuţită vederea ; şi mai era şi amintirea. Simţea o stare plăcută de gol în stomac. Smulse o crenguţă de fistic şi-o mestecă, bucurîndu-se cu încăpăţînare de aroma aspră, care-i strepezea dinţii. Era o bucurie sălbatică, o bucurie furată. Ar fi trebuit s-o ascundă faţă de toţi ca să n-o socotească proastă cînd se va întoarce acasă, ca atunci cînd, fată încă, înainte ca Gerolamo s-o ia de nevastă, îşi dăduse seama că e însărcinată.

Iată cînd, într-o vreme îndepărtată a vieţii sale, simţise ceva asemănător. Tocmai atunci. Îşi dăduse seama că rămăsese însărcinată, şi fără a spune nimănui nimic, purtase în pîntece, în taină, copilul acela care a fost apoi Saverio, şi care acum dormea acolo sus, în colibă.

Respiră iar adînc, fericită. „Oh ! Oh ! Oh !", spuse ea cu voce tare, încrucişînd braţele şi privind printre ramuri cerul strălucitor al asfinţitului.

A doua zi, devreme, se va întoarce pe munte, îl va găsi poate încă adormit şi-i va face cafeaua în ibricul de tablă, pe focul de mărăcini de lîngă colibă.

XVI

Această bucurie tăinuită dură cinci zile. O febră. Cinci zile în şir dăinuise, arzînd, mistuind gîndurile. Mergea în fiecare zi, uneori chiar şi de două ori pe zi să-i ducă hrană, ţigări, medicamente, să-i prepare cafeaua, să-l privească dormind.

Şi-l asculta în toate.

Nu chemase niciodată doctorul, pentru că el îi poruncise astfel.

E drept, băiatul ţinea puşca încărcată lîngă dînsul şi spunea că dacă doctorul ar veni împotriva voinţei sale, l-ar doborî. Dar chiar şi fără asta ea nu l-ar fi chemat.

Lucru important era să nu-i iasă din cuvînt.

Ştia cît de preţioase erau acele zile, armonia aceea numai între ei doi, cînd ea se ghemuia lîngă dînsul, şi el dormea cu capul lîngă piciorul ei.

Avea nevoie, ca să doarmă, de contactul acela. Atunci somnul lui era liniştit. Cînd era singur, trăgea cu urechea la toate zgomotele pădurii, la tăcerea nopţii.

Zilele treceau. Cinci zile. Ea le simţea cum trec.

După aceea, gîndindu-se la ele, i se părea că ştiuse dintotdeauna cîte erau.

XVII

Într-o dimineaţă, după a cincea zi, îl găsise afară din colibă, stînd pe pămînt, cu umerii rezemaţi de uşă, cu puşca între picioare. Soarele îi bătea în faţă. Avea ochii şi gura întredeschise, ca şi cum ar fi dormit în căldura uşoară a soarelui dimineţii, abia ivit pe coasta muntelui. Dar ea băgase numaidecît de seamă că nu dormea. Înţelesese înainte de a se apleca să pună coşul jos, înainte de a se apropia de el să-l atingă.

Se sfîrşiseră zilele, zilele acelea numărate. Se întîmplase ceea ce trebuia să se întîmple, singurul lucru de care fusese sigură în tot acel timp.

Pusese uşurel coşul jos şi-i atinse fruntea cum faci ca să vezi dacă cineva are febră ; şi simţise îngheţul acela, frigul acela al întregii nopţi, încremenirea aceea, absenţa aceea pentru totdeauna.

Atunci, îngenuncheată cum era, nu din disperare oarbă, ci cu bună ştiinţă, deschizînd braţele, strigase, îi strigase numele, chemîndu-l din toate puterile, din cauza acelei lungi şi tăcute sfîşieri, şi blestemase, şi afurisise numele Fecioarei şi al lui Isus.

După ani de zile îşi amintea cuvintele acelea îngrozitoare ce i se încrustaseră-n amintire de parcă n-ar fi fost ale ei, de parcă n-ar fi ieşit din gura sa.

Şi, totuşi, erau ale ei, le purtase totdeauna în ea pentru clipa aceea care trebuia să vină.

Pentru că totul era hotărît dintotdeauna.

Dar fiul său se afla acolo, în faţa ei, nevinovat.

Acolo îi pusese între degete mătăniile pe care le ţinea în fundul buzunarului fustei şi se dusese să-l cheme din nou pe preot, pentru ca să ia de pe el cu apa sfinţită chiar şi umbra acelor cuvinte.

XVIII

Ori de cîte ori o auzea ieşind şi strigînd de departe bărbatului ei că pleacă „sus", adică pe munte, don Pietro se gîndea din nou la ceea ce se petrecuse cu mai bine de patru ani în urmă, cînd îl chemase să meargă cu ea la tîrla de la Baddimanna. Acum se gîndea la asta numai cînd auzea vocea femeii în casa de alături, dincolo de zid, vocea aceea ascuţită ca un strigăt de coţofană, care nu părea să fie a ei.

Dar înainte se gîndise la asta aproape fără contenire, furat parcă de amintire şi de probleme care-i păreau încă nerezolvate definitiv. Era drept sau nu ceea ce făcuse el, preotul ? Un preot poate ierta un condamnat la moarte la picioarele spînzurătorii : este chemat, ca să-l ierte, de cei ce l-au pedepsit. Dar poate un preot să ajute un vinovat să se sustragă de la pedeapsa legii ? Poate să-l ajute să fugă, să se ascundă ?

Cînd Mariangela venise să-l cheme, în ziua aceea îndepărtată, să-i spună că *un oarecare* voia să se spovedească şi-l aştepta în coliba tîrlei,

el se gîndise imediat la Saverio. Avusese siguranța, confirmată apoi de fapte.

Prin mintea omului trec mii de gînduri, mii de posibilități ; aproape tot ce se poate răsare-n minte, în anumite limite. Chiar și bucuriile cele mai de necrezut, cele mai puțin probabile, dacă se-ntîmplă vreodată să se realizeze, ți se pare că le-ai intuit și ghicit.

Poate că și el, don Pietro Cioi, gîndindu-se mai tîrziu la asta, credea că ghicise. Fără-ndoială, ideea că Saverio era acolo unde spunea femeia, îi răsărise-n minte, oricît ar fi fost de absurd să te gîndești că un om dat dispărut cu o lună în urmă ar fi putut să se afle acum la Baddimanna.

Ideea asta, oricît de lipsită de sens, o dată răsărită în mintea lui, îi sugera altele, care rămîneau tot fără răspuns. Putea un soldat din zona de război să ajungă la Cuadu, străbătînd toată Italia, trecînd marea, îmbarcîndu-se la Civitavecchia și debarcînd la Golfaranci ? Și toate astea fără să fie prins ?

Pentru că, dacă era acolo, era limpede că dezertase.

Era doar o ipoteză sugerată poate de atitudinea Mariangelei, sau chiar numai de o privire a ei.

Tot ce se poate ca femeia să fi venit să vorbească de fiul ei, de Saverio, dar poate că avusese o halucinație. Putea fi vorba pur și simplu de o vedenie, de o plăsmuire a minții ei obsedate de gîndul acelui ultim fiu pierdut, provocată de singurătate și de tăcerea pădurii.

În acest caz el ar fi binecuvîntat coliba și toată tîrla aceea, cu ritualul străvechi, căruia i se supusese și alte dăți, cînd oamenii credeau că un loc era bîntuit de spirite.

Această ultimă presupunere, printre multe altele pe care le făcu (se gîndi că ar fi vorba de un bandit, un anume Pruneddu, care colindase într-o vreme regiunea și se oprise pesemne la tîrla familiei Eca, ascunzîndu-se acolo cîteva zile) i se impuse și se întări în timpul drumului de două ore pe care-l străbătu pentru a ajunge la Baddimanna cu bocancii și pasul său de muntean.

În schimb, îl găsise în colibă chiar pe el, pe Saverio. În întunericul colibei, simțise, intrînd, vreascurile închircindu-se și mirosul acru al febrei ; mîinile calde și aspre ale păstorului le prinseră pe ale sale într-o strînsoare de fier. Apoi, cum ochii lui se obișnuiseră cu penumbra, văzuse fața slabă și bărboasă ridicată să ceară milă și iertare.

În clipa aceea avu senzația că știuse chiar din prima clipă că omul de care vorbise în chip misterios Mariangela era el. Un om viu printr-o minune, a cărui prezență ținea de misterul însuși al morții.

După aceea, nu izbuti multă vreme să se despartă de amintirea acelui om îngenuncheat, care-l voia pe el, care-l chema pe el, care spunea că venise de atît de departe fiindcă numai el ar fi putut să-l ajute.

Îl pusese să se-ntindă în culcuş, se aşezase lîngă dînsul, ţinîndu-i mîinile pentru a-l linişti, şi-i făgăduise că-l va ajuta.

Omul tăcea, scuturat îndelung de fiori.

Anticipînd faptele şi prevăzînd cuvintele, datorită obişnuinţei sale profesionale, don Pietro se gîndise la ajutorul de care soldatul avea nevoie. Era nevoie de un doctor, de medicamente, dar mai ales, trebuia, măcar deocamdată, să nu-l obsedeze ideea procesului de care nu putea scăpa, a condamnării, a tot ce ar fi putut urma, inclusiv împuşcarea. Într-o clipă, don Pietro avu intuiţia tuturor acestor lucruri şi hotărî să aibă grijă de el cu orice preţ, şi în acelaşi timp să-l ţină ascuns şi să-l protejeze. Se hotărî la asta, nu fără o pornire de revoltă, care-i dădu mai tîrziu mult de gîndit ; dar fu mulţumit că luase decizia asta atunci, înainte de a şti ce se va mai petrece. Hotărî să-l ascundă şi să-l apere pe dezertor cu orice risc, luînd asupra sa toate primejdiile unei asemenea fapte.

XIX

Omul se calmase treptat, ca un copil, şi, deşi încă scuturat de fiorii febrei, putea vorbi.

Rostiră împreună *Crezul*, don Pietro suflîndu-i cu răbdare cuvintele pe care el le repeta, stîlcin-

du-le. „*Credo in unu Deu Patre Onnipotente*" [1], se străduia să spună.

Dar se agăţase deodată de mîna lui, voind cu orice chip să vorbească, să-i facă mărturisirea pentru care-l chemase.

Preotul îşi retrăsese mîna cu hotărîre, silindu-l să continue pînă la sfîrşit. Apoi îl întrebă cum izbutise să fugă.

În timpul unui asalt rămăsese în urmă, prefăcîndu-se mort, povesti el. Nădăjduise că vor înainta austriecii : s-ar fi lăsat să cadă prizonier. Dar austriecii fuseseră respinşi, aruncaţi înapoi, tranşeea fusese cucerită, şi inamicul începuse din nou bombardamentul, împiedicînd ridicarea răniţilor. Atunci fugise, trecînd prin breşele sîrmelor ghimpate, pe care le deschisese chiar el, împreună cu un camarad, cu o noapte în urmă (le făcuseră să sară în aer cu un explozibil ; se duseseră ei doi, pentru că ştiau să fumeze ţigara ca sarzii, cu focul în gură, ceea ce era necesar ca să nu fie descoperiţi). Înainte de a ajunge în spatele frontului, aruncase plăcuţa de identitate şi tot ceea ce avea asupra sa — luase plăcuţa unui mort. Avea febră mare, se ţinea cu greu pe picioare. Apoi cineva îl primise într-un camion — nu ştia cine. Îl apăraseră febra şi delirul. Îşi amintea de un spital de campanie, de un pat, de infirmiere, de ambulanţă, de o gară mare. Apoi îşi aducea aminte că mersese prin ploaie de-a lungul liniilor ferate ; dar nu ştia

[1] Cred într-unul Dumnezeu Tatăl atotputernic (în lb. sardă).

dacă în gară sau într-altă parte. Desigur, mersese mult și pe jos, însă cea mai mare parte a drumului o făcuse într-un vagon de vite sau într-un vagon de marfă. Febra îl apăra, nu plăcuța aceea de identitate pe care o luase. La Civitavecchia ajunsese cu un tren militar împreună cu atîția alții. Convoiul se oprise înainte de a intra în gară, și el coborîse, pentru că jandarmii tocmai controlau actele, și se ascunsese din nou. Nu știa în ce fel se îmbarcase, nu-și amintea nimic despre traversare. I se părea că tot călătorise pe jos, în tren sau în camion. În luna scursă de cînd zvîrlise pușca și cartușierele se cuprindeau și călătoria pe mare, îmbarcarea la Civitavecchia, debarcarea la Golfaranci, dar de acestea din urmă nu-și mai amintea nimic. Ca și cum cineva îl luase pe cînd dormea și-l transportase fără știrea lui. Trecuse o lună. Însă era acolo, în cabană, de multe zile.

Don Pietro îi mai puse și alte întrebări, și din răspunsurile lui, uneori încîlcite, alteori clare, se închega istoria acelei călătorii. Multe întrebări rămaseră fără răspuns, pentru că Saverio nu-și amintea, și don Pietro se străduia să înțeleagă, să facă legătura între fapte, să le coordoneze. Punctele de blocadă, jandarmii, controalele : învinsese orice obstacol ca o fantomă. Fuga lui semăna cu trecerea uneia din acele turme furate, mînate prin văi și munți de păstorii hoți, fără să lase vreo urmă, în mod nevăzut, cu iscusința scamatorului care face să dispară o monedă de argint.

Numai cînd își dădu seama că răspunde liniștit la întrebările sale, îl întrebă de ce fugise.

Saverio vorbi limpede și precis :

— Vă amintiți de comandantul meu de companie ?

Don Pietro avusese cu căpitanul P. un schimb de scrisori în legătură cu dispensa care fusese făcută mai de mult. Își amintea bine de scrisorile acelea și de promisiunea făcută de căpitan de a sprijini demersul.

Nu era desigur vina acestuia dacă nu-i aprobaseră scutirea, zicea Saverio. Căpitanul nu era vinovat cu nimic, îl susținuse totdeauna. Dar dispensa nu venea, și el, Saverio, trebuia să-și verse focul pe cineva.

— Nu mai voiam să rămîn acolo, părinte Cioi. Eram obosit.

Acum, Saverio vorbea liniștit, strîngîndu-și mîinile între genunchi, scuturat doar din cînd în cînd de un fior.

Spuse că nu mai voise să meargă „să facă prizonieri" pentru o jumătate de pachet de țigări sau pentru un sfert de rachiu. Și nici să pună explozibilele. Înainte se ducea mereu, împreună cu camaradul acela al său. Dar acum nu mai voia, și căpitanul o știa. Însă cu o seară înainte de asalt pornise iar tocmai pentru a dovedi că dacă voia, putea s-o facă tot așa ca și înainte, ca să-l necăjească pe sergent, și pe toți ceilalți, și — și pentru că avea febră. Se simțea ca beat, cu toate că nu băuse nici măcar rachiul pe care i-l dăduseră.

— Nu spun asta ca să mă dezvinovăţesc, părinte Cioi.

Se opri puţin şi se ridică în capul oaselor, sprijinindu-şi pumnul în pămînt. Dădu încet din cap, cu ochii închişi. Apoi începu din nou să vorbească.

XX

Mai tîrziu, gîndindu-se la toate acestea, lui don Pietro i se părea că şi le aminteşte ca şi cum le-ar fi trăit el însuşi.

Cu un fluierat, căpitanul îi făcuse pe toţi să iasă din tranşee. Purta o cravaşă — o vînă de bou îmbrăcată-n piele — şi nu pistol, ca atîţia alţii. Dacă în timpul asaltului se oprea vreunul, îi dădea, în raniţă, o lovitură de cravaşă.

Efect psihologic, spunea apoi căpitanul, rîzînd. Soldaţii îl iubeau.

Dacă unul rămînea la pămînt şi nu era rănit, el îl lua de curelele raniţei, îl ridica de jos şi-l zvîrlea cu putere înainte.

Era înalt, puternic, ştia să comande.

În ziua aceea înaintau anevoie, rafalele de mitralieră îi împingeau pe soldaţi înapoi, ca vîntul frunzele uscate. Cu toate acestea, înaintau, cu greu, aşteptînd să mai prindă puteri pentru ultima porţiune de teren şi să se năpustească toţi deodată în tranşeea duşmană.

Înaintau în salturi, culcîndu-se la pămînt şi sărind în sus la un semn al căpitanului.

La un moment dat, în timpul unui salt, Saverio văzuse flacăra mitralierei şi se aruncase cu burta la pămînt ; era sigur că va izbuti s-o nimerească în ţeavă şi s-o amuţească. Proptindu-se cu cotul în pămînt, cu patul puştii lîngă obraz, tocmai ochea, ţinîndu-şi răsuflarea, cînd cravaşa comandantului, tăind aerul ca un proiectil, îl lovi după ureche.

Era lovitura obişnuită, nevătămătoare, de cravaşă, psihologică, picată din greşeală într-altă parte. Un glonte nu te doare, la cald, dar o lovitură de cravaşă te arde ca focul.

— L-am lăsat să-mi ia înainte cu cîţiva paşi şi am tras. Am tras în ceafă, părinte Cioi. L-am văzut. A desfăcut braţele, s-a-ntors şi a căzut.

Stătură îndelung, tăcuţi : Saverio, întins pe patul de crengi, don Pietro, aplecat peste el, cu un genunchi în pămînt. Povestirea se terminase.

În fundul luminişului, printre copaci, apăruse Mariangela cu legătura pe cap. Don Pietro îi îngădui să se apropie pînă la vreo douăzeci de paşi, apoi o opri cu un semn. „Nu, îşi spuse el, aruncînd cu coada ochiului o privire severă femeii, nu ai greşit venind încoace. Bine c-ai venit !" Îl scutura un rîs lăuntric. Sosirea femeii îl readucea la realitate, dădea din nou lucrurilor adevărata lor măsură. Altfel cum ar fi putut să-l asculte pe acest om şi să-l ierte ? Pentru că numai la asta se gîndise omul, căutîndu-l ; să

se elibereze de povara acelei morţi. Se socotea răspunzător de fapta sa, care-l lovise şi pe el ca un glonţ. De fapta aceea care făcea parte din luptă, nefiind altceva decît un aspect al nebuniei, de care nu scapă nici chiar cei ce n-au vrut războiul, dar iau parte la el fără voia lor.

Femeia aştepta, nemişcată, cu legătura pe cap. Ea nu ştia încă nimic. Poate că nu va afla niciodată adevărata cauză a dezertării fiului ei. Poate credea că e şi ea vinovată de fuga lui, pentru că atunci cînd plecase, îl implorase să se întoarcă, să se întoarcă... Dar cum putea el, părintele Cioi, păcătos, pradă slăbiciunilor şi compromisurilor, slab şi laş în faţa ciudăţeniilor lumii, cum putea el să-l judece pe omul acesta, care luase asupră-şi toată răspunderea unui gest aproape automat, pentru care se socotea răspunzător de parcă l-ar fi săvîrşit cu o hotărîre rece şi calculată ? Fapta lui, care după legea oamenilor era pedepsită cu împuşcarea în ceafă, nu avea consistenţă. Omul de la picioarele sale nu era răspunzător de moartea căpitanului P. mai mult decît el, preotul Cioi.

Aşa că formula sacramentală pe care ar pronunţa-o ar avea legătură nu atît cu delictul de care tînărul se simţea răspunzător, cît cu toate păcatele ce mişună în natura umană, la care Saverio fără îndoială că nu se gîndea în clipa aceea, dar se oglindeau cu toate acestea pe chipul lui de om.

Îl va libera aşa cum îl scăpase cîndva de limbrici.

— Spune rugăciunea de pocăinţă, îi zise el cu asprimea sa obişnuită.

Saverio n-o ştia. Nu mai fusese la spovedanie. Nu ţinea postul Paştelui. Era din cei care-i ziceau pur şi simplu „părinte Cioi". Se întinse pe patul de crengi şi-şi acoperi faţa, scuturat de fiori.

Atunci, preotul spuse rugăciunea de pocăinţă şi pentru el, ţinîndu-i o mînă pe frunte.

XXI

Sosi la Cuadu cînd tocmai suna de vecernie şi se duse numaidecît la biserică, încălţat cu bocancii ţintuiţi care zgîriau treptele de marmură ale altarului principal.

Era puţină lume, mai puţină decît de obicei. Întîrziase, şi vicarul va găsi a doua zi prilejul să-i atragă atenţia.

„Va crede că m-am dus iar la vînătoare", se gîndi el.

Cînd obişnuia să se ducă la vînătoare, întîrzia mereu la slujba de seară. O dată adusese puşca şi tolba în sacristie ; şi avusese o discuţie violentă cu monseniorul Pau. „Nu se cuvine ca un preot să meargă înarmat, să tragă cu puşca, să-şi mînjească mîinile de sînge", spusese monseniorul.

Totuşi e frumos să umbli, singur cu cîinele, prin văi şi pe creasta munţilor, cu puşca-n spate, să pîndeşti, ascuns în iarba-albă.

„Acum ar avea însă cu totul altceva de zis, dacă ar şti de unde vin", murmură el pe cînd se întorcea în sacristie, urmat de copilul din cor.

Monseniorul Pau nu era acolo să-l dojenească, însă ştia totdeauna totul ; probabil că şi de data asta cineva îi va spune că fusese pe munte.

Însă nimeni nu ştia, nimeni nu va şti vreodată ce făcuse în ziua aceea acolo. Nici el n-o s-o spună niciodată. Putea să spună el că se dusese să-şi facă datoria de preot ? că *un oarecare* îl chemase pentru a se spovedi ? Putea să spună el asta, fără să dea alte explicaţii ? Nu, nu putea. Nu ar fi fost crezut. Şi nu era trufie.

De aceea n-au decît să-şi închipuie că se dusese la vînătoare, că se întorsese la vechiul „viciu", că nu rezistase.

Toţi cunoşteau vechea polemică dintre el şi vicar în legătură cu vînătoarea.

Dar superiorii săi ar aproba felul cum se comportase, dacă ar afla vreodată adevărul ? Vicarul, episcopul din A. ? De cînd începuse povestea, întrebarea asta simplă îi venea în minte pentru prima dată. Desigur că nu. Poate că episcopul i-ar asculta motivele, cu condescendenţă răbdătoare, i-ar îngădui să vorbească, însă la urmă i-ar spune că atitudinea lui nu poate fi aprobată.

„Oricum, zise el cu glas tare, ieşind pe uşa cea mare a bisericii şi închizînd-o în urma lui, nimeni nu ştie."

În afară de el şi de Mariangela nimeni nu ştia că Saverio se afla în coliba tîrlei.

În faţa lui, departe, dincolo de Oratorio delle Anime, masivul negru şi înalt al muntelui se ridica în albastrul închis al cerului care-şi pierdea din clipă-n clipă limpezimea. Nimeni nu ştia, la Cuadu, că omul se afla acolo, scuturat de febră.

Dincolo de acoperişul Oratoriului, dincolo de norul de fum ce se ridica din coşurile caselor, se afla masivul tăcut şi întunecat, de pe care omul, nevăzut, putea să vadă luminile din Cuadu.

„Ochii lui sînt ca ochii păsărilor", gîndi el, ca şi cum ar fi recitat un verset din *Psalmi*.

Poate că febra-i scăzuse şi stătea acolo, într-un ascunziş al muntelui întunecat, cu puşca între picioare. Poate se gîndea să coboare să se odihnească în casa mamei, sau la nevastă-sa, care nu ştia încă nimic de întoarcerea lui.

„Dacă va coborî şi se va preda, se va rezolva totul", se gîndi preotul, lăsînd cheia grea a porţii să alunece în fundul buzunarului.

Dar nu va coborî. El o ştia bine. Văzuse, departe, sprijinită de uşorul uşii, puşca neagră, apărută de cine ştie unde. Abia acum se gîndea la asta. Puşca se aflase totdeauna în colibă, ca şi ceaunul şi coşuleţele pentru urdă. Însă nu se poate să fi rămas acolo, în colibă, toată vremea din urmă. Prin urmare i-o adusese de acasă Mariangela. Nu, nu va coborî în sat, nu se va

preda. Nu era ca o pasăre sau ca un pui de vulpe. Avea o armă. Nu se încredea în mila lui Dumnezeu, ci în puşca încărcată. Şi — mai ucisese.

Preotul simţi un fel de stinghereală, aproape de silă, cînd îşi aminti cuvintele lui Saverio: „L-am lăsat să mi-o ia înainte cu cîţiva paşi"...

Acelaşi lucru se putea repeta acum. Dacă cineva s-ar apropia de colibă fără să ştie de el, dacă cineva ar trece pe acolo din întîmplare şi l-ar vedea — cineva care să nu fie un preot legat de taina spovedaniei — Saverio l-ar lăsa să se îndepărteze cu cîţiva paşi şi ar trage, cum mai făcuse.

N-ar fi trebuit să-i lase arma. Cum de nu se gîndise?

„Sînt un prost", spuse el, scoţîndu-şi pălăria încet şi lăsînd să-i cadă braţul de-a lungul trupului.

Stătu aşa cîtva timp, apoi îşi veni în fire şi porni spre farmacie, care mai era încă deschisă. Aruncă o privire să se asigure că cei ce obişnuiau să vină seara pentru a pălăvrăgi nu se află acolo, intră şi ceru chinina şi aspirina pe care le promisese Mariangelei.

Deşi farmacistul nu-i pusese întrebări, simţi nevoia să-i spună că-i trebuiau pentru un „sărman lipsit de îndrăzneală" care nu primea ajutor medical.

Această explicaţie fără rost îl făcu să simtă o şi mai mare stinghereală decît înainte.

XXII

Cînd se întoarse acasă, văzu fereastra bucătăriei Mariangelei încă luminată, dar n-o strigă. Trase zăvorul, îşi aruncă pălăria pe un scaun, îşi schimbă încălţările şi puse crăticioara cu restul de ciorbă pe mica maşină de spirt pe care-o folosea să-şi încălzească dimineaţa cafeaua cînd se întorcea de la biserică. Voia să fie singur în seara aceea. Dacă Mariangela ar fi venit să bată, n-ar fi deschis.

Poate că şi bărbatul aprinsese acolo, în coliba sa de crengi, un foc mic şi mînca.

„Saverio, se gîndi el mecanic, turnîndu-şi supa în farfurie, a avut puşca totdeauna. Îţi ţine tovărăşie la ţară."

Îşi tăie o felie mare de pîine neagră şi începu să mănînce. Mînca încet, ca ţăranii, gîndindu-se. Îşi turnă un pahar de vin. Bău o înghiţitură. E aproape sigur că Saverio nu-l omorîse pe căpitan. Era convins că-l lovise el, dar mitraliera-l doborîse. Omul căzuse sub ochii lui şi credea că-l împuşcase el. Lui Saverio nici nu-i trecuse măcar prin minte că un glonţ austriac s-ar fi putut să-l fi ucis pe căpitan. Dar numaidecît după aceea se gîndi şi aproape rosti: „Nu se poate să se mintă pe sine însuşi. Nu, nu, asta nu se poate."

Muia pîinea în supa fierbinte, ca s-o răcească, şi din cînd în cînd bea cîte o înghiţitură de vin. Îşi mai turnă un pahar. „A fost un gest de furie", spuse el. Dacă cineva te jigneşte, tu te-ntorci,

reacţionezi. Se-ntîmplă oricui. Vina e a celor ce vor războiul, a celor ce nu ştiu să împiedice războiul."

„Trebuie să i te-mpotriveşti, se gîndi el, punîndu-şi mîna pe masă. Desigur ! Dar acum, cine se-mpotriveşte ? cine ?".

Trase cu urechea. I se părea că aude un foşnet dincolo de uşă, poate paşii desculţi ai Mariangelei care venea să afle dacă e treaz. Ascultă nemişcat, dar nu se auzea decît un cariu, aproape, în dulap.

Totuşi se putea ca Mariangela să se fi apropiat de uşa închisă şi să-l fi auzit vorbind singur.

„Ce putem face noi, aici, ca să ne împotrivim războiului ? Chiar dacă am vrea să facem ceva, noi, aici pe pămînt, ce putem face ?"

Oh, dacă omul din colibă, care scăpase ca printr-o minune şi ajunsese pînă acolo, nu ar fi ucis ! Dacă ar fi fugit aruncînd doar puşca !

Iar i se păru că de după uşă desluşeşte un zgomot de paşi. Se ridică să vadă ce e. Dar nu era nimeni. Fereastra Mariangelei, dincolo de gardul viu al grădinii, era întunecată ; noaptea, fără lună. Se desluşeau siluetele mai obscure ale caselor îngrămădite, peste care se înălţau ici şi colo crengile în neorînduială, pline de funingine, ale pomilor. Din grădină adia o boare de pămînt umed.

Închise încet-încet uşa, trase zăvorul. A doua zi, devreme, înainte de revărsatul zorilor, Mariangela va veni să bată-n uşă pentru medicamentele pe care i le făgăduise. Era mai bine să i le ducă el. Aşa, nu l-ar mai plictisi.

Îşi aminti de nişte lucruri de lînă pe care le ţinea într-un cufăraş : două tricouri pe care nu le mai purta, un fular, o glugă. Aprinse lumina în odaia lui de lucru şi de primire. Îşi aduse aminte, văzîndu-l pe birou, că nu terminase de recitat *Breviarul*. Căută din ochi cufăraşul în locul unde fusese ani de-a rîndul, deşi ştia că nu mai era acolo.

Acum, pereţii camerei erau văruiţi şi împodobiţi cu ornamente grosolane făcute cu un tipar de carton.

Afară de cufăraşul în care avea obiceiul să-şi păstreze hainele de vînătoare, nu mai vedeai atîrnate de perete nici puşca, nici cartuşiera, nici tolba ; nu se mai afla acolo nici măsuţa plină de busole şi cutii de pulbere, de care era fixat aparatul de făcut cartuşe. Acum, camera, în care se putea intra direct din stradă, arăta ca biroul ordonat şi curat al unui preot, cu scaunele aliniate de-a lungul pereţilor, cu dulapul de cărţi, icoanele, măsuţa cu registre şi hîrtii pe ea. Cu toate că schimbarea se petrecuse cu cîţiva ani în urmă, greşea mereu cînd trebuia să caute un obiect. Acum, micul cufăr se afla într-o încăpere întunecoasă, în fundul coridorului.

Se duse în dormitor să ia o lumînare de stearină, o aprinse şi găsi repede tricourile, fularul şi gluga. Le împături într-un jurnal, presărate cum erau cu naftalină, luă şi pachetul cu medicamente şi ieşi, cu capul gol, lăsînd uşa întredeschisă. Aerul umed al nopţii îi făcu poftă să fumeze. Străbătu grădina, deschise portiţa care

dădea în curtea vecinilor, şi pe cînd intra, se gîndi : „Nu am trecut niciodată pe portiţa asta". Într-adevăr, trecea pe acolo pentru prima oară în atîţia ani. I se păru foarte ciudat. De Paşti trecea mereu prin uşa de la stradă.

În bucătăria Mariangelei nu ardea lumina, dar tot bătu, hotărît, într-un fel care voia să spună : „Sînt eu, grăbeşte-te !"

Cine altcineva putea fi, dacă nu el, cu toate că asta nu se mai întîmplase niciodată înainte ?

Auzi mişcare în casa întunecată ; apoi fereastra se lumină, şi Mariangela veni în fugă, speriată şi pe jumătate dezbrăcată.

Îi dădu pachetul cu haine, doctoriile. Îi spuse cum trebuia să i le administreze bolnavului şi, între timp, privind-o cum se acoperă cu şalul, ascultîndu-l atentă, se gîndi din nou : „E prima dată"..

Dar tot ceea ce i se întîmpla în ziua aceea i se-ntîmpla pentru prima dată.

Înainte de a pleca, spuse, ca să-şi explice venirea la ora neobişnuită, că a doua zi se va duce la A. şi va porni foarte devreme.

— Mîine seară vino să-mi spui dacă mai are febră. Vom vedea ce mai avem de făcut.

Vorbea cu ea ca de obicei, repezit, şi plecă fără măcar să-i spună noapte bună.

Dar auzi glasul femeii aproape şoptind : „Domnul să vă răsplătească".

El închise uşa cu putere, trase zăvorul, de data aceasta definitiv. Umezeala nopţii îi intrase-n oase.

XXIII

Dăduse îndrumări clare pentru îngrijirea bolnavului, dusese el însuşi doctoriile, tricourile... Exagerase. Cînd cineva e în încurcătură, trebuie să-l ajuţi, foarte bine, dar el exagerase. Făcea lucruri care treceau dincolo de îndatoririle lui.

Dar tot ceea ce făcuse el în ziua aceea nu trecea oare dincolo de îndatoririle sale ? Se strădui să regăsească starea de spirit de cînd ascultase spovedania. Auzea iar cuvintele lui Saverio, vedea din nou chipul lui aplecat ; şi totul era limpede, precis, în mintea lui. Îl iertase chiar înainte ca acesta să fi sfîrşit de vorbit. Îl încredinţase milei lui Dumnezeu.

„E uşor !" zise el cu glas tare, căutînd o ţigară în buzunar.

Se aşeză, cu cotul sprijinit de masă, scoţînd nori de fum alb.

„E prea uşor !", repetă el. Voia să spună : prea uşor să apelezi la mila lui Dumnezeu.

Ar fi vrut să-şi lămurească totul, clar, ca şi cum i-ar explica unui om străin.

Îşi aminti că hotărîse să-l ajute chiar înainte de a-l fi iertat. Înainte de a şti că ucisese. Dar oare responsabilitatea lui Saverio în faţa oamenilor şi mila lui Dumnezeu nu erau două lucruri diferite ?

„Iată, se gîndi el, ridicîndu-se şi aprinzîndu-şi ţigara din nou, trebuie să deosebeşti, să deosebeşti un lucru de altul."

Asta trebuia să facă el, ca să poată pricepe, să poată împrăştia ceaţa din minte.

Un preot poate să ierte chiar şi cel mai greu dintre păcate. Dar îl poate ajuta pe un asasin să scape de pedeapsa legii ? Ajutîndu-l să se ascundă, îl ajuta să scape justiţiei, se făcea complicele delictului său.

„Dar de ce eram atît de sigur ? Eram sigur că fac ceea ce e drept", spuse el cu glas tare, încercînd să se concentreze. Ceva îi scăpa, ceva ce mai înainte i se părea că înţelesese. Nu un adevăr ce se putea cuprinde într-o formulă, ci ceva care era în el, care-i dăduse, care-i putea reda siguranţa.

Se duse să ia *Breviarul* din birou, îl deschise şi începu să citească : *„Ostendit mihi arborem salicem tegentem campos ac montes..."* [1] Dar, curînd, numai ochii şi buzele urmăreau cuvintele bine cunoscute.

Căpitanul P. îi răspunsese de două ori în legătură cu dispensa. Scrisorile mai erau încă în sertarul lui. Îl deschise şi le găsi numaidecît ; un scris grăbit, plăcut.

Spunea că, din păcate, dispensa lui Saverio nu depindea de el. Era o practică birocratică ce nu-l privea. Va face oricum tot ce poate, dînd informaţii bune despre soldat. Îl numea „bunul băiat din Cuadu", şi chiar „bunul Dumneavoastră fin".

---

[1] Mi-a arătat o salcie care umbrea cîmpiile şi munţii (lb. lat.).

Saverio se dăduse drept finul său ; o minciună, pe care el, preotul Cioi, n-o dezminţise.

În a doua scrisoare, căpitanul îl informa că scrisese ofiţerului adjutant al comandantului brigăzii, care-i promisese să se ocupe de această problemă. Saverio va putea mai mult ca sigur să se întoarcă la Cuadu.

Scrisoarea fusese trimisă cu o lună şi jumătate mai înainte.

După cîteva zile, „bunul băiat" îl împuşcase în ceafă de la o depărtare de cîţiva paşi. „L-am văzut cum s-a-ntors ; a desfăcut braţele şi a căzut".

Puse la loc scrisorile, închise sertarul şi luă de la-nceput lectura : *„Ostendit mihi arborem salicem..."* Citi totul pînă la sfîrşit, spuse rugăciunile de seară, se dezbrăcă, se băgă în pat. Dar pe întuneric, îndoiala care-l chinuia se făcu şi mai apăsătoare. Făgăduise ajutor şi protecţie asasinului dintr-un sentiment de milă prost înţeles ? Milă, nu convingere ?

Aprinse lumina şi se aşeză pe pat, în capul oaselor, tremurînd. Deodată i se păru că găsise o soluţie : a doua zi se va duce într-adevăr la A., după cum îi spusese Mariangelei. Va pleca devreme, se va duce să stea de vorbă cu episcopul. Se va încrede în el. Oh, desigur că nu-l va aproba, însă va lămuri propriile sale îndoieli, se va elibera.

Deşi era noaptea tîrziu, se ridică, îşi încălţă ghetele, îşi îmbrăcă haina şi pregăti rufele curate şi hainele noi pe care trebuia să le îmbrace a doua zi — peste cîteva ore — ca să se ducă la

A. Scoase din dulap pantofii cu cataramă, pelerina, pălăria din blană de castor pe care n-o purta decît la zile mari ; apoi se întoarse la pat, se culcă şi adormi.

XXIV

Se trezi brusc înainte de ora obişnuită, aprinse lumina şi văzu rufele şi hainele pregătite pentru călătorie.

Deschise fereastra şi, pe întuneric, îşi încordă privirea de presbit, să se uite peste acoperişuri la cadranul alb al turnului să vadă cît e ceasul.

Îşi spălă faţa aspră din cauza bărbii, se săpuni ca să se radă.

Gîndurile care-l stăpîniseră cu cîteva ore mai înainte i se păreau lipsite de logică, absurde. Toată întîmplarea asta poate că nu era atît de gravă, de neîndreptat şi definitivă cum îi apăruse în singurătatea nopţii. Acum, zgomotele satului, încă răzleţe în liniştea care se destrăma cu cît cerul se aprindea de un reflex verde, îi spuneau că nu era singur, că putea gîndi în linişte, că avea timp. Carul gol ce trecea cu o gălăgie asurzitoare pe drumul pietruit, trezind ecouri îndepărtate, îl ajuta să gîndească.

Avea destul timp să mediteze asupra evenimentelor care cu o seară în urmă i se păruseră atît de încurcate, de nerezolvat. Cine-l acuza pe Saverio că-l omorîse pe comandantul companiei ? Nimeni.

Nimeni nu-l acuză. „E răspunzător în faţa lui Dumnezeu. Oamenii nu-i cer socoteală“, spuse el, privindu-se în oglindă cu o strîmbătură. Nu-şi iubea chipul. Cum de nu-i venise în minte asta în seara trecută ?

Acum, episcopul va trebui să rezolve el chestiunea asta, să hotărască. Desigur ! Să hotărască ! Era curios să vadă cum se va descurca.

Totdeauna simţea o mare plăcere să-şi îmbrace o cămaşă curată, care mirosea a spălat, dar nu-i plăcea să-şi lase hainele de fiecare zi şi să le îmbrace pe cele de sărbători sau ceremonii. Dar tocmai pe acestea trebuia să şi le pună. Se îmbrăcă. Se simţea odihnit, uşor, cu un chef ciudat de a rîde. Era pur şi simplu curios să audă ce va spune episcopul.

Dar o dată cu pofta asta de rîs simţea o linişte adîncă, ce părea să fie mai mult în lucruri decît în el, şi asta împotriva oricărui raţionament.

„Voi merge acolo, voi povesti cum au venit să mă cheme, ce am făcut, ce am spus“, zise el, învîrtind în aer pelerina largă şi punîndu-şi-o pe umeri.

Pus la punct ca pentru o ceremonie, ieşi, închise uşa, vîrî cheia sub scăricică, în locul stabilit de ani de zile.

Se făcuse ziuă. Cerul nu mai era verde, ci dungat cu violet. Gîndurile din timpul nopţii îi umblau clar prin minte. I se păreau logice dar şi absurde, ca o teoremă de geometrie. Pe cînd îl privea, negrul muntelui căpăta treptat o culoare ruginie. Zgomotele pădurii îndepărtate, pe care şi le închipuia — dese şi subţiri, alcătuite

din foşneli, scîrţîituri, fluierături, lătrături, voci — se topeau în aerul deşert în care pluteau păsările, devenind iar tăcere.

Se-ntoarse, îşi încordă privirea. Descifră ora pe cadranul turnului ; avea vreme, avea destulă vreme pînă la tren.

Îşi făcu semnul crucii şi porni spre biserică, aşa cum făcea în fiecare dimineaţă.

XXV

După ce sfîrşi liturghia şi lăsă un bilet pentru vicar, porni cu paşi sprinteni spre gara care se găsea la vreun sfert de oră de mers din centrul satului. Tocmai se afla aproape la jumătate, cînd fu ajuns din urmă de o cabrioletă hodorogită, care se opri la cîţiva paşi, şi se auzi chemat de o voce binecunoscută. Era bătrînul său prieten Urbano Castai, doctorul de circumscripţie de la Ruinalta.

Venea din cînd în cînd la Cuadu să cumpere de la pepinierele lui Comina butaşi, seminţe şi puieţi pentru livada lui. Ducea şi de data aceasta, legaţi la spatele cabrioletei, vreo zece puieţi de portocali şi mandarini, ale căror vîrfuri verzi şi fragede unduiau în spatele capului său.

— Urcă-te, spuse doctorul, autoritar, şi după ce preotul se sui, biciui mîrţoaga, care, dînd din coadă, porni în trap mare, trăgînd cabrioleta la vale cu un zgomot asurzitor.

— Ai să pierzi trenul, urlă doctorul, conducînd cu picioarele desfăcute, ca un jocheu.

Don Pietro, ţinîndu-şi pălăria cu o mînă, făcu un gest parcă spunînd : „N-are importanţă !" şi prietenul îşi pocni degetele, dînd din cap, dar fără a încetini goana.

Roţile patinau, zvîrlind pietrele şi bolovănişul pînă sub gardul viu.

— Te-am văzut de departe şi te-am ajuns din urmă, urlă doctorul. Unde te duci ?

Preotul întinse mîna liberă spre localitatea A., reşedinţa episcopatului. Doctorul îl măsură cu privirea, alungindu-şi buzele, pe care creştea o mustăcioară inegală, îngălbenită de tutun. Unde putea merge, îmbrăcat astfel, don Pietro, dacă nu la episcop ?

— Te-au convocat din nou ? întrebă el, cu un uşor rîs ascuţit, fără să-l privească.

Ajunseră la gară cu cinci-şase minute înainte de plecarea trenului. Mica locomotivă făcea manevre, scoţînd şuierături scurte şi puerile, şi răspîndind în jur mirosul acru de cărbune de la Bacu Abis.

— Îţi mulţumesc, spuse don Pietro, întorcîndu-se spre prietenul său, fără să se grăbească să coboare. Îţi foarte mulţumesc !

Cu lovituri dese ale batistei încerca să scuture haina şi pălăria de praful care-l acoperise cu totul în scurta bucată de drum. Chiar şi sprîncenele, care erau dese şi negre, i se umpluseră de praf. Îşi trecu batista pe faţă, privindu-şi cu tîlc prietenul.

— Dar tu cum ai picat aici tocmai azi ? întrebă el.

Doctorul îl privea, cercetîndu-l atent cu ochii săi căprui, liniştiţi şi ironici, rămaşi tineri pe chipul gras şi îmbătrînit. Cu mîna mică şi albă făcu un gest spre puieţii legaţi în dosul spetezei cabrioletei :

— Am venit să iau astea.

Don Pietro, care ştia de mai-nainte, aprobă, pe gînduri, punînd mîna pe umărul prietenului, dar nu se hotăra să coboare. „De ce m-oi grăbi să mă duc la episcop ?" se gîndea el.

— Îţi mulţumesc că m-ai adus pînă aici, zise dînsul. Dar nu m-au convocat şi poate e mai bine să amîn călătoria asta. Poate e mai bine.

— Nu te-au convocat ?

— Nu, nu m-au convocat. Tu unde te duci acum ?

— Dacă plecai, mă-ntorceam acasă. Dar dacă rămîi, te duc acasă la tine. Îmi oferi o cafea.

Preotul stătea gînditor.

— Te însoţesc eu o bucată de drum, dacă nu te stînjenesc, zise el.

Îşi privi bătătura din palmă, făcută de foarfecele de altoit.

Celălalt îl observa cu luare-aminte.

— Ştii ce ? spuse doctorul, trăgînd de hăţuri şi silind mîrţoaga să ridice capul. Luăm cafeaua la mine acasă şi te-ntorci deseară. Mai am încă din vinul acela care-ţi place...

Rîse, dar ochii săi căprui rămîneau serioşi şi atenţi. Întoarse calul, pregătindu-se să-l lovească cu hăţurile. Dar mai stătu aşa o clipă, uitîndu-se

la prieten, parcă spunînd : „Dar, la urma urmei, ce ţi s-a-ntîmplat ?"

Acesta zîmbi, bătîndu-l cu mîna pe genunchi.

Calul porni ca un bolid, trăgînd în urma sa cabrioleta hodorogită. Cei doi oameni se văzură siliţi să se ţină bine cu mîinile de aripile roţilor. Era un zgomot atît de mare, că trebuia să urli, ca să te faci auzit.

XXVI

Urbano Castai era cunoscut pentru ciudăţeniile sale, deşi se bucura, ca medic, de cea mai mare stimă. Numaidecît după obţinerea titlului de doctor devenise asistentul medicului primar al spitalului Santa Restituta, care era şi docent de chirurgie la Universitate. Mulţi medici care frecventaseră cursurile pe vremea aceea şi-l aminteau, tînăr încă, în faţa mesei de operaţie, alături de profesor, care-l trata mai mult ca pe un coleg decît ca pe un discipol. Toţi jurau că ar fi sfîrşit prin a lua locul bătrînului maestru. Dar tînărul chirurg renunţase pe neaşteptate la cariera sa. Părăsise universitatea, spitalul, îl părăsise pe maestru şi se dusese în circumscripţia Ruinalta, de unde nu se mai urnise şi unde începea să îmbătrînească. În cercurile medicale, se mai vorbea încă după mulţi ani despre strălucitoarea carieră întreruptă atît de neaşteptat. Nimeni nu-şi putuse explica vreodată cauza acestui act.

Fără îndoială că fusese vorba de un moment de nebunie.

Dar lui Urbano Castai nu-i părea rău. Se însurase cu fata unui om înstărit, adusese pe lume vreo şase copii, se ducea la vînătoare, se ocupa de agricultură. În ultimii ani plantase o livadă — una dintre cele mai frumoase din regiune. Rămăsese acelaşi diagnostician desăvîrşit, şi vechii lui colegi îl chemau pentru consulturi chiar din oraş ; dar, ca chirurg, opera numai în cazuri urgente. Răutăcioşii spuneau că, din cauza alcoolului, nu mai avea mîna sigură ca pe vremuri. Dar nu era adevărat, chiar dacă era adevărat că bea. Chirurgul este un specialist, şi el nu era decît un practician. Renunţase. Aşa zicea. Însă dacă trebuia să opereze, era tot cel de odinioară. Cei din Cuadu şi din Ruinalta spuneau că totul se datora băuturii, atît îndemînarea, cît şi ciudăţeniile lui, dar nu-i făcea nimeni nici o vină din asta, în afară de cîţiva oameni de vază care nu-l simpatizau din cauza ideilor sale politice. Pentru că se spunea că ar fi anarhist, ateu, materialist. Dar nici asta nu era adevărat, afară numai dacă nu dădeau cumva cuvîntului anarhist un sens foarte vag şi de-a dreptul antiistoric. Urbano Castai era un om al ordinei, care nu se învoia cu ordinea stabilită în Italia după 1860. Un om al ordinei, care visa mereu, dorea cu înfocare o altă rînduială ; un republican, un mazzinian pur, fără compromisuri ; dar asta ajungea ca să fie privit ca un anarhist de obişnuiţii clubului de lectură din Cuadu sau din Ruinalta. Era, după cum îi plăcea să precizeze chiar el, un „tuverian", referindu-se, nu fără o urmă de ironie, la Giovan Battista Tuveri, filozoful din Collinas, pe care consătenii lui îl uitaseră şi din care, zicea el, nu mai rămăsese nici o urmă. Opera postumă a acestui om dat uitării : *Despre dreptul popoarelor de a răsturna guvernele rele,* fusese tipărită pe cheltuiala lui Urbano Castai şi a unui mic grup de prieteni de-ai săi în anii îndepărtaţi ai tinereţii. Acum însă activitatea publică a medicului se reducea la administrarea lui „Monte Granatico", mica bancă agricolă, al cărei capital îl mărise pînă la cifra, niciodată atinsă, de o sută cincizeci de mii de lire. Politica fusese o experienţă a tinereţii, de care vorbea cu nepăsare şi cu un anume scepticism ; şi numai după ce bea, îl cuprindea iar vechea pasiune. Faima de anarhist, de nimicitor de guverne, de anticlerical înfocat, şi chiar de afemeiat, era justificată de unele furii neaşteptate pe care oamenii de treabă le puneau în legătură cu păhăruţele de *filu ferru* [1] sau de vin, pe care le dădea pe gît — faimă foarte bine cunoscută, nedezminţită nici măcar de vechea sa prietenie pentru don Pietro Cioi. Acesta era singurul preot cu care avusese vreodată legături de prietenie şi pe care-l socotea un om ca toţi ceilalţi, şi singurul pe care nu izbutise să-l scandalizeze niciodată. Prietenia lor dura din anii de gimnaziu. Nimic nu putuse s-o schimbe, nici studiile diferite, nici deosebirea de idei. După gimnaziu apucase fiecare pe drumul său, dar se întîlneau mereu, discutau, se certau,

[1] Rachiu (lb. sardă).

făceau împreună lungi partide de vînătoare, în timpul cărora se puteau lipsi chiar şi de vorbit. Comună, judecînd după aparenţe, aveau doar pasiunea vînătorii şi a agriculturii, şi o ură înnăscută pentru viaţa de oraş, care-i făcuse pe amîndoi să se închidă în acele două mici centre. Dar subiectele lungilor discuţii, ce se aprindeau uneori între ei cu furie tinerească atunci cînd erau singuri, ar fi părut de neînţeles celor mai mulţi oameni în mijlocul cărora se desfăşura viaţa lor zilnică. Atunci, fără a fi nevoie să bea *filu ferru* sau vin, vorbeau de cărţi, de politică, de religie, sau chiar, mai potolit, despre livadă, despre grădina de zarzavat, sau despre „Monte Granatico" din Ruinalta.

Asta se petrecea cînd doctorul venea la Cuadu, pentru a cumpăra puieţi fructiferi, butaşi şi seminţe. Atunci nu uita niciodată să se ducă să-l vadă pe bătrînul său prieten, unde rămînea de obicei la prînz. Don Pietro îi întorcea vizitele ori de cîte ori putea, dar mai puţin des de cînd renunţase la vînătoare.

Nu făceau deci pentru prima oară împreună drumul ce şerpuieşte în jurul muntelui şi uneşte Cuadu cu Ruinalta. Dar de la ultima oară trecuseră cîţiva ani, aşa că don Pietro, ridicînd glasul, ca să domine zdrăngănitul cabrioletei, îi cerea prietenului explicaţii în legătură cu schimbările ce-i atrăgeau atenţia : o portiţă reparată ca nouă, copaci care crescuseră şi-şi clătinau vîrfurile peste un zid sau alcătuind o alee ; o vie, o livadă, o casă de ţară, apărută pe locul unde odinioară se afla cariera de piatră... Cerea veşti

despre un proprietar sau altul, despre un ţăran sau altul şi despre cei ce fuseseră în război, cei ce decedaseră sau se întorseseră din Franţa sau Tunisia. Schimbările în bine se petrecuseră numai în ultima perioadă, pentru că agricultorii trăgeau folos de pe urmele situaţiei existente, folosind, printre altele, la muncă, prizonierii de război, care erau plătiţi cu cîţiva bani pe zi.

Pe măsură ce se îndepărtau de Cuadu, grădinile de zarzavat şi livezile se răreau tot mai mult, cîmpul se făcea mai singuratic, cu cîte un pîlc de măslini, cu vii împrejmuite cu garduri de lemn-cîinesc atît de înalte, încît păreau că înăbuşe mica bucată de pămînt şi şirurile de viţă de vie pe care trebuia să le apere ; pînă ce nu mai rămaseră altceva decît nişte locuri aride, acoperite uniform cu tufişuri.

Pe cînd calul mergea mereu cu trapul său lung şi dezordonat, cei doi prieteni tăceau, hîţînaţi de hurducăturile cabrioletei, şi don Pietro îşi plimba privirile pe pîrloagă, pînă la poalele muntelui. Nu mai simţise de multă vreme plăcerea de a se găsi în mijlocul cîmpului la ora aceea a dimineţii. În depărtare, verdele ruginiu al tufişurilor părea un văl des şi cald, cu linii ondulate şi continui, care se întrerupeau acolo unde înceta vegetaţia, şi grohotişul apărea din pămîntul arid şi roşiatic. De cîte ori nu străbătuse el locurile acelea ! Cîţi kilometri nu făcuseră picioarele lui înalte de pe munte la cîmpie şi din cîmpie pe munte, în urma cîinelui ! Cîte împuşcături nu trăsese ! Cîte potîrnichi şi cîţi iepuri nu îngreunaseră tolba lui !

Pe măsură ce înaintau, profilul albastru al muntelui se desfăşura, luînd diferite forme, dar totdeauna cunoscute de don Pietro. Privind cocoaşele, vîrfurile, şeile, copăceii mici şi negri ca nişte cuişoare, care apăreau, ieşeau din rîpe şi se retrăgeau încet, ştia cum va fi totul o clipă mai tîrziu ; dar dacă privirea cobora de-a lungul coastei muntelui, toate i se păreau noi. Nu-şi amintea să fi văzut vreodată prăbuşirea aceea de bolovani, crăpăturile acelea întunecate de colo ; rîpele, stîncile ascuţite de dincolo, bune pentru vulturi. Se putea oare ca aspectul sălbatic al muntelui să fi scăpat totdeauna atenţiei sale, să nu-l fi observat niciodată înainte ? Şuvoiul de pietre care umplea marile depresiuni, unde se înălţau, agăţaţi şi suspendaţi, copacii aceia deznădăjduiţi, cu rădăcinile pe jumătate descoperite, nu lăsaseră nici o urmă în amintirea lui.

Puse mîna pe braţul prietenului şi-i arătă muntele.

— Oare totdeauna a fost aşa ? întrebă el.

— Cum ? făcu doctorul, surprins ; opri calul.

— Aşa : surparea asta !...

Calul se scutură, îşi lungi gîtul, şi stăpînul lăsă hăţurile în voie, să-i îngăduie să pască iarba lizierei.

Tăcură o vreme, încă năuci de zgomotul cabrioletei, privind muntele ameninţător. Doctorul aprinse o ţigară, şi don Pietro scoase jumătatea lui de ţigară.

— Tu crezi, zise el după o lungă tăcere, tu crezi că s-ar putea îngriji un om fără să-l vezi ?

Doctorul îl privi din nou ca înainte, încercînd să înţeleagă ce ascundeau cuvintele lui, care era adevărata întrebare.

— Tu, de exemplu, dacă eu îţi spun toate simptomele, continuă don Pietro, ai fi în stare să-l îngrijeşti ?

— Dar de cine vorbeşti ? făcu Urbano, aspru.

— Vorbesc de unul... N-are nici o importanţă de cine vorbesc. Tu ai fi în stare ?

— Depinde ! răspunse doctorul, plictisit.

Scutură hăţurile, şi calul o luă pe neaşteptate din loc, cu trapul său dezordonat, cu picioarele desfăcute, speriind un stol de vrăbii.

— Pui întrebări ciudate ! spuse doctorul, urlînd. Lăsă calul la pas şi zise : Unde se află omul ăsta ?

Don Pietro făcu un gest vag, arătînd muntele.

— Şi tu pretinzi să îngrijeşti pe cineva, ţinîndu-l... lăsîndu-l acolo, afară ? spuse doctorul, privindu-l sever.

— Eu ţi-am pus o întrebare, tu nu mi-ai răspuns, zise don Pietro.

După o tăcere îndelungată, doctorul trase hăţurile, şi calul se opri uşurel.

— Vrei să spui că cineva e silit să stea acolo, spuse el, ridicînd capul.

Preotul încuviinţă cu un gest al mîinilor.

— Iartă-mă, don Pietro. Sînt un prost, murmură celălalt, pe gînduri. E de ajuns să spui un cuvînt, că ţi se citeşte tot ce ai pe suflet, doar noi doi ne cunoaştem de o bună bucată de vreme. Dar de data asta am înţeles cu întîrziere. Adevărul e că tu eşti ciudat astăzi. Mă tot stră-

duiesc să-mi dau seama ce ai, în loc să ascult ce-mi spui ! Iartă-mă. N-ar putea veni la mine, omul acela ?

— Cred că nu, răspunse preotul.

— Dac-ar putea veni la mine... Oh, nu acasă, bine-nțeles. Încă nu ţi-am spus că am cumpărat o bucată de pămînt acolo sus ? Ia uită-te ! Vezi stînca aia ? Nu, cealaltă.

Cu coada biciului arătă muntele, un punct al muntelui, sterp şi surpat. Preotul se uită la el de parcă-nţelegea.

— Coboară privirea în linie dreaptă. Vezi colo, unde se ridică stolul acela de porumbei ? Acolo, în spate... după coasta aia se află bucata mea de pămînt. Am cumpărat-o ieftin. Şi sînt aproape douăzeci şi cinci de hectare. O afacere. Dacă omul tău ar putea merge acolo... dacă vrea... E o peşteră uscată, sigură. Şi eu l-aş îngriji. M-aş duce în fiecare zi. Tocmai altoiesc măslinii sălbatici. Îi altoiesc eu însumi, cu mîinile mele, doar cîţiva de fiecare dată.

Don Pietro strînse braţul prietenului, mulţumindu-i în gînd. Cît de bine se simţea acum ! Era mulţumit că-l întîlnise, că mersese cu dînsul, că vorbise.

— Vezi ! spuse el, stăpînindu-şi emoţia, eu te-am întrebat pentru mai multă linişte, ca să ştiu ce să fac ; dar poate că omul ăsta nu e chiar aşa de grav bolnav... Poate scapă singur. Nu ştiu dacă e malarie, sau altceva. Eu am vrut să te-ntreb. Desigur, dacă tu vrei să-l ajuţi, să-l îngrijeşti... Tăcu o vreme, apoi continuă : Pentru că,

ştii, s-a încredinţat mie, numai mie. Făcu un mare efort, adăugînd : Ca preot.

Tăcură iar. Don Pietro stătea aplecat, cu vîrfurile degetelor împreunate. Era într-adevăr mulţumit că-i vorbise prietenului. Urbano nici nu ştia măcar cine e Saverio şi nu-l întreba ; în orice caz, era convins că va păstra taina.

Şi-apoi, taina adevărată, taina ce nu trebuia aflată nu era aceea, ci alta, şi va rămîne ascunsă chiar şi prietenului care era gata să ajute un necunoscut, fără să şovăie o clipă. Fiindcă datoria de căpetenie a unui medic e să îngrijească bolnavul. Atît.

XXVII

Petrecură împreună restul zilei.

Ajunseră la Ruinalta cu puţin înainte de amiază şi, după vechiul obicei, don Pietro aşteptă în bucătărie împreună cu soţia şi fiicele prietenului său, care între timp îşi examina bolnavii la dispensar.

Apoi, după prînz, se căţărară, cu toate că preotul nu era pregătit cu haine potrivite, nu în cabrioletă, ci călare, pe poteci greu de străbătut, pînă la cele douăzeci şi cinci de hectare cumpărate de Urbano cu o sumă de nimica.

Era o coastă prăpăstioasă, presărată cu stînci uriaşe. Măslinii sălbatici, mari, creşteau printre arbuşti scunzi şi ienuperi.

— Pe vremuri, tot terenul ăsta era acoperit de pădure, spunea Urbano. Cărbunarii toscani au tăiat tot, din rădăcină, atît copacii bătrîni, cît și pe cei tineri. Uneori, n-au lăsat nici măcar rădăcinile. Ia uită-te ici la găurile astea! N-au lăsat decît pietrele. Dar măslinii sălbatici au crescut din nou. Păsările aduc iar semințe. Știi cîți măslini sălbatici sînt aici? Peste patru mii. Și-n timp ce-i altoiesc pe aceștia, voi planta alții.

Vorbind mereu, îl conduse pe don Pietro la peșteră, a cărei intrare era ascunsă de un tufiș enorm de strugurii-ursului.

Trebuiră să se aplece ca să intre, și Urbano aprinse o bucată de ziar pe care-o adusese, luminînd marea încăpere, acoperită pe jos cu un strat gros de bălegar albicios.

— Vezi urmele astea? Sînt ale mele. Aici nu a pus nimeni niciodată piciorul.

Grota era caldă și uscată.

După ce ieșiră din ea, Urbano îi explică lui don Pietro că, în afară de drumul pe care-l făcuseră împreună, se putea ajunge la proprietate mergînd și pe o cărare peste munte.

În caz de nevoie, preotul l-ar anunța printr-o telegramă convențională; și-i hotărîră textul, cu mai multe variante. Se putea întîmpla ca don Pietro să-l însoțească pe bolnav la peșteră, sau dacă acesta nu era în stare să se miște, să se ducă doctorul la tîrlă. Însă tot ce se putea să nu fie nevoie. Și în acest caz, oricum, l-ar înștiința.

Se întoarseră la Ruinalta, și don Pietro, după ce-și luă rămas bun de la doamnele Castai, luă

pachetul de doctorii pregătit de prietenul său și, fără alte vorbe, porni spre Cuadu, tot călare.

Merse îndărăt pe același drum, văzu profilul muntelui întinzîndu-se, apoi strîngîndu-se iar, luîndu-și forma obișnuită și familiară. Apoi, din curtea casei sale, îi apăru din nou, încremenit, marele con, împrejmuit de jur împrejur de pădurile sale negre, pline de umbră și de tăcerea nopții.

Apoi veni Mariangela să-i aducă vești despre Saverio, mulțumită ca atunci, cu atîția ani în urmă, cînd venise să-i spună că băiatul ei nu mai avea limbrici.

Pentru prima dată o vedea așa după atîta timp.

Și fu așa vreme de două zile. Femeia mergea, se întorcea, venea să povestească. Bolnavul era mai bine, febra cedase.

Dar a treia zi, către ora nouă dimineața, intră agitată în biserică. Să meargă, să alerge! *Aveau* nevoie de el.

Și, fără să spună altceva, fugise, fără măcar să-ngenunche în fața altarului principal.

XXVIII

O ajunse din urmă, după două ore, la Baddimanna. Se mai aflau acolo Gerolamo și Lica, nevasta lui Saverio.

Se opri la marginea luminişului, la vreo cincizeci de paşi de colibă, să se şteargă de sudoare. Lîngă Saverio, întins dinaintea colibei, pe şalul de lînă neagră, şedea îngenuncheată Lica ; femeia se legăna înainte şi înapoi, văitîndu-se. Gerolamo stătea ciucişi, de cealaltă parte, alungînd cu o rămurică de pe faţa fiului său muştele verzi care năpădesc tîrlele. Mariangela, în picioare, cu capul înclinat pe un umăr, nu făcu un gest şi nu se mişcă nici mai tîrziu.

După ce-şi trase răsuflarea, don Pietro se apropie, sigur acum de ceea ce vedea şi ceea ce nu se aştepta să vadă. Nu-şi închipuise că era mort. Crezuse că venea pentru un sfat, pentru a-l îmbărbăta.

Lica, simţind că se apropie, începu să se vaite mai tare. Şi cu vaietul se împleteau cuvinte cîntate şi plînset, fraze lungi, modulate, laudele celui mort, întrebări şi mustrări. Pentru ce nu voise s-o vadă ? Pentru ce o ţinuse departe ? Pentru ce nu se lăsase îngrijit de ea ?

Vaietul acela, pe care i se părea că-l recunoaşte şi-l auzise de atîtea ori, îl plictisi oarecum pe don Pietro. Gerolamo se ridică în picioare cu respect şi o făcu să tacă pe femeie, care începu să suspine.

Preotul se apropie mai mult şi se opri la picioarele mortului, scoţîndu-şi pălăria ca orişicare. Şi Gerolamo îşi scoase şapca.

Mortul nu era întins şi înţepenit în toată lungimea lui, ci avea genunchii îndoiţi, şi braţele strînse pe piept.

Îşi dezlipi privirea de faţa bărboasă şi ţeapănă, se uită în juru-i, se uită în sus. Nori albi treceau în goană. Iată deci că totul se rezolvase altfel decît prevăzuse el în chip logic. El, care văzuse murind atîţia, nu băgase de seamă că omul acesta era pe moarte. Cu toate că în zilele acelea se gîndise numai la el. Murise fără ştirea lui.

Acum, hotărîrea luată de el nu mai trebuia justificată, era dreaptă. Avea explicaţia logică, explicaţie care nu-i venise niciodată în minte. Dovadă că judecata lui fusese dreaptă, era ceea ce se petrecuse şi nu se mai putea schimba, era tăcerea din jurul său, tăcerea aceea ce făcea orice vorbă de prisos.

Mult timp stătu meditînd adînc, ca în rugăciune.

Îşi reveni cu greu şi întrebă de ce săpaseră groapa în colibă. Îi dojeni fără prea mare convingere. Spuse că trebuia să-l ducă jos în sat, să anunţe legal moartea. Spuse că trebuia „să se reintre în ordine". Spuse toate acestea în grabă, ca să se elibereze, dar nu le credea.

Mariangela nu zicea nimic. Vorbi Gerolamo. Povesti ceea ce aflase de la ea. În zilele trecute, cînd Saverio părea mai bine — dar era numai ameliorarea de dinaintea morţii, şi el o ştia — o făcuse să-i promită că nu-l va da niciodată pe mîna justiţiei, nici măcar mort. Îi ceruse să-l îngroape acolo, în colibă, şi să fie lăsat acolo pentru totdeauna.

Pe cînd vorbea, bătrînul o arăta pe Mariangela care stătea liniştită, fără să plîngă, ca şi cum se vorbea de altcineva.

Tăcerea de mai-nainte se lăsă din nou. Orice cuvînt era de prisos, fără rost. Totul apărea clar şi totul se înţelegea fără ajutorul vorbelor. Şi aşa cum don Pietro hotărîse mai-nainte să nu-l denunţe pe dezertor, ba chiar să-l ajute să se ascundă, hotărî în clipa aceea să-i ajute pe părinţi să respecte dorinţa băiatului şi să-l îngroape în vechea colibă.

Îngenunche şi începu să se roage: prima rugăciune pentru sufletul lui Saverio Eca, cel ce-şi ucisese comandantul pentru o lovitură de cravaşă dată din greşeală în avîntul asaltului — sau pe care credea că-l ucisese.

Nădăjduia că nu săvîrşeşte păcatul trufiei încredinţîndu-l milei divine cu siguranţa că acesta îşi ispăşise vina din plin.

XXIX

Aşadar nu avusese îndoieli.

Totuşi, cu trecerea timpului, acest act făcut cu bună ştiinţă, violarea asta conştientă, refuzul acesta al normei formale care ar fi trebuit să pună capăt oricărei îndoieli sau nesiguranţe în privinţa trecutului, începu să-l chinuiască din nou, pe măsură ce se scurgea timpul. Ce drept avea el să meargă atît de departe cu încălcarea regulei ? Înmormîntarea tăinuită era un lucru cu totul deosebit de situaţia celui care se ascunde de justiţie, a dezertorului ameninţat să fie exe-

cutat prin împuşcare. Ce rost avea acum să mai păstreze taina la care se făcuse complice ?

Închisorile se goliseră ; tribunalele de război fuseseră dizolvate ; multe principii de care înainte era un sacrilegiu să vorbeşti, ajunseseră subiecte de discuţie şi îndoieli. Ceea ce înainte era un delict de *lèse-patrie,* acum era privit, în anumite cazuri, ca o revendicare de drepturi, o afirmare socială, un act meritoriu. Dezertorii nu numai că erau reabilitaţi, dar ocupau posturi publice, deveneau membri ai parlamentului. Şi Saverio, dacă ar fi trăit, ar fi putut să-şi reia locul său şi să-şi pască mai departe caprele la Baddimanna. Fără îndoială că şi-ar fi refăcut turma.

Aşa că lui don Pietro i se părea potrivit ca şi rămăşiţele pămînteşti ale lui Saverio să fie duse la cimitirul din Cuadu.

Toate acestea erau, cel puţin, logice.

De aceea, într-o zi, cu cîteva luni înainte ca domnişoarele din comitetul de iniţiativă să fi pornit la strîngerea fondurilor pentru monument, îi spusese Mariangelei că voia să-i vorbească şi se întîlnise cu ea puţin mai tîrziu în biserică, la ora vecerniei.

Don Pietro se şi aşezase în confesional şi se gîndea, ca şi cum s-ar fi rugat, la ceea ce voia să-i vorbească femeii. Temeiuri limpezi, precise, care ar fi silit-o să facă ceea ce socotea el că e drept.

O auzi intrînd, ridicînd zăvorul, văzu geana de lumină a deschizăturii lungindu-se pe podea, desluşi foşnetul bine cunoscut oprindu-se la

cîţiva paşi de uşă, şi tuşi ca s-o îndrepte spre confesional, de parcă o conducea cu gîndul.

Ascultătoare, ea veni să îngenunche în spatele gratiei, salutîndu-l ca de obicei :

— Lăudat fie Domnul nostru Isus Cristos.

— În veci fie lăudat, răspunse el în grabă.

Recitară împreună *Crezul*, apoi, în loc să pună întrebări, preotul începu să vorbească, repetînd încet, ceea ce se pregătise să spună.

Vorbea grăbit, emoţionat, fără liniştea şi seninătatea pe care-şi închipuise că le va avea întrevederea. Ceea ce gîndise de unul singur şi rînduise clar mai înainte i se părea acum o prostie.

Tăcu o clipă şi simţi în spatele gratiei respiraţia bătrînei şi vechiul ei miros de colibă afumată.

Apoi vorbi ea, cu vocea ei impersonală de totdeauna cînd se spovedea, ca într-un monolog şoptit. Spuse că ştia ce favoare le făcuse el, binecuvîntînd coliba şi pămîntul colibei. Spuse că ştia şi că, mai devreme ori mai tîrziu, odihna fiului său, acolo sus, se va sfîrşi. Venise clipa. Era poate mai bine aşa. Să-l aducă în sat, la cimitir, unde se aflau toţi ceilalţi. Poate că era drept. Era mai bine, dacă don Pietro spunea că aşa trebuiau să facă. Cine putea să ştie asta mai bine decît el ? Numai un singur lucru nu-i plăcea : nu atît că oasele fiului ei ar fi clintite din loc şi duse de-acolo, nu atît asta, cît faptul că s-ar vorbi, s-ar începe iar să se vorbească ; nu-i plăcea că trebuia să asculte întrebările prosteşti care i se vor pune.

Aşa că ea nu se împotrivea, consimţea, se încredinţa lui.

Don Pietro suspină uşurat. Apoi zise în grabă :

— Poate că am făcut o greşeală, Mariangela, şi vreau s-o repar. Poate că am greşit...

Ea se gîndi o clipă, apoi spuse :

— Dumneavoastră n-aţi greşit. Domnul vă va răsplăti, don Pietro.

Îşi spuseseră ce aveau să-şi spună, întrevederea se terminase. Totuşi, preotul ar fi vrut să continue.

Dar hotărî s-o lase să plece şi-i spuse să meargă-n pace.

XXX

Mariangela se ducea în fiecare zi la casa lui don Pietro Cioi să facă obişnuitele treburi domestice. Ca totdeauna, vorbea puţin, şi niciodată, în puţinele cuvinte pe care le schimbau, nici unul, nici altul nu făcură aluzie la ceea ce-şi spuseseră în timpul acelei convorbiri, ca şi cum fusese vorba de o spovedanie.

Dar timpul trecea fără ca don Pietro să se hotărască să treacă la fapte. Acum că o ştia pe Mariangela gata să-l ajute, nu-şi fixa un termen ; şi nu o făcu nici după ce-şi schimbă gîndul ca, în loc de şeful jandarmilor, să stea de vorbă cu judecătorul de plasă.

Judecătorul era un tînăr numit de curînd (făcuse războiul, fusese ofiţer) şi-l saluta politicos

cînd îl întîlnea pe drum, ca şi cum îl poftea să se oprească.

Don Pietro ştia ce trebuia şi ce nu trebuia să spună. Ar istorisi povestea lui Saverio, fără a aminti de căpitanul P. În mintea lui, încă de multă vreme, o linie clară despărţea de rest ceea ce făcea parte din taina spovedaniei. Tot ce se poate ca ofiţerul, căpitanul P., să nu fi murit de mîna lui Saverio, sau să nu fi murit de loc. Se putea să fie o plăsmuire a lui Saverio (asta ajunsese el să gîndească în elucubraţiile sale solitare) ; oricum, nu avea dreptul să vorbească despre asta. Povestea lui Saverio, redusă la esenţa ei juridică, putea fi asemuită cu aceea a banditului Pruneddu, care, după ce se ascunsese mulţi ani de poliţie, făcîndu-şi socotelile, fără măcar să aibă nevoie de un avocat, se hotărîse să intre în legalitate şi să se predea justiţiei, trăgînd foloase de pe urma amnistiilor promulgate între timp.

Acum totul era hotărît. Nu-i rămînea decît să ridice un deget, să facă un semn prietenesc tînărului magistrat, care, dîndu-i mîna dreaptă, l-ar însoţi pînă la uşa bisericii. Şi ar vorbi.

Numai că don Pietro nu era grăbit. Şi zilele, lunile, treceau.

Tocmai atunci începură fetele să colinde prin Cuadu cu panglici tricolore şi cutii de pantofi sigilate cu ceară ; în vremea asta, Mariangela îi ceru cele opt sute treizeci şi cinci de lire şi le dădu Pietrinei. Tot atunci, don Pietro fu acuzat că el dăruise banii aceia, pentru a pune comitetul în încurcătură şi a crea dezordini. Polemicile se înăspriră. Se petrecură primele ciocniri în piaţă, cu capete sparte, arestări, acuzaţii şi recriminări, chiar între aceiaşi combatanţi, dintre care unii înfiinţară şi la Cuadu „Fascia de luptă". Apoi urmară alte încăierări, mai grave decît primele, şi fasciştii din Cuadu fură bine săpuniţi. Pînă ce nu veniră o mulţime dintre camarazii lor din Iglesias, ca să pună lucrurile la punct.

Şi pentru Cuadu începu o eră nouă : *a fascibus receptis* [1], după cum spusese monseniorul Tarcisio Pau.

XXXI

Nespunînd nici un cuvînt ca să se dezvinovăţească de acuzaţia prostească ce i se aducea, şi pentru a clarifica echivocul, lui don Pietro i se părea nu numai că ia parte la toată dezordinea aceea, ci, într-un anumit fel, că şi contribuie, deşi fără voia sa, la crearea ei ; şi se întrebase de multe ori dacă n-ar fi cazul să facă acel act de umilinţă.

Ceru şi sfatul lui Urbano Castai, care-şi exprimă limpede părerea : ar fi trebuit s-o facă imediat şi să le declare tuturor, după cum meritau, că sînt nişte imbecili ; dar acum nu mai avea nici un rost să se ostenească.

— Tu ai pretenţia să te simţi răspunzător de tot ce se petrece pe lume, încheie el.

[1] Din clipa în care au primit „fasciile" (lb. lat.).

— Nu pe lume, ci în parohia mea! replicase don Pietro.

În realitate, nu mai era nici măcar parohia „lui", de cînd vicarul sosise la Cuadu. Însă el tot se simţea răspunzător de ceea ce se întîmpla. Dacă se luau la bătaie în piaţă, dacă exploda un cartuş de dinamită sub casa unui *prinzipale* sau a unui fascist — care acum erau acelaşi lucru — i se părea că greşise şi el, că nu făcuse nimic ca lucrurile să nu ajungă pînă acolo.

Gîndindu-se apoi la toate acestea, se convingea că era vorba de înfumurare, trufie, pentru că puterea cu care este investit un preot e şi ea îngrădită potrivit cu natura slabă a omului. Dar primul gînd care-i venea era acela. Şi cînd, în miez de noapte, un cartuş de dinamită zguduia satul din temelii, el sărea din pat şi dădea fuga-n drum ca prima oară. Ecoul se răspîndea ca tunetele, pierzîndu-se prin văi, apoi nu se mai auzea decît lătratul furios al sutelor de cîini. Prima dată se întîmplase cînd îl arestaseră pe Baldovino Curreli, după mitingul socialist întrerupt de fascişti. De atunci, ori de cîte ori un miner era băgat la răcoare, un cartuş de dinamită exploda la Cuadu.

Unul cîte unul, le venise rîndul la toţi, de la Comina pînă la Manca, şi chiar şi o bucată din zidul casei lui Edmondo Escano sărise în aer.

Lumea nu le mai lua în seamă, şi bărbaţii rămîneau în pat să ţină tovărăşie femeilor lor. Nu mai ieşeau cu puşca cu două ţevi încărcată ca la-nceput. Acum ştiau despre ce era vorba şi cui i se-ntîmpla.

El, în schimb, don Pietro, se înfăşura în pelerina lui şi sărea în ajutor. Condus de mirosul exploziei, sosea la faţa locului înaintea jandarmilor. Din fericire, se făcea mai mult zgomot decît pagubă. Cei ce se aşteptau la represalii aveau cu toţii case mari şi solide şi dormeau în camerele îndepărtate de stradă.

Cine fusese, nu se ştia, şi dacă existau bănuieli, nu existau dovezi. Erau tinerii cu brîul roşu, însă aveau picioare bune şi nu economiseau fitilele. Jandarmii făceau de gardă pe la colţurile străzilor, şi cei interesaţi se postau îndărătul ferestrelor întredeschise; dar fără nici un folos.

O dată îi veni rîndul şi monseniorului Tarcisio Pau. Era o mină mai mare decît celelalte, dar pagubele au fost neînsemnate, ca de obicei. A sărit o uşă din tocul ei şi s-au spart toate geamurile.

— Teroriştii ăştia trebuie împuşcaţi! urla arhipăstorul — pe el numai cu cămaşa de noapte — ca şi cum ar fi ţinut o adunare.

Urbano Castai, care avea somnul uşor, auzea bubuitul de fiecare dată, şi cînd venea la Cuadu, făcea cu ochiul ţăranilor şi răspundea cu saluturi largi, vînturîndu-şi amîndouă braţele şi felicitîndu-i, de parcă toţi pierde-vară care stăteau prin piaţă ar fi fost terorişti. Şi cînd îl vedea pe don Pietro, îl bătea pe umăr.

— Sînteţi curajoşi, voi ăştia! spunea el.

La Ruinalta nu explodase niciodată vreun cartuş de dinamită, şi *prinzipales* dormeau liniştiţi.

XXXII

În zilele acelea, familia Manca avea musafiri : două fete frumoase din Iglesias, Fanny de șaisprezece ani și Giulia, de nouăsprezece, sprintene și cu limba ascuțită. Mergeau pe drum, vorbeau cu glas tare și fumau, imitînd-o pe Carmen Boni, nepăsătoare de ceea ce putea gîndi lumea despre ele, dacă le compara cu doamnele și domnișoarele din Cuadu, totdeauna foarte rezervate.

Într-o seară, pe cînd se întorceau acasă, la vreo sută de pași de poarta locuinței familiei Manca, un grup de tineri începu să cînte *Bandiera rossa*. Roberto nu era acolo. Fanny izbucni într-un rîs batjocoritor, se opri pe neașteptate în mijlocul drumului, și înainte ca Giulia, cea mai mare, s-o poată împiedica, începu să cînte un cîntec, care nu se auzise la Cuadu niciodată : *La disperata eccola qua !* [1]

Din grupul tinerilor izbucniră fluierături, apoi o piatră ricoșă pe pavaj și o lovi pe Fanny deasupra ochiului drept. Fără să strige, ea-și duse mîna la fața însîngerată. Giulia scoase un țipăt, se iscă o învălmășeală, și tinerii porniră în mare grabă la vale cu ghetele lor cu cuie.

În urma acestei întîmplări, fasciștii din Iglesias veniră să dea o lecție minerilor.

Veniră-ntr-o duminică.

---

[1] Disperata, iat-o aici !...

Calea Roma era plină de oameni îmbrăcați de sărbătoare.

Nu fuseseră încăierări în ziua aceea. Părea o duminică liniștită și somnolentă de dinainte de război.

Sosiră pe neașteptate, lăsară camionul în spatele bisericii, se repeziră în mijlocul lumii și începură să-i vîneze pe tinerii cu brîu.

Dar îl voiau pe Baldovino Curreli, pentru a-l face să bea uleiul de ricin pe care-l aduseseră cu ei în clondire mari.

Se duseră să-l caute acasă. El, care n-avea arme, deschise briceagul cu prăsele și se așeză cu spatele la perete, pentru a se apăra.

Cinci-șase dintre atacatori se năpustiră asupra lui și-l uciseră cu lovituri de baston sub ochii soției și a celor doi copii ai săi.

XXXIII

La strîngerea fondurilor, întreprinsă de învățătoare cu mijloace atît de modeste ca cererea directă, se obținură rezultate la fel de modeste, așa că Roberto Manca și colaboratorii săi luară alte inițiative, sugerate de fiecare dată de cei mai autorizați membri ai clubului. În afară de bani, se ceru, la vremea recoltei, grîu și alte produse, obiecte, pînă și animale de curte. Și ofertele fură ceva mai bogate, sau mai puțin zgîrcite. Cu îngăduința prefectului, se organiză

un *festival* (era prima dată că la Cuadu se folosea acest cuvînt), cu concursuri de improvizaţie poetică, loterii, cu jocuri populare, tragere la semn şi pescuit miraculos. Şi monseniorul Tarcisio Pau, rugat de Roberto Manca, îl chemă pe don Pietro la episcopul din A., care-l imploră prieteneşte să nu se mai amestece în nici un fel. Se temea ca nu cumva binecunoscutele idei ale lui don Pietro să strice reuşita serbării.

Dar oamenii din Cuadu, fără să le fi atras atenţia preotul Cioi, observară că se pescuiau aceleaşi obiecte care, cu cîteva săptămîni înainte, fuseseră oferite de gospodine.

De altfel, acum, vrînd-nevrînd, ei erau cei care trebuiau să plătească monumentul. Pe lîngă asta, la începutul verii, Roberto Manca propuse să se deschidă un cinematograf în aer liber. Studie proiectul cu multă grijă, şi membrii clubului îl aprobară.

Cinematograful funcţionă pe tot timpul verii în curtea interioară a şcolii elementare. Se făcuse ceva simplu : un ecran alb, întocmit din patru bucăţi de pînză, un aparat de proiecţie, închiriat o dată cu filmele, şi un fonograf, împrumutat de Gino Comina. Sîmbăta şi duminica, de cum se lăsa întunericul, pînă tîrziu noaptea, fonograful repeta cu voce întretăiată : *Şi străluceau stelele, scîrţîia poarta grădinii...*[1] Adesea cîntau şi *Viaţa pentru Ţar*, de Glinka.

---

[1] Arie celebră a lui Cavaradossi, din opera *Tosca* de Puccini.

Dar nu se duceau acolo decît *prinzipales*.

În aceeaşi toamnă fu expusă, mai întîi în localul clubului, apoi şi în holul primăriei, schiţa în ghips a primului proiect. Şi toţi merseră s-o vadă.

Se duse şi Mariangela.

Copia, aşa micuţă cum era, semăna cu vasul de sticlă albă folosit la fabricarea brînzei, pe care o vecină de-a ei îl cîştigase la loteria miraculoasă. Era făcută dintr-o cutiuţă, deasupra cu un înger cu aripile întinse, care susţinea un om gol, pe cap cu casca militară şi cu stigmatele lui Crist. Monseniorul Tarcisio Pau explicase simbolul din amvon, lăudînd opera sculptorului.

În sfîrşit, în primăvara următoare, datorită unei contribuţii însemnate din partea primăriei, modelul în ghips fu tăiat în marmură : un adevărat monument, care se mai află şi acum, înnegrit de vreme, în piaţa primăriei, cu cele şaptezeci şi trei de nume ale căzuţilor din Cuadu scrise pe soclu cu litere de bronz.

În tot acel timp, preotul Cioi nu făcuse nimic pentru a vorbi cu judecătorul de plasă, nici măcar acel simplu semn cu degetul. Împotriva logicii argumentelor care-l hotărîseră să transporte la Cuadu rămăşiţele pămînteşti ale dezertorului, în el dăinuiau nostalgia acelor patru ani, împreună cu părerea de rău, de parcă mormîntul şi fusese deschis, iar sărmanele oseminte scoase din pămîntul care le mistuia. În ciuda logicii, îi plăcea să se gîndească la mormîntul acela tainic. Era un gînd odihnitor, ce-i dădea şi forţa să îndure insinuările diaconului seminarist,

şi atitudinea răzbunătoare a monseniorului Pau, care privea monumentul ca pe o victorie a sa. Gîndul mormîntului singuratic în vechea tîrlă îl umplea de linişte.

În sfîrşit, într-o zi luă, în adîncul inimii lui, fără să-i spună un cuvînt măcar Mariangelei, o nouă hotărîre. Să nu facă nimic şi să lase mormîntul unde era.

XXXIV

Mariangela nu spunea o vorbă, aşteptînd după obiceiul ei. Aştepta ca don Pietro să rezolve şi să acţioneze ; şi aştepta în acelaşi timp fără nerăbdare, ca proiectul monumentului să fie înfăptuit. Din cînd în cînd se ducea să vîre, pe ascuns, cîte cinci-şase lire în caseta expusă pentru strîngerea obolului în holul primăriei, lîngă micul model în ghips, şi aştepta. Sfîrşi prin a pune toate cele opt sute treizeci şi cinci de lire, şi nimeni nu-şi dădu nicicînd seama, deşi asta era tot ce se găsise în casetă şi nici o liră mai mult.

Aşteptă luni de zile, fără să ceară niciodată vreo lămurire ; pînă la urmă văzu lucrătorii săpînd fundaţiile care fixau soclul de granit, şi fugi să se ascundă în singurătatea bătrînei tîrle, unde aprinse opaiţele în colibă.

Apoi, a doua zi, văzu treptele, lespezile de marmură de culoare închisă ale soclului, cu numele scrise cu litere aurite de jur împrejur ; şi,

în sfîrşit, sărmanul soldat rănit şi îngerul cu marile lui aripi deschise, aduşi cu un camion uriaş, fură ridicaţi pe soclu.

Mariangela privea nemişcată, şi cînd totul fu terminat, îl rugă pe un băiat de şcoală să-i spună unde erau numele fiilor ei, şi acesta îi căută cu degetul şi-i citi :

ECA GIOVANNI	*Sergent*
ECA SAVERIO	*Soldat*

După atîta vreme, plînse, ca toate celelalte mame, nu de altceva, dar pentru felul cum erau scrise numele, mai întîi numele de familie, şi apoi prenumele, de-a-ndoaselea, ca în registrele primăriei.

În realitate asta o făcuse să plîngă.

Monumentul rămase acoperit cu o pînză mai bine de o săptămînă. În sfîrşit, îl descoperiră din nou. Fu o ceremonie solemnă ; după lungi preparative, începură discursurile, imnurile, şi ea plecă. O căutară zadarnic. Ea ura prea mult discursurile şi nu voia să le asculte nici măcar pe acelea care trebuiau să fie ultimele. Cînd o căutară, Gerolamo spuse că se dusese să strîngă lemne.

Era acolo şi văduva lui Saverio, cu micul orfan. Don Pietro, văzîndu-i atît de slabi şi îngrijiţi, nu putu să nu se gîndească la faptul că dacă ar fi adus la cimitir rămăşiţele lui Saverio, cei doi, în ciuda amnistiei, ar fi fost în primejdie să piardă mica pensie.

Mariangela se înapoie seara tîrziu, după ce totul se terminase de mult. Ţinuse aprinse opai-

țele în colibă, ca totdeauna. Se-ntoarse cu legătura ei grea de lemne, și după ce o descărcă în curtea casei, merse să vadă.

Îngerul își deschidea aripile în lumina serii. Curînd, se va lăsa noaptea.

În piață nu se mai afla nimeni. Era tăcerea, cum o visa ea de atîta vreme. Nu cuvinte proaste și fără rost. Doar tăcere.

Cît mai trăi, aduse legături de lemne de pe munte, îl sluji pe don Pietro Cioi. Și niciodată nu mai vorbiră de mormîntul pe care ea îl îngrijea neobosită și care după moartea ei avea să rămînă în tăcerea muntelui.

EA ERA APA

Insula îngerului

În februarie 194... m-am întors din prizonierat.

Plecînd, cu cinci ani în urmă, le lăsasem acasă pe mama şi pe sora mea, Giovanna, cu bărbatul şi cu cei doi copii ai lor, Giovanni şi Lino.

Acasă se afla atunci şi logodnica mea, Maria.

Întorcîndu-mă, am avut norocul să-i găsesc pe toţi în viaţă.

Orăşelul nostru nu a fost lovit de război şi a suferit destul de puţin de pe urma lui. Numai o flotilă de bărci pescăreşti a fost mitraliată, o dată, în larg. Au fost patru morţi. În schimb, mulţi tineri au murit în război şi mulţi au dispărut şi nu s-a mai ştiut nimic despre ei.

Eu, în primul an, am fost dat ca dispărut; apoi, un oarecare Mario L., frizer, care îmi fusese coleg în clasa întîi de gimnaziu, a spus că m-a văzut căzînd din pricina unei răni la cap, că a stat la căpătîiul meu pînă mi-am dat ultima suflare şi că el însuşi a încredinţat plăcuţa de recunoaştere şi banii mei locotenentului Cristoforo R., căzut şi el în acţiunea următoare.

Ce l-a făcut pe acest frizer, care mă cunoştea foarte bine, să afirme un lucru atît de eronat,

rămîne pentru mine ceva absolut inexplicabil ; dar nu-mi vine să cred că a minţit deliberat. Pe de altă parte, nici nu-i pot cere vreo explicaţie, pentru simplul fapt că nu mai e în Sardinia.

După un an şi jumătate de prizonierat, am izbutit să evadez ; am fost însă prins de nemţi, care m-au trimis într-un lagăr din Germania Orientală. Acolo am acceptat să „colaborez" ; dar imediat ce am intrat în Italia, am dezertat împreună cu alţi trei sarzi, şi tot în tovărăşia lor am ajuns pe jos la Forte de Marmi.

Puţin după aceea am furat o barcă cu pînze şi am pornit spre Sardinia, unde am debarcat după patru zile şi patru nopţi de navigaţie pe mare.

Am suferit imens, dar suferinţele din acei ani nu au avut o influenţă directă asupra celor ce au urmat după întoarcerea mea.

În timpul prizonieratului am încercat în zadar să comunic cu logodnica şi cu mama mea.

Nu am primit niciodată răspuns. Între noi era războiul, şi numai o dată cu sfîrşitul acestui cataclism dezlănţuit de oameni puteam spera să ne revedem.

Disperării primelor zile îi urmase o linişte resemnată, străbătută totuşi de unele licăriri de speranţă ; apoi m-a năpădit o apăsătoare şi nesfîrşită apatie, de care mă scuturam numai pentru a pătrunde în lumea închipuirilor : Şi într-adevăr, nu mai aveam gînduri, ci născociri, pentru că temeiul gîndurilor dispăruse. Atît era

de incertă existenţa mea şi atît de vagă posibilitatea reîntoarcerii.

De obicei, îmi imaginam momentul regăsirii logodnicei şi a rudelor ca şi cum mi-aş fi repetat o povestire, făcînd tot felul de variaţii pe o gamă de sentimente ce oglindeau toate ipotezele care, între anumite limite, se puteau face. De pildă, puteam să-mi închipui că-i regăsesc pe toţi teferi şi nevătămaţi, cum de fapt s-a şi întîmplat : pe mama, Maria, Giovanna, Rodolfo şi pe copii ; ori că am să-i revăd pe toţi, în afară de mama, care era bătrînă şi cam suferindă în perioada cînd am plecat. În acele momente îmi imaginam fericirea reîntoarcerii umbrită de durerea pricinuită de moartea ei, sau sentimentul de adîncă mîhnire pe care l-aş fi încercat regăsindu-mă după atîta vreme în casa unde crescusem ; îmi închipuiam mîngîierile şi atenţiile pline de afecţiune cu care ceilalţi m-ar fi copleşit, pentru că abia atunci, şi tocmai în ziua reîntoarcerii, aflam trista veste, în timp ce ei se şi resemnaseră de pierderea suferită.

Sau îmi imaginam că numai Maria a murit. Ipoteza aceasta, mai mult decît precedenta, mi se părea cea mai cumplită din cîte ar fi putut să-mi rezerve sfîrşitul războiului, în eventualitatea că aş fi scăpat cu viaţă. Cînd ajungeam la acest punct, simţeam că se prăbuşeşte ceva în mine ; şi de aici începea destrămarea întregii mele vieţi.

Şi în vreme ce toate celelalte ipoteze mi se înfăţişau minţii sub forma unor secvenţe de imagini, aceasta, a morţii Mariei, rămînea învăluită

în întuneric ; era un zid imens în noapte, spaimă fără gînduri ; şi revenea mereu, cu tot mai multă intensitate, ca şi cum ar fi irupt cu violenţă din lumea înconjurătoare printr-o fatalitate obiectivă şi ineluctabilă.

Încetul cu încetul, ca şi cînd aş fi ridicat cu teamă un văl, am încercat să-mi închipui cum ar fi fost viaţa mea fără Maria, tot aşa cum îmi închipuisem moartea mamei sau a surorii mele.

Prima imagine ce-mi venea în minte era biserica San Ignazio, care se află în partea de jos a oraşului nostru, dincolo de turnul farului, şi unde mergeam împreună — cîţi ani au trecut de atunci ! — la slujba de seară. O revedeam pe Maria cu vălul negru acoperindu-i faţa — doliul pentru mama ei — sub arcada capelei Rosariului.

Am început, în felul acesta, să mă familiarizez cu ideea morţii ei, mai întîi amintindu-mi de doliile ce o năpăstuiseră, apoi închipuindu-mi că o văd moartă chiar pe ea ; şi suferinţa mea s-a potolit. Aproape că mă şi resemnasem, ca şi cum murise de mult, iar cele ce-mi imaginam acum erau doar o amintire îndepărtată.

Uneori izbuteam să mă smulg din aceste închipuiri bolnăvicioase cu un violent efort de voinţă, şi-mi spuneam : „Trăieşte. Ce tot născoceşti ? Trăieşte."

Într-o singură zi trăiam cu intensitate întîmplări care puteau dura ani întregi.

Aş putea spune că îmi modelam fantezia aidoma unui actor care se foloseşte de propriu-i chip, sau aidoma unui muzicant ce se serveşte de instrument pentru a cînta o bucată *ad libitum*.

Cred că în felul acesta se poate ajunge uşor la nebunie.

În viaţa mea au mai existat şi alte femei, dar nici una atît de prezentă ca ea, deşi în aparenţă, după gustul comun, era cea mai modestă. Unora li se părea chiar lipsită de graţie, dacă nu de-a dreptul urîtă.

Faptul acesta, uneori, îmi ofensa vanitatea, dar ştiam că chipul Mariei cîştiga dacă era privit cu atenţie şi îndelung.

Şi era o mare satisfacţie, îndeosebi pentru mine, deoarece frumuseţea ei delicată, care se împlinea şi se deschidea sub ochii mei, avea un punct tăinuit, cînd Maria devenea nespus de gingaşă şi pură, iluminîndu-se, în acelaşi timp, de o tainică pornire de dragoste.

Nu există gînd, nu există sentiment care să se piardă cu totul. Tot ce s-a întîmplat cîndva în viaţa noastră e prezent în noi, chiar dacă am uitat. Nu se întîmplă oare uneori să nu vedem obiectele familiare pe care le avem în faţa ochilor şi pe care le căutăm în zadar ?

Aşa se întîmplă şi cu bolile sau suferinţele care ne-au chinuit şi care adesea n-au fost decît un tulbure vălmăşag de gînduri şi de sentimente. Totul se transformă în curgerea timpului, şi totul devine timp, iar noi, cu trupul nostru, cu

mîinile şi cu chipul, cu plămînii care respiră, cu părul încărunţit, sîntem făpturi concrete ale trecutului.

Dacă la întoarcere aş fi putut să mă căsătoresc cu Maria şi să trăiesc alături de ea, sînt sigur că imaginea morţii sale, aşa cum îmi devenise familiară în timpul prizonieratului, ar fi făcut parte din fiinţa ei fără ca ea s-o ştie, ca o boală sau un destin ce trebuie să se împlinească şi care de altminteri se şi conturează în viitorul unui om, aidoma imaginii unui munte într-un lac.

În prezentul nostru, într-al meu ca şi-n al ei, să presupunem, de pildă, într-un sărut, într-o privire, ar fi dăinuit această tristeţe, cum a şi fost mai apoi, înăbuşită, dar nu învinsă, niciodată definitiv alungată, concretă ca amintirea cîmpiei înzăpezite pe care o vedeam împrejurul barăcii mele în nesfîrşitele ierni.

Îmi amintesc că mă concentram, şi cu o limpezime exasperantă *vedeam* casa tatălui Mariei, pe insula Îngerului, unde îşi petrecea iernile cu bătrînul ; sau casa mătuşii, pe ţărm, dincolo de oraş, unde îşi petrecea, în schimb, verile. Vedeam via, grădina, limba de nisip ascunsă după stînca cea mare, unde ne dam întîlnire.

Totul înlăuntrul meu devenea spaţiu şi tăcere ; pînă cînd auzeam parcă, în vidul acelei tăceri, urletul cîinilor grădinarului.

Pentru a învinge apăsarea pricinuită de acest coşmar pe care eu însumi mi-l creasem atît de

trudnic şi la care se adăuga un inexplicabil sentiment de remuşcare, ca şi cînd aş fi fost aproape vinovat în vreun fel faţă de ea, încercam să mă conving că această apăsare era de aceeaşi natură cu anumite vise despre moarte, vise care, însă, după credinţa populară, sînt de bun augur, deoarece moartea văzută în somn înseamnă, pentru cel visat, viaţă îndelungată.

Astfel, sfîrşindu-se captivitatea, am găsit în însăşi apăsarea aceea stăruitoare un motiv de încredere, şi cînd, în luna februarie, în plină noapte, părăseam coasta Peninsulei Italice pentru a mă îndrepta spre ţinutul meu, eram sigur că, dacă izbuteam să-mi realizez planul, o voi regăsi pe Maria în viaţă, sănătoasă.

Primul care mi-a spus că s-a măritat a fost Gerolamo, pescarul din Maddalena, pe care l-am întîlnit în larg la Cala Doria după patru zile şi patru nopţi de navigare.

Asta era singura ipoteză care nu-mi venise în minte niciodată.

Gerolamo trecuse la rame, pentru că noi eram sfîrşiţi de oboseală. Vîslea foarte încet. Pe neaşteptate oboseala îmi trecu, şi am devenit foarte lucid.

Ceea ce se întîmplase trebuia să se întîmple ; iar eu îmi regăseam locul în timpul care se scursese peste acel ţinut, fără de mine, locul meu exact în viaţa care mă exclusese.

Pe cerul limpede şi palid al dimineţii, linia munţilor şi profilul insulei Îngerului, mereu ace-

leaşi în desfăşurarea timpului prezent, efemere ca şi noi în vastul timp al erelor geologice, îmi dădeau ideea sensibilă a vremelniciei vieţii şi a imposibilităţii de a dobîndi iar ceea ce şuvoiul vertiginos al anilor îmi smulsese din ea.

Vîslaşul ţinuse să-mi cunoască povestea.

Eu i-am relatat-o pe scurt.

Apoi mi-a povestit şi el. Avea soarele în faţă şi ţinea ochii aproape închişi. Numai din cînd în cînd îi deschidea cîte puţin, mai mult pe dreptul decît pe stîngul, pentru a-mi desluşi pe chip reacţiile.

Îmi spuse că toţi mă credeau mort. Mama şi sora mea mai purtau încă doliu.

Atunci eu l-am întrebat din nou de Maria.

M-a privit îndelung, apoi mi-a spus că s-a măritat, după o logodnă scurtă, cu Piero C., care devenise asociatul tatălui meu.

M-am gîndit că avea să fie şi asociatul meu, dat fiind că mai eram încă proprietarul unei părţi din cariera de piatră.

Am debarcat la Cala Doria, pentru ca Gerolamo să aibă timp să-i înştiinţeze pe ai mei şi s-o pregătească pe mama.

Şi în ciuda faptului că nu mai vădeam nici o îndoială, continua să-mi repete că o veste bună poate ucide la fel ca şi una rea, cînd schimbă radical cursul evenimentelor.

Mă gîndeam că în anumite împrejurări trebuie să fie tare greu să renunţi la propria-ţi resemnare.

Cînd era gata să plece, l-am prins de braţ şi l-am întrebat :

— Crezi că aş face bine să mă duc fără să le spun nimic ?

Mi-a cercetat cu privirea mai întîi un ochi, apoi celălalt, după aceea gura, fruntea şi din nou ochii ; ai lui erau mici, mobili, răutăcioşi.

— Dacă n-ar fi maică-ta, mi-a spus.

— Ai să-i spui tu ? l-am întrebat.

— Eu, nu, mi-a răspuns. Nu-i treaba mea. E datoria celor din casă.

Parcă s-ar fi dus să anunţe o veste rea.

Cînd a ajuns la vreo două sute de metri depărtare l-am strigat.

S-a oprit şi m-a aşteptat.

L-am ajuns din urmă.

— Să lăsăm pînă mîine, i-am spus. Acum e aproape noapte.

Aveam bani şi am trimis să ne cumpere rachiu şi ţigări americane. Gerolamo a pregătit ciorba de peşte, şi după masă ne-am întins pe jos să dormim.

M-am trezit la miezul nopţii.

Mi-a trebuit oarecare efort ca să mă regăsesc ; apoi dintr-o dată, cum mi se întîmplase şi în barcă în clipa cînd aflasem de Maria, am devenit treaz şi lucid. Încercam o senzaţie grea, ca după beţie, atît de intensă era durerea, şi aş fi vrut să alerg, să strig.

Ceilalţi zăceau pe rogojinile întinse pe pămînt şi respirau adînc în somn. Gerolamo era gol şi mic, ghemuit pe masa unde mîncasem, cu

genunchii la gură, într-una din acele atitudini caracteristice marinarilor care par mereu băieţandri, chiar cînd sînt bătrîni, dacă nu le vezi chipul. Mi-am aprins o ţigară şi am ieşit afară.

În timp ce mă plimbam, am încercat să repet cu voce tare acel nume familiar care de atîta vreme îmi răsărea pe negîndite pe buze, ca şi cum ea m-ar fi putut auzi.

Deodată m-a fulgerat gîndul să mă duc acasă. Voiam să văd cum arată casa cît timp mă credeau încă mort.

Am pornit imediat, dar după o vreme mi-am dat seama că nu mergeam spre casa noastră. Mi se părea că nu eu, ci altcineva îmi purta paşii, conducîndu-mă pe un alt drum.

Fusesem de mai multe ori în casa lui Piero C. Ferestrele din faţă erau toate închise. Se întrezărea lumina de la ferestrele unei camere de la parter şi se auzea cîntecul abia îngînat al unei femei ce legăna un copil de cîteva luni, clătinînd ritmic leagănul. Auzeam cum se lovea spătarul de zid. Trebuia să fi fost o fetiţă — se ghicea după glas.

Am ocolit clădirea şi m-am căţărat pe povîrniş, m-am urcat pe zidul grădinii şi m-am îndreptat spre casă mergînd în echilibru şi ţinîndu-mă de ramurile portocalilor. Zidul era ceva mai înalt de un metru şi jumătate pe partea dinăuntru, în timp ce pe dinafară ajungea pînă la patru metri, iar jos era pavajul.

Mai fusesem în grădina aceea cînd eram puşti şi mă jucasem cu Piero de-a hoţii şi vardiştii.

Ştiam că dacă aş fi sărit în grădină, aş fi dat de un pămînt afînat, presărat cu frunze.

Parfumul umed al grădinii îmi era familiar.

Am înaintat pînă lîngă terasă : mi-am amintit că o dată, cînd eram copil, mă ascunsesem sub pat în dormitorul părinţilor lui Piero.

Am sărit peste balustradă ; uşa încăperii era întredeschisă. Am împins-o.

Patul era aşternut pentru noapte. Razele lunii luminau toaleta şi oglinda. Pe un scaun, alături de fereastră, se afla un veşmînt de femeie.

Am luat de pe toaletă un pieptene şi l-am privit în lumina lunii. Era un pieptene mare, de baga, de culoare deschisă.

L-am mirosit şi l-am băgat în buzunar.

La etaj se auzea mai clar cîntecul pe jumătate adormit al fetei ce legăna copilul.

Fără îndoială, nu mai era nimeni în casă. Probabil că ieşiseră cu toţii.

M-am apropiat din nou de uşă şi am făcut cale întoarsă pînă la balustradă.

Mi-am dat seama că tot timpul ţinusem strîns cu mîna stîngă revolverul din care nu scosesem încă gloanţele de cînd plecasem de la Forte dei Marmi.

Am sărit jos de pe zid şi m-am întins în iarbă. Îmi simţeam picioarele frînte de oboseală şi mi se părea că n-aş mai fi fost în stare să fac măcar un pas. Am scos piedica revolverului şi mi-am lipit ţeava de tîmplă. Am ţinut-o aşa pînă cînd nu am mai simţit senzaţia de rece. Iarba înaltă şi bogată mă ascundea complet.

Cînd m-am deşteptat, era ziuă.
Ferestrele casei erau încă toate închise.
Mi-am amintit că în camera în care fusesem dormea Maria, şi mi se părea că gîndul acesta mă obsedase toată noaptea, în somn. Era dormitorul lui Piero C., un străin. Şi totuşi, lucrul era firesc, mult mai firesc şi de înţeles decît mi se păruse cu o zi mai înainte. Dar cu cît îmi dădeam seama de firescul celor întîmplate, ca urmare al falsului zvon al morţii mele, cu atît sufeream mai mult, cu atît situaţia mea mi se părea mai de nesuportat. Ar trebui să spun direct cuvîntul *durere,* dar am impresia că acest cuvînt atît de simplu nu poate exprima, pentru cel ce suferă, în toată imensitatea ei, întreaga durere ce se revarsă şi se arată în atîtea chipuri deosebite.

Durerea mea era un sentiment ce atingea o intensitate neînchipuită, şi mă ameţea pînă la beţie ; o beţie sumbră şi tăcută, plină de imagini în continuă mişcare, ca nişte cai într-o cursă, maşini, avioane, arme automate care se descărcau nebuneşte.

Îmi închipuiam că Piero apare în uşa terasei. Îmi închipuiam că-l ţintesc cu revolverul pe care-l aveam la mine, cu glonţul pe ţeavă, că trag, că-l văd prăvălindu-se pe spate cu torsul şi capul înăuntrul camerei şi picioarele afară.

Cred că dacă s-ar fi ivit în uşă în clipa aceea, aş fi tras cu adevărat.

M-am întors la Gerolamo cînd soarele era sus pe bolta ce acoperea insula Îngerului.

Casa tatălui Mariei era scăldată aproape toată în razele soarelui ; se vedea clar creasta acoperişului.

Telefericul părea un păianjen.

Tovarăşii mei mă aşteptau. Gerolamo mi-a cercetat faţa, mai întîi un ochi, apoi celălalt, în felul său ciudat, şi şi-a înălţat bărbia cu un aer întrebător. I-am făcut semn că nu.

— Atunci mă duc, mi-a spus.

Totul a decurs în modul cel mai firesc.

Sora mea, cumnatul meu şi copiii s-au grăbit să-mi iasă în întîmpinare. Au urmat sărutări, îmbrăţişări, lacrimi ; am plîns chiar şi eu.

Apoi am plecat spre casă împreună, printre grădini şi vii, pentru a evita lumea.

Eu am aşteptat afară cu Giovanni şi Lino.

La un moment dat am văzut-o în prag pe mama şi-am alergat s-o sprijin.

S-a agăţat de braţele mele şi a leşinat.

Cînd şi-a revenit, mi-a luat o mînă şi şi-a lipit-o de obraz. Mi-a spus că ştia că aveam să mă întorc. Vorbea cu un glas abia şoptit şi părea că aiurează.

Abia după-amiază, cînd a aţipit, am izbutit să le povestesc celorlalţi istoria mea.

Vorbeam confuz, dar însufleţit ca niciodată pînă atunci, şi acea monotonă înşiruire de întîmplări devenise fantastică şi fabuloasă datorită interesului şi încordării cu care ceilalţi urmăreau istorisirea mea.

În timp ce vorbeam, Giovanna şedea sprijinită de umărul meu şi adesea îi simţeam privirile aţintite pe chipul meu.

Lino mi-a spus :

— Ştii, unchiule, mi se pare că totul e în ordine acum. Era ceva care nu mergea. Nu putea fi adevărat că tu ai murit. Noi eram siguri de asta. Nu-i aşa, mamă ?

Am simţit degetele Giovannei crispîndu-se şi strîngîndu-mi puternic braţul, iar de sub pleoapele coborîte au început să-i alunece lacrimi grele şi tăcute.

Dar cine-i putea face vreo vină Mariei din faptul că mă crezuse mort ?

Chiar admiţînd că Giovanna şi băieţii (Lino mai ales) ar fi simţit în adîncul inimii lor că nu murisem — totuşi nu ajunseseră pînă acolo încît să creadă că ar fi putut să mă mai vadă vreodată stînd iar la masa aceea — aceasta datorită faptului că viaţa mea nu le era atît de necesară pe cît îi era de necesară Mariei. Pentru ei puteam să fiu mort sau viu : viaţa lor continua neschimbată. Însă pentru Maria, nu. Cît despre mama, ea era sigură, cum mi-au spus toţi, că mă voi întoarce ; dar pentru o mamă, care din nimic a conceput un copil şi din nimic l-a văzut crescînd şi dezvoltîndu-se, lesne e să creadă că pămîntul ar putea să-l reînvie şi să i-l aducă iar pe lume. În afară de asta mama e drept-credincioasă, şi era sigură că oricum avea să mă vadă dincolo, după moartea-i, pentru care de la o vreme era pregătită. Iar de la această convingere, împotriva căreia nu există nici un argument logic şi care este adînc înrădăcinată în sufletele simple, se poate trece pe nesimţite la plăsmuirea fantastică a unei reîntoarceri pe pămînt.

Dar Maria nu putea fi învinovăţită pentru faptul de a fi crezut că murisem. Nu putea fi învinovăţită că dragostea nu i-a dat puterea de a-şi mai face iluzii. De altfel, ar fi fost o nebunie să se creadă că vechiul meu coleg de şcoală s-a putut înşela atît de grav.

Eu înţeleg însă că Maria a încercat cu disperare să scape de obsesia morţii mele, acceptînd-o. Şi înţeleg de ce dragostea ce o nutrea pentru mine a dăinuit neschimbată în adîncul sufletului ei, pentru că nimic din ceea ce s-a petrecut apoi în viaţa ei n-a putut să se asemene cu vechea dragoste şi nici s-o umbrească.

Am întîlnit-o pe Maria cam la douăzeci de zile de la întoarcerea mea, cînd, judecînd după înfăţişarea-mi liniştită, toţi credeau că mă resemnasem şi că în curînd aveam să mă ocup din nou de proprietatea mamei mele şi de cariera de piatră.

Nici nu căutasem s-o văd pe Maria, dar nici n-o evitasem. Treceam uneori prin faţa casei ei pe jos sau pe bicicletă, sau, mai bine zis, prin faţa casei lui Piero, unde fusesem în noaptea sosirii mele în chipul acela atît de straniu şi de periculos, care încheiase (cel puţin aşa mi se părea) seria aventurilor mele de război, dar care plutea încă în atmosfera aceea de nesiguranţă

şi risc în care trăisem pînă în clipa cînd izbutisem să pun iar piciorul pe pămîntul Sardiniei. Acum viaţa normală mă învăluia cu toate tentaculele şi mă simţeam în întregime absorbit de ea, aşa cum se întîmplă întotdeauna cînd te întorci de la război, sau pur şi simplu cînd scapi de viaţa cazonă.

Nebunia din noaptea aceea nu mi se părea decît un vis ; eram convins că nu voi mai încerca să mă amestec în viaţa Mariei, chiar dacă aş fi putut-o face fără cel mai mic efort.

Din pricina asta, cînd treceam prin faţa casei ei, ridicam liniştit ochii şi priveam ferestrele şi balcoanele din faţă. Erau aproape întotdeauna închise, fiind aşezate în direcţia vîntului dinspre nord.

Din casa surorii mele se vedea grădina lui Piero, cu pergola şi măsuţele de fier ruginite. Într-o zi, Maria a ieşit din casă pentru a întinde nişte rufe. Am văzut-o, şi inima a început să-mi bată puternic, ca un pumn ce se deschide şi se închide, un pumn care ar încerca să respire ; apoi m-a cuprins acea stranie bucurie pe care o mai încercasem şi altă dată ; şi cu toate că nu făceam altceva decît să mă plimb de-a lungul terasei, aveam senzaţia că încălecasem un cal avîntat în galop. Şi probabil că asta se ghicea pe chipul meu, pentru că Giovanna m-a întrebat ce aveam.

Cînd beţia aceea de moment s-a risipit, eram incapabil să mai judec sau să fac vreo mişcare.

M-am trezit cu mintea goală de orice gînd, fără pic de putere, şi a trebuit să mă aşez jos.

Era într-una din ultimele zile de iarnă, cenuşie şi rece. Vîntul împinsese şi îngrămădise lîngă perete rufele pe care Maria le întinsese, dar ea n-a mai ieşit afară toată dimineaţa.

Pe mare nu era nici măcar o barcă.

Întîlnirea propriu-zisă a avut loc pe la începutul lui martie.

Vremea era aceeaşi — cerul cenuşiu, vînt, mare agitată dimineaţa şi liniştită spre amiază.

Am întîlnit-o pe faleză.

Avea un pachet sub braţ şi sacoşa cu cumpărături.

S-a oprit şi m-a aşteptat. Vîntul o biciuia, şi ea se întorcea pentru a se feri de şfichiuirile lui, cu faţa încordată, ţinîndu-şi fusta cu mîna. Nu puteam să ghicesc, după expresia feţei, ce anume simţea. Poate era palidă din pricina frigului; mi s-a părut şi îmbătrînită.

În timp ce-i întindeam mîna, mă gîndeam că ar fi fost mai bine pentru amîndoi dacă aş fi murit. Şedeam acolo şi ne uitam unul la altul fără să ştim ce să ne spunem. Cîndva ne alintam cu cele mai gingaşe nume, ne sărutam, eram convinşi că vieţile noastre se contopeau într-una singură, mai puternică şi mai bogată.

Deodată am văzut că se face şi mai palidă, şi m-am temut că va leşina. Îi tremurau buzele. Mi-a spus :

— Văd că eşti vesel.

În adîncul sufletului meu nu eram cîtuşi de puţin bucuros, aşa cum am mai arătat. Dar acea stranie beţie ce mă cuprindea cînd mă gîndeam intens la ea sau o vedeam mă putea face să par vesel. Întreaga mea fiinţă era străbătută de un fluviu de imagini clocotitoare şi repezi, un fluviu tumultuos de beţie. Dar nu era nimic altceva decît durere.

Pe neaşteptate, s-a întors şi a plecat.

Pe malul mării era lume foarte puţină ; nu se zăreau decît cîteva siluete mărunte şi negre de femei, cam la o sută de paşi de noi, şi un băiat pe bicicletă. Marea era străbătută de lungi fîşii verzi.

Nu ştiu cît am stat acolo. Maria a dispărut după colţ. În sfîrşit, am izbutit să mă smulg din loc şi m-am dus să-mi iau barca pe care o legasem de ţărm ceva mai departe.

În luna aceea am mai văzut-o încă de două ori.

Era într-adevăr îmbătrînită şi slăbită.

N-am fost niciodată singuri. O dată a fost de faţă şi bărbatul ei, care s-a bucurat de întoarcerea mea, găsind cuvinte ce mi s-au părut sincere, oricît de absurd putea să pară sensul lor.

Maria părea supărată pe mine. Se comporta exact ca pe vremea cînd eram logodiţi şi devenea geloasă pentru atenţiile pe care le aveam, din simplă politeţe, faţă de vreo altă fată, sau cînd nu înţelegea destul de limpede şi imediat vreo atitudine de-a mea.

Rămăsese aceeaşi. Trecuseră peste ea cinci ani, suportase un bărbat, cu tot ceea ce poate pretinde un soţ, apoi sarcina, alăptatul, grijile casei ; îi erau întipărite pe faţă şi în toată făptura urmele tuturor acestor evenimente, şi totuşi, în străfundurile fiinţei ei, rămăsese aceeaşi, şi asta se vădea mai ales în glas, care-mi amintea de ceea ce cunoscusem mai tainic în ea.

Mă duceam zi de zi pe insula Îngerului, la carieră, fie cu remorcherul ce tîra după el bărcile mari, fie cu barca mea pe care o refăcusem ; şi mai cu seamă în timpul traversării gîndul la Maria mă tortura cumplit, pentru că îmi aminteam de vremea cînd locuia împreună cu tatăl ei în casa al cărui acoperiş roşu se vedea răsărind dintre stînci.

Mai ales, era un loc anume, între dig şi insulă, unde starea mea de profundă tulburare se făcea una cu umbra insulei care se proiecta în apă.

Într-o zi, nemaifiind în stare să-mi continui drumul, am virat la stînga, înspre Capo Daino.

Am ridicat vela şi am pus mîna pe cîrmă.

Descriind o curbă largă, barca s-a strecurat în micul golf ascuns de o uriaşă stîncă de bazalt, unde, într-o vreme, eu şi Maria ne dădeam întîlnire. Eu mă duceam cu barca sau înotînd ; ea, mai uşor, străbătînd via mătuşii sale şi gardul viu în care eu făcusem o deschizătură îngustă. Nu aveam, pe vremea aceea, nici un motiv să ne ascundem, dar dragostea este, prin natura ei, bogată în tăinuiri aparent inutile.

Am tras barca pe mal şi m-am întins pe nisip.

Pereţii de bazalt formau o pîlnie uriaşă, ca un crater vulcanic care s-ar fi despicat.

În fund se vedea o limbă de nisip lată cam de un metru şi jumătate şi o oglindă de apă liniştită.

Am stat acolo mai mult de un ceas.

De pe mare se putea zări numai vîrful verde al catargului bărcii mele.

Am luat obiceiul de a mă duce ca şi altădată la plajă.

Adesea îmi luam cîte o carte.

Uneori mă dezbrăcam şi făceam baie.

Era, de fapt, pe la jumătatea lui mai, şi cerul devenea din zi în zi mai azuriu, mai colorat, în căldura plăcută a primăverii.

Într-o zi am văzut pe nisip urme de paşi. Putea fi piciorul unui bărbat sau al unei femei ; dar trebuia să fie al unei femei, judecînd după forma pantofului.

Spunîndu-mi toate acestea, simţeam nevoia să mă amăgesc fără să ajung pe o cale logică la o concluzie. De fapt, cunoşteam atît de bine urmele acelea.

Am rămas nemişcat.

Poate că ea era acolo ; şi poate se uita la mine.

La dreapta, în stîncă, la înălţimea umărului meu se afla o mică scobitură, unde porumbeii-sălbatici ar fi putut să-şi facă cuib ; acolo lăsam pe vremuri micile noastre scrisori, prin care stabileam, de pildă, întîlnirea pentru ziua următoare, sau ne povesteam vreun fleac, sau ne învinovăţeam de ceva, pentru ca apoi să ne iertăm pe rînd.

M-am ridicat şi m-am dus să văd.

Am dat la o parte piatra care-o astupa ; ascunzătoarea era goală, dar curată, ca şi cum o mînă înlăturase de curînd pietricelele şi praful.

Am rupt o foaie din carnetul meu şi am scris : „Voi reveni în fiecare sîmbătă la 6".

Abia am aşezat la loc piatra ce astupa ascunzătoarea, că am şi simţit-o alături. Toată numai freamăt, numai vibraţie. M-am întors ; era acolo.

M-a întrebat dacă o mai iubesc, şi eu i-am răspuns că da, că o iubesc.

Mi-a spus şi ea că m-a iubit întotdeauna, că nu a încetat nici o clipă să mă iubească, chiar şi cînd mă crezuse mort.

La început ne vedeam o singură dată pe săptămînă. Eram foarte prudenţi, schimbam mereu ziua întîlnirii. Luam în serios ceea ce, altădată, era un simplu joc.

Simţeam nevoia să ne vedem şi să vorbim, să vorbim, să vorbim.

Ne şi sărutam.

Nimeni nu va crede că întîlnirile noastre din micul golf se reduceau numai la atît.

Ne sărutam cu duioşie, ca şi altădată ; dar n-a fost nimic între noi, în afară de sărutări, aşa cum nu fusese nimic altceva nici înainte. Ea rămăsese pentru mine întocmai ca atunci cînd era copilă.

Şi totuşi un sărut nu este mai puţin însemnat decît o împreunare, atît pentru cei ce se contopesc în ea, cît şi pentru cel ce rămîne în afară.

Apoi întîlnirile noastre au devenit tot mai dese. Maria îmi scria scrisori pe care mi le trimitea prin poştă, în afară de cele pe care mi le lăsa în ascunzătoarea din golf ; şi eu îi răspundeam tot prin poştă, deşi îmi dădeam seama de pericolul ce ne ameninţa.

Încet, încet, aproape fără să ne dăm seama, ne-am trezit prizonieri într-o plasă de minciuni şi subterfugii umilitoare ; dar, ca tuturor adulterilor, ni se părea că ne aflăm într-o situaţie excepţională şi trecătoare, şi consideram dragostea noastră curată, pentru că nu ajunsesem niciodată la posesiunea deplină, deşi aveam toate condiţiile şi eram copleşiţi de dorinţă.

Într-o zi, cumnatul meu Rodolfo m-a chemat în camera lui şi, punîndu-mi în mînă binoclul de campanie, mi-a arătat insula Îngerului.

L-am potrivit la ochi şi am privit.

Insula era tăcută şi vineţie ca un nor. Ungherele tăinuite ale stîncii erau învăluite în umbră.

Am urmărit cu privirea cablul telefericului pînă la platforma unde un grup de oameni încărcau nişte bărci mari.

Mi-am luat binoclul de la ochi şi m-am uitat la Rodolfo.

M-a privit şi el un timp ; apoi mi-a spus că mă urmărea cu binoclul cînd, în fiecare zi, la

o anumită oră, îmi aţinteam luneta de marină în direcţia casei lui Piero.

Într-adevăr, obişnuiam s-o privesc cu luneta pe Maria care sta pe terasă sau în balcon.

De asemeni, mă foloseam de lunetă şi pentru a vedea dacă se află pe stînca golfului o fîşie roşie pe care Maria o punea ca semnal ; şi cînd era, alergam spre golf să iau barca.

L-am întrebat pe Rodolfo dacă crede că şi-au dat seama şi alţii.

Mi-a răspuns că se vorbea mult pe seama noastră şi că erau anumite persoane care nu ne slăbeau din ochi, încredinţate că ar fi avut prilejul să se „distreze".

A spus întocmai acest cuvînt care şi astăzi trezeşte în mine un sentiment de dezgust pentru oameni.

N-am avut curajul să-i vorbesc imediat Mariei, dar am încercat, cît stătea în puterea mea, să fiu precaut, deşi ştiam că orice precauţie devenise de prisos.

Văzîndu-mă îngrijorat, într-o zi, Maria m-a întrebat care era pricina. Atunci i-am povestit totul.

Ea, fără să mă privească, mi-a spus :

— E adevărat, toţi ne bîrfesc.

Înainte de a ne despărţi, în ziua aceea, i-am spus că singurul lucru care ne rămînea de făcut era să fugim împreună.

M-a privit în tăcere ; şi eu am înţeles că se gîndea la copil. Apoi mi-a spus :

— Cu adevărat ai fi în stare să faci asta ?

— De ce n-aş fi ? am întrebat.
— Am fost a altuia, mi-a răspuns.
— Tu eşti numai a mea, i-am spus, pentru că nu m-ai iubit decît pe mine.
Ne-am lipit strîns unul de altul şi ea mi s-a dăruit toată într-un sărut.
Aşa a fost a mea.

Am hotărît să fugim cam într-o lună ; şi ne-am dat întîlnire pentru ziua următoare, ca să stabilim ce aveam de făcut.
Ea spera că bărbatul ei îi va lăsa copilul cel puţin pentru cîţiva ani ; şi între timp ar fi intervenit ceva. Fără să ne mărturisim, ne-am gîndit amîndoi la moartea lui Piero.

Am văzut-o îndepărtîndu-se printre stînci şi dispărînd.
Apoi, din clipa aceea, a început ceva neobişnuit, aş putea spune din clipa cînd am împins barca în mare.
Pînă atunci, deşi dorisem să-l văd pe Piero mort, ba îmi şi imaginasem că-l voi ucide, nu îl urîsem în adevăratul sens al cuvîntului, considerîndu-l ca pe un instrument neînsemnat şi pasiv de care soarta se slujise pentru a mă lovi. Poate, pînă atunci, datorită acelui sentiment de autoapărare din subconştient care ne face să ne tăinuim nouă înşine ceea ce e dureros şi urît în viaţa noastră, nu zăbovisem niciodată cu gîndul la raporturile conjugale dintre Maria şi Piero. Dar după aceea, cînd beţia posesiunii se risipi într-o senzaţie de mulţumire împletită cu

oboseală, dragostea abia împlinită mi se înfăţişă ca ceva pur fizic şi complet deosebit de ceea ce năzuisem pînă atunci, şi în sufletul meu sentimentul de repulsie ce îl încercasem pentru bărbatul care se împreunase înaintea mea cu Maria se transformă în gelozie cumplită şi ură.
Nutrisem pentru Maria o dragoste neprihănită, neprihănite au fost şi gîndurile ce se îndreptau spre ea din depărtare, neprihănit o iubisem şi în lunile din urmă.
Dar după ce a fost a mea, acolo, pe plaja care ne adăpostise atîta vreme şi ne era atît de familiară, dintr-o dată l-am simţit pe celălalt între noi, dar nu ca pe o abstracţie supărătoare, ca pînă atunci, ci ca bărbat, aşa cum era în realitate ; un bărbat care înaintea mea îi dezgolise trupul şi-i pătrunsese taina. Şi dintr-o dată, unirea, care trebuie să fie pentru îndrăgostiţi un singur gest, instantaneu ca un sărut, ca o respiraţie, se descompunea şi se fărîmiţa în gesturi diferite, şi-l vedeam pe celălalt în locul meu, în acea succesiune de gesturi, apăsînd greu pe trupul Mariei, învăluindu-i faţa cu respiraţia lui.

Ziua următoare nu m-am dus la întîlnire.
Şi tot aşa, încă cinci zile.
Cînd am ajuns pe plajă, am văzut urmele paşilor ei pe nisip şi m-a cuprins o dorinţă nestăvilită să fie a mea.
Am aşteptat zadarnic ore în şir.
Ascunzătoarea era goală. Cu siguranţă, venise să-şi ia înapoi scrisorile pe care nu le ridicasem în zilele acelea.

I-am lăsat un bilet în care-i spuneam că aveam să revin în ziua următoare, să-i explic de ce lipsisem la întîlnire. Îi ceream iertare şi îi spuneam că aveam nevoie de ea.

Şi într-adevăr aveam nevoie de ea. Voiam dragostea ei şi voiam s-o fac să sufere, aşa cum suferearn şi eu. Fiindcă niciodată n-aş fi crezut că se poate suferi atît.

M-am întors, dimineaţa şi seara, mai multe zile la rînd.

Maria nu luase biletul şi nici nu fusese pe plajă.

În anumite clipe mă simţeam năpădit de ură, în altele — de remuşcare.

O dată am căzut în genunchi chiar pe locul unde fusese a mea şi, cu voce tare, am strigat, am implorat-o să mă ierte.

De pe insula Îngerului îi scrutam cu luneta casa, dar n-am izbutit s-o zăresc. Numai servitoarea ieşea în balcon, ţinînd în braţe copilul înfăşurat într-un şal roşu.

După opt zile m-am hotărît să cer ajutorul surorii mele.

Giovanna nu voia să creadă că nu ştiam nimic. Maria plecase cu soţul ei la Milano. Se duseseră la Milano pentru un tratament care nu se putea face decît acolo. Mi-am dat seama că sora mea îmi ia mîinile şi mi le strînge.

În clipa aceea am simţit o nevoie nestăvilită să mă mişc, să fug.

Cu siguranţă că Giovanna era departe de a bănui ce se întîmpla chiar în momentul cînd a avut loc între noi schimbul acela rapid de cuvinte.

De fapt, s-a petrecut joi, cam pe la zece.

Duminică, la ora cînd sosea poşta, Rodolfo a venit să mă caute.

Deodată am auzit plînsul înăbuşit al surorii mele în camera de alături.

Maria a murit joi.

Pe traseul Roma—Florenţa, în timp ce trenul trecea printr-un tunel, uşa vagonului s-a deschis. Piero a fost arestat, apoi pus în libertate.

Acum sîntem în luna noiembrie.

Maria a murit în iulie.

Dar cele patru luni care au trecut nu au şters nimic.

Şi totuşi, nu-ţi trebuie prea mult să te deprinzi cu durerea, cînd moartea fiinţei iubite nu e numai o ipoteză, ci o realitate.

Aşa a fost şi pentru ea moartea mea : o realitate.

Şi sînt mulţumit că nu am învinovăţit-o niciodată, nici măcar în gînd, de necredinţă.

Traducere de *NICULINA BENGUŞ*

Secretele

Ne-au întrebat cine sîntem — cine sîntem noi care ştim toate acestea. Cum să spunem cine sîntem ? Sîntem atîţia. Şi fiecare are povestea lui. Dar nu merită s-o istoriseşti. Poate că nici unul dintre noi n-ar fi în stare s-o facă, nici chiar dacă e vorba de istorii simple, fără taine.

Povestea asta a lui Angelo o ştim toţi, şi ea nu are nimic de-a face cu vieţile noastre, deşi fiecare dintre noi a intrat la un moment dat în viaţa lui Angelo, făcîndu-şi apariţia într-o anume zi, descoperind, luînd cu sine cîte o taină, care, apoi, împreună cu celelalte, constituie o parte a întregii poveşti.

Înainte şi după acel moment de întîlnire nu participăm la poveste, ba chiar sîntem liberi, complet liberi, şi o putem privi, ne putem aminti de ea, putem medita asupra ei.

Lucrul la care nu am renunţa pentru nimic în lume e această independenţă a noastră în faţa fatalităţii ce i-a dominat viaţa şi pe care noi o cunoaştem bine.

Faptele noastre nu sînt o poveste adevărată, şi dacă sînt, fiecare şi-o păstrează pe a sa. Angelo nu a ştiut s-o facă. Noi nu vrem ca faptele noastre să iasă pe fereastra întredeschisă întocmai ca mirosul cafelei prăjite. Fiecare bucătărie îşi are mirosul ei deosebit, uşor de recunoscut ; fiecare cuptor, fiecare grajd. Se spune : miros de cafea ; dar e deosebit în fiecare casă.

Cînd descoperi asta şi reflectezi asupră-i, şi discuţi, poţi ajunge cine ştie unde. Cineva ar putea să pretindă că avem secrete, şi atunci ar căuta să le descopere, şi ar sfîrşi prin a inventa cine ştie ce pentru a explica ceea ce, la prima vedere, poate părea ciudat sau ieşit din comun, pe cînd viaţa noastră e simplă ca apa, e făcută din lucruri simple, cum e totdeauna viaţa celui ce munceşte pămîntul şi-şi petrece toată ziua în aer liber : lucruri ştiute, lucruri care nu interesează pe nimeni.

Dacă există taine — admiţînd că ele pot să existe în viaţa noastră — atunci e vorba de gînduri, de intenţii, de lucruri ce nu s-au întîmplat niciodată. Noi ne temem mai ales de ochi indiscreţi, de urechi ascunse, ne temem de minţi curioase şi răutăcioase, care confundă simplele intenţii cu faptele. Ar fi îngrozitor dacă cineva ar putea scotoci nepedepsit în visele noastre, ar putea vedea ceea ce se-ntîmplă în ele. Ar fi îngrozitor dacă ar izbuti să ştie ce gîndesc femeile cînd fredonează melodiile obişnuite. Cine ar mai avea curajul s-o privească în faţă pe propria lui soţie ? Cine ar mai ieşi cu fruntea sus din casă duminica dimineaţă ?

Dar actele noastre sînt pure şi numai de actele noastre trebuie să dăm socoteală.

De aceea, vrem ca în viaţa noastră să nu se găsească niciodată nimic de care ar merita să se vorbească. Vrem ca lumea să nu se ocupe niciodată de noi. Asta vrem. Întocmai ca bătrînii noştri, ne străduim să nu ne abatem de pe calea cea bună. De aceea, şi bogăţia e împotriva vieţii liniştite şi prevăzătoare. Căutăm bunăstarea, nu bogăţia. Cînd treci dincolo de bunăstare, străduindu-te să fii altfel decît ceilalţi, sfîrşeşti prin a te convinge că eşti într-adevăr altfel, dintr-o rasă care are dreptul la bogăţie, la variaţie. Atunci, actele cele mai simple ale vieţii zilnice se transformă, nu mai simţim nevoia să acţionăm astfel încît ceea ce facem să poată fi făcut totdeauna şi de ceilalţi, nu mai simţim un sprijin în viaţa celorlalţi din jurul nostru ; sîntem singuri şi în primejdie. Şi ducem în viaţa din timpul zilei singurătatea gîndurilor noastre nocturne.

Şi tot ca bogăţia este şi lăcomia plăcerilor, lascivitatea, dincolo de plăcerea cinstită. Se poate sta împreună cu o femeie, poţi să-i atingi mîna, chiar s-o mîngîi ; îi putem admira frumuseţea, dacă e frumoasă, putem s-o dorim, oricum, chiar dacă nu e frumoasă ; putem chiar s-o facem femeia noastră şi să fim puri în acţiuni, astfel încît inevitabila singurătate a plăcerii să dureze o clipă, şi din beţia aceea să ne întoarcem apoi fără zăbavă, fără contemplare zadarnică, la gîndurile care sînt ale tuturor.

Gîndurile rele se află pretutindeni, ca ierburile rele. Trebuie să fim cu luare-aminte, să nu le luăm drept gînduri bune. I se poate întîmpla oricui să se uite cu pizmă la cîmpul vecinului său, dar nu trebuie să lăsăm ca aceste gînduri de pizmă să ne tulbure şi să ne strice viaţa. Uneori, gînduri rele ne trec prin minte, aşa cum păsările de pradă trec pe cer şi se opresc cu aripile-ntinse ; şi, cu toate că sînt o ameninţare, nu ne tulbură pacea.

Din pricina acestei primejdii ce se află în gînduri, din pricina acestei nenorocite posibilităţi de a confunda lucrurile, şi nu numai binele cu răul, dar şi ceea ce este cu ceea ce ar fi putut fi şi nu a fost, fiecare dintre noi s-ar putea găsi în locul lui Angelo. Fiecăruia i s-ar putea întîmpla ceea ce i s-a-ntîmplat lui.

Poate că pentru el totul a început cu multă vreme înainte de a fi venit pe lume, cînd bătrînii săi au părăsit calea obişnuită şi au pornit să adune bani şi pămînturi dincolo de bunăstare, nu pentru bunăstare, ci pentru bogăţie. N-au mai ştiut ce rost are munca zilnică şi au început să confunde lucrurile. Bogăţia are puterea aceasta, ea transformă ceea ce e simplu şi bun şi-l strică, dînd lucrurilor impure aparenţa unor lucruri simple şi bune.

Acelaşi lucru se poate spune de Ginevra şi de bătrînii ei. Şi ei adunaseră peste ceea ce era îngăduit, chiar dacă n-o făcuseră cu mijloace ne-

îngăduite. Şi ei, cei doi copii, s-au născut palizi şi delicaţi ca grîul în Săptămîna sfîntă. Lui i-au dat numele de Angelo, numai pentru că era un nume obişnuit în familie; ei, în schimb, ai săi au voit să-i dea un nume diferit de acelea ce se dau de obicei fetelor prin partea locului, un nume care să fie un dar preţios, demn de pus alături de celelalte daruri de la botez. Şi acel nume deosebit o deosebea de alte fete. Toate celelalte nume ale calendarului nu păreau, în casa ei, nici măcar nume de persoană, ci nume de lucru, atît erau de fără preţ, obişnuite, după cum tot atît de obişnuiţi erau oamenii care le purtau. Şi tot ceea ce era obişnuit, pentru ea era vulgar. Cînd trebuia să cheme pe cineva care nu era ca Ginevra, bărbat sau femeie, făceau o strîmbătură, de parcă simţeau un miros urît, şi pentru ei înşişi, ca şi pentru copiii născuţi după aceea au inventat o mulţime de porecle ciudate şi caraghioase. Ea îi asculta pe toţi ceilalţi din înălţimea preafrumosului ei nume.

Cu timpul, uneori, era invidioasă, în taină, cînd auzea numele atît de simple şi de odihnitoare ale servitoarelor din casă şi cînd le asculta vorbind despre lucrurile de toate zilele, indicînd obiecte ce se ating în fiecare zi şi rostind cuvinte obişnuite, străvezii ca apa, ca aerul, care nici măcar nu se mai văd. Asculta cu invidie şi cu detaşare. Alţii atingeau pentru ea acele obiecte, alţii făceau acele treburi. Nici nu-ţi putea închipui ca ea, Ginevra, să pună carnea la fiert, să cureţe salata, să calce cămăşile tatălui său. Ginevra putea numai să brodeze, să îngrijească de florile din glastre, să dea mei canarilor. Era frumoasă şi inutilă. Nici unuia dintre noi nu ne-a trecut vreodată prin minte că am putea să-i facem curte, s-o sărutăm, şi nici măcar nu doream s-o facem. Atît era de frumoasă şi de îndepărtată. Dar nu ştim dacă era într-adevăr frumoasă, pentru că frumuseţea femeii este ceva la îndemîna ta, ceva cald, grăitor.

El, în schimb, Angelo, s-a îndrăgostit de ea tocmai de aceea, că era frumoasă, îndepărtată şi inutilă. Era sigur că nimeni nu i-ar tăgădui asta vreodată, după cum era sigur că niciodată nu o atinsese o dorinţă profană. Visător solitar, care la douăzeci de ani nu se atinsese încă de o femeie, se îmbăta la gîndul celei care i-ar accepta virginitatea în propria-i puritate intangibilă.

Unii dintre noi au fost cu Angelo la şcoală pe cînd erau copii. Alţii au făcut cu el serviciul militar, apoi şcoala de elevi-ofiţeri. La terminarea cursului a fost respins, fiindcă nu a deschis gura la examen. De altfel, nu vorbea niciodată cu nimeni. Era greu pentru el să vorbească ; nu era ca noi, care vorbeam în dialect. Studia matematica şi muzica, şi de aceea fusese repartizat la artilerie. Era totdeauna preocupat, distrat, şi se-nroşea din nimic. Ceilalţi spuneau

că el vorbeşte cu îngerii, şi glumeau pe socoteala numelui său.

Acum nimeni nu mai rîde şi nu mai glumeşte. L-am îngropat ieri seară. L-am găsit în canal, l-am dezbrăcat, l-am îmbrăcat la loc, l-am vegheat, l-am însoţit la cimitir.

Femeile spun că de vină e Ginevra.

Noi, bărbaţii, nu ştim dacă e adevărat ce spun femeile. Nu ştim nimic. Nu mai sîntem nici măcar siguri de ceea ce credeam pînă mai ieri. Poate ştia că e altfel, dar nu trebuia să se creadă mai bun decît noi, şi poate era nedrept ceea ce spuneau unii, că timiditatea lui era gata să se transforme-n trufie pe cînd mergea pe stradă (urca toată via Eleonora d'Arborea ca să se ducă la casa Ginevrei). Poate în sinea sa îşi spunea că ar vrea să fie ca toţi ceilalţi, să vorbească în dialect ca ceilalţi, cu uşurinţă. Era altfel decît alţii, dar nu din vina lui. Îl făcuseră aşa. Poate că ar fi putut să fie tocmai ceea ce credea că este în clipele de trufie (admiţînd că o credea), adică mult mai bun decît noi.

Cineva care l-a auzit cîntînd spune că dacă ar fi vorbit cum cînta, ar fi fost printre cei dintîi. Poate ar fi fost de ajuns ca o femeie adevărată să-l iubească. O femeie îl poate învăţa totul pe un bărbat, poate să-l facă bărbat, să-i dea ceea ce n-a avut niciodată ca copil.

De aceea, femeilor nu le e milă de Ginevra.

E foarte greu să-ţi dai seama dacă ceea ce spun femeile în legătură cu Ginevra e adevărat

sau nu. Spun că ea era îndrăgostită de fata aceea urîtă, ruda ei îndepărtată, care locuieşte cu dînsa de atîţia ani. Femeile ştiu chiar şi ceea ce numai pisica din casă ar fi putut vedea. Au spus atîtea, încît judecătorul a deschis o anchetă. Dar nu sînt lucruri care se pot scrie pe coală timbrată : sînt priviri aruncate, sînt suspine.

Acum, noi, bărbaţii, nu mai vorbim despre asta, ne gîndim numai şi sîntem uimiţi că lucrul acesta nu ni se pare cu neputinţă. Tot ceea ce în primul moment părea absurd, tot ceea ce în aparenţă era cît se poate de ciudat îl face verosimil. Astfel te obişnuieşti cu gîndurile cele mai crude şi nu te simţi mai curat. Una, blondă ca o grozamă ; cealaltă, neagră ca un corb. E cu putinţă ? Aceasta, delicată ca o camelie ; aceea, aspră ca un scaiete. Auzind mereu vorbindu-se de asta, pare cu putinţă.

Şi spun că e dragoste.

Cuvîntul acesta sinistru umple satul.

Acum, noi începem să ne temem chiar şi de gîndurile noastre cele mai tainice ; ne cuprinde teama de intenţiile rele, de obişnuinţele mintale, care au o origine îndepărtată şi stranie. Sînt vini consumate în vis, şi am vrea să le uităm. Se naşte în noi bănuiala că aceste gînduri ni le pot citi acum pe chip soţiile noastre, fiicele noastre. Ne temem să descoperim aceleaşi lucruri în tăcerea lor. Lucruri care am vrea să nu se fi întîmplat, să nu se fi întîmplat nicicînd,

în nici o ţară a lumii, oricît de îndepărtată, şi totuşi s-au întîmplat tocmai aici, în mijlocul nostru. Şi acum noi ne gîndim la ele.

„De ce să vorbim mereu despre asta ?" le întrebăm pe femeile noastre. „Gata ! isprăviţi !"

Ele se privesc, se liniştesc şi pleacă ochii, dar de cum le-ntoarcem spatele, încep să şuşotească iar.

1952

Cometa

De la fereastra biroului său, Francesco privea cu stăruinţă casele de peste vale, de unde urca pînă la el umezeala grădinilor de zarzavat. Urmele de umezeală se vedeau bine pe zidurile îndreptate spre miazănoapte.

Printre casele înşirate de-a lungul drumului în urcuş, una avea pe zidurile roşcate, ca şi centrul perspectivei cîmpului vizual, pete vechi de mucegai, asemănătoare cu petele întunecate ale cailor vînăt-rotaţi. Colţul format de cele două aripi ale casei adăpostea o mică grădină — un mănunchi de portocali şi lămîi.

Uşi-ferestre, încadrate în alb, se uitau cu tristeţe la acele trunchiuri mucegăite care nu vor purta niciodată fructele pînă la maturitate.

I se părea că simte mirosul copacilor în ciuda distanţei, într-atît îl copleşise tristeţea grădinii.

Casa părea nelocuită, poate din cauză că ferestrele, îndreptate spre miazănoapte, se deschideau numai în anumite ore ale zilei, dar şi încă mai mult datorită asemănării acestei case cu o

alta din Norbio, a unui unchi al său, medic : o asemănare, nu exterioară, ci familiară, aşa cum o descoperi uneori în diferite fizionomii de bărbaţi şi femei.

De aceea, tristeţea micii grădini avea ceva cunoscut şi-i amintea lui Francesco de o poveste care se-mpletea, de-a lungul anilor, cu propria-i viaţă.

De la fereastra dormitorului din Norbio al mamei sale, şi de la gardul grădinii ce dădea spre spălătoria publică, se vedea casa unchiului, despărţită, mai mult decît de distanţă, de zgomotul de voci şi de strigăte şi rîsete de femei, precum şi de plîns de copii, ce se înălţa de la spălătorie ziua-ntreagă. Noaptea şi în zilele de sărbătoare, între cele două locuinţe se aşternea un mare gol străveziu. În afară de spălătorie, în fundul pieţii mari, se aflau adăpătoarele, la care poposeau vitele : boi, cai, măgari.

Deasupra adăpătoarelor era cupola rotundă a depozitului, îngropată pe jumătate într-o grădină suspendată, în care se îngrămădeau tufişuri verzi de soc. Înalţi, creşteau trei migdali uriaşi şi doi pomi de laur, striviţi ca o rezemătoare de ieşindul care servea drept temelie casei.

În faţa casei se afla o terasă largă, ascunsă de vîrful migdalilor.

Prinsă în zid, în verdeaţă, o scară îngustă de cărămidă, foarte abruptă, se înălţa în zig-zag, cu trei paliere, dintre care ultimul era închis cu un grilaj mic şi solid, cu vîrfuri ascuţite.

Cocoţat în magnolia grădinii părinteşti, Francesco, obişnuit de mulţi ani să se retragă acolo sus să citească, observa fără să vrea viaţa casei de peste drum, după semnele ce se vedeau chiar de-afară.

Ceea ce afla frecventînd casa unchiului său era pentru el mult mai puţin important. Isteţimea, agerimea lui se manifestau mai bine dinafară. Privea ca de pe o planetă deosebită.

La uşile-ferestre ale terasei apăreau femei cu copii în braţe, legănîndu-i.

Altele ieşeau ca să se ducă să scoată apă din fîntîna adîncă sau să-ntindă rufe.

Pe mătuşa lui o vedea numai arareori. O soră a mătuşii, în schimb, Mercede, apărea adesea, pentru că o înlocuia în conducerea gospodăriei în timpul perioadelor de sarcină şi de lehuzie.

Mercede se despărţise de bărbatul ei imediat după nuntă şi avea o singură fată, Melina, blondă, înaltă, cu dinţi lungi şi subţiri. Era o femeie energică, foarte activă, care administra singură averea părintească şi nu avea încredere-n bărbaţi.

În zece ani, în casa unchiului se născuseră şapte copii : un băiat şi şase fete. Mătuşa avusese două avorturi.

Băiatul era al doilea născut.

Vreme de zece ani s-au văzut scutece albe întinse la uscat pe terasă, şi doici, cu basmale albe legate pe cap sau prinse cu acul pe pieptul plin, ca să ascundă sînii bruni.

Bucătăria, văzută din magnolie, ţi se părea întunecată, dar era luminată de două ferestre mari. Francesco ştia că abia o puteau apăra de revărsarea luminii. Avea o podea de marmură albă, pereţi albaştri şi mobile mari din castan de culoare deschisă. Într-un colţ se afla o vatră enormă, care a fost închisă cu un grilaj de fier forjat (opera meşterului Gilardi, care-şi are prăvălia în dosul bisericii Santa Barbara) cînd Valeria, prima din cele şase surori, a început să umble.

Doicile şi servitoarele aveau ceva monahal, între călugăriţă şi infirmieră, datorită simplităţii şi curăţeniei meticuloase a îmbrăcăminţii.

Fetiţele, cînd începeau să crească, treceau toate printr-o fază de asemănare cu aceste servitoare curate ; şi ceva din această asemănare au păstrat şi mai tîrziu.

Băiatul, Antonio, a fost trimis aproape imediat la colegiu. Se purta despotic cu surorile sale şi foarte supus cu cei mari. La şcoală era silitor, studios, metodic.

Într-o zi, de faţă fiind şi tatăl său, a fost invitat de un prieten al casei să aleagă o prăjitură, la cafea, şi prietenul, repetînd invitaţia, Antonio, nedumerit de risipa aceea contrară regimului

sobru cu care era deprins, înainte de a accepta, a întrebat cine va plăti a doua prăjitură.

Unchiul cîştiga bine, însă familia numeroasă făcuse ca economia prevăzătoare de la început să se transforme apoi în disciplină.

Era tiranic, violent, fără măsură în poftele sexuale, pe care la satisfăcea liber, favorizat de profesia lui.

Mătuşa, ajutată de sora ei, îşi ducea gospodăria cu o rigurozitate puritană, preîntîmpinînd cu înţelepciunea sa femeiască voinţa tiranică şi supărăcioasă a bărbatului.

Era castă, şi în acelaşi timp supusă soţului ; ascultătoare legilor nocturne ale căsătoriei, pe care le accepta fără să le discute. Perioada de sarcină avansată era aşteptată totdeauna de ea ca o eliberare, şi era şi o revanşă. Se muta în două camere îndepărtate de cea conjugală, unde aştepta să nască, apărată şi îngrijită de energica ei soră, care dormea cu dînsa.

Celelalte rude o socoteau pe mătuşa mea zgîrcită, însă nu aveau dreptate. Mai tîrziu, Francesco şi-a dat seama că ea adoptase cu bună ştiinţă acel regim sobru, pentru că voia ca fetele sale să se obişnuiască să-şi ducă traiul cu puţin, pentru a nu se vedea silite mai tîrziu să renunţe la independenţă, căsătorindu-se din interes.

Numeroasele naşteri o îmbătrîniseră înainte de vreme ; dar după ultimul avort, cînd era aproape să-şi piardă viaţa, nemaifiind în stare să aibă copii, chipul ei a căpătat iar o oarecare urmă

de tinereţe. Nimeni însă nu s-ar fi gîndit, văzînd-o, la tînăra femeie înfloritoare care totuşi fusese, ci mai degrabă la o tînără abia ieşită dintr-o boală lungă.

Între casele celorlalte rude din Norbio şi casa doctorului era o deosebire însemnată. Lui Francesco i se părea că zidurile roşii, cu petele întunecate de mucegai, cu uşile şi ferestrele albe, cu terasa ce dădea în belşugul vegetal al magaziei exprima sensul special al vieţii pe care o descoperea sau o ghicea încetul cu încetul : o vibraţie a luminii şi a aerului parcă dezvăluind de departe un miros delicat şi acidulat de lapte, o căldură plăcută de pătuţuri albe şi de leagăne.

Verişoarele cîntau în cor.

Cînd, după apusul soarelui, *velarium*-ul de zgomot de la spălătorie ceda locul tăcerii fără de conţinut, în adîncul căreia curgea în gîlgîit de ape îmbinat cu un sunet de tălăngi de vite la adăpat, corul de copii, curat şi îngeresc, se împletea cu amurgul serii de vară.

Pe măsură ce creşteau, cele mai mici se alăturau şi ele corului, care s-a alcătuit o bucată de vreme din şase voci egale. Apoi cea mai mare, Valeria, şi-a luat obiceiul să stea la o parte, ascultîndu-le pe celelalte cîntînd.

Francesco avea aceeaşi vîrstă ca a doua din cele şase surori, Amelia. Se născuse la douăzeci şi trei octombrie. Amelia, la douăzeci şi cinci.

Apoi venea Anna. După aceea urmau cele două gemene, Pia şi Fanny. Ultima, Alessandra.

Să fii de aceeaşi vîrstă cu o verişoară, mai ales cînd nu ai surori, este, în limitele năzuinţelor nelămurite ale copilului spre feminitate, o îndatorire sentimentală. Dar cele şase fete erau atît de străine oricărei complicaţii, oricărei visări romantice şi chiar oricărei afectuoase uitări de sine — şi cu deosebire Amelia — încît, şi în jocuri, şi cînd îşi luau rămas bun, între ele nu exista niciodată vreun gest de afecţiune sau de intimitate.

Valeria avea părul negru, lins, des, ochi mari şi negri şi un chip oval, frumos, plin de bunătate şi palid, de lună nouă. Era înaltă şi mlădioasă. Aducea cu tatăl ei, sau mai bine zis cu familia tatălui, spunîndu-se că seamănă cu mama lui. Serioasă, dar şi gata de rîs, rîdea din toată inima cînd tatăl ei nu era de faţă.

Amelia fusese un copil frumos, pînă la trei ani. Dar rămăsese scundă, puţin bondoacă şi fără graţie. Numai spre treizeci de ani o strălucire mai blîndă i-a luminat ochii, de parcă i se întîmplase ceva remarcabil, ştiut numai de ea.

Anna a fost frumoasă de copil ; foarte frumoasă de la paisprezece la optsprezece ani. Prin vinele ei părea să curgă un alt sînge. Era preferata mătuşii sale, Mercede, care, cînd vorbea de dînsa, obişnuia să spună că e „un băieţoi". Avea

un neg pe frunte, sub o şuviţă ştrengărească de păr pe care ea o scutura cu nerăbdare. Crescută prea exuberant, la douăzeci de ani era ca un trandafir pe punctul de a se ofili.

Pia şi Fanny se asemănau pînă-ntr-atît, încît a trebuit să le pună la mînă cîte o brăţară cu iniţialele lor pentru a le deosebi. Graţia lor cîştiga mult din această asemănare, ce le prelungea copilăria. Către şaisprezece ani, uşoarele deosebiri ce existau totuşi între ele, neobservate niciodată de vreun străin, s-au accentuat. Atunci, Fanny — prea firavă, prea slabă pentru a trăi în largul său fără ajutorul acelei asemănări dintre gemene, care o ajutase, o încurajase şi o inspirase de la naştere — părăsită de sora ei, a început să aducă tot mai mult cu mama sa.
Cealaltă, Pia, părea în schimb mulţumită de independenţa cucerită ; mulţumită de a fi singură, de a-şi urma propria-i cale. Era plină de viaţă, de îngăduinţă, parcă dintr-o remuşcare tăinuită. Numai ea nu s-a temut de tatăl lor, numai ea s-a îndrăgostit şi a suferit din dragoste ca adolescentă.

Alessandra, a crescut ca şi Anna, cu vigoarea unei flori tropicale. Femeie deja la paisprezece ani, ar fi iubit dacă ar fi avut lîngă ea un bărbat — unul oarecare. Frumuseţea ei era plină, netulburată de umbre, asemănătoare acelor flori ce trăiesc o singură noapte. Cînd, foarte repede, s-a vestejit, părea un alt om. S-a căsătorit. A fost o soţie afectuoasă, atentă, dar s-a istovit

chiar după prima naştere. Ar fi avut o altă soartă dacă ar fi trăit pe vremea cînd femeile se măritau încă de copile.

Violenţa limbajului şi egoismul tiranic al tatălui le făcea pe fete să se strîngă în jurul mamei. Pe cînd el, lăsîndu-se în voia înclinaţiilor sale, concepea viaţa ca un patriarh antic (se spune că în afară de cei legitimi, ar fi avut vreo treizeci şi cinci de copii naturali), cu ignorarea patriarhală a moralei, nu băga de seamă, cum li se-ntîmplă tiranilor, că o altă viaţă se organiza în jurul lui, în sînul familiei sale, ce se ridica, în taină, la matriarhat. Regimul patriarhal impus de el nu era decît aparenţă.

Cu anii, se obişnuise tot mai mult să bea, mai ales după-amiaza, după siesta, pe care, fiind foarte matinal, o prelungea pînă-n amurg. Avea o inteligenţă vie şi puternică ; însă era sceptic, brutal şi ironic. Avusese posibilitatea să urmeze de tînăr cariera universitară, mai fiind ajutat şi solicitat şi de maeştri valoroşi, dar preferase comodităţile facile pe care viaţa la ţară le oferă unui medic.

Cine nu-l cunoştea bine nu observa că e beat. Vinul îi dădea o furie intimă, o mînie tainică, ce se dezlănţuia în cuvinte violente şi înjurături pe care le folosea cu prietenii şi rudele. În clipele acelea repeta de obicei cuvîntul curvă, cînd se adresa soţiei sau fetei celei mari. Tăcerea celor două femei faţă de astfel de izbucniri, pentru a

evita ceva mai rău, dădea măsura supunerii lor îndelungate, răbdătoare, umilitoare, însă şi a dispreţului adînc cu care judecau, în conştiinţa lor, samavolnicia masculină.

Fără a bănui vreodată că greşeşte, Valeria extindea la toţi bărbaţii adulţi ideea pe care şi-o făcuse despre tatăl ei. Nu s-a îndrăgostit niciodată, gîndind că toţi bărbaţii, fără deosebire, chiar dacă nu erau astfel în tinereţe, vor ajunge aşa cu anii. Nu s-a îndrăgostit nicicînd (numai o dată a simţit simpatie pentru un băiat puţin mai tînăr decît ea) şi a rămas fecioară ; însă înjurăturile pe care i le arunca de obicei tatăl său la mînie aveau asupra ei efectul unei violenţe chinuitoare.

E greu de spus pînă la ce punct îi chinuiau cuvintele acestea tinereţea, îi înăspreau chiar izvoarele iubirii. Virgină cum era, necunoscînd nici sărutul, recunoştea cu spaimă dorinţa pătimaşă în ochii tatălui ei ori de cîte ori trecea pe lîngă el o servitoare tînără. Fără s-o fi cunoscut vreodată, a căpătat un dezgust de neînvins pentru dragostea fizică, şi la douăzeci şi cinci de ani avea deja înfăţişarea unei călugăriţe sortite castităţii.

Francesco bănuia că şi ea, ca şi Fanny, era puţin surdă, şi că se prefăcea distrată, ca să-şi ascundă defectul. Frumuseţea ei, mai puţin precoce, a fost mai durabilă decît a Annei şi a Alessandrei : între douăzeci şi cinci şi douăzeci şi şase de ani s-a produs o stagnare în dezvoltarea ei, apoi a început încet să se ofilească, fără să fi atins vreodată împlinirea.

Între surori, a fost cea mai aproape de punctul deplinei maturităţi feminine, de depăşirea acelui punct care arată trecerea, dincolo de viaţa indivizilor, de la un ciclu de generaţii la altul nou şi mai dăruit, reînnoind în sine calităţile cele mai nobile ale unei lumi întregi.

Destinul său a marcat drumul celorlalte cinci surori, chiar dacă, aparent, s-a desfăşurat în chip felurit, deoarece unele s-au căsătorit. Viaţa le-a dezamăgit pe toate în acelaşi fel, şi cu atît mai crud, cu cît s-au străduit mai tare să lupte, pentru viaţă, împotriva vieţii.

Lucrul acesta i-a apărut cu atît mai convingător lui Francesco, atunci cînd, după prima naştere, a murit Pia, una dintre gemene. Moartă, părea o fetiţă de doisprezece ani, o fetişcană, atît de zadarnică fusese strădania ei de a deveni femeie.

Toate aceste destine îi aminteau lui Francesco de cometa văzută la Norbio, pe cerul întunecat, adînc, între munţi, într-o epocă imprecisă şi îndepărtată a copilăriei sale.

Calea pe care ele urmau să păşească era trasată chiar de pe vremea cînd Valeria încetase de a mai cînta în cor cu surorile ei pe terasă, adică de pe cînd frumuseţea ei începea să se reverse, ca o lumină lunară, asupra celorlalte.

1945

Străstrăbunica mea Letiţia

Portiţa era construită din două feluri de lemn, păr şi eucalipt, şi uşorii erau de stejar. Se deschidea într-un zid de piatră şi var înalt de trei metri.

Letiţia tocmai deschidea unul din canaturi, cînd Angelo Uras, străstrăbunicul meu din partea mamei, o văzu.

Şi Letiţia îl văzu, şi timp de o clipă se opri să-l privească. Altădată, faptul că-l privea i-ar fi făcut inima să-i tresară, dar acum putea să-l privească în toată liniştea, inima ei nu mai tremura pentru el. Totuşi, se uită la el numai o clipă, şi numaidecît îşi întoarse ochii întocmai ca atunci cînd, tînără de tot, se tulbura : îl privi o clipă şi-i întoarse spatele, fără supărare, îndreptîndu-se spre casă.

Cînd îl preocupa ceva, Angelo Uras se ducea s-o caute pe Letiţia şi vorbea cu ea ; vorbea cu ea nu despre ceea ce-l preocupa, ci de cu totul altceva, şi asta îi făcea bine. Nu avea obiceiul să încredinţeze nimănui preocupările sale, şi-şi păstra cu grijă secretele, atîta vreme cît trebuiau

să rămînă astfel. Unele dintre acestea rămaseră secrete şi pentru Letiţia, şi Angelo le-a dus cu el în mormînt. Nici măcar eu nu le cunosc.

Angelo vedea femeia din spate.

Se cunoşteau de douăzeci de ani, de cînd ea avea şaptesprezece. Fuseseră amanţi, şi erau încă, deşi nu se mai vedeau la fel de des ca înainte, cînd erau lacomi unul de altul. În timpul acestor douăzeci de ani, Angelo, străstrăbunicul meu, se însurase cu o doamnă bogată din Ordena, şi Letiţia, cu un arendaş al lui Angelo.

Dar toate acestea nu au adus nici o schimbare în legătura lor.

Femeia se afla cam la două sute de paşi de el, şi Angelo privea fusta ei unduind în ritmul paşilor lenţi.

Asta s-a petrecut exact acum o sută douăzeci şi trei de ani, în luna martie. La Norbio. Era o primăvară ca aceasta.

Privind-o, Angelo gîndea : „Aş putea să mă omor".

Nu-i trecea pentru prima oară gîndul acesta prin minte, cînd se găsea în dificultăţi băneşti.

Dacă s-ar fi omorît, eu nu m-aş mai fi născut, pentru că sînt descendent direct al celui de-al treilea fiu al său, Pietro, care a fost conceput tocmai în ziua aceea, douăsprezece ore mai tîrziu.

Dar să spui „dacă", nu are sens. Nu putea fi „dacă". Destinul nostru era hotărît. Al lui şi al meu, şi al tuturor celor ce sînt între noi doi. To-

tuşi, umbra acelui gînd a hotărît toată viaţa lui şi pe aceea a descendenţilor săi, şi pe a mea.

În clipa aceea eu eram un punct luminos şi mă mişcam cu el, la o distanţă de un lat de palmă şi jumătate de ochiul său drept.

Cînd întreprindea ceva îndrăzneţ, primejdios, Angelo punea în balanţă şi posibilitatea de a se sinucide, ca un act extrem. De aceea era liniştit. Şi nu se temea de moarte. Era convins că posibilitatea aceasta îi stă la îndemînă, ca celui care este sigur că poate să evadeze dintr-o temniţă cu o frînghie de mătase.

O dată şi-a băgat în gură ţeava puştii încărcate, dar în clipa aceea era mai mult decît oricînd departe de a înfăptui actul acela sinistru. I-a rămas pentru totdeauna în amintire un gust de salpetru. E vorba de o puşcă ce se încarcă pe la gura ţevii, pentru care-şi pregătea el însuşi pulberea, iar acum a ajuns în mîinile unui pîndar de-al nostru.

În dimineaţa aceea, privind şoldurile Letiţiei, rotunde sub fusta lungă, în curte, l-a cuprins pe neaşteptate dorinţa.

Eu înaintam mereu, plutind la înălţimea ochiului său drept, ca o muscă de cal, mereu la aceeaşi distanţă. Angelo şi-a frecat ochiul cu buricul degetului inelar.

Privea portiţa, vedea pinii mari în jurul casei. Zărea viţa boltei. Şi în spatele casei, migdalii, gardul viu din nopali. Vedea toate aceste lucruri

ca pe unul singur ; şi era un loc plin de pace, în care te puteai odihni.

Locul acela noi îl mai numim încă *Via*, deşi chiar de pe atunci nu mai rămăseseră, în afară de viţa boltei, decît cîteva fire de viţă răspîndite ici şi colo. Dar înainte fusese o vie mare. Pe vremea străstrăbunicului meu nu se obişnuia să se altoiască pe butuc american. Viţele mureau în cîţiva ani şi nu se puteau replanta imediat pe acelaşi teren. Dar vinul era cu mult mai bun.

Angelo avea mult pămînt şi bani puţini. În casa lui nu lipsea nimic, în afară de bani. Pe atunci nu era uşor să vinzi produsele. Puţini cumpărau şi nu se exporta aproape nimic. De bani n-ar fi avut nevoie, dacă nu l-ar fi stăpînit patima de a cumpăra mereu pămînturi noi. Spunea că într-o zi pămîntul va fi bogăţia cea mai sigură, dar n-o credea : avea patima asta şi gata. Zicea că vremea în care pămîntul va fi mai preţios decît aurul va veni şi nu era departe ; şi-şi făcea de lucru, străduindu-se să cumpere cît mai mult pămînt, făcînd uneori chiar şi datorii. Spunea aşa, justificîndu-şi prin logică patima, de parcă i-ar fi păsat de viitorii nepoţi şi, chiar de i-ar fi păsat, parcă ar fi fost sigur că pămîntul va ajunge pînă la noi. Însă nu credea, era numai patimă.

Cînd a intrat în casă, eu străluceam pe brelocul ceasului său.

Era un om cinstit, după părerea obişnuită despre cinste. Totuşi, din cînd în cînd, făcea cîte ceva împotriva moralei şi aştepta cu mîndrie să

vină cineva să i-o spună, să-i facă mustrări. Dar nu spunea nimeni, niciodată, nimic, față de el.

A intrat, s-a dus și s-a așezat lîngă vatră. Pe foc se afla o cafetieră de tablă, cu o bucățică de hîrtie galbenă înfășurată frumos la gură, ca o pîlnie. Totul, în odaie, era ordonat : scaune, lavițe, mese, ceaune, tigăi, coșuri, colaci de sîrmă, farfurii...

Totul era acolo de multă vreme, sortit să țină multă vreme. Aveai impresia că ești la mijlocul vieții.

Timp de o clipă, eu strălucii pe pieptul femeii.

Avea o cămașă strînsă deasupra sînilor cu o panglică roșie legată cu un nod.

De la fereastra dinspre spatele casei, prin geamurile spălate, se vedea o scară mobilă sprijinită de zid ; se auzeau zgomotele foarfecelor de altoit.

Cînd Angelo se ridică și-o strînse de mijloc, eu mă refugiai în părul ei, după ureche.

Ea își înălță ochii, arătîndu-l pe soț, care altoia vița.

Angelo o strîngea mereu, și ea îl împingea cu mîinile ei puternice, dar fără să-l respingă cu totul.

Eu îi alergam prin păr zumzăind.

Tot cu ochii la fereastră (vedea picioarele și bocancii soțului care mai coborîse două trepte), se lăsa în voia lui, și eu îi coborîi în sîn, ca o picătură de lapte.

Dar în ziua aceea nu a fost altceva decît o lungă sărutare.

Seara, douăsprezece ore mai tîrziu, Angelo o căuta în pat pe soția lui.

Însă Letiția este străstrăbunica mea. Cînd mă gîndesc, simt o adîncă iubire pentru ea și pentru locurile unde și-a petrecut viața.

1949

Ea era apa

Cu mulţi ani în urmă, înainte ca oraşul meu să fi fost un oraş, ţăranii duceau seara, după Avemaria, vitele la adăpătoare. Boi, cai, poposeau în şir şi sugeau apa care umplea pînă sus troaca de piatră. Apa reflecta zidul înalt de deasupra şi părea foarte adîncă. În ea se oglindeau micii smochini sălbatici, cerul şi norii. Ţăranii fluierau, ca să-ndemne vitele să bea. Popasuri lungi, făcînd parte de pe acum din odihna serii. Lămpile se aprindeau prin case, şi vitele plecau, veneau. Nimeni nu se gîndise vreodată să se plîngă de trecerea lor. Fiecare casă din Norbio era plină de animale, ca o arcă gata să ridice ancora. Mulţi, în afară de boi, cai, măgari, găini, raţe, cîini şi pisici, ţineau vulpi, mistreţi, ba chiar şi cîte un cerb. Şi cred că dacă prin pădurile noastre ar fi trăit lei, cîte un leu ar fi fost crescut cu celelalte animale prin ogrăzile mari, între magazia de lemne şi cuptor. Abia după construirea căii ferate, cînd nişte străini s-au stabilit în Norbio, s-a început a se spune că e o neruşinare să se lase boii liberi pe drumuri. Nu se vorbea de cai (şi cu atît mai puţin de măgari, care păreau şi mai domesticiţi), ci numai de boi. Se vorbea de ei ca

de nişte animale sălbatice ; şi cum boii aceştia liberi mergeau în grup, chiar dacă erau ai unor proprietari diferiţi, încredinţaţi fiind unui singur bouar, se vorbea de-a dreptul de cirezi, de turme sălbatice. Nu ştiu în ce măsură erau străinii aceştia de bună-credinţă. Presupun că se purtau aşa dintr-o greşită înţelegere a cavalerismului faţă de femeile lor, care, pentru a trece drumul, trebuiau să-şi ridice fustele lungi şi să sară în vîrful picioarelor de pe o piatră pe alta. Şi femeile din casa noastră făceau acelaşi lucru, dar erau obişnuite şi nu-i mai dădeau importanţă. Cirezile astea liniştite erau mînate de obicei de băieţi desculţi, înarmaţi cu bastoane cu vîrf de metal şi cu bice de piele ; ele înaintau în şir indian — anunţate de sunetul tălăngilor lor — încet, grav, lăsînd de-a lungul drumului rodul îndelungilor meditaţii vegetale. Asta era adevărata „neruşinare", dar de primejdie nu se poate vorbi. Nimeni nu vorbise vreodată mai înainte de primejdie şi nu se întîmplase niciodată nimic.

Ba chiar toţi cei din Norbio ştiu că, spre deosebire de cai, care se sperie uşor şi, dacă se ambalează, răstoarnă orice în fuga lor nebună, boii, liniştiţi, chibzuiţi şi prevăzători aproape ca omul, se slujesc conştient de marea lor putere, ascultă de glasul băiatului care-i mînă, se apropie de care, pentru a fi înjugaţi, şi chiar îi lasă pe alţii să treacă înainte, lipindu-se de zid, cînd drumul e îngust. Mi-amintesc că mama, cînd ne încrucişam cu cîte una din cirezile acestea, se oprea, nu din exces de prudenţă, ci pentru că-ţi plăcea să-i priveşti trecînd atît de încet şi solemn. Şi parc-o văd

şi-acum dînd din cap, gîndindu-se din nou la absurditatea argumentelor străinilor. Discuţia despre primejdia provocată de aceste bune vite de muncă fusese adusă şi în casa noastră de nişte rubedenii de la oraş, care veneau în vilegiatură la Norbio, unde aveau (chiar în împrejurimile adăpătoarei cu faimă rea) o casă cu o grădină frumoasă, plină de trandafiri şi portocali. Femei singure (o bătrînă octogenară cu trei fiice văduve şi cu o duzină de nepoţi), erau mereu obsedate de teama hoţilor şi a incendiilor ; iar la Norbio, de a boilor. Aşa că unul dintre fraţii mamei mele trebuia să le conducă în fiecare seară, însoţit de o slugă cu un felinar, cu toate că boii intraseră demult din nou în grajdurile lor şi drumurile erau acum pustii. Pînă şi în visuri, fiinţele acestea tremurătoare vedeau boi — boi uriaşi, negri, feroci ca taurii andaluzieni.

Aşa-i povestea mamei mele una dintre ele, mătuşa Gioconda, care, deşi nu izbutea să-şi învingă teama asta prostească, era în stare să rîdă de ea. Mama se străduia să-i explice diferenţa dintre un bou şi un taur, şi că cei ce mergeau liberi pe drum fiind boi, nu tauri, nu aveai de ce să te temi. Dar era strădanie zădarnică. Mătuşa Gioconda, văduva unui funcţionar francez din Ajaccio, purta pe piept, ca o floare artificială, rozeta Legiunii de onoare a soţului ei şi se grăbea s-o ascundă sub evantai chiar şi numai cînd auzea vorbindu-se de boi. Boi sau tauri, pentru dînsa era acelaşi lucru, şi pentru a justifica teama aceea care o făcea pe mama mea să rîdă, îi povestea visele ei înspăimîntătoare. În fiece noapte, erau urmărite-n vis de tauri furioşi, în sus, pe drumuri proaste, abrupte, şi toate porţile erau închise, iar ieşirea era barată de nu se ştie ce obstacol misterios. Sau se pomeneau într-o cîmpie acoperită cît vedeai cu ochii cu tufişuri ciudate, negre şi compacte. Şi iată că la un moment dat, pe cînd se uita în jurul ei speriată, descoperea în nemişcarea înşelătoare a acelor mase întunecate sclipirea unui ochi, vîrful ucigaş al cornului şi, deodată, erau toţi tauri. „Dar nu tauri, nu tauri, ci boi !" zicea mama, înălţîndu-şi mîinile.

Altă dată, mătuşa Gioconda se refugiase, tot în vis, într-o curte (poate curtea casei noastre), şi iată că taurul, pe care ea crezuse că, închizînd poarta, îl lăsase afară, cobora din cer, plutind pe nişte aripi mari ca de liliac. Ce însemnătate mai putea avea faptul că era taur sau bou ? Era negru ca necuratul.

Mama, auzind istorisirea aceasta, nu a rîs. Nu se temea de boi şi cred că nici măcar de tauri, însă nu putea să audă vorbind de lilieci, fără să i se facă rău de scîrbă — o scîrbă îmbinată şi cu o teamă rece şi vîscoasă. A pălit şi un fior i-a trecut de-a lungul spinării ca o picătură de apă căzută din tavan.

Din clipa aceea, mama a fost cuprinsă de teama de a-i fi teamă. Ştia că dacă i s-ar întîmpla să vadă în vis un bou cu aripi de liliac, ar muri. S-a străduit să-şi amintească dacă avea obiceiul să viseze boi, dar a ajuns la concluzia că nu visase boi niciodată în viaţa ei, ceea ce a liniştit-o. Însă a început chiar în noaptea aceea.

Boii au apărut tocmai în noaptea aceea în visele sale. Boi, nu tauri — nişte vite mari, paşnice, domoale, ca cele pe care le vedea de obicei pe drumuri şi în grajd. Chiar şi în vis, animalele acestea de povară o lăsau să treacă înainte, lipindu-se de zid, şi-i făceau cu capul un semn de salut, parcă spunînd: „Nu te teme, Maria Cristina". O cunoşteau; şi în vis, li se alăturau oameni bine cunoscuţi: servitorii casei, negustori, primarul, şi lucruri apropiate, care luau parte la mersul lor domol, la fel de liniştitor ca, de exemplu, care încărcate cu saci şi snopi, pluguri, teascuri de măsline, chiupuri pline de ulei...

Într-o noapte, mama a visat o lipie, şi lipia era un cîmp împrejmuit de un gard viu plin de băşici plesnite, asemănătoare unor cratere mici sau unor grămezi de var pregătite de salahori, pe care le şi amestecaseră cu pămînt. Mama stătea la intrarea unei colibe de crengi, din care ieşise atrasă de un zgomot ciudat, un fel de scîrţîit de scripete. S-a uitat în jurul ei pînă la orizont şi a văzut, dincolo de gardul viu, ca printr-o pînză străvezie, culcaţi pe labe, ba chiar afundaţi pe jumătate-n pămînt, boi enormi rumegînd, cu botul întors spre ea. La un moment dat, însă numai pentru o secundă, pe cînd căuta acel scîrţîit ce se subţiase pînă la un chiţăit de şoarece, a văzut căzînd din cer ceva asemănător cu o cîrpă neagră, a scos un ţipăt şi s-a trezit.

Aceasta a fost singura dată cînd i-a apărut un liliac în vis. Dar de multe ori era mai-mai să-l vadă. Simţea primejdia şi se făcea mică-mică, cu atenţia încordată, gata să dispară ca o insectă

ce ia culoarea frunzei pe care s-a aşezat. Şi izbutea, ca în basme, să se facă mică; pînă cînd nu vedea din boi decît capetele mari întinse peste ea, cum se vede, din munţi, numai un versant. Vedea cornul, neted, cu vîrful negru, urechea, ce atîrna, însemnată de bătătura curelei, ochiul limpede şi întunecat ca lentila unui binoclu. În ochiul acesta magic vedea tot ceea ce nu îndrăznea să privească de frica liliacului: zidul înalt, grădinile de zarzavat, portocalii plini de fructe mici şi separate unele de altele ca coacăzele, acoperişurile întunecate ale caselor, cerul nemăsurat în sfericitatea lui fără dimensiuni, vedea firele de paie împrăştiate pe pămînt la picioarele ei, rămureaua din mîna sa, dar nu-şi zărea nici picioarele, nici mîna. Ea nu se vedea, ea nu era acolo. Se căuta zadarnic, mică-mică, în transparenţa limpede. În sfîrşit, cu un fior, s-a recunoscut: ea era apa. Era apa ce cobora de pe zidul verde de muşchi şi curgea în adăpătoare, oglindind smochinii sălbatici, cerul, capetele mari ale boilor care se mişcau încet ca norii.

Dar teama, teama aceea nedesluşită, la pîndă, s-a transformat într-o teamă adîncă, întunecată şi de neînvins, cînd, într-o zi, le-a auzit spunînd pe femeile venite să facă pîinea în casa tatălui ei, că boii apăruţi în vis nu sînt decît suflete din purgatoriu care cer rugăciuni.

De atunci, mama s-a rugat îndelung şi în fiecare seară, cu faţa-n pernă, înainte de a adormi. Însă rugăciunile ei nu ajungeau să sature acele rumegătoare gigantice, care stăteau mereu acolo,

aşteptînd, chiar şi cînd visul adormea, întunecat, fără transparenţă. Erau acolo, în întuneric, şi aşteptau, mişcînd fălcile, de parcă repetau în gol rugăciunile pe care ea nu fusese-n stare să le spună. Şi ea curgea ca un rîu la picioarele muntelui, prin noaptea adîncă.

1950

Sărutul

Amina îşi înălţă capul şi îşi dădu pe neaşteptate seama că vremea se schimbase. Privi grădina, frunzele copacilor de pe care picurau încă stropi de ploaie. Era toamnă, o zi frumoasă de toamnă, o zi nouă, surprinzătoare şi cu totul nouă nu numai în comparaţie cu celelalte zile de toamnă de mai-nainte, dar nouă chiar şi faţă de zilele tuturor celorlalte anotimpuri. Pentru că nu numai vremea se schimbase, ci chiar şi compoziţia lumii. Paolo nu mai exista. Din dimineaţa aceea va fi singură pentru totdeauna.

Îşi aminti de seara din ajun, cînd stătea la masă cu prietenii. Îi invitase tocmai fiindcă ploua. Şi ploua de-o lună. Dacă n-ar fi plouat, ar fi aranjat pentru ziua următoare o gustare la ţară, pentru aniversarea cumpărării micii moşii, cum făceau în fiecare an, la 15 octombrie. Din cauza timpului urît amînaseră plimbarea şi jucaseră cărţi cîteva ore. Ploua şi atunci cînd, mai tîrziu, ea şi Paolo se culcaseră. Îşi amintea că-şi lipise piciorul de al lui, ca să se încălzească. Adormise, ascultînd susurul ploii, fără să-i pese că, după cum se spunea, cîmpul începea să sufere din cauza ei. Aşadar ploua ; însă acum nu

mai era în stare să-şi amintească dacă ploua şi atunci cînd, trezindu-se, îşi dăduse seama că Paolo murise. Îşi amintea doar de lumina lămpii electrice, pe care o aprinsese, şi de propriul ei strigăt, ca de un strigăt străin.

Abia acum vedea că încetase ploaia.

Şi era o zi minunată, cu soare, tocmai cum le spusese Paolo prietenilor, în ajun.

Acum, prietenii vor veni curînd. Aceiaşi care fuseseră la cină în seara din ajun ; şi apoi, alţii, o mulţime de alţi oameni străini. Şi ea va avea prea puţin timp de gîndit. Paolo era întins pe pat, îmbrăcat, cu mîinile pe piept. Sau mai degrabă, ceea ce rămăsese din Paolo, nu Paolo. Acesta nu mai exista. Murise în timpul nopţii, poate spre trei, fără să spună o vorbă, fără o tînguire, ca şi cum, dormind, s-ar fi prăbuşit într-o gaură ascunsă-n iarbă. El visa mereu că merge la vînătoare, şi-i povestea visele pe care le avea. Sau poate (gîndea Amina, folosindu-se de minutele de singurătate care-i mai rămîneau pentru a gîndi, înainte ca prietenii să vină) Paolo, cînd murise, tocmai visa, cum i se întîmplase şi alte dăţi, că se află în faţa unei ferestre deschise, noaptea, privind cerul înstelat ; şi de la fereastra aceea, strămutînd visul în realitate, plecase ca o pasăre.

În seara din ajun, la masă, Paolo glumise. Spusese prietenilor că ea, Amina, îi invitase în seara aceea, pentru că altfel ar fi fost greu să-i convingă că a doua zi va fi o zi splendidă, cu soare,

cum el şi Amina o ştiau. Oricum, făcuse bine că-i invitase în seara aceea, fiindcă (dar asta o ştia numai el, nu şi ea, şi, spunînd, aceasta, o privise cu coada ochiului...) a doua zi avea o obligaţie care nu i-ar îngădui nicicum să ia parte la plimbare.

Ploua atît de tare, încît izbucniseră toţi în rîs de gluma aceea ; însă acum, singură în faţa lui, lipsit de viaţă, Amina se gîndea : „Deci ştiai... Ştiai tot..."

Ştia că după atîta ploaie va fi o zi cu soare ; şi ştia că trebuia să moară înainte de revărsatul zorilor. Ei toţi (ea şi prietenii) erau stăpîniţi de gîndurile zilnice banale, monotone, legate de orele şi minutele timpului ce se scurgea liniştit într-o singură direcţie, ca apa unui canal : şi el, Paolo, se şi întorsese spre viitor, spre o noapte lunară — dacă era adevărat că dispăruse în timpul nopţii.

Sus, pe urcuş, se auzi bîzîitul unui motor şi Amina recunoscu claxonul maşinii lui Raimondo. Peste cîteva minute, şase persoane, trei bărbaţi şi trei femei, se vor repezi în cameră — poate vor intra, cine ştie, în vîrful picioarelor, bărbaţii, în urma femeilor — şi gîndurile ei se vor curma într-o clipă.

Acum se simţea uşoară, lucidă, aproape o fantasmă abia întrezărită, care aluneca pe covorul roşu în vîrful picioarelor, la un deget de covor, sensibilă la orice adiere, totuşi trează cum nu mai fusese niciodată. Dorea să prelungească la infinit acele puţine clipe de singurătate.

Însă la parter se deschise o uşă.

Intrară toţi o dată, de parcă s-ar fi simţit fiecare singur, lovindu-se de ceilalţi, bărbaţi şi femei... Intrară toţi în acelaşi timp, de parcă ar fi fost umbre, nu oameni. Apoi se aşezară lîngă patul mortului, recăpătîndu-şi greutatea şi opacitatea lor consistentă. Priveau mîinile, picioarele mortului încălţate cu ciorapi cenuşii ; chipul, cravata, strîmbă ca a unui orb ; ochii, părul... Suspinau, clătinau capul. Apoi veniră din nou la ea, o atinseră, o întrebară cum, cînd ? Se simţise bine în seara trecută. Cum de se putuse întîmpla ? Inima. Nu o spuse ea, ei o spuseră : repetară în faţa ei ceea ce-şi împărtăşiseră mai înainte, cînd se întîlniseră afară.

Ea, după cum presimţise, nu mai gîndea. Era fără gînduri, inertă. Dar nu începuse încă să sufere.

Spuse cu vocea ei de totdeauna că, trezindu-se, îl găsise aşa, tocmai cînd voia să-l sărute. Vorbi de medic, care alergase numaidecît, de ajutorul pe care i-l dăduseră vecinii. Vorbind, îşi plimba privirea pe cele şase chipuri care ştiau de mai-nainte totul şi se prefăceau cuprinşi de o mirare dureroasă. Numai pe chipul lui Raimondo se vedea o emoţie sinceră. Cînd ea spuse că sărutase buzele acelea reci, buzele lui Raimondo păliră în mod vizibil şi se strînseră.

Amina simţi în colţurile buzelor furnicătura unui surîs ; dar continuă, nepăsătoare, să răspundă întrebărilor puse de prieteni. Nu răspunse decît la unele. Pe cînd vorbea, iată că începu din nou, pe neaşteptate, să gîndească. Se gîndi că poate breşa aceea prin care Paolo văzuse viitorul, fereastra aceea deschisă, în faţa căreia visase că şade pe un scaun, era deschisă de mult în viaţa lui. Se gîndi că poate mai trecuse şi altădată prin fereastra aceea şi se întorsese să intre iar în propriul său trup, aşezat pe scaun ; şi aşa de multe ori, pînă cînd se născuse într-însul dorinţa de a nu se mai întoarce. Sau poate pierduse cărarea ?

„Destul !" îşi spuse Amina în sinea sa, obosită de gîndurile acelea absurde. Însă vorbi cu glas tare, şi toţi crezură că întrebările lor stăruitoare o scoseseră din fire şi se îndepărtară mîhniţi.

Singură acum, se apropie de marginea patului, punîndu-şi mîna pe mîinile încrucişate ale mortului, ţepene şi îngheţate. I se păru că mîna o doare ca atunci cînd atingi un obiect de marmură care a stat multă vreme-n frig. Se îndepărtă încet, şi gîndurile dinainte o năpădiră iar. Dar simţi că îndărătul lor, îndărătul imaginilor pe care fantezia sa le reprezenta aproape mecanic, se afla un gînd sau o amintire pe cale să se închege ; şi înţelese că, la un moment dat, de acolo, tocmai de acolo începuse suferinţa ei. Dacă era adevărat că Paolo avusese posibilitatea de a pătrunde viitorul şi de a-l cunoaşte... „Destul ! Destul !..." repetă ea cu glas tare, răzvrătindu-se împotriva fatalităţii acelui gînd care se apropia ; şi izbucni în plîns, pentru prima dată.

Plînse îndelung. Dar durerea nu începuse încă. Simţea că gîndul acela neînduplecat se limpezea

de la sine, apărea precis şi tăios, şi nimic nu-l mai putea goni.

Cineva o ţinea de braţ, îi mîngîia umerii şi părul, o scutura uşor. Îşi dădu seama, după miros, că era soţia lui Raimondo. Iată că acum gîndul parcă se incarnase, luînd mirosul acela, forma aceea. Ca să-l vadă, era de ajuns să deschidă ochii. Dacă Paolo văzuse viitorul, chiar şi numai pentru o clipă, atunci trebuie să fi cunoscut şi trecutul, şi prezentul, trebuie să fi cunoscut totul, chiar şi ceea ce nu cunoscuse nemijlocit, chiar şi sărutul pe care ea îi îngăduise lui Raimondo să i-l dea anul trecut şi la care ea răspunsese, precum şi simţămintele născute din acel sărut, îndepărtînd-o pentru multe luni, în taină, de el, de soţul său. Lui, lui Paolo, nu-i mărturisise asta niciodată, nici măcar după ce totul se sfîrşise între ea şi Raimondo. Însă el, Paolo, o ştiuse totdeauna. O ştia în seara din ajun, cînd, privind-o cu şiretenie, spusese : „Va fi o zi splendidă, cu soare". Şi într-adevăr, cînd Raimondo o sărutase, cu un an în urmă, era soare.

„Oh, vă rog, duceţi-mă de aici" spuse ea, respingînd-o cu violenţă pe soţia lui Raimondo. Cei trei bărbaţi (căci numai lor li se adresase) veniră numaidecît lîngă ea. O sprijiniră, o duseră aproape pe sus în camera cealaltă — femeile rămînînd să şuşotească lîngă pat.

Ea îi îndepărtă cu un gest şi se aşeză pe divan. Gîndul acela era în ea, creştea întocmai ca o febră, căreia nu i te puteai sustrage. Va dura mereu. Dacă măcar ar fi putut să stea de vorbă cu el, să-i explice, să-l audă spunîndu-i că nu acel moment de uitare conta, ci tot restul vieţii, dragostea care-i unise înainte şi după aceea. Acum, el nu mai putea spune nimic. Plecase fără să spună ceva. O sărutase, aseară, trăgînd-o spre sine, mîngîindu-i spatele cu mîna lui lată şi caldă. Şi — ştia de sărutul acela străin, adulter.

Cei trei bărbaţi o priveau fără o vorbă. Era de necrezut cît de mult se schimbase de-aseară. Îmbătrînise deodată. Nu era numai zdrobită, ci şi bătrînă. Numai acest singur cuvînt putea să exprime neînchipuita singurătate a femeii care şedea cu mîinile în poală.

1949

Coliba

Coliba părea o pălărie de paie părăsită pe iarba uscată, o pălărie uşor închisă la culoare de soarele multor secerişuri. După cîtva timp, băgai de seamă că era plină de viaţă întocmai ca blana unei sălbăticiuni adormite.

Caprele se aflau în tîrlă ; stăteau lîngă colibă şi nu behăiau. Zăream ochii lor sclipind şi auzeam din cînd în cînd behăitul răguşit al ţapului. Iezi nu vedeai, erau toate animale adulte. De jur împrejur nu se desluşea un ciripit de pasăre. Cîinii se ghemuiseră în faţa intrării, parcă veghind somnul cuiva.

Privii şi privii, nu pentru a vedea, căci nu puteam vedea printre crengi şi paie, ci pentru a-mi concentra în văz toată intuiţia mea. Simţeam că acolo înăuntru dormea cineva, şi caprele, cu ochi sclipitori, rumegînd, îi ascultau respiraţia. Însă, cine ştie de ce, nu mi se părea că e un bărbat. Trebuia să fie un copil, o fiinţă slabă, ciudat de încrezătoare, care avea nevoie de a fi apărată.

M-am pomenit într-o lume fantastică, şi coliba trăia singură în faţa mea, singură cum poate

fi numai o fiinţă între plante şi animale, într-un loc pustiu. Ea dormea — coliba.

Mă silii să-mi stăpînesc din nou simţurile şi gîndurile ; şi ideea dinainte, că în colibă trebuie să fie un copil adormit, se schimbă : nu mai era un copil, ci un om bolnav. Dar şi ideea aceasta era ruptă de realitate, şi numai cu greu izbutii să nu-mi scape, deoarece încerca să dispară, şi reală rămînea doar coliba. Mă gîndeam, în general, la o fiinţă slabă, care se lăsa, neştiutoare, în singurătatea asta, în voia somnului. O fiinţă pe care coliba o apăra aşa cum coaja ţepoasă apără castana. Se vedea şi după rumegatul tăcut al caprelor şi după sclipirea galbenă a ochilor lor. Dar mai ales cîinii ghemuiţi păreau nu numai tovarăşi, ci şi paznici ai celui ce dormea.

În vale era tare cald. Muştele bîzîiau în umbra rotundă a copacilor ca în căuşul mîinilor închise. Bîzîitul tînguitor, monoton, făcea să te gîndeşti la timpul care nu trece, la ziua prea lungă. Îl ascultam apropiindu-mă (bîzîitul era chiar umbra, oblică, încremenită), îl simţeam alcătuit din nesfîrşite bîzîituri, care se uneau într-un şuvoi unic. Astfel, din copac în copac, mă apropiam de o ridicătură care împărţea colina în două.

Mi-am pus batista sub pălărie şi m-am simţit uşurat. Dar se umezi numaidecît, de parcă aş fi vîrît-o într-un lighean. Ajuns la ridicătură, văzui un laptele-cucului şi încercai să-l smulg. Rădăcinile lui pătrunseseră adînc între pietre. Îndepărtai mîna cu scîrbă, ca şi cum aş fi atins laba

rece şi solzoasă a unei păsări moarte. Îmi amintii de un vultur, pe care tatăl meu îl doborîse la Saboddus, pe cînd eram copil. O sălbătăciune murdară, grea, încremenită-n moarte. În schimb, planta era vie şi se înălţa, lăsînd să-i curgă laptele veninos din ramurile frînte.

Era sfîrşitul lui august, nu ploua de multă vreme. În vale nu curgea nici un fir de apă. Cînd puneai urechea pe pietrele rîului, nu mai auzeai nici măcar murmurul subpămîntean de acum cîteva săptămîni. Pămîntul era tăcut şi uscat. În schimb, în văzduh se desluşea un fel de pîrîit electric, cu totul închipuit, după cum închipuit era şi vîrtejul de puncte luminoase ce se vedea cînd îţi fixai privirea-n gol. Numai menta (cea pe care o numim mentă ghicitoare) mai tremura în noroiul crăpat, deşi nu se simţea nici o adiere de vînt.

Îmi revenii scuturat de un fior, de parcă băgasem deodată de seamă că mă priveşte cineva, şi mă-ntorsei. Era laptele-cucului. Se înălţase cu totul. Avea trunchiul roşcat şi, într-un anumit punct, sub ombilic, ca un vîrfuleţ sulfuros, îi dădea prima frunzuliţă.

Pe cer era luna. Transparentă, se destrăma ca o bucăţică de gheaţă. De cum o văzui, universul se întoarse pe dos ; şi eu, supunîndu-mă acestei toane, care-mi părea a naturii, nu a minţii mele, îmi închipuiam că eu sînt în locul lunii ce se destrăma şi că priveam de acolo de sus, veghind din depărtarea aceea abstractă asupra

adîncului văii, ce părea o cupolă de care copacii erau atîrnaţi cu capul în jos, ca veveriţele.

O dată cu aceste gînduri, se putea sfîrşi totul dintr-o clipă într-alta : se putea sfîrşi tăcerea, se puteau sfîrşi încremenirea şi echilibrul raporturilor care ţine împreună atomii în chip de munţi, de ramuri, de capre, se puteau sfîrşi, fără să lase în urmă decît o amintire.

Mersei şi mă oprii iarăşi. Aveam pe atunci treizeci şi nouă de ani, şi vîrsta mea era ca o scară sau ca o claviatură, de pe care puteam alege o clapă sau o notă, după plac, liber de orice legătură cu prezentul.

În faţa uşii colibei, cîinii se ridicară de jos unul după altul. Erau cîini slabi. Întinzîndu-se şi căscînd, îşi arătau scobiturile şoldurilor, coastele, limba în spirală, asemănătoare cu aceea a balaurilor dintr-un desen. Aveau cozi de ogar, labe lungi, delicate, dar nu erau decît nişte bastarzi slabi.

Mă oprii, gîndindu-mă că mă vor observa şi că se vor repezi lătrînd prin pietriş, şi eu va trebui să mă apăr cu lovituri de pietre. Ar fi trebuit să fac măcar gestul de aruncare a pietrei, care ajunge, de obicei, ca să pui cîinii pe fugă. Dar nu-mi venea să mişc nici măcar un deget. Nu aş fi putut nici măcar să zîmbesc, dacă m-ar fi salutat cineva. De aceea mă oprii după un tufiş de strugurii-ursului şi aşteptai, uitîndu-mă printre frunze şi ramuri. Mă puteam evapora ca o urmă umedă.

Și caprele înghesuite în tîrlă se agitară. Se auzi o bufnitură, un foșnet prelung. Pînă în clipa aceea toate fuseseră nemișcate. Acum, fără îndoială că ființa din colibă, copilul sau omul bolnav, se trezea. Cîinii își întoarseră botul spre triunghiul întunecat al ușiței, dînd din coadă. O mișcau într-un anumit fel, care te făcea să presupui că din întunericul acela nu ar putea ieși decît un copil, în nici un caz un bărbat. Doi dintre cîini erau tărcați, unul era de culoarea cafelei cu lapte, iar celălalt negru, cu pieptul și vîrful cozii albe. O pasăre își luă zborul, dispăru printre tufișuri, fîlfîind și ciripind, iar cîinele negru își ridică botul și-o urmări, ca și mine. Apoi, dintr-o dată, mă simții ca la treizeci de ani. Nu treizeci și nouă, ci treizeci. Nouă ani mai puțin, cu nouă ani în urmă, tînăr, puternic, conștient de tot timpul trecut, și întors spre viitorul acelor nouă ani, ultimii nouă. Apoi mă scufundai cu totul în propria-mi ființă și îmbătrînii iar cu cei nouă ani. Totul, pe cînd pasărea pierea în tufiș.

Prin ușa colibei apăru un picior desculț, apoi, aplecat peste picior, un trup plăpînd, o grămăjoară de zdrențe. După aceea, o mînă depăși iute piciorul, o mînă brună, cu degete lungi și subțiri, o mînă lungă de copil : o văzui oprindu-se, proptindu-se o clipă, aproape în fugă, cu toate cele cinci degete răsfirate pe pămînt și, în sfîrșit, încadrat de buclele unui păr negru și lung, văzui un chip bronzat, slab, delicat ca și mîna.

Cînd se ridică, îmi dădui seama că era o femeie.

Căsca, întinzîndu-se, sucindu-și pieptul și destinzînd brațul cu pumnul închis. Scoase un geamăt lung. Avea sîni tari și mici, rotunzi ca portocalele sub bluză. Își aruncă pe umăr o pătură veche, cenușie, făcută sul, pe care o trăsese după ea și se întinse din nou. Cîinii stăteau în jurul ei, cu botul ridicat, scheunînd. Cînd ea, somnoroasă încă, gata de plecare, începu să se scarpine cu gesturi libere, nevinovate, de femeie care știe că nu este privită, începură și cîinii să se scarpine bucuroși, învîrtindu-se în coadă. Ea-și descheie bluza și, trecîndu-și mîna pe sub braț, căută să atingă cu unghiile spinarea. Întrevăzui un sîn alb, care contrasta cu culoarea închisă, ca de plută, a mîinilor și a gîtului ei.

Obosisem tot spionînd și eram gata să mă ridic, cînd ea se apropie de țarcul caprelor, de unde scoase o legătură. Caprele ieșiră din țarc ca peștii dintr-un coș prea plin, împrăștiindu-se printre tufișuri.

Cînd văzu că toate o luau într-o direcție, cea bună, porni și ea încet într-acolo, cu picioarele ei brune desculțe, urmată de cîini. După cîteva minute, dispărură în spatele povîrnișului colinei.

Coliba era tot acolo, în fața mea, contopindu-se cu tufișurile, cu copacii, goală, cu prăjina uscată și bifurcată, care ieșea din vîrful ei.

1949

Cîntec negru

Cînd sosi cîntăreaţa, ningea.

La noi ninge rar, iernile sînt scurte şi blînde ; însă în ziua aceea ningea tare.

Francesco Passamar o văzu numaidecît şi o recunoscu printre oamenii care coborau din autobuzul aeroportului.

— Iat-o, spuse el, ieşindu-i în întîmpinare.

Eu mă apropiai încet.

Era înaltă, brună şi slabă, cu umerii laţi şi cu un chip uscat, de spaniolă. În schimb, avea un nume italian, deşi nu ştia nici un cuvînt din limba noastră. Dar nici spaniola n-o ştia, aşa că prietenul meu fu silit să se exprime prin gesturi, şi gesturile lui erau largi, încete, ciudat ironice, în armonie cu ceva ce se dezvăluia în femeia aceea atunci cînd surîdea. Şi surîdea, urmărind gesturile de hidalgo ale lui Francesco.

În aceeaşi seară, cîntă în casa prietenului meu. La pian era doamna Cristina Passamar.

Pînă cu puţin înainte, stătusem cu destulă uşurinţă de vorbă cu cîntăreaţa, însă după prima romanţă (mi se pare că fusese o romanţă), cînd mă apropiasem s-o felicit şi, neizbutind să găsesc cuvintele potrivite, mă încurcasem, mi se părea că n-o să mai reuşesc să vorbesc cu dînsa nici măcar despre călătorii şi hoteluri. Amuţisem, strîngîndu-i mîna cu un gest care păru, după cum îmi dădui seama numaidecît, puţin emfatic, de parcă voiam s-o fac să creadă că rămăsesem fără cuvinte nu din cauza slabei mele cunoaşteri a limbii franceze, ci numai de emoţie, *enchanté... ébloui !* [1]... inexprimabil.

Ea surîse, puţin ironic, şi se-nţelege că găsea atitudinea mea foarte teatrală, foarte spaniolă. Era chiar ceva ofensiv în felul ei de a surîde.

Acum, ascultînd-o cîntînd din camera alăturată celei cu pianul, mă gîndeam la asta, însă imparţial, fără pasiune şi fără pică.

Avea o voce profundă şi amplă. Vocea însăşi era o melodie stăruitoare şi lentă. Mai mult decît în cuvinte, cîntecul se cuprindea în silabe, în vocalele ce se prelungeau. Nu mai erau cuvinte ceea ce cînta ea, ci silabe fragmentate ce se deschideau ca florile. Şi era o armonie vădită între intensitatea şi măsura vocii şi femeia înaltă, echilibrată, cu umerii aproape virili.

Sub mantoul de blană care cobora ca o capă se ghicea lărgimea şi elasticitatea cavităţii toracice, aproape forma plămînilor, palpitînd şi vibrînd ca nişte aripi întredeschise.

Pesemne că era uşoară ca o pasăre.

Spre sfîrşitul cîntecului, mă apropiai de uşă. O găsii tocmai acolo unde mi-o închipuisem, cu

---

[1] Încîntat !... uimit !... (lb. fr.).

mîinile la înălţimea obrazului. Într-o mînă ţinea ceva care mai întîi mi se păru o mică batistă, dar apoi văzui că era o bucată de hîrtie mototolită, pe care-o frămînta cu degetele ei subţiri şi nervoase. N-aş putea spune pentru ce mă simţeam uşurat descoperind că era vorba de o bucată de hîrtie şi nu de o batistă.

Cînta un *lied* german. Avea o voce absolut feminină, dar unică, aşa cum arareori sînt vocile feminine, completă, cu o amplitudine aproape arhitectonică.

După ce termină, aş fi dorit să-i spun asta, dar îmi dădui seama că-mi lipseau cuvintele franceze şi, fără să mă apropii, mă înclinai de mai multe ori ca un prost.

În seara aceea se afla lume multă în casa lui Francesco.

Ea mă privi cu stăruinţă, şi eu mă simţii plin de emfază ca un spaniol, după cum se gîndea ea. Mă hotărîi ca data viitoare nici să nu mă mai înclin măcar.

Puţin după aceea, făcînd un semn acompaniatoarei, începu din nou să cînte.

Era un cîntec negru.

Pe neaşteptate, forţa muzicală a vocii ei crescu, eliberîndu-se de orice tipare, de orice lege exterioară, în afară de legea sa intimă, desperată. Tehnica *settecentescă*[1] a cîntecului nu avea nici o legătură cu această entitate sonoră ce se

---

[1] Din secolul al XVIII-lea.

descătuşa, în care se concentra statura şi imensa supleţe a persoanei sale, mîinile, dreapta ca şi stînga, vii, grăitoare, şi chipul brun ridicat în sus. Cuvintele şi cîntecul erau un tot, nu fragmente de cuvinte, silabe, ci cuvinte, asemănătoare curbelor fluviilor, colinelor. Nu era un refren, sau mai bine zis cuvintele care, din cînd în cînd, reveneau, nu era un refren, ci cuvinte mai bogate în sens şi sunet, care le conduceau pe celelalte, purtînd cu ele tot cîntul şi sufletul celui ce asculta.

Oaspeţii aplaudară ; apoi se servi cafea şi coniac.

Eu îmi luai paharul şi mă dusei la o fereastră să privesc zăpada. Cădea, fără întrerupere, de două zile.

După cîtva timp, cîntăreaţa se apropie de mine. Mă întrebă dacă era totdeauna aşa de frig în oraşul nostru. Ningea atît de des, încît aproape că felinarele de pe bulevard nu se mai vedeau. Observă că-i privesc mîinile şi mă linişti : nu tremurau din cauza frigului. Uitase pur şi simplu să ia obişnuitul calmant. Apoi mă mai întrebă o dată dacă era totdeauna atît de frig. Mie mi se părea că tremura şi de frig, sau măcar şi la gîndul frigului de-afară. Aşa că tremurul ei era legat — oarecum — de zăpada care cădea pe bulevard. Aş fi vrut să-i spun asta şi aş fi putut s-o fac foarte bine în italiană, bineînţeles, poate şi în spaniolă, dar în franceză n-avea nici un rost să-ncerc. De aceea, după ce o privii cîteva clipe fără o vorbă, pornii să-i explic că iernile de la

noi sînt extraordinar de blînde, cu o temperatură aproape primăvăratică, îngăduind să înflorească migdalii în a doua jumătate a lunii februarie. În martie, aerul e plin de parfumul florilor de portocal. Spuneam lucrurile acestea atît de simple cu emfază, temîndu-mă că nu voi fi crezut. Şi într-adevăr, nu mă credea. Nu credea o vorbă din ceea ce-i spuneam : migdalii, florile portocalilor, aerul călduţ şi parfumat. Nici măcar un cuvînt ; şi mă privea bănuitoare, cu ochii întredeschişi. Eu mă simţii un mincinos, un fanfaron, ca spaniolii, şi amuţii numaidecît.

Înainte de a pleca, îi lăsă în dar lui Francesco Passamar un disc ; era înregistrat pe el cîntecul negru pe care ni-l cîntase. Eu l-am împrumutat şi l-am ascultat de nenumărate ori, folosind aparatele cele mai bune. Dar oricît am încercat, nici unul nu reda intensitatea şi căldura acelui glas. Lipsea mereu ceva, sau ceva era în plus.

De lipsa aceasta sau de excesul acesta, cred că de vină sînt eu, starea mea de spirit, nu constructorii de picupuri.

Pînă la urmă am renunţat, şi cînd Francesco vrea să pună discul, să-l asculte prietenii, eu îmi iau paharul şi mă duc să fumez în camera cealaltă.

1949

Ziarul de luni

Lunea nu cumpăr niciodată ziarele de dimineaţă. Sportul nu mă interesează. De aceea nu ştiu cum mi-a căzut în mînă foaia aceea nefericită. M-am uitat la ea plictisit, de la început cu o oarecare antipatie. Ştirile sportive trecuseră pe planul doi, într-atît de mari erau nenorocirile ce se abătuseră asupra lumii într-o singură noapte. Nenorociri, care, de altfel, oricît de mari, îmi păreau cele de totdeauna, cele în mijlocul cărora trăim sau în mijlocul cărora murim pe-ncetul. Războiul mereu pe punctul de a izbucni, nori radioactivi ce se apropiau, aduşi de misterioase curente stratosferice, urmărite în drumul lor de meteorologi specialişti, catastrofe de cale ferată, masacre oribile săvîrşite de nebuni scăpaţi din balamuc, bombe cu plastic, inundaţii, şi o avalanşă de accidente de automobil. Chiar şi anunţurile funebre erau în ziua aceea mai numeroase decît de obicei : pe marginea ultimei pagini, o adevărată claviatură de pian. „Se vede, mi-am spus în sinea mea, că lumea costă mai puţin". Ca variaţie, am căutat ştirile sportive ; dar nici aici lucrurile nu mergeau prea bine. Pe mine mă interesează prea puţin cine cîştigă şi cine

pierde, însă toate meciurile de care se vorbea în lunea aceea fuseseră jucate, din Sicilia pînă-n Piemont, sub o ploaie cu găleata, ceea ce mă întrista.

Am pus ziarul deoparte cu ciudă. Nu, lucrurile nu stau aşa. Războiul poate fi împiedicat. Trebuie împiedicat cu orice preţ, şi se poate. Norii radioactivi nu vor ajunge pînă aici. Providenţa va manevra curenţii stratosferici aşa încît să-i facă să se-ntoarcă în ţările lor de baştină. Şi în privinţa ploii... ei bine... există soarele !

Într-adevăr, strălucea soarele. Roşul aprins al unui tractor, care, după întreruperea duminicală, pornise din nou la arat pe colina de dincolo de drum, scotea în relief pinii de la vila Stuarth. Deosebeai foarte bine pămîntul mai puţin închis, arat sîmbătă, de acela mai întunecat, proaspăt, din aceeaşi dimineaţă. Pesemne că începuse devreme. Pîrîitul motorului, înăbuşit de distanţă, îmi ţinea tovărăşie, îmi plăcea, îmi dădea încredere. Aş fi vrut să fiu eu cel ce stătea pe scaunul mare, metalic, să manevrez pîrghiile acelea simple, să conduc maşina aceea simplă şi blîndă, care mă făcuse să mă gîndesc la un forfecar, în realitate însă, gîndindu-mă bine, avînd ceva din forţa şi răbdarea boului.

Acum, că mă gîndeam şi mai bine, era de parcă-l priveam printr-un ochean.

M-am îndepărtat cu greu, ca să mă-ntorc la lucru. Dar jurnalul acela blestemat mi-a ajuns iar

în mînă, şi ochii mi-au căzut tocmai într-un loc al claviaturii anunţurilor funebre.

Aşa am citit, din întîmplare, numele lui Corrado M., al prietenului meu Corrado. „Nu ! nu e cu putinţă !" am exclamat eu, trîntind ziarul pe masă. M-am uitat, am citit iar : prenumele şi numele corespundeau. Fraţii, cumnatele şi nepoţii (Corrado era holtei) „îndureraţi dar senini" dădeau tristul anunţ. Abia cu cîteva zile mai înainte... opt, zece... stătuse aici, în camera asta. Vorbisem de cărţi, de teatru, băusem un „sangiovese" [1], care abia îmi sosise din Romagna.

Vorbeam cu mine însumi cu glas tare, poate strigam. Într-adevăr, femeia care vine să-mi deretice casa cu ora, a apărut în uşă, mirată, întrebîndu-mă dacă aveam nevoie de ceva.

Fără-ndoială, oricine poate muri astfel, pe neaşteptate, de la un moment la altul. Dar mi se părea cu neputinţă ca asta să i se fi întîmplat lui Corrado. El era un om puternic, sănătos, plin de viaţă. Mi se putea întîmpla mie, mie da, nu lui. Dacă aş fi citit numele meu, nu pe al său, nu m-aş fi mirat. Aş fi găsit că moartea mea intră în ordinea naturală a lucrurilor, după cum îmi aminteau adesea medicul şi soţia mea. Eu sînt bolnav de atîţia ani ! Dintre noi doi, dacă unul trebuia să moară, eu eram acela.

Motorul plugului mecanic pîrîia regulat, fără a pierde nici o lovitură. Se putea-ntîmpla ca, deodată, eu să-ncetez de a-l mai auzi.

---

[1] Varietate de vin.

În minte-mi răsări o bănuială. Putea fi vorba de o omonimie. În fond, M. era un nume de familie destul de obişnuit. În cartea de telefon exista o întreagă coloană ; dar eu nu aveam nici măcar nevoie să mă uit în ea : numărul lui Corrado îl ştiam pe dinafară.

Mereu cu jurnalul în mînă, am alergat în vestibul şi am început să-l formez. Dar nu am ajuns la a patra cifră (numărul lui Corrado are şapte cifre : i-au adăugat una luna trecută), că speranţa mea absurdă s-a şi năruit. Anunţul purta numele fraţilor, al cumnatelor, al nepoţilor, şi eu îi cunoşteam aproape pe toţi.

Tocmai era să-nchid telefonul cînd la celălalt capăt al firului s-a deschis ceva ca o pîlnie într-o cameră îndepărtată, şi cineva s-a pregătit să-mi răspundă. Totuşi, nu a răspuns numaidecît. Am auzit şi o femeie rîzînd aproape de el. Vocea de bărbat a rîs scurt, răspunzînd femeii, apoi s-a apropiat într-atît, încît i-am auzit respiraţia şi glasul : „Alo !". Era vocea lui Corrado, vocea lui vie, de neconfundat. „Alo !" a repetat el cu cea mai mare naturaleţe, fără să-şi piardă răbdarea. Eu stăteam acolo, fără glas, fără gînduri. Îmi venea să strig ceva, să-l fac să mă recunoască în vreun fel, dar nu mai eram în stare să scot nici un sunet. Au fost doar cîteva clipe, dar şi clipele sînt lungi. „Alo ?" a zis vocea, de data aceasta întrebătoare şi amabilă. Apoi a închis.

Am rămas o vreme nemişcat, cu receptorul în mînă. În clipa aceea, nu simţeam nici bucurie, nici durere, nimic, nici un sentiment, şi nu mă

gîndeam la nimic. Am făcut iar numărul, pentru a lua din nou contact cu realitatea, aşa cum încearcă un naufragiat să se agaţe de o masă ; dar numărul suna ocupat. Am mai încercat zadarnic de trei-patru ori, apoi m-am întors în biroul meu şi m-am aşezat la masa de lucru. Puteam să le repet din memorie, fără să le citesc, toate numele acelea de fraţi, cumnate, nepoţi... Nu izbuteam să-mi amintesc chipurile lor decît în mod nelămurit, însă, în schimb, chipul lui Corrado se contura dinainte-mi cu o evidenţă ciudată, neobişnuită, cum nu mi se întîmplase niciodată, nici măcar pe cînd ne vedeam în fiece zi. Noi sîntem prieteni de demult, am crescut împreună. Chipul său era tot atît de viu în faţa mea ca vocea pe care o auzisem puţin mai înainte. Nu mă îndoiam de culoarea ochilor lui, care erau cenuşii, cu mici pete negre în iris, în jurul pupilei. Într-adevăr, ciudaţi ochi ! Şi-mi aminteam ridurile subţiri dintre ochi şi tîmplă. Ochi pricepuţi, de om călătorit, care iubise şi nu se legase nicicînd de vreo femeie. Părul său era cenuşiu, des, de cînd îl cunoşteam, pieptănat mereu în acelaşi fel, cu un moţ care cădea, la dreapta, pe fruntea destul de îngustă, dar ciudat de simpatică şi inteligentă. Mi-l aminteam puternic, în viaţă, matur, bronzat, aşa cum era cu opt zile mai înainte, însă cu mustăţile pe care le purtase cîndva, dar le tăiase — mustăţi cărunte, cum nu le avusese nicicînd, puţin arcuite, ca ale militarilor.

Imaginea aceasta atît de clară palpita în faţa mea, tremura în tăcerea camerei, în pîrîitul în-

fundat al tractorului care-şi continua munca sa metodică pe colină. Pe geam se vedeau colina, pinii, pămîntul proaspăt arat şi cel de culoarea tutunului, arat cu două zile-n urmă. Acum, tractorul se asemăna cu un cărăbuş, în stare să se lipească de un perete vertical... Urca încet de tot, mereu mai aproape de gardul viu. Uite că s-a oprit, şi-a scos brăzdarul din pămînt, întocmai ca o insectă ce-şi netezeşte o aripă, l-a înfipt din nou şi a plecat. Despre ce vorbeam acum opt zile ? Nu mi-am putut aminti. Nu-mi aduceam aminte de nimic, nu aveam nici un gînd de care să mă agăţ. Şi m-am întors la telefon, am format încă o dată numărul. Nu era ocupat. Vocea de adineauri s-a auzit iar : „Alo !"

Mi-am amintit de umbrelă. În faţa ochilor mi-a apărut gestul cu care Corrado atîrnase umbrela, intrînd, cu opt zile mai înainte. Aceasta era încă acolo, în locul unde o lăsase el.

— Ai uitat umbrela, am spus eu, fără convingere.

Ceva trebuia să se-ntîmple. Şi într-adevăr, după o tăcere scurtă, stînjenitoare, vocea a răspuns :

— Iartă-mă... dar eu sînt Costantino...

— Da ! Costantino. Exista un frate — Costantino. Cel cu care nu eram atît de intim. Nu-i semăna lui Corrado. Era scund, voinic, dar avea exact aceeaşi voce. Înainte, nu băgasem niciodată de seamă. Poate că-i semăna la figură. Dacă n-ar fi purtat barba acea scurtă, ca Matisse...

M-a lămurit că funeraliile avuseseră loc lunea trecută. Corrado murise într-adevăr duminică dimineaţa — cealaltă — bineînţeles. Imediat după ce mă vizitase : fusese la mine sîmbătă. Un infarct.

— Da, suferea de inimă, a spus Costantino... Ştia că putea să moară în orice clipă... era pregătit... Alo ?

Eu am zis ceva, ca să-i arăt că eram încă acolo. Aveam senzaţia că vorbim de un necunoscut.

— De cîtă vreme ? am întrebat eu. Dar a trebuit să precizez : De cîtă vreme era bolnav ?

Niciodată nu ştiusem că prietenul meu era bolnav de inimă, el nu-mi vorbise niciodată de asta.

— Ei ! de mai bine de zece ani. Grav.

Era sănătos ca un peşte. Nici vorbă de inimă ! Corrado nu se înţelesese niciodată cu fraţii, şi mai ales cu Costantino. Cum, bolnav ! Dacă fusese infarct, venise pe neaşteptate. O inimă se poate sparge ca un pahar — chiar şi o inimă sănătoasă.

— Zece ani de suferinţă ! a zis vocea de care acum mă ruşinam de a o fi confundat cu glasul generos şi viril al prietenului meu.

— Dar şi-a cumpărat un teren la Rocca di Papa, ca să-şi construiască o casă ! Două mii de metri pătraţi ! am protestat eu.

Costantino a şovăit o clipă :

— Da, dar pentru nepoţi, a răspuns el.

Eu mă dusesem cu Corrado să vedem terenul, dar nu-mi vorbise de nepoţi.

— Iartă-mă, am zis şi am închis telefonul.

Deci murise de o săptămînă. Toate zilele acestea trecuseră de parcă putea să sune la uşa

mea, dintr-un moment într-altul, ca de obicei, sau să telefoneze, ca să mă-ntrebe dacă nu-şi uitase la mine umbrela. Nu ne mai vedeam la fel de des, însă eram prieteni ca totdeauna. Opt zile. Data ziarului, care era de lunea trecută, mi-o confirma.

1961

Despărţirea

Cauza plînsului meu deznădăjduit de fiecare dată cînd tatăl meu pleca nu trebuia căutată într-o formă de psihoză infantilă, cum pretindea unchiul Ettore : era pur şi simplu deznădejde, pentru că fiecare despărţire, în condiţiile acelea, putea fi pentru totdeauna. Pleca la război, se ducea în linia întîi, şi eu o ştiam prea bine, înţelegeam ce înseamnă asta. Bunicul citea zi de zi cu glas tare lista celor căzuţi, şi numărul şalurilor negre ale femeilor creştea în fiecare duminică. Îmi dădeam seama că tatăl meu nu trecea prin primejdii mai mici decît toţi ceilalţi : şi că şi noi, de la o zi la alta, puteam pune doliu pentru el. Cu toate că nu cunoşteam încă despre moarte decît aspectele exterioare, adică lacrimile şi plînsul altora, înţelegeam că morţii nu se mai întorc, că dispar pentru totdeauna din lumea celor vii, că se duc într-un loc necunoscut şi nevăzut, ştiind astfel că dacă tatăl meu ar muri, nu l-aş mai vedea niciodată şi nu aş mai avea nici o bucurie în viaţă. De aceea, era vorba pur şi simplu de deznădejde, nu de psihoză infantilă, cum spunea unchiul Ettore, care privea nedumerit crizele mele de plîns. Fiecare plecare (o

simţeam) putea fi o despărţire definitivă, chiar dacă toţi se străduiau să-i facă pe ceilalţi să creadă contrariul : dar cei ce nutreau o afecţiune adevărată pentru el îşi stăpîneau cu greu lacrimile. Ascunzîndu-şi gîndul tainic, îl priveau pe tatăl meu încheindu-şi cu un zîmbet lunga manta de un cenuşiu-verzui, se uitau la mustăţile lui negre, la ochii limpezi şi veseli, neînchipuit de neştiutori, spunîndu-şi fără-ndoială : „E cu putinţă ca el să nu se gîndească la acelaşi lucru ca şi noi ? e cu putinţă ca el să nu ştie ?“ Şi anume, că poate nu se va mai întoarce niciodată din călătorie, că poate nu va mai pune niciodată piciorul în casa bătrînă în care se născuse, de care se despărţea în clipa aceea cu atîta uşurinţă ? Atît de sănătos, de tînăr şi de puternic, putea muri a doua zi, abia ajuns în tranşee, cum se întîmplase cu atîţia alţii, care nu avuseseră vreme nici măcar să scrie obişnuita carte poştală nefrancată, ca să comunice că erau iarăşi acolo. Unchiul Ettore îl scutura energic, rîzînd, în timp ce-şi lua rămas bun, el, atît de firav, de bolnav, parcă cerîndu-şi iertare de la tatăl meu, cel sănătos şi puternic, care se ducea să lupte cine ştie de ce, pentru cine ştie cine... Şi-şi învingea emoţia zicînd cu glas răsunător că războiul se va termina la primăvară. Şi ceilalţi, unchii şi mătuşile, bunicii şi prietenii casei, veniţi să-şi ia rămas bun, se sileau să spună acelaşi lucru, ca s-o încurajeze pe mama. Şi toţi vorbeau de primăvară, de parcă neliniştea noastră trebuia într-adevăr să se sfîrşească o dată cu iarna. Minciuna se năştea din milă pentru mama, care nu pleca şi ea numai

ca să nu mă părăsească pe mine ; dar, poate, şi din dragostea lor sinceră pentru cel ce-şi părăsea căminul, precum şi dintr-un simţămînt trainic, multilateral, ce-i făcea să se simtă toţi mai uniţi şi dorindu-şi binele, ce se manifesta prin acte de duioşie ieşite din comun pentru ei, deosebindu-se în mod izbitor de rezerva lor obişnuită. Chiar şi în rîsul sceptic al unchiului Ettore se puteau descoperi gradaţiile acestui sentiment, care-l neliniştea. Eu înţelegeam şi asta, după cum înţelegeam şi că, în ciuda faptului că le era drag, ori poate tocmai de aceea, la urmă, cînd se apropia ziua plecării, abia aşteptau ceasul cînd totul se va termina. Şi-apoi, ziua sosea, trăsura se oprea dinaintea intrării, şi era o jale atît de mare încît, pînă la sfîrşit, toţi, în afară de mine şi de mama, nu mai doreau decît să-l vadă plecînd.

În momentul despărţirii, mama leşina. Asta i se întîmpla uneori chiar mai curînd, nu numai în orele de dinaintea plecării, ci şi cu cîteva zile mai-nainte. Dar în clipa despărţirii, cînd trăsura era acolo, gata de drum, cădea ca moartă şi trebuia să fie dusă pe sus. Şi lucrul acesta se petrecea nu numai cînd era însărcinată cu Emanuele, ci şi cînd îl alăpta. Atunci, pe mine, care eram măricel, mă dădeau în grija Annamariei, fosta mea doică, pentru ca să mă-ndepărteze, ca mama, cînd îşi venea în fire, să nu mă audă plîngînd. Toţi ai casei, nu numai unchiul Ettore, păreau convinşi că cel dintîi lucru ce trebuia făcut în clipele acelea era să mă trimită departe de mama. Dar cred că plînsul meu, copilăresc şi

deznădăjduit, îi speria pur şi simplu ca o arteră deschisă şi, neputînd să-l facă să înceteze, voiau măcar să nu-l audă. Astfel, Annamaria mă lua în braţe şi mă ducea de acolo în fugă, departe chiar şi de casă. Mă ducea la cîte-o rudă, sau, mai adesea, la locuinţa ei din cartierul Castangias — partea cea mai veche a ţinutului, locuită doar de păstorii de capre şi de oi, cu case micuţe de piatră, cu ogrăzi mici, pline cu grămezi de crengi uscate, cu legături de trestie, cu prăjini lungi de scuturat măslinele, fiecare casă, asemănătoare cu o găoace înnegrită, primind lumina prin ferestre de-o palmă şi prin uşa ce dădea spre ogradă sau spre drum. Doica mea se aşeza lîngă uşă, mă acoperea cu şalul şi mă legăna aşa cum îl legăna mama pe Emanuele cînd voia să-l adoarmă — Emanuele, care era mult mai mic decît mine. Mă legăna aşa binişor, pînă cînd mă linişteam.

Zile întregi, după ce mă întorceam acasă, purtam în mine sughiţurile şi un gînd, o imagine : era deajuns un nimic, ca să-mi ţîşnească iar lacrimile din ochi. Apoi, încet-încet, mă obişnuiam, deznădejdea se transforma în tristeţe, tristeţea se prelungea şi slăbea în lungile seri de iarnă, în vremea cînd nu se întîmpla nimic, ce se scurgea monoton, cu frica statornică, foarte limpede în inima mamei, ce se reflecta ca urmare şi în mine, a veştii rele care poate că şi era pe drum. Cît de departe mi se părea că se află de noi orice om vesel şi nepăsător ! Ceilalţi bărbaţi ai casei scăpaseră uşor de război,

chiar cu ajutorul tatălui meu, deoarece unchiul Ettore era mereu bolnav iar de gospodărie nu se ocupa decît unchiul Vittorio, singurul în stare s-o facă, bunicul fiind prea bătrîn. Totul era în regulă, şi adjutantul tatii (auzeam vorbindu-se de el deseori), ofiţer de carieră şi prieten cu unii oameni influenţi, nu făcuse în realitate altceva decît să uşureze recunoaşterea unui drept. Dar oricît de în regulă şi de drepte ar fi fost toate, eu îi invidiam pe verii mei, copiii unchiului Vittorio ; mă simţeam păgubit de ceva pe care, în schimb, alţii îl aveau, bucurîndu-se de el. Unchiul nu numai că se ocupa de gospodărie, dar se ducea şi la vînătoare de potîrnichi, de prepeliţe, de iepuri şi de becaţe : stătea la Norbio, şi după ce lipsea o zi întreagă, îi ridica în aer, pînă-n grinzile tavanului, pe cei trei copii ai săi, care-şi întrerupeau jocul şi-i alergau în întîmpinare. Cînd auzeam rîsetele şi glasurile lor vesele, ochii mi se umpleau de lacrimi şi mă duceam în fugă să caut consolare la mama. Poate că niciodată nu am suferit aşa ca în după-amiezile acelea de iarnă, în care mi se distrugea copilăria şi tot ce avea viaţa mai bun. Nu, nu era psihoză infantilă, după cum îi spunea unchiul Ettore mamei, era durere, pur şi simplu durere, un simţămînt prea adînc pentru un copil incapabil să şi-l stăpînească. Dacă auzeam pe cineva rîzînd, în sufletul meu îi doream moartea. Nu era drept, şi e aproape de necrezut, dar simţămîntul meu de ură izbucnea cu forţa însăşi a durerii prin care treceam prea devreme.

Ne duceam la biserică în fiece duminică, dimineaţa, pentru liturghie, şi seara, pentru vecernie ; noi copiii şi femeile, în afară de bărbaţi. Aveam contacte obişnuite şi neîntrerupte cu biserica, dar acestea nu erau, după cîte înţelegeam eu, o comuniune directă cu Dumnezeu. Dumnezeu era departe, în tăriile cerului, pe un tron foarte înalt şi nevăzut. Sfinţii la care mama, bunica, mătuşile mele şi noi toţi ne rugam în general cu veneraţie, însă şi cu o mare încredere şi familiaritate, se asemănau cu noi ; printre ei se aflau bătrîni, copii şi femei, care comunicau în mod misterios, atît cu Dumnezeu, cît şi cu noi. Bisericile din Norbio erau pline de statuile lor, una de fiecare capelă, şi uneori chiar mai multe, aşa cum salonul bunicii mele era plin de portrete. Şi stăteau în umbra bisericilor, plini de taină în sfinţenia lor, însă îmbrăcaţi ca oamenii din Norbio, unde lumea mai poartă şi astăzi veşminte croite aproape ca în evul mediu : fiinţe omeneşti cu ochi, mîini, picioare, bărbi asemănătoare cu ale celor ce îngenuncheau la picioarele lor sau se închinau, trecînd prin faţa uşii bisericii. Fiecare îşi alegea sfîntul lui, în rugăciuni, după dorinţă, ca mijlocitor, pentru a ajunge la Cel de Sus, care se afla dincolo de perdeaua de nori de pe Monte Or, dincolo de cele mai tainice gînduri. Eram în legătură zilnică, neîntreruptă cu cei ce sufereau ca noi, cu cei din regiune, cu cei din Norbio : dar în durere exista o gradaţie, socotită de mine ca o nedreptate ; o simţeam şi în casă, mai ales acolo : era o durere gradată, nedrept gradată şi împărţită. Dacă seara, la masă, cînd ne adunam cu toţii (oaspeţi şi rude, totdeauna vreo cincisprezece persoane, uneori mai mult), izbucnea pe neaşteptate un rîset, îi uram pe toţi cei ce se aflau în jurul mesei, îi uram pe toţi, rude şi prieteni, pentru că puteau să rîdă cu atîta nepăsare. Eu, un copil, îi uram. Şi mama, în blîndeţea ei, în supunerea ei, în îngăduinţa ei fără apărare, era cuprinsă de un simţămînt nelămurit, greu de pătruns, care-o îndepărta de toţi şi-o făcea să sufere, un simţămînt căruia fără îndoială că nu i-a dat niciodată vreun nume, dar se asemăna cu al meu ; nedrept, da, însă îndreptăţit, explicabil. În chiar clipa aceea, cînd se ridicau paharele şi se ciocnea pentru nu ştiu ce fericire viitoare, de la care noi puteam fi excluşi, undeva, într-un punct foarte îndepărtat al nopţii mureau mii de oameni. Şi tatăl meu se afla printre cei ce puteau să moară, care mureau, nu printre cei ce ridicau paharul şi ciocneau pentru viitor, pentru pace, pentru fericire. Chiar dacă nu murea, în clipa aceea un glonte trecea la o palmă de inima lui. Atunci vedeam ochii mamei umplîndu-se de lacrimi, o vedeam ridicîndu-se ; şi pentru o clipă se făcea tăcere, pînă cînd ea se îndepărta în grabă, urmată de una dintre mătuşi sau de bunica. Apoi urarea continua. Nu-mi mai amintesc nimic despre mine din clipele acelea, în afară de simţămîntul de ură, îngrozitor pentru un copil.

1958

Rămas bun de la iarnă

Punctuleţul negru, ce se mişcă-ncet în îndepărtarea albă a muntelui, sub brădet, este fiul meu ; celălalt punctuleţ, mai mic, ce se mişcă mai iute şi se duce şi vine mereu, este cîinele Larry — un cîine al lui, numai al lui, ursuz, îndărătnic, care nu mă poate suferi.

Într-un anume fel, cîinele este parcă expresia tangibilă a acelei părţi a vieţii lui de copil interzisă pentru mine. Există afecţiuni, gînduri, în viaţa fiului meu, de care eu voi rămîne veşnic străin, şi asta nu atît pentru că trăim în oraşe diferite şi ne vedem numai din cînd în cînd, ci fiindcă totdeauna, chiar şi atunci cînd îţi duci viaţa împreună, există astfel de simţăminte, astfel de gînduri, care lasă să se înţeleagă cît este de imposibil să însumezi viaţa fiului şi pe cea a tatălui, făcînd o singură viaţă.

Dario nu este decît un copil, însă chiar de pe acum există lucruri de care ar putea vorbi cu oricine altcineva în afară de mine. Dar e tot atît de adevărat, pe de altă parte, că există şi lucruri de care vorbeşte numai cu mine. Totuşi, ceea ce mă izbeşte mai mult este tăcerea ce se naşte uneori

pe neaşteptate într-o discuţie şi-mi dă senzaţia creşterii lui şi a transformării în bărbat, fără mine.

Cam acelaşi lucru se petrecea şi între mine şi tatăl meu şi, gîndindu-mă din nou la asta, acum mi se pare că îndepărtarea aceea nu era numai momentană, datorită discuţiilor adesea violente, izbucnite din cauza temperamentului nostru impulsiv, ci se asemăna cu aceea pe care acum, ca tată, o simt mai dureros. Îmi amintesc că şi eu, copil, ascundeam uneori acele tăceri neaşteptate prin întrebări puerile, care nu erau altceva decît o înşelăciune miloasă, o tentativă pentru a-l face pe tatăl meu să creadă că pricep mai puţin decît pricepeam în realitate, o tentativă de-a ascunde senzaţia prea adultă a gîndurilor tăinuite, care nu-mi păreau destul de apărate de tăcere. De pildă, întrebam cîte stele se află pe cer, şi dacă sînt locuite, şi dacă locuitorii lor sînt fiinţe asemănătoare nouă. Sau, la ce înălţime poate să zboare vulturul, sau care este mai iute, vulturul ori condorul... Întrebări care numai prima dată, şi oricum !, fuseseră făcute cu candoare.

Pe cînd îl privesc îndepărtîndu-se, transformîndu-se într-un punct tot mai mic, mă gîndesc din nou la tatăl meu, care mă privise probabil cu atîţia ani în urmă în acelaşi fel, făcînd probabil aceleaşi reflecţii. Mi-l închipui aici, în locul meu. În spatele meu, satul îngropat în zăpadă — acest sătuc al podişului Asiago, unde fiecare nume trezeşte amintiri de altădată, ale altor generaţii.

Arcul care cuprinde viaţa mea şi pe aceea a fiului meu îmbrăţişa pe atunci viaţa mea şi pe a tatălui meu. Deci, el stătea exact aici, lîngă zidul acesta mic, cu schiurile în picioare, cu mîinile şi bărbia sprijinite de capătul celor două beţe lungi. Eu eram un copil mai mic decît fiul meu — zece ani mai puţin decît el — cînd tata a ajuns la capătul acestui drum, afară din pădure. Şi nu făcea decît să se gîndească la mine, nu mă vedea, pentru că eu eram departe, la mii şi mii de kilometri. Pentru a ajunge unde mă aflam eu, în îndepărtata şi liniştita casă a bunicului de la Norbio, unde locuiam cu mama, trebuia să întreprinzi o călătorie lungă cu trenul şi vaporul. Tata nu mă vedea în clipa aceea decît cu ochii minţii. Eu, în schimb, îl văd pe Dario urcînd încet povîrnişul acoperit cu zăpadă, apoi coborînd din nou iute, reluîndu-şi forma, neagră şi rapidă ca o rîndunică, aruncînd strigăte batjocoritoare cîinelui rămas în urmă. Tata îşi închipuia doar că mă priveşte, dar vedea aceleaşi lucruri ca şi mine : curba colnicului de pe care unduie broderia brazilor şi a zadelor, bastionul de roci dolomitice, golul văii şi muntele din faţă cu pădurea lui neagră, care-şi croieşte ici şi colo drum prin învelişul de zăpadă. În spate, alţi munţi şi alţii încă, frontul inamic, ce se desfăşoară precis, lucios ca un modelaj, pe cerul cenuşiu. Poate că tata, în răgazul de dinaintea luptei, se gîndea la viitor. Mă vedea mai mare, dar tot copil, în satul plin de soare şi de vînt, unde crescuse şi el. Visa viitorul, pacea, bunăstarea casei îndepărtate, scotocind între timp cu ochii săi pricepuţi de vînător şi de om al războiului drumurile ninse ale muntelui, ascultîndu-le tăcerea. În spaţiul dintre munţi, zgomotele se pierd. Oamenii stau ghemuiţi în cuiburile lor, cu arma la îndemînă. Şi iată, ceva se mişcă întocmai ca un purice care apare şi dispare în blana unui cîine adormit: unu... trei... patru... şapte oameni mici şi negri. Pesemne un general cu statul său major. Se opresc la loc deschis. Se uită cu binoclul şi poate-l văd şi ei pe tatăl meu, mic, negru, pierdut în albul zăpezii. Dacă ar trage în el, împuşcătura ar fi de-ajuns ca să rupă răgazul, tot frontul s-ar trezi şi ar începe infernul, mînia lui Dumnezeu.

Drumul acesta vechi de război, construit de austrieci în '15, se sfîrşeşte deodată într-un anumit loc. Nu-şi mai are rostul. Era folosit pentru transportul de arme şi de hrană de-a lungul poziţiilor de mai multe ori pierdute şi recîştigate. Numai noi doi — eu şi fiul meu — venim acum aici după-amiaza. Dintre toţi oaspeţii hotelului, noi singuri ajungem pînă la această zăpadă neatinsă. Ceilalţi preferă drumurile bătute şi exersează sub ochii profesorului de schi. Şi Dario îşi face regulat exerciţiile dimineaţa, plătindu-şi tributul modei unei perfecţiuni cu totul exterioare şi teoretice, care, admiţînd că ar merita osteneala, e absurd să-ncerci s-o dobîndeşti cu ajutorul unor profesori interesaţi să continue la infinit monotonele şi bine retribuitele lor lecţii. Toată agitaţia asta de tineri şi bătrîni, de bărbaţi şi femei — îmbrăcaţi cu aceleaşi pulovere excentrice, cu aceiaşi pantaloni negri întinşi de

elastic, pe cap cu acelaşi fel de căciuli — forfotind ca peştii într-un acvarium, în spaţiul strîmt şi neaccidentat sau de-a lungul pîrtiilor de slalom, are ceva pueril, care mă face să stau deoparte. Puerilitatea aceasta a jocului e cauza izolării mele, nu lipsa mea de stil sau vechile mele schiuri reparate, care mai sînt încă bune pentru plimbări. Asta, în afară de lipsa de dezinvoltură, care, din fericire, nu-i lipseşte lui Dario.

Totuşi, băiatul nu dispreţuieşte plimbările singuratice de după-amiază. Venim aici, pe acest drum neterminat, care ocoleşte coasta muntelui, ascuns de copaci pînă aproape de ultima porţiune. Se distrează. Se ia la-ntrecere cu cîinele, îi vorbeşte, îi face-n ciudă, îşi bate joc de el pentru neîndemînarea lui, trage chiote ascuţite de bucurie ca pe vremea cînd era copil, face nebunii în deplină libertate, cum n-ar face nicicînd, cu toată dezinvoltura lui, în apropierea locurilor pe care ceilalţi oaspeţi ai hotelului le netezesc cu fundurile lor şi cu schiurile cu mărci consacrate. Dar probabil că puerile sînt pentru el tocmai aceste plimbări şi nu acel antrenament neobosit pentru perfecţiunea abstractă a stilului. Poate că pentru el este puerilă tocmai această izolare a noastră. Sau poate eu sînt cel care-i atribuie aceste gînduri pe care nu mi le dezvăluie. Sigur e că măcar acum se distrează. „Uite cum fac coborîrea asta !“ îmi strigă el ; şi după un semn al meu, el plonjează, porneşte cu un fluierat, dispare printre copaci.

Privindu-l cum dispare aşa, am măsura exactă a vîrstei mele. Se poate întîmpla să te simţi tînăr,

sau mai puţin tînăr, ori de-a dreptul bătrîn, după starea de spirit în care te afli : depinde de persoanele din jurul nostru, de împrejurări, de moment. Dar aici, acum, singur cu fiul meu, îmi simt vîrsta adevărată. Nu aceea din registrul de stare civilă sau aceea care se-ntîmplă să ţi-o simulezi din cînd în cînd cu imaginaţia, ci vîrsta intimă, ca şi cum mi-aş citi-o în cercurile concentrice ale unui trunchi tăiat. Cîţi ani au trecut de cînd iubeam şi eu zăpada — de cînd iubeam într-atît zăpada şi iarna spectaculoasă şi romantică, încît uram pămîntul ars de soare şi de vînt pe care m-am născut şi pe care încă mai trăiam ! Cîţi ani au trecut de cînd, nerecunoscător, renegam pămîntul care mă hrănea, aspirînd la o patrie ideală, cu zăpezi veşnice şi cu brazi, opunînd lungilor veri ale Sudului, adînci şi pline de zumzet, mai lungile şi tăcutele ierni nordice, singura condiţie posibilă pentru poezie, pentru dragoste, adică pentru ceea ce se naşte din tine frumos şi duios şi găseşte — după cum mă gîndeam eu — rezonanţă în afară. Eram mereu întors în fantezie spre Nord întocmai ca acul unei busole.

Şi pornirea romantică spre Nord era atît de mare, încît mi s-a părut că mi-am rînduit viaţa, numai cînd, tînăr încă, m-am stabilit într-unul din cele mai ceţoase oraşe ale Italiei de Nord.

Dar acum, pe aceşti munţi, îmi dau seama că sînt aproape bătrîn. Iarna, peisajul acesta, iubit de mine atît de mult pe vremuri, tot ceea ce văd în jurul meu nu mai are nici un farmec. Iubesc soarele. Nu este vorba de pasiune şi fan-

tezie, ca ale maeştrilor nordici ai romantismului, care au străbătut drumul în sens invers decît am făcut-o eu, ci e vorba pur şi simplu de o nevoie de căldură şi de strălucire.

Pe neaşteptate, privindu-l pe Dario făcînd figurile sale, înţeleg un fapt foarte simplu : el, născut şi crescut în Nord, nu a simţit nicicînd fascinaţia romantică a iernii. Ceea ce-l fascinează este sportul de iarnă.

Iată-l că apare din nou. Se aruncă în spatele meu cu toată viteza, mă ocoleşte cu îndemînare în ultima clipă, se opreşte deodată.

— Mergi foarte bine ! îi spun eu.

Eu nu ştiu să schiez. Nu am stil. Totuşi, lauda mea îl bucură. Sînt un om bătrîn, care face parte dintr-o generaţie deosebită, pe jumătate trecută dincolo de curba orizontului.

1958

Artificii pe dig

Maurizio îşi descoperise rudele acelea îndepărtate în momentul cel mai potrivit, cînd, din cauza proastei stări financiare, fusese nevoit să-şi retragă fiul de la distinsul colegiu unde-l ţinuse pînă în clasa a patra gimnazială. Astfel, băiatul se afla de cîteva luni în casa celor trei femei, cînd boala Candidei — cea mai bătrînă dintre ele — s-a agravat pe neaşteptate. Maurizio se străduise să ascundă băiatului adevăratele motive ale acelei schimbări, pe care, poate, el însuşi o credea temporară, însă Alessandro înţelesese totul şi mai ştia că nimeni în afară de *mătuşa* Candida nu l-ar fi ţinut în pensiune pentru o sumă atît de neînsemnată ; şi-i era ruşine ori de cîte ori se gîndea la toate minciunile spuse bătrînei de către tatăl său cu atîta îndrăzneală, pentru a-i explica de ce, după atîţia ani, abia acum dădea un semn de viaţă şi de ce nu-l adusese niciodată pe băiat, nici măcar pentru a i-l prezenta. De aceea Alessandro se străduise, învingînd chiar o oarecare aversiune iniţială, să îndrepte, oarecum, lipsa aceea de sinceritate şi de claritate, încercînd s-o privească pe *mătuşa* Candida ca pe o mătuşă adevărată, pe Paola ca

pe o vară adevărată, şi chiar şi pe Camilla ca pe o rudă. Adesea, după ce-şi termina lecţiile, în loc să iasă, urca pe terasă, unde cele trei femei, acum, la apropierea verii, stăteau înainte de cină, lucrînd şi bucurîndu-se de răcoare ; acolo pălăvrăgea cu ele, răspunzînd de obicei întrebărilor pe care Candida i le punea despre rudele din Tula, ori despre prieteni şi cunoscuţi, sau ascultînd povestirile bătrînei despre timpul îndepărtat, pe care ea cu soţul ei, grefier la judecătorie, precum şi cu Paola, copil încă, îl petrecuseră în sat. Vorbea despre bunicul lui Alessandro, despre bunică, despre tata. Bunăstarea de care se bucurau pe vremea aceea şi situaţia ei de străină şi de soţie a unui „funcţionar" o făcea să-i apară totul, persoane şi lucruri, sub aspectul cel mai plăcut ; şi Tula, tîrg trist şi urît, cu drumurile pline de praf şi de excremente de animale, rămăsese în amintirea ei ca un paradis terestru. Dar şi Paola, care, cînd mama ei amintea de timpuri îndepărtate, simula de obicei o curiozitate mirată, de îndată ce era vorba de Tula, uita această prefăcătorie femeiască, se însufleţea, îi lua vorba din gură ; şi se năşteau adesea discuţii între ele în legătură cu un fapt, cu vîrsta sau cu numele unei persoane. La început, băiatul, isteţ şi vioi, se mira descoperind cît de limpezi şi precise erau amintirile Paolei despre Tula, în schimb, vagi, alte amintiri despre locuri în care familia grefierului fusese în anii mai apropiaţi. Uneori, îşi arăta mirarea, exagerînd-o chiar, şi sublinia contradicţia, schimbînd cu Camilla, care-i ghicea gîndurile, o privire cu

subînţeles. Dar, cu vremea, a înţeles că nu era vorba numai de cochetărie, ci că trebuia să fie şi un alt motiv pentru care nu-i plăcea să audă vorbindu-se de timpul de după anii fericiţi de la Tula. În realitate, Paola semăna cu mama sa, era, ca ea, o fire sinceră ; dar această sinceritate, simplă şi limpede, în matura fată bătrînă, lua tonuri aspre, neplăcute, de-a dreptul violente, cum se-ntîmplă întotdeauna cu persoanele timide. Astfel, Paola se purta uneori chiar grosolan, făcînd-o pe mama ei s-o certe ca pe o fetiţă. Însă şi în mustrări, pe care Paola, cu cei treizeci şi cinci de ani ai săi bătuţi le primea cu capul plecat, fără să sufle un cuvînt, bătrîna păstra măsura obişnuită şi limbajul laconic, de parcă mînia trecătoare ce-o însufleţea pe neaşteptate nu ar fi fost decît o prefăcătorie, un expedient pedagogic. În schimb, cînd uneori făcea aluzie la fiul ei Agostino, care locuia de mulţi ani la Milano, era cuprinsă de o emoţie spontană, profundă şi delicată. Se plîngea că în atîţia ani venise numai de cîteva ori s-o vadă şi că nu-şi adusese niciodată soţia cu dînsul.

O dată, bătrîna a spus, referindu-se la Paola : „Ea cel puţin le-ar fi putut face o vizită. Am îndemnat-o de-atîtea ori" : «Du-te, ca să-mi povesteşti şi mie cum e soţia asta pe care şi-a luat-o».

Paola şi-a întors capul spre fereastră, şi Alessandro a băgat de seamă că încerca să-şi ascundă lacrimile.

De obicei, el era aspru cu Paola ; nu putea să-i ierte lipsa de îndemînare, ieşirile bruşte,

emoţiile neaşteptate, şi cu atît mai puţin micile cochetării, caraghioase chiar şi pentru o femeie mai tînără. Ca atunci cînd, după ce-şi spălase părul des şi aspru, îl ţinuse desfăcut pe spate, cu o panglică de mătase trecută pe sub ceafă şi legată cu o fundă pe frunte, în aparenţă pentru a-l lăsa să se usuce, însă în realitate — gîndea Alessandro — pentru a etala bogăţia barbară a părului încă necrezut de negru. În clipe de acestea, băiatul căuta privirea şireată a Camillei, care deretica, sprintenă şi slabă, între terasă şi bucătărie, şi se-ntindea cu o strîmbătură în fotoliul de răchită, căutînd o frază potrivită s-o rănească pe fata bătrînă. Ceea ce nu era greu ; şi din cauză că tonul batjocoritor avea o importanţă mai mare decît cuvintele, Camilla nu spunea nimic, şi după prima privire de înţelegere, nici măcar nu se mai uita la el, însă gesturile, pasul sprinten, pînă şi umerii slabi şi părul ei roşcat, dacă-i întorcea spatele, exprimau aprobarea, mulţumirea, bucuria răutăcioasă.

Camilla îi plăcea pentru că nu-şi ascundea anii şi era sinceră în gesturi şi cuvinte. Avea păr frumos, de culoarea bronzului, des, cu multe fire albe, un corp zvelt şi slab de fată de la munte, neatins, nu fără o anumită dulceaţă în sîni şi în şolduri. Chipul ei era ca de păstoriţă, înroşit şi parcă ars de soare şi de vînt, însemnat de mici zbîrcituri subţiri ; ochii săi verzi, ca de pisică, de după ochelarii în montură de oţel, scotoceau, ajungeau pretutindeni. Pesemne că avea aceeaşi vîrstă ca Paola sau poate mai mare, însă anii o

maturizaseră, îi dăduseră experienţă, şi asta se vedea.

Cum nu-şi părăsise niciodată dialectul autentic din regiunea de Centru unde se născuse şi-şi petrecuse adolescenţa, pînă cînd intrase în slujba acelor rude îndepărtate, „înstărite", Camilla părea mai mult din generaţia Candidei decît din a Paolei ; şi puteau să se înţeleagă între ele repede, ca nişte compatrioţi pe pămînt străin. În schimb, Paola vorbea italiana hibridă, folosită de micii burghezi de la oraş.

Flecărelile lor fără de sfîrşit nu-l abăteau niciodată cu totul pe băiat de la visările stîrnite de orizontul vast pe care-l dominai de pe terasa înaltă, de oraşul ce cobora pînă la mare, de bazinul portului, plin de vapoare negre şi roşii, de nave de război cenuşii, de corăbii cu pînze, de vase de pescuit cu motor, de remorchere, de ambarcaţiuni mici, mişcîndu-se şi forfotind ca insectele ; de coastele joase, la stînga, cu salinele şi satele, la dreapta, cu bălţile, şi în faţă cu muntele Sette Fratelli [1], cu cele şapte vîrfuri distincte: de fanteziile de călătorii, ba chiar de un voiaj al tatălui său, despre care surprinsese întîmplător o discuţie între părinţi, înainte de a se întoarce în oraş, şi de care putea depinde averea, bunăstarea lor.

Între bălţi şi mare se întindea o fîşie subţire de pămînt, pe care, într-un anumit punct, se

[1] Şapte Fraţi.

deschidea un loc de trecere pe unde apa dulce a bălţilor se vărsa în mare ca un fluviu, spărgîndu-se şi spumegînd pe stînci. Cele două limbi de pămînt erau unite de un pod lung de fier, pe care băiatul îl desluşea cu greu de acolo de sus. Şi totuşi, alcătuirea aceea ca o cursă de şoareci nu putea fi decît marele pod Scafa, pe care-l trecuse de atîtea ori cu un an mai înainte cu colegii săi de liceu, în timpul plimbărilor duminicale. Norii se perindau în înalt, peste scheletul uriaş de fier, şi ţi se părea că tot mecanismul acela vast se mişca întocmai ca o navă deasupra curentului adînc şi întunecat. Imaginea aceasta îi răsărise în minte amintindu-i şi de numele vaporului comercial, pe care tatăl său ar fi trebuit să-l ia, ca să ajungă, clandestin, în Tunisia : *Biliknis*. Pentru că tatăl său, după cum auzise spunîndu-se clar în discuţia aceea nocturnă, trebuia să se ducă în străinătate pentru o bucată de vreme, pînă cînd lucrurile se vor aranja.

Sprijinit de parapetul terasei, în timp ce femeile flecăreau şi trebăluiau, îşi închipuia perindarea aceasta de nori şi de umbre peste pod, şi pe cînd în amurg contururile lucrurilor şi raporturile distanţelor se făceau tot mai nesigure, el simţea în aer cu adevărat mirosul algelor ce putrezeau pe şirul de stînci ; miros care, în realitate, nu era numai amintire sau iluzie, ci ajungea pînă acolo sus, adus palã cu palã de briza ce făcea perdelele ferestrelor să se zbată şi să plesnească întocmai ca nişte pînze. Uita cu totul de cele trei femei, de discuţiile lor, apoi iată că le auzea din nou vocile şi prindea uşor firul.

Pentru că subiectele erau mereu aceleaşi, şi mereu aceleaşi cauzele certurilor ce izbucneau din cînd în cînd între Paola şi Camilla, provocînd intervenţiile energice ale bătrînei. Certurile dintre cele două verişoare nu dezvăluiau niciodată nimic nou, nu ajungeau niciodată să dezvăluie taina urii vechi ce dura încă din copilăria lor. Numai o dată, în atîtea luni, această extraordinară revelaţie era pe cale să se petreacă într-adevăr — cel puţin asta a fost impresia lui Alessandro, ascultînd cuvintele acelea pline de mînie şi de subînţelesuri — cînd bătrîna s-a simţit pe neaşteptate rău. Albă ca o foaie de hîrtie, s-a muiat în fotoliu, şi Camilla abia a avut timp s-o sprijine.

De data aceea, injecţia i-au făcut-o acolo, pe terasă, în lumina amurgului, şi ea, atît de mare, leşinată, palidă, cu veşmintele largi, de văduvă, întinse şi moi, părea moartă.

De obicei însă, cînd simţea apropiindu-se criza, Candida o ruga pe Camilla s-o ajute şi se ducea în camera ei să se-ntindă-n pat. În clipele acelea n-o căuta niciodată pe fiica ei. Nu o voia nici măcar alături. Nimeni în afară de Camilla nu avea mîini destul de puternice şi în acelaşi timp destul de uşoare şi delicate ca s-o susţină, s-o ajute să se dezbrace de veşmintele de prisos — şi numai de acelea — pentru a-i potrivi pernele sub umeri şi cap, pentru a-i face injecţia, pentru a o masa cu o bucată de lînă îmbibată în camfor, pentru a-i face vînt, agitînd în ritmul cerut un mic evantai ce se afla totdeauna, cu medicamentele, pe măsuţa de noapte. Camilla

făcea tot ce-i trebuia, mişcîndu-se pe lîngă ea, slabă, atentă, iute ca gîndul, fără să scoată o vorbă, fără a greşi vreodată, urmărindu-i respiraţia care devenea tot mai scurtă. Pînă ce încet, cu trudă, gîfîiala scădea, respiraţia ajungea aproape normală.

Numai atunci era lăsată Paola să intre în camera pe jumătate întunecată ; şi ea se aşeza lîngă patul mamei, fără s-o atingă.

Băiatul intra şi el în cameră pentru o clipă, tot în vîrful picioarelor. În întunericul adînc se auzea respiraţia grea, trudnică, şi clinchetul mătăniilor din boabe groase de lemn, mari ca nucile, atîrnate de tăblia patului de fier.

Într-o zi, Alessandro a auzit, la masă, vorbindu-se despre o moşie a bunicului său, numită *Orto del Cervo* ;[1] nu s-a putut stăpîni şi a spus că moşia aceea nu se mai afla în patrimoniul familiei sale, că fusese vîndută pentru a se plăti nişte datorii. I se părea că dezvăluise o taină importantă, însă cele trei femei nu s-au arătat deloc mirate, şi Paola a spus puţin după aceea că i se poate întîmpla oricui să aibă datorii : o frază ca oricare alta, ca să zică ceva. Atunci, pe Alessandro l-a cuprins deodată o mare mînie împotriva acelor fiinţe bune şi mărginite, împotriva vieţii lor modeste, şi a hotărît să plece cu orice preţ cu tatăl său, să împartă cu el primejdiile şi să înfrunte peripeţiile călătoriei pe vasul acela comercial de numele căruia îşi amintise.

---

[1] Grădina cerbului.

S-a mirat că nu-i venise ideea asta mai din vreme, că se obişnuise în linişte cu gîndul de a rămîne acolo, aşteptînd ca tatăl lui să se întoarcă ; şi a simţit o mare dragoste pentru el. Dragoste şi admiraţie. Era sigur că atunci cînd vaporul va ajunge în port, tatăl său va veni să-l vadă, ca totdeauna, convins că el, fiul lui, nu ştie nimic despre proiectele sale ; şi el şi-ar lua rămas bun, ca şi cum ar avea de gînd să se întoarcă acasă, dar l-ar urma, şi pe ascuns, s-ar urca după dînsul pe vapor. Da, s-ar urca ; nimeni nu l-ar putea împiedica s-o facă. Trecînd chiar prin ziduri. Mergînd chiar în echilibru pe funiile parîmei. Ar trece nevăzut prin faţa marinarului de cart. Ar izbuti să se urce la bord şi s-ar ascunde pînă ce vasul va ridica ancora, apoi, ajuns în larg, ar ieşi din ascunzătoare şi ar apărea în faţa tatălui său, care s-ar minuna şi l-ar îmbrăţişa.

Din clipa aceea visurile lui au avut o direcţie precisă, ele s-au organizat, transformîndu-se într-un plan de acţiune. Şi în această fervoare fantastică, fiecare gest al său, cel mai obişnuit, purta semnificaţia aventurii şi a primejdiei. Cînd îşi lega o gheată cu piciorul rezemat de fierul patului, cînd cobora scările, închidea o uşă ori lua o carte din bibliotecă, avea mişcări extraordinar de precise, calculate, asemeni cu ale unui scamator pe scenă sau cu ale unui echilibrist pe sîrmă. Şi se gîndea mereu la plecare : dar mai ales la îmbarcarea ce trebuia să se petreacă în chipul acela nevăzut şi miraculos.

Aşa se întîmplă că într-o seară execută cîteva gesturi în care precizia şi iscusinţa, închipuite de el, se realiză dincolo de fantezie şi de vis, cu o consecvenţă la care nici el nu se gîndise.

El salută femeile, care se mai aflau încă pe terasă, şi ieşi. Le salută ca totdeauna, fără să ştie în clipa aceea ce va face cîteva minute mai tîrziu. Coborî scările iute, uşor, tăcut ca un acrobat, intră în camera lui să ia scrisoarea pe care trebuia s-o pună la cutie ; şi pe măsuţă găsi un şnur subţire de mătase făcut ghem : un şnuruleţ de mătase roşie, nu mai lung de cincizeci de centimetri, subţire, trainic, fără noduri.

Gîndindu-se la asta mai tîrziu, i s-a părut că se comportase ca un somnambul. În fiinţa lui acţiona o voinţă cu totul străină. Simţea doar în mîini un impuls de a săvîrşi acte nemaipomenite, neînchipuite, neprevăzute chiar şi pentru el.

Luă şnurul, îi băgă un capăt între dinţi, şi ieşi din cameră.

Uşa de intrare, în afară de broasca de tip englez, bine unsă, care o făcea să se închidă aproape de la sine cu o uşoară împingere, era prevăzută în interior cu un zăvor greu de fier, cu o măciulie de alamă, ce aluneca şi bara uşa, introducîndu-se în inelele ei. Zăvorul acesta era şi el bine uns şi nu făcea zgomot. Seara era închis de Camilla, după ce se întorceau toţi acasă.

Alessandro îndoi şnurul, îl băgă în măciulia de alamă a zăvorului, deschise uşa, ieşi, apoi o închise la loc, ţinînd strîns cele două capete ale firului ; apoi, trăgînd şi făcîndu-l să alunece în

locul de îmbinare al uşii închise, trase zăvorul şi închise uşa pe din afară.

Avu senzaţia ameţitoare că făcuse un lucru pe care nu-l mai săvîrşise nimeni nicicînd înaintea lui, şi porni în fugă să pună scrisoarea la cutie, nerăbdător să se întoarcă şi să vadă ce efect va avea gluma sa asupra celor trei femei.

Cînd se întoarse, zăvorul fusese deschis din nou, Paola şi Camilla se certau. Se învinovăţeau una pe alta că-l închisese, şi Candida rîdea de lipsa lor de memorie. Cele două verişoare n-au terminat discuţia nici după ce bătrîna s-a dus să se culce ; pînă la urmă au căzut de acord, ajungînd la concluzia că bătrîna trăsese zăvorul ; un gest mecanic, uitat imediat. Efectul arteriosclerozei, spuneau ele.

A doua oară, Alessandro acţionă cu hotărîre, cu toate că nu ştia nici el exact unde voia să ajungă. Ieşi, tot ca data trecută, şi închise uşa în acelaşi fel, făcînd să alunece zăvorul, de afară, cu acelaşi şnur. Dar, deşi acţionase conştient, nu dădu mare importanţă lucrului, aşa că, întorcîndu-se după o jumătate de oră, încercă să deschidă cu cheia ca de obicei şi abia atunci îşi aminti de zăvor. Sună şi aşteptă. Puţin după aceea, auzi pasul greoi al Paolei coborînd pe scări şi după o clipă de nedumerire, ţipătul ei ascuţit :

„Mama !... Camilla !..."

Mai întîi coborî Camilla, apoi Candida ; prima, sprintenă ca o căpriţă, a doua, treaptă cu treaptă, gîfîind ; şi în dosul uşii închise, băiatul simţi spaima lor. De data asta nu coborîse nici-

15 — Dezertorul — c. 2780

una dintre ele : toate trei erau sigure ; şi zăvorul era tras. Băiatului i se părea că le vede feţele încordate, aplecate, surprinse.

În sfîrşit, Candida, înfăşurîndu-şi mîna în şorţ, trase deodată zăvorul şi deschise larg uşa.

Băiatul le văzu atunci pe toate trei în atitudinea pe care o avuseseră şi înainte, cînd uşa era închisă. Apoi mîna bătrînei făcu un semn pe furiş, ca pentru a-l invita să intre, celelalte două făcînd şi ele semn, însă cu ochii, fără să scoată nici măcar o şoaptă : „Vino ! vino-năuntru !"...

Băiatul trecu pragul şi toate trei îl apucară, îl strînseră la piept, cu violenţă, cu mîinile reci de frică.

Deodată, Candida se aplecă, parcă vrînd să ia ceva de jos şi se prăbuşi cu capul pe podea.

O ridicară toţi trei, o aşezară cu grijă pe canapea, şi Camilla porni în fugă să ia cele trebuitoare pentru injecţie.

Bătrîna zăcea acolo, cu capul răsturnat şi cu un braţ atîrnîndu-i. Era un braţ gros, greu : mîna se sprijinea de podea cu dosul palmei.

Înainte de a sparge gîtul fiolei, Camilla închise uşa de la intrare, rămasă deschisă. O împinse cu piciorul, de parcă era infectată ; şi cu o mişcare iute, descoperindu-şi piciorul slab şi nervos pînă peste genunchi, împinse zăvorul tot cu el.

— De ce nu-l laşi deschis ? întrebă Paola.

Fără să deschidă ochii, Candida murmură abia auzit :

— Şi de ce ? dacă *vrea* să rămînă închis... dacă el *vrea* să rămînă închis...

Băiatul simţi un fior. Luă mîna Candidei, o ridică de jos şi o strînse la piept :

— Mătuşă ! eu am fost ! zise în grabă. Eu am fost, mătuşă Candida.

Bătrîna deschise ochii şi zîmbi. Dădu afirmativ din cap. Îl mîngîie cu mîna ei caldă, grea.

— Dar eu am fost ! Cu adevărat ! Eu am fost, repetă Alessandro, ridicîndu-se-n picioare şi întorcîndu-se să le privească pe Camilla şi pe Paola.

Dar se înţelegea după chipul lor că nu-l credeau, că nu puteau să-l creadă, că nu l-ar fi crezut niciodată.

De data aceasta criza a fost mai gravă decît de obicei, şi Candida s-a ales cu o stare de somnolenţă, din care ieşea numai în orele tîrzii ale după-amiezii, cînd răcoarea brizei mării ajungea pe terasă. Dar şi atunci vorbea puţin şi abia răspundea prin gesturi sau monosilabic la întrebările ce i se puneau.

Într-o seară, într-o seară în schimb, pe cînd Camilla aşeza masa, ea începu să rîdă pe neaşteptate în sinea sa, scuturîndu-şi umerii. Apoi, cu glasul şi cu tonul de odinioară, spuse că tocmai se gîndea la Michele Stagno.

— Parcă-l văd, zise ea, cu mustăţile alea !

Se ridică şi se sprijini cu mîinile de parapet, aspirînd briza mării, în timp ce toţi o priveau înlemniţi.

Camilla bătu din palme şi servi ciorba. Însă bătrîna avea chef de vorbă. Pe cînd ea vorbea, Alessandro îşi aminti de bătrîn tot mai bine, mai

clar, vedea umerii lui largi, barba stufoasă, nasul mare, coroiat. Şi-l descrise pe Michele Stagno, care venea cu căruţa lui încărcată cu baloturi de stofă ; pentru că era negustor de stofe.

— Pe vremea mea, administra magazinul minei, zise Candida.

Vorbea încet, oprindu-se ca să se gîndească, rîzînd în sinea sa. Toţi aşteptau. Povesti că, într-o zi, Michele, pe cînd se întorcea călare de la mină, trecînd peste şinele căii ferate, văzu printre pietre un săculeţ de piele. Descălecă şi-l ridică de jos.

— Era greu, povestea bătrîna. Dar nu erau alice de vînătoare...

— Era aur ! murmurară într-un glas Camilla şi Paola.

— *Marenghi*[1] *!* aur, *marenghi !* zise bătrîna.

Alessandro mai auzise povestea asta, însă nu-şi amintea urmarea. Şi el aştepta, ca şi Camilla şi Paola.

— S-a urcat pe cal, urmă bătrîna, încet, parcă urmărind mişcările greoaie ale lui Michele Stagno, s-a-ntors la mină şi a înapoiat săculeţul celui ce-l pierduse.

— Şi cine-l pierduse ? întrebă Paola.

— Cine putea să-l piardă ? stăpînul minei, un englez.

— Acum îmi amintesc ! îmi amintesc ! exclamă Alessandro. Englezul i-a dăruit un *marengo*.

— Un *marengo ?* rîse bătrîna. Şi tu de unde ştii ?

[1] *Marengo* — monedă italiană de aur.

— Spunea el !

Bătrîna izbi rîzînd cu mîinile în masă.

— Ba nu i-a dăruit nimic. Era zgîrcit ! Era un englez bogat şi zgîrcit ! zise ea rîzînd mereu. Apoi se linişti şi, ştergîndu-şi ochii, spuse : Asta s-a petrecut cu mulţi ani înainte ca tu să vii pe lume : treizeci, patruzeci... poate cincizeci de ani. Şi el a murit curînd după aceea. Tu n-ai putut să-l cunoşti.

Povestea aceasta ajunsese pînă la Alessandro prin istorisirile bunicului, ale mamei, ale servitoarelor ; întîmplare foarte îndepărtată, despre care el credea că se petrecuse curînd. Şi pe Michele Stagno, pe bătrînul acela legendar, era convins că-l văzuse coborînd din căruţă şi intrînd pe poarta casei, însă ştia bine că nu-l cunoscuse niciodată.

Din seara aceea, Candida a început să se simtă mai întremată şi somnolenţa i-a trecut aproape de tot. Chiar şi cînd stătea în fotoliul ei cu ochii închişi, fără să-şi mai mişte evantaiul, ritmic, pe pieptul larg ; somnul care o prindea pentru scurtă vreme se deosebea de toropeala de care fusese cuprinsă pînă atunci : era un somn sănătos, odihnitor.

Cu puţin timp înainte de sfîrşitul şcolii, Camilla şi Paola au ieşit împreună într-o seară, lăsînd-o pe bătrînă cu Alessandro, ca să se ducă să vadă focurile de artificii de pe dig. Dar nu fără strigăte, cuvinte aspre şi dojeni. În ajun, Allesandro îi promisese Paolei c-o însoţeşte, dar în ultima clipă s-a scuzat că se pregăteşte la la-

tină, fiindcă se aşteaptă să fie ascultat, aşa că nu se poate ţine de cuvînt. În realitate însă îi era ruşine să iasă cu Paola din cauza stîngăciei ei, după cum acesteia îi era ruşine să iasă cu Camilla, care mai purta încă fuste lungi şi basma, ca pe vremea cînd venise din sat. Alessandro o ţinea morţiş cu lecţia lui, şi Paola, cu promisiunea, şi se certau ; dar pînă la urmă a intervenit Candida, luînd partea băiatului, şi Paola şi Camilla au şters-o fără o vorbă, ca să n-o enerveze.

Cu gramatica latină deschisă pe marmura mesei, la sintaxă, Alessandro se uita la tremurul uşor care încreţea din cînd în cînd chipul lat al bătrînei şi, pornind de la pleoapele grele şi coborîte, se pierdea în colţurile gurii. Prin uşa deschisă spre terasă pătrundea cîte o adiere tăcută şi răcoroasă a nopţii, cu musculiţe şi fluturi, ce se roteau fără odihnă în jurul lămpii, pînă ce ajungeau, fremătînd, pe marmura lucioasă şi rece. Nu numai aerul nopţii era tăcut, dar şi străzile, oraşul de jur împrejur, se goliseră, lumea coborîse pe dig, ca Paola şi Camilla. La un moment dat, în tăcerea aceasta, băiatului îi veni poftă să continue lectura romanului de Conrad, pe care-l începuse în după-amiaza aceea. Sintaxa latină nu fusese decît un pretext. Se-ntinse, căscă tăcut, se simţi vesel şi uşor. Uşor ca o pană. Se ridică fără zgomot şi, alunecînd între scaun şi masă, între masă şi bufet, între fotoliu şi perete, ţinîndu-şi pînă şi respiraţia, ca să n-o trezească pe bătrînă din somnul ei uşor, ieşi din bucătărie şi se strecură pe scări. Din întuneric, se întoarse să se uite la camera luminată, la bătrîna care nu

făcea nici o mişcare, la chipul luminat de la lampă, la evantaiul de pe pieptul care se ridica şi se cobora cu o mişcare largă şi liniştită. Încălecă pe balustradă şi, lăsîndu-se să alunece, parcă planînd în zbor, fu într-o clipă la catul de dedesubt şi străbătu coridorul în salturi lungi, prin întuneric, fără să se ciocnească de nimic, cu o îndemînare de pisică, ducîndu-se în cameră să ia cartea de la biblioteca de împrumut pe care o lăsase pe măsuţă. O recunoscu, pipăind-o.

În chiar clipa aceea, în spatele lui se aprinse lumina din coridor. Se-ntoarse cu un fior, şi rămase nemişcat cu cartea strînsă-n mîini. Lîngă uşa de intrare, chiar sub becul electric, se afla Candida. O Candidă absolut asemănătoare cu aceea pe care o lăsase adormită la catul de deasupra, dar trează. Fantasma Candidei, dublura ei : sau coborîse în zbor în urma lui, tăcută şi nevăzută ?

Aplecată, cerceta din ochi zăvorul, fără să-l atingă.

Femeia ridică mîna şi, fără să-l privească, îi făcu semn să se apropie : un semn prevăzător, care invita la chibzuială, la prudenţă, ca şi cum în locul zăvorului ar fi fost ceva ce putea să dispară dintr-o clipă într-alta.

Băiatul se îndreptă spre ea, ascultător, în vîrful picioarelor.

Basmaua femeii, legată pe piept, se ridica şi se cobora în ritmul apăsător şi brusc al respiraţiei. „Se simte rău", gîndi băiatul, apropiindu-se ; dar nu se gîndi numai la asta ; în mintea lui răsări o clipă ideea morţii, şi nu a morţii posibile a femeii, care se rezemase cu umerii de zid şi,

fără să-şi ia ochii de la uşă, întindea mîna spre el, (o mînă mare, caldă şi moale ce se-nchise peste a lui), ci a morţii în general. Ca şi cum moartea ar fi fost un element.

— Ai auzit ? întrebă Candida în şoaptă, şuierînd din cauza astmului.

— Ce ? făcu băiatul, tot în şoaptă.

— Zăvorul : s-a închis şi s-a deschis iar.

Băiatul simţi din nou fiorul rece de mai înainte, şi-l simţi în spate, prelingîndu-se în jos, de-a lungul şirei spinării, ca o uşoară descărcare electrică. Dădu din cap, bîlbîind :

— E imposibil !

O senzaţie ciudată de teamă creştea în el, invadîndu-l ca o umbră.

— Vă simţiţi rău ? zise el, străduindu-se să nu-i clănţăne dinţii. Vă însoţesc dincolo.

Candida îl privi, fără să răspundă.

— L-am auzit pe cînd tu erai în camera ta. S-a deschis şi s-a închis la loc ; şi am coborît, murmură dînsa.

— Eu am tras zăvorul, replică Alessandro, în grabă.

Ştia bine că minte, dar numai aparent. Dincolo de cuvinte, gîndul acesta era limpede în mintea lui. Ar fi putut să-l explice, dacă ar fi avut vreme.

— Lasă prostiile, tu erai în camera ta. Erai în camera ta, şi eu l-am auzit.

— De celelalte două ori eu am fost ! Eu am fost !... I-am mărturisit-o Paolei... Camillei... eu...

Candida nici nu-l lua măcar în seamă. Îşi sărută vîrfurile degetelor strînse laolaltă şi atinse cu

evlavie chipul Mîntuitorului pe care Camilla îl prinsese de uşă cu patru pioneze de desen.

— Eu am fost ! repetă băiatul, aproape plîngînd.

Candida îl privi.

— Şi Camilla mi-a spus aşa, că ea a fost, răspunse ea ; şi întorcînd spatele, începu să urce cu mînie scara. Mă credeţi proastă ! Nu m-am prostit încă !

Urca trudnic, ţinîndu-şi cu mîinile fustele, ca să nu se-mpiedice, şi murmurînd pentru sine : „Ai grijă ! Nu urca scara ! Ce să nu urc scara ! Altceva e ! Necazurile-mi fac mie rău."

Îl dădu la o parte pe băiat, care voia s-o ajute, şi după ce se opri o vreme, începu să urce iar, treaptă cu treaptă. Acum o imita pe Paola : „Nu bea cafea ! Nu pune sare-n ciorbă ! Da' ce ! trebuie să mănînc fără gust ? Nu e sarea, nu e cafeaua : sînt necazurile ! Sînt gîndurile vechi, care se-ntorc... se-ntorc...

Alessandro voi s-o ajute din nou ; şi de data aceasta Candida nu-l respinse ; dar mai mult decît să se sprijine, stînse sub braţul ei enorm mîna mică a băiatului.

— Ajunge un gînd, zise ea, oprindu-se să-şi tragă sufletul. Ajunge un gînd... Inima începe să bată mai tare.

— Eu... încercă să spună Alessandro, însă bătrîna nu-l luă în seamă.

— Dar, cu vremea, nici măcar gîndurile nu mai contează, începu ea din nou. Acum au trecut atîţia ani, şi gîndurile de-atunci nu mai contează. Inima începe să bată aşa, fără motiv.

Băiatul o însoţi pînă la fotoliu, şi bătrîna se aşeză, apoi îl luă de bărbie cu degetele, întrebîndu-l cu blîndeţe :

— Oare acum nu sînt liniştită ?

Ochii i se umeziră pe neaşteptate.

Băiatul dădea afirmativ din cap, cu vioiciune, muşcîndu-şi buzele, ca să nu izbucnească în plîns. Luă jurnalul de pe masă şi începu să-i facă vînt. Bătrîna închise ochii, mulţumindu-i cu un zîmbet.

— Cîteodată, zise ea după cîtva timp, se aud parcă nişte lovituri...

— Lovituri ?

— Da, lovituri mici... Aşa : *toc, toc...*

Bătu cu degetele-n lemnul uzat şi lucios al braţului fotoliului.

— Şi nu le-aud nicidecum înăuntru, în inima mea : le-aud afară.

— Afară ?

— În zid. Sau în masă.

După o vreme, spuse :

— Cum îl cheamă pe sfîntul acela ?... Ştii, sfîntul care bate-n zid cu bastonul cînd se simte cineva rău.

— Sfîntul Pasquale, răspunse Alessandro, care le auzise într-adevăr pe servitoarele din casă vorbind de sfîntul acela.

— Eh, urmă Candida, tot cu ochii închişi, şi adînc convinsă : Eu n-am crezut niciodată în asta. Inima, ea bate ; şi ţi se pare că auzi loviturile-n zid, în tavan. Aşa e ?

Deschise ochii şi-l privi pe băiat.

— Fără-ndoială că-i aşa, răspunse acesta.

— Sfîntul acela îşi vede de treburile lui şi nu bate nicăieri : toate astea sînt prostii. Dar cînd cineva e bolnav, slab, ajunge să creadă aşa ceva.

Tăcu puţin. Alessandro îi făcea mereu vînt, încet, încet. După cîteva minute de tăcere, bătrîna spuse la un moment dat :

— Ştii, în ziua aceea l-am văzut.

— Pe cine ?

— Pe sfîntul acela. Era îmbrăcat în călugăr, cu traistă şi baston. Pe cînd eu coboram scările, tocmai ieşea din camera ta. El s-a oprit să caute ceva într-un buzunar, şi eu, între timp, îmi spuneam în sinea mea : „Dar atunci e-adevărat ! există !" Şi în clipa aceea a dispărut.

Acum, băiatul se străduia să nu rîdă. Însă rîdea, rîdea pe-nfundate. Îşi muşcă buzele, se stăpîni ; şi spuse cu voce calmă, sigură :

— În ziua aceea eu am tras zăvorul, mătuşă.

Bătrîna îl privi şi cu un gest de ciudă îi smulse jurnalul din mînă. Criza trecuse. Se reculese în sine însăşi, oftînd, se aşeză mai bine în fotoliu şi închise ochii, ca cineva care vrea să rămînă singur.

În sfîrşit, băiatul putea acum să citească-n pace, liniştit, fericit : „Zgomotul vocilor marinarilor de sub puntea navei se confunda cu clipocitul mării, urca sus, printre pînzele întinse şi tăcute, părînd că se pierde-n noapte, dincolo de orizont, dincolo de cer. Stelele ardeau cu o lumină-ncremenită peste copacii înclinaţi..." citea Alessandro în gînd, abia mişcînd buzele.

Deodată, departe, pe dig, se auzi prima explozie. Începeau focurile de artificii. În chiar clipa aceea. Apoi izbucni un pîrîit compact ; şi din nou se aşternu tăcerea. Însă cu siguranţă că trebuiau să urmeze altele. Băiatul începu să citească iar : „Fîşii de lumină brăzdau apa, frîngîndu-se la botul navei în cursă, şi după ce aceasta trecu, tremurau îndelung..."

În mijlocul cerului, la zenit, o lovitură puternică brăzdă aerul. Alessandro îşi astupă urechile cu mîinile, în timpane cu o pîrîială de cristale ce nu voia să se termine. O lovitură la suprafaţa apei, uşor de recunoscut, asemănătoare cu cea dintîi, diferită de toate cele ce-i urmaseră, se multiplică în ecouri mereu mai îndepărtate, pierind în fundul golfului, la picioarele munţilor Sette Fratelli. Printre ghivecele cu muşcate de pe parapetul terasei, care se detaşau din cînd în cînd, negre, în fulgerarea orbitoare a luminilor multicolore, se vedea întinderea de acoperişuri şi cupola rotundă de la Santo Spirito. Apoi, o lumină albă înflori în creştetul cerului şi căzu ca o ploaie peste golf, peste oraş, peste munţii îndepărtaţi, aşternîndu-se şi împrăştiindu-se tot mai mult, luminînd bălţile, Ponte della Scafa, cartierele de pe malul răsăritean ; apoi totul se prăbuşi în întuneric cu un zgomot puternic.

Candida se ridică, sprijinindu-şi mîinile pe braţele fotoliului.

Coborîră încet-încet, ca de obicei, punînd mereu înainte piciorul drept şi ţinîndu-se cu mîna de balustradă. Băiatul îi susţinea, cu amîndouă mîinile, braţul stîng, pe care-l simţea moale,

parcă desprins de trup. I se părea că duce în braţe un sugaci mare, adormit. În cer, exploziile şi ecourile se contopeau într-un tunet surd, neîncetat, asemănător cu o canonadă îndepărtată, întrerupt din cînd în cînd de pîrîituri mînioase şi de explozii puternice, inutile, ce despicau cerul.

Fără să aprindă lumina în cameră, Alessandro o ajută pe bătrînă să se întindă-n pat, ba mai mult, îi ridică pe pat piciorul care-o durea ; şi rămase acolo, neştiind ce să mai facă.

— Şalul, zise bătrîna.

Băiatul luă şalul de pe speteaza scaunului şi acoperi picioarele femeii, cum văzuse că face Camilla. Ca şi Camilla, se aşeză tăcut. Dar, sub şal, femeia îşi mişca picioarele. El se sculă, îl ridică şi dezlegă cu greu şireturile pantofilor. Degetele lui nepricepute se chinuiau cu nodul. În sfîrşit, izbuti şi, trăgînd pe rînd de pantofi, de vîrf şi de toc, o descălţă pe bătrînă. Aceasta scoase un oftat de uşurare ; Alessandro simţi aerul stătut al camerei plin de mirosuri complexe, îmbătrînite. Picioarele femeii erau nemişcate. Le acoperi iar cu şalul şi, deodată, cu o limpezime extraordinară, simţi că acum rămăsese singur, că era singur în casa goală, singur în partea aceea pustie a oraşului, pentru că oftatul acela pe care-l auzise, fusese ultimul. Şi, într-adevăr, după acel oftat adînc, ultim, criza trecuse, şi nu se mai auzea nici măcar ţăcănitul mătăniilor lungi de lemn lovindu-se de pat.

Era singur, dar nu-i era frică. Va rămîne acolo pînă ce se vor întoarce Paola şi Camilla ; chiar şi toată noaptea.

Vîltoarea bufniturilor surde ale exploziilor ce umpleau cerul în toată adîncimea lui îi amintea de unele apusuri înnorate, peste golf. Uneori, norii păreau nemişcaţi, dar puţin după aceea, ochiul descoperea o încălecare înceată de mase cenuşii şi sinilii, o prăvălire de culmi ameţitoare. În vreme de cîteva secunde, în nemişcarea înşelătoare se deschideau adîncimi neînchipuite, prăpăstii de lumină, şi vîltoarea vastă, îndepărtată şi tăcută, pornea cine ştie unde pe firul unui vînt din înalt, al unui mistral stratosferic, în timp ce vîntuleţul de la răsărit ce umezeşte faţada caselor şi alunecă supus prin străzile strîmte, întortocheate, ce duc de la mare la bulevardele cu sicomori şi la esplanada bastioanelor, este îmbibat cu miros de alge, de baltă.

Nimic în afară de ideea fantastică a acestor felurite vînturi nu-i dăduse vreodată băiatului senzaţia imensităţii cerului — a cerului nopţii la care se gîndea în întunericul camerei.

1959

Black

Căldura, mirosul răşinei, linia întunecată şi frîntă a pinilor de-a lungul ţărmului, toate sînt clare şi precise, prezente, sînt aici : drumul ce duce la mare — drum ticsit de lume — lume care seamănă acestei naturi generoase şi fără surprize — poate fi străbătut în autocare comode, cu biciclete, cu scuterele. Verdele pajiştei este acelaşi verde al marelui mozaic de la S. Apollinare în Classe, gîştele ce se-nşiră de-a lungul canalului sînt ţanţoşe şi albe ca oiţele care-i simbolizează pe apostoli. Surpriza (secretul) nu se află în lumea din jur, nici în natură, ci în semnul lăsat aici de o altă lume, care a trecut cu-atîta timp în urmă, în semnul unei puteri alcătuite din spaţiu şi simboluri, care sînt aceste turle rotunde, aceste bazilici cufundate ca galioanele în pămîntul ce le absoarbe încetul cu încetul. Legătura între cele două lumi este numai întîmplătoare în cele două pete verzi — aceea a pajiştei şi aceea a mozaicului celui mare — singurul punct, singura coincidenţă posibilă. Aşa mi se-ntîmplă mie acum cu mirosul răşinei. Dar dacă închid ochii (căldura se face mai intensă din zi în zi, şi în fiece zi există o

clipă, care te pătrunde ca o febră, mai intensă înăuntru decît afară), tot ceea ce este aici, în aceste linii bine definite, între bazilici și mare, dispare și nu rămîn decît munții păduroși ai masivului Linas, acolo jos, în inima Campidanului, apărați la poale, în apropierea izvoarelor rîului Norbio, de pădurile de pini plantate de străbunii mei. Și de la ferestrele casei mele părintești se vede marea în triunghi, o fîșie de mare, departe, la capătul cîmpiei, ca printre crenelurile unui turn, pentru că noi sîntem oameni care au trebuit să-și caute în munți un adăpost împotriva uneltirilor ce veneau dinspre mare. Parfumul pinilor urcă întocmai ca un abur de rășină în aerul vibrînd de căldură, se strecoară prin crăpăturile ferestrelor închise, sub țiglele acoperișului, ajunge la încăperea cea mai îndepărtată, unde, în întuneric, într-un vas mic de pămînt se păstrează drojdia pentru pîine ; dar umple și drumurile adumbrite din fundul văilor, unde părul-Maicii-Domnului acoperă mușchiul jilav al stîncilor.

Poate că nodul strîns, împletitura labirintică de amintiri și de senzații prenatale și din copilărie sînt ceea ce unesc pentru mine în mod indisolubil parfumul pinilor, vara, cu umbra de păduri de pe Linas. Nu numai de păduri de pini, dar și de stejari, de măslini sălbatici, de ienuperi și vegetație deasă, compactă pe sub copaci, cu arome și mirosuri felurite și aspre, care se îmbină cu celălalt parfum dominant, o materie heteroclită, o gamă de parfumuri, de culori, de mlădieri de tulpini, de rigiditate minerală, de efe-

meră viață florală, de rămuriș împovărat de ani, unind văile acelea de pe Linas cu starea mea de dormitare în poziția numită de medici și psihologi prenatală (cu pumnii în ochi, și cu genunchii la gură) ; parfumul acela dominant care mă contopea cu tot ceea ce mă-nconjura, ca fătul în sînul matern, confundînd senzațiile mamei cu ale mele pe cînd ea mă mai purta încă în pîntece. Senzații ce mai tîrziu au devenit și mai mult ale mele, datorită povestirilor ei, ca și cum cuvintele sale prin care au ajuns pînă la mine unele imagini limpezi și distincte dintr-o vreme incomensurabil de îndepărtată, tocmai acolo în pragul vieții mele individuale ar fi conservat aceeași putere ascunsă în laptele ei de a-mi transmite o viață deja umanizată și perfectă.

De aceea pot să vorbesc despre Black. Deși a murit înainte de nașterea mea, e ca și cum l-aș fi văzut nu numai în fotografia pe care o păstrez, ci în carne și oase, tolănit la picioarele mamei : viu, cu urechile lungi de *setter* lăsate pe podea întocmai ca poalele unei etole, cu botul pus pe o labă, cutremurat de un fior în somnul lui ușor de bun cîine de vînătoare constrîns la inacțiune de lipsa tatălui meu, care vînează între timp în Africa animale mai mari decît potîrnichile și prepelițele de pe Linas. Deasupra ochilor are două pete mai deschise, din care se ivesc fire de păr lungi și sensibile ce se mișcă-n somn ca antenele unei insecte. Și chelălăie, scoțînd lătrături scurte și copilărești ce-i imită numele : „Black ! Black !". Mama zîmbește și-l atinge cu piciorul. Încearcă să-și închipuie visele lui. Îl vede pe tatăl meu

— tocmai în virtutea acelui vis — ivindu-se din tufişuri pînă la brîu şi înaintînd cu puşca aruncată pe umărul drept, cu degetul gata pe trăgaci, (este singur, în spatele lui nu se află nimeni, în vis, ţeava dublă, în balans, nu ameninţă pe nimeni, primejduindu-l ; şi ea, mama, vede tot, dar e în afara visului, vede fără să fie acolo, fiind numai spirit, ba chiar e o muscă, aşa cum ar vrea de multe ori să fie, o muscă ce trece prin broasca uşilor, pentru a-l surprinde, a-l spiona pe îndelete, geloasă...), cu braţul stîng îndepărtat de corp ca un înotător ce se cufundă-n valuri. Din cîine se vede numai coada cînd şi cînd, şi se aude lătratul ca de ventriloc : „Black ! Black !...", vestind fîlfîitul sitarului.

Pe vremea aceea (chiar în lunile acelea era aşteptată întoarcerea tatălui meu din Africa), eu eram ca un pepene rotund care creşte la umbra unor frunze late în zăpuşeala verii.

De atunci a intrat parfumul răşinilor în împletitura mea de senzaţii şi amintiri. Eram ceva rotund (mama cosea rufele minuscule — destinate mie — într-o curte interioară, apărată de o boltă deasă), nu aveam nici urechi, nici nas, nici ochi, sau mai degrabă îi aveam, însă făcînd parte din acea rotunjime. Şi, totuşi, e parcă aş fi văzut şi auzit, parcă aş fi fost musca, în care mama, în anumite împrejurări, dorea să se transforme, cu ochi şi cu memorie. Mama îşi ridică ochii de pe lucrul de mînă, îşi face vînt. Verdele bolţii îi odihneşte ochii obosiţi. Ce ochi negri are mama ! Parfumul ce pluteşte-n aer nu e numai de busuioc, de frunze de viţă, de lămîiţă, este aburul

cald şi cuprinzător, este însuşi aerul ţării noastre, în care cresc toate parfumurile, peste cel de răşină, fără să-l învingă vreodată. Ea respiră aerul acela care ajunge pînă la mine prin sîngele ei. Mama e singură. Black nu se mai află întins la picioarele ei. Lipseşte de azi-dimineaţă, Black. Mama a refuzat totdeauna să-l încredinţeze altor vînători. Pînă şi fratele ei, Guglielmo, i l-a cerut în zadar. Dar lui Guglielmo i l-ar fi încredinţat mai puţin decît oricui. Cîinele poartă cu sine, mereu, ceva din stăpînul său, ceva intim şi fără apărare, şi mama o ştie prea bine. Nicicînd nu i-ar fi încredinţat fratelui ei Guglielmo această părticică tainică şi fără de apărare a tatei. Tatăl şi unchiul meu nu se iubesc. Şi aşa, mama, negăsindu-l în ziua aceea pe Black aşteptînd-o la uşa camerei sale, s-a gîndit numaidecît la Guglielmo. Şi nu s-a gîndit că Guglielmo l-a dus la vînătoare (Black nu l-ar fi urmat, Black mîrîie cînd unchiul trece pragul camerei), mama s-a gîndit la ceva urît, foarte urît, la ceva îngrozitor. Şi a încercat să-şi învingă temerile, fără să spună nimănui nimic.

Ziua a trecut ; *setterul* nu s-a întors, apoi a mai trecut una, încă una şi încă una. A patra zi, un cioban, o slugă, care obişnuia să-i aducă mamei (încă de pe cînd era copilă) pui de sticleţi şi de florinţi (ea-i creştea cu răbdare), a venit, s-a aşezat jos în curtea pătrată şi a început o poveste lungă. Mama şi-a ridicat ochii de pe lucru, cu inima strînsă. S-a stăpînit pentru că a înţeles numaidecît totul, ca şi cum bătrînul

și-ar fi și sfîrșit istorisirea. S-a stăpînit și l-a mai lăsat să spună cîteva vorbe. După aceea l-a întrebat unde-l găsise. Mama nu știa cum *îl omorîseră* și dacă într-adevăr *îl omorîseră*, știa doar că murise, pentru că, altfel, cîinele s-ar fi întors acasă. Totuși, mai sperase încă. Cine știe ! Dacă l-ar fi ținut închis sau legat în lanț.

— Cîinele ? făcu bătrînul.

— Da, zise mama, nu vorbim despre cîine ?

Bătrînul a privit-o o clipă, și cînd a văzut-o atît de liniștită (mama își făcea vînt cu lucrul de mînă), i-a spus. Îl găsise în pădurea de pini, spînzurat de un copac. Și a scos din buzunar o bucată de funie, pe care mama a recunoscut-o. Ea a recunoscut funia și nu și-a putut stăpîni un suspin în timp ce-și ducea mîna la frunte, ca să-și acopere ochii. Eu o văd limpede, o văd. Numai că nu știu dacă sînt o muscă, așa cum dorea ea să fie, sau dacă sînt bătrînul servitor. Mi-am dat un pumn în genunchi, văzînd lacrimile ei și n-am știut ce să spun.

Au existat în viața mea multe alte fapte dureroase — în a mea, în a ei : două războaie, și pacea... dar cruzimea aceea ne atinge de-aproape, fiindcă pornește din noi, din sîngele nostru. Există pericolul ca unul dintre noi să poată face mîine ceva asemănător, să poată fi ca unchiul Guglielmo. Și cu toate acestea, văzîndu-l, n-ai fi crezut. Era un băiat frumos, sprinten, zvelt, cu păr negru și creț și ochi căprui ca ai mamei mele.

Poate că din cauza asta (din cauza acestei frici) nu mă încred în plăcerea pe care mi-o dă parfumul rășinei. Nu mă-ncred tocmai fiindcă nu mă-nspăimîntă. E un îndemn în voia căruia mă las. Îmi dă o stare de beatitudine, dar la un moment dat mă trezesc : mi se pare că aud lătratul acela scurt. Apoi tăcerea mă face să mă gîndesc la mobilitatea firului cu plumb care nu se mai învîrte, care e mai nemișcat decît însăși nemișcarea verii. Așa cum trebuie să și-l fi închipuit mama mea, în pădurea pustie de pini.

1951

Surparea

I

Tatăl lui Stefano şi al Paolettei este fratele mamei mele.

Fratele meu, Emanuele, e mai mic decît mine cu cinci ani.

Toţi ştiu că noi patru ne-am iubit totdeauna şi ne-am ajutat totdeauna unii pe alţii în situaţiile grele prin care am trecut. În afară de asta, între mine şi Stefano a existat o adevărată armonie (mai mare cînd s-au întîmplat cele de mai jos) datorită vîrstei şi descoperirii comune a lumii, făcute departe de R. Descoperirea aceasta, care nu era în realitate decît un început, nouă, cu mintea noastră de copii, ni se părea că ne ajutase să şi înţelegem taina lumii, devenind pentru noi, în anii aceia, un izvor de bucurii, în ciuda nenorocirilor care au lovit familiile noastre.

Totuşi, de o adevărată prietenie între mine şi Stefano nu se poate vorbi.

Apoi, cu trecerea anilor, diferenţa de vîrstă dintre mine şi fratele meu, Emanuele, micşorîndu-se, m-am apropiat tot mai mult de acesta.

II

Pînă atunci trăisem în belşug, fără să ne gîndim vreodată că sîntem bogaţi. Veniturile pămînturilor noastre nu erau cunoscute decît de unchiul Amedeo şi de fratele lui, Oreste. Mama şi mătuşa Angela nu aveau nici o idee despre ceea ce intra sau ieşea din casa de bani comună.

Ni se spunea — nu e destul să ai pămînturi, ca să fii bogat. Dar chiar dacă nu ne-ar fi spus şi nu ne-ar fi repetat lucrul acesta, eu şi Stefano aveam o altă concepţie despre bogăţie. Noi ne gîndeam că banul poate fi un mijloc pentru a cîştiga alţi bani, dar care merită să-l cheltuieşti chiar şi pentru lucruri aparent nefolositoare, ca să te-mbraci bine, să călătoreşti, să ai o casă frumoasă, şi aşa mai departe. Însă în casa noastră găseai din belşug numai produse ale pămîntului ; dulapurile erau pline de rufărie ţesută pe vremea străbunicelor noastre, dar banii — socotiţi cu grijă. Fiecare bilet de o sută valora atît ulei, atîta grîu, atîtea zile de lucru ale ţăranilor noştri. Situaţia aceasta provoca adesea supărări, pentru că mama şi mătuşa Angela spuneau că nu e de ajuns să ai cămara plină de provizii, ci mai trebuiau şi ghete, haine, cărţi şi atîtea alte lucruri la care unchiul Oreste, care se ocupa de administraţie, nu se gîndea niciodată.

Şi noi, eu şi Stefano, am simţit pe pielea noastră concepţia asta exagerată în economii a unchiului, cînd, după ce am terminat şcoala primară, am fost trimişi în oraş, într-unul din

cele mai nefericite şi uricioase colegii pe care mi-a fost dat să le văd: „Carlo Felice", situat între Parco della Rimembranza şi biserica San Lucifero.

III

Am fost priviţi de totdeauna ca băieţi isteţi, chiar dacă la şcoală nu ne găseam printre primii, după cum ar fi fost de dorit pentru a justifica cheltuielile cu studiile noastre. Mai tîrziu, deşi nu eram situaţi, ne-am dovedit oameni practici şi ne-am descurcat în toată vremea bine, izbutind să ne încropim din nimic un capital, care ne îngăduie astăzi să privim viitorul cu o oarecare linişte. Totuşi, aceste calităţi nu au nimic de-a face cu inteligenţa oarecum deosebită, care mi-a îngăduit în adolescenţă, şi mai ales într-una din perioadele cele mai grele ale vieţii noastre, să descopăr anumite legături subtile între lucruri şi între persoane — legături neobservate de alţii. De aceea, m-am găsit în momentul cel mai critic într-o situaţie privilegiată faţă de rudele mele, nu fiindcă aş fi acţionat just şi avantajos, ci doar prin faptul că eu vedeam ceea ce nu vedeau ceilalţi, şi asta cu o limpezime halucinantă, oricît de puţin folositoare din punct de vedere practic era pentru mine sau pentru ceilalţi această aptitudine a mea.

IV

La R., locuiam toţi în casa bunicului meu dinspre mamă, anume Salvatore Fumo, sau mai bine zis într-o proprietate de-a sa, care se întindea dincolo de porţile importantului orăşel de deal, R., pe aproape patru hectare, pe care se aflau o grădină de zarzavat, o plantaţie de pomi fructiferi şi o livadă de migdali. Pe această proprietate se ridicau două case de oraş şi una ţărănească. Mama, eu şi Emanuele locuiam în cea mai mică din cele două case de oraş; verii noştri, cu părinţii lor şi cu unchiul Oreste stăteau în cealaltă. Întregul teren era înconjurat cu zid şi garduri vii de protecţie, alcătuite din chiparoşi şi rodii.

În oraş ne duceam numai ca să rezolvăm unele treburi în birourile primăriei sau la poştă, ori ca să ascultăm liturghia, duminica. Dar familia Fumo era originară chiar din R. şi ieşise din R. abia cu trei-patru generaţii mai-nainte; strămoşii noştri, în afară de cele trei-patru generaţii, locuiseră, ca toţi ceilalţi, într-una din casele acelea mici, construite cu pietrele verzui ce alunecă şi aproape curg dintr-o parte a muntelui, întocmai ca seminţele dintr-un fruct desfăcut.

Între Casa mare şi Casa mică se afla o curte largă, folosită într-o vreme ca arie; în jurul ei crescuseră zece sau doisprezece nuci uriaşi, ce ridica, vara, o perdea de nepătruns de frunze, şi iarna, un învălmăşag de crengi cenuşii; printre acestea, fîlfîind, fluierînd, mierle şi sturzi, pă-

sări pe care noi încercam zadarnic să le vînăm cu praştiile noastre cu elastic.

În spatele Casei mari se afla bazinul de irigat şi spălătoria.

Mai era şi o mică împrejmuire, în care Oreste cultiva nişte tufe de hortensii şi cinci sau şase pomişori de camelii în ghivece, de care nu avea voie nimeni să se atingă. Numai cînd începea vremea rea se lăsa ajutat de unul dintre noi, pentru a transporta ghivecele în mansardă.

V

Cînd a murit tata din cauza unei răni căpătate în război, Emanuele avea un an.

Mama era încă tînără; dar nu s-a mai căsătorit, deşi ar fi putut. Şi-a uitat tinereţea, gîndindu-se numai la noi şi la casă.

Se poate spune că a luat atunci asupră-şi vîrsta pe care, mai tîrziu, a avut-o pentru noi de totdeauna, aşa cum unii preoţi se călugăresc în taină, impunîndu-şi castitatea şi supunerea.

VI

Casa mare continua să fie centrul vieţii întregii familii, ca şi înainte de moartea bunicului meu, Salvatore Fumo. Îşi păstra caracterul acelor vremuri aspre, cînd bătrînul, văduv de ani de zile, trăia cu fiii săi, copii încă, şi cu servitorii.

În casa aceea, femeile erau dominate în chip statornic de spiritul străbunicelor şi al străstrăbunicelor care ţesuseră baloturile de in păstrate în dulapuri; bătrîne cu o autoritate matriarhală; din aceasta însă nu mai rămăsese nici o urmă în femeile plăpînde, care erau mama şi mătuşa Angela.

De cînd murise tata, Amedeo stăruise mereu să ne instalăm şi noi în Casa mare, însă mama nici nu voia s-audă. Înainte de moartea tatii, nădăjduise să se mute cu el în oraş, şi acum, cînd visul acela rămăsese doar o amintire din cea mai frumoasă perioadă a vieţii sale, voia să păstreze neatinsă măcar simbolica distanţă (nu mai mult de o sută de paşi) care o despărţea de Casa mare. Dar nu trecea zi fără ca ea să nu se ducă acolo, ca să lucreze sau să stea de vorbă cu mătuşa Angela; de ea era legată printr-o adîncă şi reciprocă afecţiune. Se măritaseră aproape în aceeaşi vreme şi se îndrăgiseră îndată, fără să-şi fi mărturisit vreodată că prietenia lor era şi o alianţă împotriva respectivilor soţi, fraţi şi cumnaţi.

Noi, copiii, ne petreceam vremea mai peste tot, dar mai ales în livadă şi în casa ţărănească — acestea fiind locurile tuturor isprăvilor noastre.

VII

Duminica şi în celelalte sărbători stăteam toată ziua în Casa mare; ceea ce făceam şi cînd Oreste, cum se întîmpla adesea, nu se simţea prea bine, şi mama se ducea să-l îngrijească.

Într-o seară, mă aflam în Casa mică şi ne pregăteam să ne aşezăm la masă. Mama ne făcuse supă cu ou şi începuse s-o pună în farfurii, iar fata care ne servea tocmai lega şerveţelul la gîtul lui Emanuele ; cînd se auziră, foarte limpezi, paşii „cuiva" coborînd scările. Femeia holbă ochii, păli şi-i căzu şerveţelul din mînă ; mama, palidă şi dînsa, ocoli masa şi, sprijinindu-se de ea, rămase nemişcată în faţa uşii. Priveam toţi uşa, unde nepoftitul, oricine ar fi fost, trebuia să apară. Luîndu-şi inima-n dinţi, mama îşi chemă fraţii : „Amedeo ! Oreste !... veniţi puţin încoa' !..." de parcă s-ar fi aflat în camera cealaltă şi-o puteau auzi.

Paşii urcară înapoi în grabă, cu un tîrşîit slab. Atunci, mama dădu fuga la uşa dinspre curte, o deschise larg şi strigă iar (de data aceasta pentru a cere într-adevăr ajutor) numele fraţilor, cum îi chema totdeauna : „Or !... Ammi !"... Apoi ne înfăşură într-un şal şi, toţi patru, îngrămădiţi unul într-altul, tremurînd, o luarăm la fugă în întîmpinarea unchiului Amedeo.

— Du-te ! îi spuse unchiul nostru, mamei, fugi şi spune-i lui Or să aducă puşca.

De la ferestrele închise ale Casei mari i-am văzut pe cei doi bărbaţi intrînd în casa noastră cu armele gata de tragere. Apoi am văzut printre crengile nucilor aprinzîndu-se luminile catului de sus şi am auzit deschizîndu-se fereastra. Unchiul Amedeo şi unchiul Oreste rîdeau de frica noastră : în casă nu se afla nimeni.

Nu am descoperit niciodată misterul acelor paşi, pe care totuşi îi auzisem toţi atît de limpede ; chiar şi astăzi, cînd se vorbeşte despre întîmplarea asta, se fac presupunerile cele mai felurite.

De atunci, am dormit cîtva timp în Casa mare.

VIII

Mai era şi un alt frate al mamei, Filippo, cel mai mare din cei patru.

De copil fusese un om de nimic. Se lăsase de învăţătură şi nu se învoise niciodată să se facă agricultor. Apoi se însurase, împotriva voinţei bunicului, cu fata unui geometru, care avusese un mare conflict cu primăria din R., pe cînd bunicul era primar.

Nu aveau copii.

Mătuşa asta a noastră părea o fată bătrînă ieşită din mănăstire, gata să se întoarcă din nou acolo. Numele ei era Matilde. Însă oricît de tare exprima numele acesta bigotismul şi ipocrizia, care ni se păreau că o caracterizează, cînd eram siguri că nu sîntem auziţi (mama şi mătuşa Angela ne mustraseră cu asprime) îl stîlceam, zicîndu-i Lattilde [1], poate şi pentru paloarea chipului şi a mîinilor sale.

Îmbătrînind, Filippo semăna tot mai mult cu o fotografie a bunicului după care pusese să i se facă o copie mărită. Dar ciudăţenia consta în

[1] Apropiat de cuvîntul italian *latte* — lapte ; albeaţă, candoare.

faptul că această singură fotografie a bunicului părea că seamănă doar foarte vag cu bătrînul. Avea ambiţia să fie privit ca un priceput om de afaceri, ca un cunoscător al vieţii şi al oamenilor. În realitate însă nu avea decît cîte o scînteie de abilitate răutăcioasă şi nu a reuşit niciodată să ducă la capăt un lucru temeinic. Chiar şi răul pe care ni l-a făcut nouă s-a datorat mai mult unei înclinaţii fatale a spiritului său decît unui plan urzit şi urmărit cu statornicie.

El şi Matilde locuiau lîngă Oratorio del Rosario, într-o căsuţă mai mult orăşenească decît de sat, cu o curte pietruită plină de flori hieratice, în glastre, cum ar fi trandafiri albi, crini, cale, şi fucsii mari de culori primăvăratice.

Matilde suferea de mania persecuţiei. Trecea de la o criză la alta, cu pauze scurte, în timpul cărora ne copleşea cu atenţii. Ne trimitea coşuleţe cu urdă, prăjituri cu migdale, apă de flori de portocali, fulare, mănuşi de lînă şi, pentru cei mai mici, tricouri şi căciuli împodobite cu panglici delicate. Ni le aducea chiar ea, cu surîsul ei palid de sfîntă, cu vălul negru pe părul bine lins, cu mîinile cu degete lungi şi fără putere. Îi ierta pe toţi, voia ca şi ea să fie iertată pentru bănuielile sale, pentru gîndurile rele pe care le avusese şi chiar pentru unele vise. Nouă, copiilor, ne vorbea mereu numai de Sfînta Rita, de Inima lui Isus şi de Preacurata : părînd că le spune, între timp, celor mari : „Luaţi-mă aşa cum sînt, cu bunătatea mea, cu sfinţenia care mă istoveşte !..."

Filippo o însoţea, dîndu-i braţul. Purta ochelari negri, jambiere negre, mustăţi. Dar nu intra. Cînd se întorcea s-o ia, fluiera o dată din curte.

Mama îi spunea :

— Intră, scaunele noastre nu ard.

Dar el nici nu-i răspundea măcar, sufla doar în sus fumul ţigării.

Cu noi, copiii, însă, era uneori prietenos. Cînd treceam pe la el, la începutul şcolii, să-l salutăm, ne dăruia o hîrtie de cincizeci sau de o sută. Pe gît avea o cicatrice, ca muşcătura unui animal. Nouă ne spunea că-l muşcase vulpea. Şi noi îl credeam, fiindcă în ogradă, legată de un liliac, ţinuse multă vreme o vulpe luată de mică din vizuină.

IX

Amedeo se afla aproape mereu pe cîmp să supravegheze ţăranii, sau la vînătoare. Duminica se ducea la club să joace cărţi. Acasă stătea foarte puţin.

Cînd se-ntorcea, pe întuneric, pocnea din bici în uşa deschisă, şi noi, copiii, fugeam în întîmpinarea lui, curioşi să vedem ce ne aduce. Se întorcea vesel cu cîinii săi, aducînd cu sine un parfum minunat de pădure şi de ploaie. Ne săruta zgomotos pe obraji, ţinînd în sus desăgile, cu o şiretenie plină de veselie. Noi săream, ca să ajungem la ele. Erau lucruri delicate, ca de pildă,

fragi sălbatici, strugurii-ursului, sau cîte o pasăre rănită, cîte un iepure. O dată ne-a adus un arici.

Era un bărbat frumos, brun, cu păr creţ, cu ochi vii şi mucaliţi. Mătuşa mai era şi acum îndrăgostită de dînsul, deşi, după cum am descoperit mai tîrziu, ştia c-o-nşeală. O săruta şi pe ea, oriunde o găsea, faţă de toţi. Dar eu observam felul deosebit în care le trata pe servitoarele tinere cînd nu erau de faţă mătuşa sau mama, şi felul deosebit în care ele rîdeau şi glumeau cu dînsul.

Ne lua de multe ori cu el pe cîmp, pe mine şi pe Stefano. Ne învăţa numele copacilor, ne punea să deosebim, după frunze, diferitele calităţi de măslini sau de migdali. Nu-mi amintesc să-l fi văzut vreodată contemplînd vreun peisaj, nici măcar în anotimpul cel mai plin de viaţă, cînd la ţară totul e frumos şi fremătător. Din frumuseţea aceea nu-l interesa decît ceea ce e util. Dar se-nţelegea că departe de cîmp nu putea trăi.

Cîteodată punea pe neaşteptate hăţurile în mîna fiului, poruncindu-i cu o privire să fie cît mai liniştit. Sărea jos din cabrioletă, trecea peste gardul viu, urca pe coastă cu paşi de lup, cu puşca sub braţ : după cîtva timp auzeam fîlfîitul de aripi al potîrnichilor şi cele două împuşcături care nu puteau greşi. Nu se-ntorcea niciodată cu mîinile goale. Avea simţurile ascuţite, treze în orice clipă, vedea tot ceea ce noi nu vedeam, simţea cele mai slabe foşnete, deosebindu-le de toate celelalte zgomote. Dar astea erau lucruri pe care nu ni le putea împărtăşi nici mie, nici fiului său : pentru asta trebuie

să-ţi petreci nopţile sub cerul liber, să aştepţi mistreţul ore întregi într-un loc anume.

Cîte puţin de fiecare dată, ne povestea cum bunicul, prin schimbări şi cumpărări, mărise şi îmbunătăţise proprietatea. Dintr-o pădure distrusă de cărbunarii toscani şi cumpărată de el pe o bucată de pîine făcuse una din cele mai întinse livezi de măslini din regiune. Plantase vii şi citrice. Fusese o muncă îndelungată, răbdătoare. Uneori, în aceste istorisiri, se întrevedea supărarea sa împotriva celorlalţi fraţi, mai ales împotriva lui Filippo, care nu-l ajutase niciodată pe tatăl lui şi-i pricinuise totdeauna supărări. În schimb, spunea că mama se sacrificase pentru ceilalţi. Povestea cîte puţin, cu reticenţe şi întreruperi. Cînd tăcea, înţelegeam că-şi continua monologul pentru sine. Asta se întîmpla însă şi cînd ne vorbea de alte lucruri : făcea o aluzie, trecea peste ea, schimba vorba. Nu puteai spune niciodată că ţi-a povestit totul de la un capăt la altul.

Pe atunci mi se părea că nu făcea nici o diferenţă între mine şi fiii lui, ba chiar ne considera pe mine şi pe Emanuele ca pe copiii săi, fiindcă tatăl nostru murise.

X

Oreste, cel mai tînăr dintre fraţi, era prea ocupat cu sine însuşi pentru a avea preferinţe. Îi eram toţi la fel de indiferenţi şi, de multe ori,

17 — Dezertorul — c. 2780

prezenţa noastră îl plictisea. Îl plictisea tot ceea ce avea vreo legătură cu noi. Dacă intra într-o cameră şi vedea că noi eram acolo, se-ntorcea pe călcîie şi pleca. Avea obiceiul să se plimbe în lung şi în lat prin camerele spaţioase şi prin coridoare, mai ales în zilele de ploaie, făcînd din cînd în cînd cu braţele exerciţiile prescrise de Müller pentru respiraţie. Suferise în tinereţe de tifos, şi de atunci se alesese cu o gravă afecţiune de rinichi ; din cauza asta nu bea decît apă minerală şi mînca numai zarzavaturi şi carne de pui. Datorită bolii sale, mama şi mătuşa Angela aveau o deosebită grijă de el. Cu toate acestea, cu mama era veşnic aspru şi grosolan, dar cu mătuşa nu cuteza să se poarte astfel. Mi-amintesc că într-o zi mama a spart un pahar pe care tocmai îl spăla, şi el a certat-o atît de aspru, încît mama s-a aşezat jos, acolo unde era, şi a izbucnit în plîns.

Îşi petrecea şi el o parte din timpul său la club, însă ca să citească jurnalele, şi intra în vorbă cu toţi, cu un ton batjocoritor care-i atrăgea multe antipatii. O dată, şeful jandarmilor i-a atras atenţia că ar fi mai bine să nu atingă anumite subiecte, dacă voia să nu aibă neplăceri. Discuta şi acasă, dar nu despre lucruri privitoare la politică, de care nimeni nu se interesa. Se referea aproape totdeauna la abstracţiuni, la norme higienice, la principii morale ce păreau, chiar şi atunci cînd nu erau, aluzii răutăcioase la amănunte în legătură cu mersul gospodăriei. De

obicei, aceste discuţii se iscau între el şi mama. Dar foarte rar întrecea măsura cu mătuşa ; însă în acest caz, sfîrşea prin a-i cere scuze, demonstra, lămurea, devenind insuportabil cu stăruinţa lui. Era un om fără măsură. Dispunea de toată ziua ca să se gîndească la aceste absurdităţi, descompunea şi analiza gîndurile sale şi ale altora ; după săptămîni, luni, îşi amintea discuţiile avute, repeta fraze, cuvinte, pe care ceilalţi le uitaseră. Avea faţă de ceilalţi avantajul de a crede că trebuie să spui totdeauna adevărul, confundînd adesea adevărul cu lucrurile neplăcute pe care, poate, trebuie să le faci uitate.

Se ocupa de teascul de măsline şi ţinea cu grijă meticuloasă registrele gospodăriei, controlînd scrupulos orice cheltuială. Supraveghea lucrul muncitorilor la teasc, asista la prelucrarea măslinelor, pritocea şi filtra uleiul de calitatea cea mai fină cu propriile sale mîini. Se ocupa şi de cultivarea livezii şi a grădinii de zarzavat de pe lîngă casă. Îngrijea spalierele de peri, citricele, viţa de vie. Zile întregi auzeam zgomotul monoton al foarfecelor sale de altoit, şi toţi ai casei ştiau unde să-l găsească.

Într-o duminică m-au trimis să-l chem la masă. Am alergat în jos, pe lunga scară de cărămizi, care duce de pe terasă în livadă şi, strecurîndu-mă cu capul plecat pe sub portocali, m-am îndreptat spre punctul de unde venea ţăcănitul foarfecelor. Dar altoia pe dracu. Medita, gîndindu-se la cine ştie ce, stînd pe un ziduleţ, cu

pălăria lăsată pe ceafă, forfecînd o coardă de viță, cu o strîmbătură de dezgust. Cu aceeași expresie m-a privit și pe mine, infinitezimală particulă a lumii.

XI

După trei ani de colegiu — lungi, cenușii și chinuitori — m-au dat în pensiune în casa văduvei unui grefier de judecătorie de plasă, instituție care cu douăzeci de ani în urmă avusese sediul la R., pe cînd bunicul era primar.

Bătrîna doamnă ne vorbea de timpul petrecut la R. ca de o eră a belșugului și a prosperității. Păstra fotografii de grup, care-i reprezentau pe mama, tînără de tot, și pe unchii mei, împreună cu alți oameni acum îmbătrîniți ori dispăruți. Credea că totul rămăsese ca pe vremuri. Familia noastră plătea o pensiune modestă, în schimb, soseau de la țară coșuri întregi cu tot felul de provizii, cu o frecvență care-i confirma această părere. Suspina, convinsă că numai pentru ea viața se schimbase și numai pentru ea își pierduse farmecul, care, în parte era al tinereții, în parte, al amintirii.

Atît la învățătură, cît și la purtare, aveam note abia suficiente, dar la momentul potrivit ne puneam pe treabă și nu am fost siliți niciodată să ne prezentăm din nou în octombrie la vreuna din materii. Știam că o corijență putea să însemne întoarcerea pentru totdeauna la R.

Marea noastră pasiune era portul, docul lui larg. Nu trecea zi fără să dăm o fugă pe-acolo. Știam totul despre vapoarele, corăbiile cu pînze, vasele de război care intrau și ieșeau, italiene și străine. Ne interesau mai ales cele ce veneau de departe, din țări abia cunoscute de noi, ca băieți ce-și petrecuseră viața la munte. Dar acele slabe cunoștințe ne serveau ca stimulent, și chiar dacă puținele cuvinte engleze sau franceze învățate la școală nu ne îngăduiau să închegăm o conversație, ne ajungeau totuși să ne urcăm la bord, unde învățam altele, ajutîndu-ne cu un mic manual procurat de Stefano.

Într-o zi, Stefano i-a arătat unui marinar de pe un vas comercial olandez un cuțit mic, cu mînerul de corn lucrat la foc. Marinarul a întrebat de preț — voia să-l cumpere. Stefano a spus iute o cifră. Marinarul a încheiat tîrgul, a plătit prețul și ne-a cerut să-i mai aducem altele.

Așa a început mica noastră negustorie. Ne suiam pe bordul navelor ancorate, cu servietele pline de obiecte de tot felul, ca, de exemplu, tigve mici pentru vin, coarne pentru pulbere, fluiere, chiar brichete smălțuite și păpuși în costum național. Aveam depozitul într-o ladă închisă cu cheia din camera noastră, și marfa era procurată de colegii noștri de școală direct din satele din interior — în afară de brichete și de păpuși, pe care le cumpăram din oraș. Am izbutit să facem rost și de o pușcă, cu țeava foarte lungă, ce se-ncărca pe la gura țevii, precum și de un covor vechi și de un șal de mătase, vînzînd totul cu un cîștig modest.

XII

Portul era acum pentru noi ceea ce fusese teascul de măsline cu ani în urmă, cînd ne duceam să ne aşezăm lîngă cuptorul încins al cazanului, unde se opreau bărbaţi şi femei să se-ncălzească şi auzeam vorbindu-se de satele de Parte d'Ispi şi de Centro. Tot aşa de importantă era acum apariţia steagurilor înnegrite de fum, ce atîrnau la pupa înaltelor vapoare, steaguri străvechi, autentice, engleze, franceze, ruse, care trecuseră prin ploaia tuturor cerurilor şi se uscaseră în vînturile tuturor mărilor. Era important să te urci la bord cu cele două-trei sute de cuvinte învăţate şi, de parcă am fi trecut clandestin frontiera, să vorbim cu străinii aceştia.

Toate acestea ne îngăduiau să situăm în lume insula noastră cu munţii ei tare bătrîni, cu încetineala şi neîncrederea ei, cu vechea şi neînvinsa ei teamă de mare ; ca şi cum am fi colindat într-adevăr lumea şi ne-am fi întors cu o experienţă ce nu se putea comunica prin cuvinte, după cum nu se putea comunica prin cuvinte experienţa vieţii la ţară, de care se bucura unchiul Amedeo. Simţămîntul acesta mă preocupa ; şi o dată, pe cînd mergeam călare de la R. spre moşie, unde unchiul şi Stefano se duseseră în seara din ajun, am înţeles cum singurătatea cîmpiei, lipsită de glasuri omeneşti, tăiată de un şir de stîlpi de telegraf subţiri şi strîmbi, nu se deosebea de singurătatea oceanelor şi a deşerturilor la care visam şi despre care se vorbeşte în cărţi — era aceeaşi singurătate.

XIII

Cînd Emanuele şi Paoletta au trebuit să se înscrie la gimnaziu, s-a închiriat un apartament în strada Canelles, şi mama a venit să locuiască împreună cu noi în oraş în timpul lunilor de şcoală.

Nu a fost uşor să-l convingă pe Oreste că asta era soluţia cea mai economică, ţinînd seama de faptul că acesta era singurul argument valabil pentru el. Toată vara s-au dus discuţii lungi, adesea violente, urmate de supărări, recriminări, şi chiar de ameninţări nedesluşite, de a căror semnificaţie noi nu eram atunci în stare să ne dăm seama. Mi-l amintesc pe Oreste palid, plimbîndu-se în sus şi-n jos, cu pălăria pe cap, după obiceiul său, făcînd din cînd în cînd gesturi de implorare, scoţîndu-şi pălăria, punîndu-şi-o iar, agitînd mîinile.

Într-o zi, după o discuţie, s-a-ntors pe neaşteptate şi, arătîndu-l cu degetul pe unchiul Amedeo, a strigat :

— Pentru că tu... ai înţeles ?... tu... E numai vina ta !

Amedeo a ieşit trîntind uşa.

Între timp, de parcă totul şi fusese hotărît, mama şi mătuşa Angela o însărcinaseră pe văduva

grefierului să caute o casă şi să pregătească lucrurile. Şi, cu o săptămînă înainte de începutul şcolilor a plecat de la R. camionul încărcat cu lăzi şi mobile vechi.

XIV

Abia în timpul acelor discuţii am început noi să aflăm cîte ceva despre situaţia încurcată a afacerilor noastre — vreau să spun noi, copiii, şi mai ales eu şi Stefano, pentru că Emanuele şi Paoletta erau încă prea mici.

O dată înţelese două sau trei fraze, am legat de ele alte cuvinte, alte amintiri, făcîndu-ne o idee despre ciudata administraţie a patrimoniului.

„De-aia nu ne spun niciodată nimic, zicea Stefano, de ruşine".

Stefano îşi amintea că auzise spunîndu-se o dată, la teascul de măsline, că totul depindea de negustoria unchiului Filippo. Dacă negustoria acestuia ar merge rău, creditorii nu ne-ar mai lăsa „nici ochii ca să plîngem". Neputînd să pricepem ce legătură avea comerţul lui Filippo cu gospodăria şi cu pămîntul, Stefano ceruse explicaţii tatălui său, însă Amedeo îl bătuse uşurel cu mîna pe ceafă, spunînd că nu erau lucruri care-i puteau interesa pe copii.

„Sînt o bandă de proşti !" a zis Stefano, amintind iar de această întîmplare.

Eu am aflat mai tîrziu de la mama cum stăteau într-adevăr lucrurile, dar după ce trecuseră doi ani de cînd Stefano îi ceruse explicaţia aceea tatălui său.

Mama mi-a povestit că atunci cînd murise bunicul, cu cincisprezece ani în urmă, ei trei, adică ea, Amedeo şi Oreste (tatăl meu se afla într-un sanatoriu şi nu se ocupa de afaceri) ar fi vrut, respectînd dorinţa bătrînului, să lase patrimoniul neîmpărţit. La asta se gîndise mereu bunicul de-a lungul întregii sale vieţi lungi şi laborioase, socotind că moştenitorii vor putea mai tîrziu să creeze o asociaţie. Dar, ca de obicei, Filippo nu a fost de acord. Şi după moartea tatălui a pretins împărţirea patrimoniului.

— Trebuia să i se împotrivească şi după moarte ! a zis mama, întrerupînd pentru o clipă cusutul, ca să-l judece în sinea sa pe Filippo, care mi-a apărut în minte suflînd fumul ţigării printre dinţii înnegriţi. Ştia că prin obrăznicie cîştigi totul, cînd ceilalţi sînt prea buni. Spunea că avea nevoie de bani. Bani, mereu bani... Voia pămîntul, ca să-l vîndă. Tata făcuse totul, ca să-l rotunjească, şi el voia să-l vîndă. Nu ştiu ! Voia să fructifice capitalul.

— Poate că avea dreptate, am spus eu fără convingere.

— Ba nu, ba nu ! Tata l-a salvat de trei ori de la faliment. Prima oară, cînd a luat în antrepriză drumul minei, apoi, cînd a ridicat cuptoarele pentru cărămizi, după aceea...

— Şi după aceea ?

— Cunoşti şi tu povestea fabricii de gheaţă. O nebunie !

— Şi-atunci ? am zis eu, stîrnind-o să povestească mai departe. A cerut să se împartă...

— Să-mparţi nu era o treabă uşoară. Tata a murit fără testament. Aşa a trecut mai bine de un an şi jumătate. Un an şi jumătate de certuri. Am sfîrşit prin a ne certa din cauza lui chiar şi noi, cei ce eram de acord. Pe atunci, Or urma cursurile Academiei comerciale. Era cel mai tînăr. Dar el a sugerat soluţia şi, la-nceput, Fil a acceptat propunerea. Era o soluţie bună. Or spunea : „Să evaluăm patrimoniul : pămînt, case, teasc... în sfîrşit, totul : să-mpărţim la patru şi să-i dăm lui Fil suma corespunzătoare părţii sale."

— O soluţie bună.

— Da, însă cum în casă erau şi pe atunci bani puţini, trebuia să facem o datorie, un împrumut la o bancă. S-au început formele. Era uşor, pentru că noi garantam cu toată averea o sumă egală cu un sfert din valoarea ei. Dar uite că Fil a început iar. Îl aţîţau părinţii soţiei. El spunea : „Da, bine, îmi daţi capitalul. Dar de ce să-mi plătiţi tot capitalul deodată ? Daţi-mi pămîntul, şi eu îl vînd cum şi cînd vreau." Aşa am început iar cu certurile. Într-o zi, Or a sărit la el şi i-a dat două palme...

— Mama a tăcut din nou, şi eu a trebuit să repet :

— ... i-a dat două palme...

— I-a dat două palme, a continuat. Mă privea : era dureros să spună ceea ce-mi spunea,

ba era de ajuns chiar şi numai să te gîndeşti la asta. Fil l-a scuipat şi o vreme nu s-a mai arătat.

— Şi-apoi ?

— Apoi, Or s-a îmbolnăvit... Şi doctorul Cabruno a zis că nu se ştie dacă mai scapă. Într-o seară, pe cînd Or se afla în starea asta, Fil s-a-ntors. A spus că şi-a schimbat părerea, că vrea să se-nţeleagă cu noi, că nu mai vrea să facă mofturi şi aşa mai departe. Dar, deocamdată, avea nevoie de bani, şi imediat, de nu, împărţirea ar face-o creditorii. Ammi l-a întrebat ce propune. Fil a spus că renunţă la împărţire, dacă i se deschide un credit la o bancă : un credit pentru suma corespunzătoare părţii sale, dar imediat, fără întîrziere, şi rotunjită. Închipuie-ţi că în loc de trei sute şaptezeci cerea patru sute.

— Patru sute de ce ?

Mama a şovăit. Pe atunci era o sumă mare.

— Patru sute de mii, a răspuns ea.

— Şi voi aţi primit ?

— Tremuram la gîndul acelor bani în mîinile lui chiar dacă erau ai săi. Ammi însă a primit imediat. El se gîndea la pămînt, numai la pămînt. Ce se putea naşte din garanţia asta cred că nu ne dădeam bine seama. Eu eram îngrijorată, fiind convinsă că Fil îşi va pierde capitalul. Ceea ce nu-l interesa pe Ammi. De aceea s-a învoit numaidecît.

— Şi unchiul Or ?

— Or delira. Fil s-a-ntors a doua zi, şi noi am semnat garanţia.

— Tu şi unchiul Ammi.

Mama s-a uitat la mine, apoi şi-a plecat ochii pe lucrul de mînă, fără să spună nici da, nici ba. Dar într-o zi (puţină vreme după aceea) am însoţit-o la sanctuarul Madonei di Bonaria, şi pe cînd ea asculta slujba de vecernie, iar eu număram, şezînd lîngă dînsa, ouăle de struţ atîrnate în dar de către marinari de-a lungul naosului, mi-a răsărit în minte o bănuială. Oreste era bolnav, cu febră mare şi delira. Se lipsiseră de semnătura lui ? sau cineva semnase pentru el ?

Cînd am ieşit, după sfîrşitul slujbei, am întrebat-o pe mama :

— Şi unchiul Or ?

Ea a înţeles numaidecît că mă întorceam la convorbirea avută cu cîteva zile-n urmă. Mi-a aruncat repede o privire, spunînd :

— Promiţi să nu discuţi de asta cu nimeni ?

— Despre ce ?

— Despre ce vorbim, a făcut ea, oprindu-se şi uitîndu-se la mine. Apoi a zis : Aş vrea să nu se mai vorbească niciodată despre asta.

— Îţi promit că nu voi vorbi despre asta cu nimeni.

— Promite-mi în chip solemn.

— Îţi promit cum vrei. Ţi-o jur.

— Nu, să nu juri.

— Atunci, îţi promit...

Ne-am oprit în piaţa din faţa sanctuarului, care domină marea spre faleză. Lumea trecea pe lîngă noi, lăsînd în urmă un uşor miros de tămîie.

Mama s-a-ntors deodată în biserică, parcă amintindu-şi de ceva, şi eu am urmat-o. În biserica aproape goală ardeau lumînările din jurul Madonei Negre, pe care paracliserii nu le stinseseră încă ; aceasta ţinea pruncul negru cu o mînă şi cu cealaltă, caravela cu pînzele de fildeş. Mama şi-a înmuiat, fără o vorbă, degetele în agheasmatar şi, uitîndu-se mereu la statuia din capătul bisericii, mi-a dat apa sfinţită, închinîndu-se cu o uşoară înclinare a trupului. M-am închinat şi eu, atingînd podeaua cu genunchiul. Apoi am ieşit afară. Acum eram aproape singuri, pe trepte.

— Ammi a contrafăcut semnătura.

— Semnătura lui Or ? am zis eu, încet.

Mama a încuviinţat din cap, muşcîndu-şi buzele.

N-am mai întrebat nimic — mi-am dat seama că plîngea în tăcere.

Pornind din piaţa sanctuarului, bulevardul coboară cu o curbă largă pînă la pasajul de nivel. Am străbătut-o aproape toată, înainte ca mama să înceapă din nou să vorbească.

— De-atunci, Fil e stăpînul nostru, a zis ea. Pretenţiile lui nu mai au margini. Dacă el dă faliment, ne prăbuşim şi noi. Şi el profită, profită... Vine şi spune : „Am nevoie de alte douăzeci de mii... de alte treizeci de mii..." Şi noi, ce putem face ? O altă mică semnătură. Îmi amintesc, a continuat ea, trecîndu-şi mîna peste frunte, de acum trei ani. A însoţit-o la noi pe nevastă-sa...

XV

După cîtva timp (era primăvară şi începuse să se încălzească), Oreste a venit în oraş să-şi îngrijească dinţii.

Şi la R. purta haine orăşeneşti, nu-şi punea niciodată jambiere sau cizme înalte. Dar acum, în oraş, se îmbrăca oarecum mai îngrijit şi chiar cu o anumită căutare puţin demodată. Amprenta pe care i-o lăsase oraşul în anii de studenţie reapărea acum mai clar. Dar se petrecuseră multe schimbări de cînd locuise el într-o ulicioară strîmtă din Castello — partea cea mai înaltă şi mai veche a localităţii, împreună cu bastioanele S. Remy şi cu Porta Cristina. Via degli Argentieri se chema acum via Giuseppe Mazzini. Digul fusese prelungit, copacii din via Roma crescuseră, clădirile se înălţaseră cu cîteva etaje. Nici studenţii nu mai erau cei de altădată. Stătea despre asta de vorbă cu noi, cu mine şi cu Stefano, care-l ascultam cu răbdare, din politeţe, deoarece era, oarecum, oaspetele nostru. Ne povestea de incursiunile făcute de el şi colegii lui pe străzile pustii, în toiul nopţii, de faptul că aruncau cu pietre în gărzi sau că se duceau la operă, la galerie...

Nouă ni se părea că trecuse un secol şi că se făcuseră atîtea lucruri de atunci. Dar ne păstram această părere pentru noi, hotărîţi să nu discutăm cu unchiul Oreste. Ne înţelesesem în privinţa asta, eu şi Stefano.

Astfel, nefiind contrazis de nimeni, cădea în tăceri lungi şi stînjenitoare, mai ales în timpul mesei. Mînca în grabă, ca de obicei, apoi se îndepărta puţin de masă, îşi încrucişa picioarele şi spunea, de pildă :

— Nici unul dintre voi nu s-a gîndit vreodată că bucăţica asta de grădină de sub terasă aţi putea-o cultiva.

Nu era o întrebare, ci o afirmaţie vădită.

— Cultiva ? repeta mama, privindu-l surprinsă.

Era o grădiniţă umedă, plină de cioburi vechi, în care nu puneam nicicînd piciorul. Soarele nu bătea niciodată acolo.

— Da, cultiva, începea Oreste, cu obişnuitul lui ton obraznic, pe care-l avea cu mama. S-ar putea pune salată verde, puţin pătrunjel...

Stefano s-a strîmbat, făcîndu-i mamei cu ochiul, parcă zicînd : „Lasă-l în pace, mătuşă !" Apoi, cu un ton foarte serios, îi spunea lui Oreste :

— Desigur, trimite-ne seminţele. Şi nu uita pătlăgelele vinete şi cartofii.

Îl privea fix, cu ochii săi batjocoritori şi provocători.

Oreste tăcea şi, cufundat pe neaşteptate în sine, îşi arunca în gură una cîte una bucăţelele de pîine pe care le tăia cu cuţitul pe faţa de masă.

Altă dată, a spus deodată :

— Cum puteţi trăi în casa asta ?

Mi se adresa mie. Ne aflam în sufrageria mică ce dădea spre terasă, dinainte cu golful larg şi cu munţii Sette Fratelli.

— De ce ? am întrebat eu.

— Nu e aer ! Nu se poate respira !...

L-am privit uimit. Dar mi-am amintit numaidecît de Stefano şi de pactul nostru.

— Desigur ! aici nu e ca la R., am zis eu.

Apoi, pentru a spune ceva, l-am întrebat dacă-i plăcea să trăiască la R.

S-a-ntors cu totul spre mnie şi, cu un gest de milă, a izbucnit în rîs. Era un rîs polemic, care te-ncurca ; avea un început şi un sfîrşit, şi un obiect foarte precis : naivitatea mea.

Cum de-mi puteam închipui că-i plăcea să trăiască la R. sau în oricare alt loc ?

XVI

Cînd i-am povestit asta lui Stefano, el mi-a spus :

— Ce-ar fi să-l ducem în port, să-i dăm o mică lecţie ?

— Ce fel de mică lecţie ?

— O mică lecţie, după cum s-ar cuveni, aşa, ca să-l învăţăm cum se trăieşte pe lume.

— Nu cumva vrei să-l arunci în mare ? am glumit eu.

— Am un sac plin, a răspuns el.

L-am dus într-adevăr. Stefano saluta dinadins toţi oamenii pe care-i întîlneam, chiar şi pe cei necunoscuţi. Se opri să stea de vorbă cu cîrmaciul unui remorcher, un genovez, care fusese mulţi ani în India, cerîndu-i veşti despre intendentul unui vapor englez sosit cu cîteva zile mai înainte. Cîrmaciul ne însoţi pînă la scara vaporului şi-l chemă pe intendent, care apăru, ne recunoscu şi ne salută vesel.

Între intendent, cîrmaci şi Stefano avu loc un scurt schimb de cuvinte în limba engleză. Eu tăceam. Eu nu eram atît de priceput ca el.

— Cine e cioclul ăla ? strigă intendentul, arătîndu-l pe Oreste, care-l salutase, scoţîndu-şi pălăria.

— Un cioclu care-aduce noroc, zise Stefano. A-ncercat de trei ori să se omoare, fără să reuşească.

— Atunci urcaţi-l la bord.

Au rîs cu toţii zgomotos, chiar şi ceilalţi marinari, care apăruseră între timp pe punte.

— O să v-aducă noroc pentru viitoarea călătorie, zise cîrmaciul, salutînd şi plecînd la treburile lui, pe cînd noi urcam la bord.

Mie, gluma aceea nu-mi plăcea şi-l rugai cu o privire pe Stefano să-nceteze. Ştiam că şi Oreste studiase puţină engleză la Institut ; dar, din fericire, Stefano şi intendentul vorbeau un jargon care n-avea nimic de-a face cu engleza „comercială" a manualelor şcolare.

Pe cînd urcam scăriţa, Oreste se-ntoarse spre mine, şoptindu-mi :

— Nu ştiam că Stefano o rupe pe englezeşte. Nu are o pronunţie corectă, dar se face-nţeles.

— Da, am răspuns eu, se face-nţeles.

Şi m-am liniştit cu totul, ba, mai mult, nu mai aveam nici un fel de remuşcări.

Am vizitat nava şi am primit invitaţia secundului de bord, care s-a oferit să ne ducă cu şalupa cu motor să vedem o canonieră ancorată la o jumătate de milă de capătul digului.

Din cînd în cînd, Stefano traducea pentru unchiul, care, prefăcîndu-se distrat, aproba cu bunăvoinţă.

Înainte de a pleca de-acasă, vărul meu îşi vîrîse în buzunar toţi banii strînşi în ultimul timp cu vînzarea de covoare şi şaluri vechi de mătase, care aduceau un cîştig mai mare decît cuţitaşele cu mîner de corn de la începutul negoţului nostru. Erau nişte economii frumoase. Voiam să ne cumpărăm cu ele o barcă. Atunci cînd şi-a vîrît banii în buzunarul de la piept al hainei, nu am înţeles ce avea de gînd cu ei tocmai în ziua aceea. Dar am înţeles după ce şalupa cu motor ne-a adus din nou la chei. A scos banii şi a-nceput să-i numere de parcă i-ar fi primit cu puţin înainte. Pe chipul lui Oreste s-a aşternut uimirea. Banul îşi avea valoarea lui în vremurile acelea. Erau toate hîrtii noi.

— Ce e ? făcu Oreste, apropiindu-se ca pentru a adulmeca hîrtiile.

— Cîţiva bani, răspunse Stefano cu o nepăsare provocatoare, numărînd mai departe şi

aruncîndu-i o privire unchiului, asemănătoare cu a acestuia, cînd plătea lucrătorii sîmbătă seara.

— Nu chiar aşa de puţini, şopti Oreste, emoţionat.

— E ultima încasare, spuse Stefano, sec.

— Ah! exclamă Oreste.

Stefano îşi puse banii în buzunar şi-şi întinse cu mîna cutele hainei.

— Să mergem, hotărî el.

— Încasare de la ce ?

Stefano schiţă un gest vag şi pornirăm.

— Trebuie să facem rost de ceva bani, nu ? Aşa... un mic comerţ.

Oreste rîse batjocoritor, ca de obicei, şi întrebă, fără să se mişte din loc :

— Comerţ cu ce ?

Stefano nu răspunse. Oreste îl apucă de braţ.

— Tutun ?

Iar nici un răspuns.

— Alcool ?

Stefano nu spunea nici da, nici ba. Tăcea pur şi simplu, aşteptînd ca unchiul să ajungă, după cum era de aşteptat, la lucrul cel mai îngrozitor.

— Cocaină, îngăimă Oreste.

Stefano îl privi, azvîrlindu-şi capul îndărăt, cu un surîs vag.

L-am văzut pe Oreste pălind. Ne privea cu ochii lui mici, rătăciţi, de halucinat. Eu nu m-am mai putut stăpîni şi am izbucnit în rîs.

— Sînteţi doi inconştienţi, suflă unchiul, luîndu-ne de reverul hainei şi împingîndu-ne înapoi.

Dar îşi veni numaidecît în fire şi aruncă în jur o privire prevăzătoare.

Oricît ne-am străduit, nu l-am putut convinge că fusese vorba de o glumă. Nu atît de nevinovată, ba chiar răutăcioasă, dar o glumă. Nu ne-a crezut nici cînd, mai tîrziu, acasă, i-am arătat lada plină de nimicuri, depozitul nostru de mărfuri. În realitate, asta mi s-a părut şi mie o scuză slabă, un alibi copilăresc, pentru că nu mai făceam de multe luni negoţ cu cuţitaşe, tigve lucrate şi pahare de corn, ci cu şaluri de mătase, de contrabandă.

În clipa aceea m-am gîndit pentru prima oară şi mi-am dat seama că fraudam vama. Ceea ce m-a împiedicat să-i demonstrez convingător nevinovăţia noastră.

— Da, spunea Oreste, nici vorbă ! Păpuşi în costum naţional ! tigve pentru vin ! şaluri de mătase ! Nici vorbă ! Nici vorbă ! Eu îi spun cocaină. Şi asta înseamnă puşcărie !

XVII

A mai rămas în oraş o săptămînă şi mi-a vorbit de mai multe ori de presupusul nostru trafic de stupefiante. Îşi băgase-n cap că Stefano mă abătea de la drumul cel bun, că iniţiativa era a lui şi mă implora să-l las singur pe drumul său, dacă nu-l mai puteam opri.

Mi-am dat seama de adînca lui convingere, cînd am descoperit că tot ceea ce spuneam pentru a-i dovedi contrariul, toate dovezile aduse

de mine, nu făceau altceva decît să i-o întărească. Oreste credea, după cum îi spusesem eu, că începusem prin a vinde cuţitaşul nostromului, că, apoi, făcusem negoţ cu păpuşi, pahare de corn şi, în sfîrşit, cu şaluri. Traficul şalurilor era o contrabandă şi comporta o organizare şi o experienţă, care, într-un mediu ca cel frecventat de noi, era natural să-i hotărască pe un şmecher ca Stefano şi pe un naiv ca mine (asta era părerea lui Oreste) să nu renunţe la un cîştig uşor şi important, deşi primejdios.

Cînd mi-a vorbit ultima oară de asta înainte de a pleca, şi-a ascuns faţa-n mîini, clătinînd capul ca un om care vede limpede un dezastru de neînlăturat.

Eu nu mai aveam argumente. Şi nu-mi simţeam conştiinţa atît de curată ca să iau cuvintele lui în rîs. Aşa că atunci cînd mi-a spus : „Făgăduieşte !", i-am făgăduit. Apoi mi-am dat seama că făgăduinţa mea era o mărturisire — ciudata mărturisire a unei greşeli pe care n-o săvîrşisem.

XVIII

— Ne-am băgat într-o încurcătură grozavă, i-am spus eu într-o dimineaţă lui Stefano, după ce-l dusesem pe Oreste la gară.

— De ce ? a întrebat el.

Am răspuns că gluma avusese un sfîrşit nefericit şi că-mi era milă de Oreste.

— La urma urmelor, e un om bolnav, am zis eu.

— E un egoist, a replicat Stefano, convins.

După tonul cuvintelor lui, părea că știe mai multe decît mine despre Oreste. I-am pus cîteva întrebări, cerîndu-i să mă lămurească ; dar Stefano avea, ca și tatăl său, un fel ciudat de a trece peste subiect, de a se feri de răspunsuri, de a întregi frazele cu un gest, care le lăsa în suspensie. Și n-am izbutit să înțeleg pînă la ce punct și ce anume știa cu adevărat.

Am ajuns în piațeta școlii, plină de copii gălăgioși, de toate vîrstele. Unii ne salutau.

— Ai chef să mergem la școală ? l-am întrebat.

— Nu.

Am pornit în jos, spre șantier, să vedem barca pe care-o cumpărasem. Pășeam, cu vîntul în față, vorbind tare. L-am întrebat dacă auzise cumva vorbindu-se de o garanție. Mi-a răspuns că auzise, însă lucrul nu-l prea interesa. L-am lămurit despre ce era vorba, mereu cu glas tare, aproape strigînd. Am ajuns la șantier, care însă era închis.

Uneori, copiii știu anumite lucruri, pe care însă, din lene, nu se străduiesc să le intuiască. Apoi, n-au decît să-și îndrepte atenția asupra lor, ca să le-nțeleagă. Așa i s-a întîmplat lui Stefano, care a devenit pe neașteptate atent. Pricepea pentru prima dată că eram la bunul plac al lui Filippo. El putea să ne ruineze cînd voia ;

și cei ce se pretaseră acestui joc fuseseră tatăl lui, mama și Oreste.

— Sînt o bandă de neghiobi, izbucni Stefano.

Am mai așteptat puțin, dar văzînd că nu veneau să deschidă șantierul, am luat cu chirie o barcă și ne-am îndreptat, vîslind încet-încet, spre podul Scafa.

— O bandă de neghiobi, repeta Stefano din cînd în cînd.

Treptat, i-am povestit tot ce știam ; eram ispitit să-i spun și de inscălitura falsă a tatălui său, care devenea din cauza asta singurul răspunzător de situația creată, dar m-a oprit promisiunea făcută mamei.

Iată că și eu, nu din răutate, și aproape fără voia mea, treceam sub tăcere ceva, păstram pentru mine o parte a tainei, în timp ce făceam o destăinuire.

Deodată, Stefano exclamă :

— Dar ticălosul ăla, lua-l-ar dracu !

— Cine ? Fil ?

Mă temeam că se gîndea la Oreste și eram hotărît să-l apăr chiar cu prețul trădării secretului iscăliturii false. Dar la Filippo, nu la Oreste, se gîndea.

— O să-i sfărîm mutra ! mormăi el.

— Credeam că voiai să-l duci și pe dînsul să facă o mică plimbare-n port...

Stefano izbucni în rîs și porni să vîslească mai tare.

O bucată de vreme n-am mai vorbit de asta.

XIX

A trecut primăvara şi a venit vara.

Ne împărţeam timpul între pregătirea examenelor de maturitate şi plimbările cu barca. După examenele de care am scăpat cu bine, am primit îngăduinţa să rămînem în oraş să facem băi.

Dar la sfîrşitul lunii august ne-am întors la R., unde ne gîndeam să petrecem o lună şi jumătate înainte de începerea noului an şcolar, foarte important pentru noi. Stefano s-ar fi înscris la facultatea de medicină, iar eu, la politehnică, pentru a putea după aceea să ne ducem să terminăm studiile într-un oraş de pe Continent.

Viaţa la R. era monotonă, mai ales vara. Unchiul Amedeo pleca la ţară ; eu cu Stefano îl însoţeam uneori, acum şi noi cu puştile noastre, şi trăgeam în cîte-un iepure ce se iţea din brazdele viilor, în cîte-o potîrniche de-a lungul gardului viu. Dar unchiul, cînd eram cu el, nu ne îngăduia să ne îndepărtăm, dacă aveam puşca. Vorbea mai puţin decît de obicei şi părea preocupat. Şi ceilalţi ai casei erau mai închişi, mai tăcuţi decît de obicei.

I-am cerut explicaţii mamei, dar ea, care fusese pînă atunci cu noi în oraş, nu a putut să ne spună nimic precis. Bănuia că era vorba de Filippo.

N-au trecut nici cincisprezece zile.

În dimineaţa de 13 septembrie (era într-o duminică), pe cînd făceam un duş înainte de micul

dejun, Anastasia a venit să mă cheme plîngînd : să merg, să alerg, pentru numele lui Dumnezeu !

M-am şters cum am putut, mi-am îmbrăcat cămaşa şi pantalonii şi m-am repezit afară. L-am găst pe scări pe Proto, care-mi ieşea înainte. Făcu un gest şi se opri.

— Conaşul Oreste, zise el.

Trecînd prin spatele casei, o văzui pe Rosina rezemată de fîntînă, ca atunci cînd o bătuse Anastasia.

Pornirăm în fugă prin livadă, spre teasc. Oreste se afla în încăperea chiupurilor ; stătea pe un balot de saci, cu capul răsturnat pe umărul lui Agostino, care-l susţinea. Peste tot, sînge : pe jos, pe birou, pe registre. Oreste avea mîinile şi picioarele înfăşurate-n cîrpe îmbibate aproape cu totul de sînge. Îşi mişca anevoie capul, fără să se plîngă, în timp ce Agostino şi Proto se străduiau să-i ţină strîns încheieturile.

Cu cîteva minute mai-nainte, Proto se dusese să ia un ghem de sfoară din odaia alăturată şi văzuse pe jos ceva, ce nu părea a fi ulei.

— Am călcat colo, zise el, privindu-mă.

Şi eu simţii cum mă străbate un fior din tălpi pînă-n creştet, de parcă mi se smulgea o fîşie de piele.

Împinsese uşa şi-l văzuse acolo pe jos, fără pantofi. Îmi arătă pantofii, lîngă birou.

Pe registrul închis, mînjit şi el tot de sînge, era lama de ras cu care-şi tăiase vinele.

XX

Nu mi-am dat seama imediat de ceea ce s-a petrecut. Nu simţeam nici mîhnire, nici compătimire : numai sîngele m-a-nfiorat. Eram stăpînit de senzaţia asta pur fizică ; ea se întindea încet-încet la muşchii braţelor, ai stomacului, pătrunzîndu-mi în măruntaie, în timp ce repetam mereu, mecanic : „Uite că s-a omorît ! S-a omorît ! Nenorocitul !"

M-am întors brusc spre Proto, zicînd :

— Unchiul Amedeo unde e ? De ce nu-l chemi pe unchiul Amedeo ?

Acesta lipsea, era la ţară.

— Şi mama ? De ce n-o chemi pe mama ? De ce n-o chemi pe mătuşa Angela ? am strigat eu.

— Sînt la biserică cu copiii, a răspuns el. Îi tremurau mîinile.

— Dar Stefano e acasă.

M-am repezit la uşa celeilalte camere şi am început să-l strig pe Stefano. Proto m-a luat în braţe, şi eu am rămas puţin agăţat de el.

— Uite doctorul, mi-a şoptit Proto la ureche. Curaj.

Cabruno se apropia fără prea multă grabă, cu capul descoperit. Anastasia venea în urma lui cu paşi mici şi repezi.

Îi făcu o injecţie lui Oreste, îl întinse pe o rogojină, le îndepărtă pe cele două femei cu un gest.

Agostino dădu fuga să-nchidă poarta, pentru că începea să se umple curtea de lume.

— Cînd s-a-ntîmplat ? întrebă Cabruno.

Proto repetă ceea ce-mi spusese mie.

Între timp, Cabruno dezinfecta şi pansa rănile. Ridică pleoapele lui Oreste, îl privi pe Proto, care freca cimentul cu nişte saci.

Stefano intră fugind şi se opri. Îl văzui pălind, cum pălisem şi eu cu puţin mai înainte. Doctorul se ridică şi-şi curăţă mîinile scurte şi robuste cu vată hidrofilă, arătîndu-l cu o mişcare a capului pe Oreste. Apoi spuse : „Prostul ăsta !" aruncînd sub masă ghemotocul de vată.

— Dacă aveţi o maşină, zise el, îl ducem la spital şi încercăm o transfuzie. Dar trebuie să plecăm imediat.

— O camionetă n-ar fi bună ? întrebă Stefano, care-şi venise-n fire.

— Ba şi o auto-cisternă, numai să fie repede, zise medicul.

Cînd mă întorsei, le văzui prin geamurile murdare ale ferestrelor pe mătuşa Angela şi pe mama venind în fugă, cu un mers săltat pe pavajul de pietre, din cauza tocurilor înalte. Aveau în mînă mătăniile negre, de argint, şi voalul negru pe care şi-l scoseseră de pe cap.

XXI

Am pus o saltea în fundul camionetei, l-am întins pe Oreste pe ea şi am pornit în fugă pe povîrniş, lăsînd în urmă zgomotul de voci al

mulţimii din faţa porţii, ferestrele deschise la trecerea noastră, chipurile întoarse ale oamenilor, care se sprijineau de zid — blestemîndu-ne şi pe noi, şi praful pe care-l ridicam — precum şi satul grupat şi alungit pe coastă ca o scurgere de lavă seculară în sunetul liniştit al clopotelor.

Stefano se aşezase în faţă cu şoferul ; şi Cabruno, mic şi întunecat, stătea în spate, îngenuncheat pe marginea saltelei, ca să-l ţină strîns pe Oreste şi să-l ferească de zdruncinături. Eu mă aflam în spate şi nu mai puteam ; cînd ne-am oprit să-i dăm să bea apă, l-am rugat pe Stefano să-mi ia locul.

Cu toate acestea, senzaţia de dezgust nu mă părăsea. Însă la policlinică, pe cînd se pregăteau pentru transfuzie, nu ştiu cum am făcut, dar m-am oferit să dau sînge şi am fost acceptat. Apoi, Stefano, spunînd că va urma medicina, i-a hotărît să renunţe la mine.

Nu-mi dau seama dacă şi Stefano se oferise, împins tot de un sentiment abstract al datoriei, învingînd acelaşi dezgust ca şi mine. Sigur e că a fost mai energic şi mai hotărît decît mine, şi eu i-am fost recunoscător.

Puţin după aceea, cu o altă maşină, a sosit unchiul Amedeo cu cei doi servitori ; dar i-au oprit la uşă. Eu nu m-am întors spre el pînă ce nu s-a sfîrşit totul, simţind mereu fiorul acela în spinare.

Filippo nu s-a arătat.

XXII

Din ziua aceea am notat ceea ce s-a petrecut. Transcriu aceste notiţe din caietul pe care l-am păstrat.

17 septembrie

Au trecut patru zile.

În patru zile, multe se pot petrece.

Azi, unchiul Ammi mi-a vorbit de cele două bănci. Două, nu una, cum credeam eu : „Banca de Credit" şi „Banca Mediteraneană".

Mai înainte mi se păruse totul limpede, acum însă nu. Poţi să capeţi credit de la două bănci în acelaşi timp cu aceeaşi garanţie ? I-am cerut lămuriri unchiului Ammi, dar pesemne că şi el era tot atît de tulburat ca şi mine, ca să mai poată judeca.

Poate că „Mediteraneana" avea numai garanţia unchiului Or.

Sînt aici, la R., cu mătuşa Angela, unchiul Ammi, Paoletta, Emanuele.

Doctorii au hotărît ca Stefano să se interneze în clinică, pentru ca să se odihnească şi să fie ţinut sub observaţie. Îi luaseră mult sînge. Se află în aceeaşi cameră cu unchiul Or, a scris mama.

Azi, Emanuele a spus :

— Aşadar vindeţi barca ?

— De ce ? am întrebat eu.

— Pentru că acum nu mai avem bani.

Cred că înţeleseseră tot, el şi Paoletta. Însă erau mulţumiţi că se vinde barca, fiind a mea şi a lui Stefano. I-am lămurit că e a noastră şi nu se vinde. Probabil că flecăriseră cu servitoarele.

18 septembrie

Tot *coram populo*. Vin să-ntrebe de unchiul Filippo. Nu-l găseşte nimeni, nu ştie nimeni unde este. Apar la poartă, uitîndu-se în jur ; îşi strecoară privirile înăuntru. Femei, bărbaţi : oameni care au de încasat bani, păstori care au dus laptele la brînzărie şi n-au fost plătiţi. Trebuie să plătească şi ei păscutul, dacă nu plătesc, le iau oile. Sînt multe interese-n joc. Discută cu unchiul Ammi, nu se conving că una e unchiul Filippo şi alta sîntem noi. Şi, în realitate, nu greşesc. Dar ce vină avem noi dacă n-a plătit laptele ? Azi, unchiul Ammi şi-a pierdut răbdarea şi-a început să urle că noi sîntem mai ruinaţi decît ei. Trei femei au plecat ridicînd pumnul, nu la unchiul Ammi, ci la ferestre. Am ridicat capul şi am văzut că acolo erau Emanuele şi Paoletta. Deci pe ei îi ameninţa şi-mi închipui cuvintele blestemului aruncat împotriva noastră, a tuturor.

Dorm în Casa mare, în apartamentul unchiului Ammi. Mătuşa Angela nu vrea să mă lase singur nici măcar o zi. Dacă mă duc în casa noastră, să citesc în camera mea, vine ea sau trimite pe cineva. Anastasia apare, scoate o vorbă, se preface că rînduieşte-n odaie. Rosina spune : „M-a

trimis să văd ce faceţi." Şi se proptește-n faţa mea. E deja femeie şi are un aer provocător, poate fără s-o ştie. Astăzi i-am spus : „Du-te şi raportează că tocmai îmi tai unghiile", fără să mă gîndesc că-i va spune cu adevărat.

Din cauza asta, mătuşa Angela nu mi-a vorbit toată ziua.

M-am dus la teasc să filtrez uleiul de expediat la S. ; apoi am trecut pe la poştă. De cînd cu întîmplarea, nu mai fusesem în oraş. Am observat felul deosebit în care mă priveau oamenii. Sau mai degrabă, am observat că mă privesc, ceea ce nu făceau înainte. Se-ntorc după mine, cînd trec. Ba, l-am auzit chiar pe cîte unul repetînd blestemele din ziua aceea. Vreo sută de păstori n-au fost plătiţi de unchiul Filippo. O sută de familii. Bărbaţii au o privire gravă, femeile blestemă. Dar e şi mai rău cînd se opresc şi se uită la mine cum trec, petrecîndu-mă cu ochii. Sînt şi unii care mă privesc cu un aer ironic, cu un rîs abia stăpînit. Un singur om nu m-a supărat — domnişoara de la poştă.

19 septembrie

Mi-am cerut iertare de la mătuşa Angela pentru fraza din ajun, spusă fără nici o intenţie. A zis că măcar între noi să ne iubim, cînd toţi ne urăsc. Dar cred că nu se va lăsa doborîtă de mîhnire, orice s-ar întîmpla. Şi ea e în stare să urască, întocmai ca nevestele păstorilor, ba poate chiar şi mai mult.

Am certat-o pe Rosina. Mi-a răspuns că a glumit şi a început să rîdă clătinînd din cap. Găsesc că unii sînt mai veseli decît de obicei, ba chiar par a nu şti absolut nimic de datoriile unchiului Filippo, de păstori, de sechestre şi de toate lucrurile astea. Printre ei se află şi Rosina. E veselă, are chef de glumă, e gata să facă nebunii.

Mi se pare că acum aş fi în stare să fac şi eu lucruri pe care înainte nu le-aş fi făcut.

Veşti de la C. Scrisoare de la mama. Unchiul Or e mai bine, Stefano s-a sculat din pat. Se vor întoarce curînd. Mătuşa Angela mi-a citit scrisoarea cu glas tare, apoi mi-a dat-o, spunînd :

— N-aş vrea ca copiii să-l vadă pe Or.

— Ce-ai să faci ? am întrebat-o eu.

— Îi duc de-aici.

Se va duce la C. cu copiii. Eram ispitit să spun că aş merge şi eu cu ei. Că nici eu n-aş vrea să-l mai văd.

Totul are o limită, a zis mătuşa Angela. Sosise clipa să se gîndească la copii şi gata. Am întrebat-o dacă este sigură că unchiul Or este vinovat.

— Cine vorbeşte de vină ? a răspuns ea.

Adevărul e că nici unul dintre noi nu l-a putut iubi vreodată.

Şi acum toţi sîntem obosiţi.

Dar, în afară de dragostea maternă, e dragoste între noi ?

Şi răspundem la dragostea mamelor noastre pentru noi ?

Ce ne uneşte ?

Înainte, unchiul Ammi nu ne vorbea niciodată de afaceri. Acum cere sfaturi. M-a întrebat dacă trebuia să se ducă sau nu în oraş. I-am spus că ar fi fost bine s-o facă mai demult. El mi-a răspuns că nu ştia nimic despre a doua bancă. Am replicat că ştia asta de cel puţin trei zile. Se va duce luni ; voia să-l însoţesc. Ne vom prezenta directorilor celor două bănci, dar n-am habar de ceea ce vom face acolo. Principalul e, deocamdată, să aflăm. Şi, în orice caz, vom pleca acolo, măcar pentru o zi.

Unchiul Ammi nu mai are siguranţa de odinioară, vorbeşte mai puţin. Cînd vorbeşte, pronunţă de multe ori cuvintele atît de grăbit, încît trebuie să mă străduiesc să le înţeleg. Aşa vorbea Simone, un păstor de-al nostru, care petrecea luni întregi departe de sat, şi unchiul Ammi spunea pe-atunci că Simone, din cauza îndelungii singurătăţi, nu mai ştie cum să vorbească — repede sau încet ?

Ce departe e vremea cînd unchiul Ammi glumea astfel.

20 septembrie, duminică

Am fost scutiţi de neplăcerea de a ne duce la C., ca să aflăm cine semnase garanţia pentru „Banca Mediteraneană". Ieri, pe cînd făceam plăţile, a venit un funcţionar al acestei bănci. Cu şase luni în urmă, unchiul Filippo depusese la „Mediteraneană" un document, prin care mama, unchiul Ammi şi unchiul Or se obligau

să răspundă ei în cazul că Filippo nu-şi va îndeplini obligaţiile.

Asta, în esenţă.

Unchiul Ammi a zis că nu a dat nici o semnătură pe un astfel de document pentru „Mediteraneana". A fost nevoie ca el să repete de mai multe ori această afirmaţie, ca funcţionarul să înţeleagă ce voia să spună. Funcţionarul a răspuns că lucrul acesta nu poate interesa banca. Dacă nu plătim, se va pune sechestru. Deocamdată, dacă sîntem siguri de ceea ce susţinem, noi putem să-l denunţăm pe Filippo pentru fals. Ceea ce însă nu interesează banca.

Scadenţa era peste o săptămînă, şi într-un timp atît de scurt era absolut cu neputinţă să găseşti o sumă atît de considerabilă. Chiar de-am fi vrut, nu aveam timp să vindem nimic. Şi-apoi, ce să vinzi ? a strigat unchiul Ammi.

A ieşit în uşă, şi muncitorii, care aşteptau acolo, stînd jos în galerie, l-au văzut şi s-au ridicat în picioare. Unchiul Ammi i-a trimis acasă şi am ieşit pe poartă. Umbla ca un nebun. Am făcut aproape în fugă acelaşi drum pe care-l făcusem anul trecut, de Paşti, cînd se hotărîse să ieşim la plimbare cu mătuşa. Cred că toată lumea din R. ne-a văzut alergînd aşa, parcă purtaţi de vînt. Apoi ne-am dus să vedem cît ulei era în chiupuri. Am găsit o provizie bună.

Am fost şi acasă, la unchiul Filippo. Am bătut de mai multe ori. Dar nimeni nu a răspuns. Ni s-a spus că şi Matilde era plecată.

21 septembrie, luni

La C., dis-de-dimineaţă.

În primul rînd, am fost la clinică. Mama era lîngă unchiul Or. Fără măcar să-ntrebe cum se simţea, unchiul Ammi a vrut să ştie dacă semnaseră sau nu garanţia pentru „Banca Mediteraneană". Mama nu-şi amintea să fi semnat. Unchiul Or însă a spus că da, semnase. A făcut-o, fiindcă Filippo era la strîmtoare. Unchiul Ammi a început să urle că tocmai de aceea nu trebuia să-i dea iscălitura. Urla atît de tare, încît a intrat sora să vadă ce se-ntîmplă. Şi s-a liniştit imediat.

Apoi ne-am dus la bancă, fără să-l aşteptăm pe Stefano, care ieşise. Directorul ne-a primit rece. Ştia că noi contestam autenticitatea semnăturilor, dar era convins că era o tactică pentru ca să cîştigăm timp şi, poate, ca să nu plătim. Unchiul Ammi se bîlbîia, fără să se poată face înţeles. Era palid şi mîinile-i tremurau. A cerut să vadă iscăliturile. Directorul a trimis să aducă scrisoarea de garanţie şi i-a arătat-o, ţinînd-o el în mînă. Nu era nimic de zis. Erau numele mamei, al unchiului Ammi şi al unchiului Or. Dar unchiul Ammi a bătut cu mîna în foaie, spunînd că sînt false.

Directorul a zis : „Nu jucaţi teatru. Reînnoiţi iscăliturile, dacă nu, peste trei zile veţi avea în casă portărelul."

Unchiul Ammi a ieşit adînc tulburat. Era convins că şi semnătura mamei fusese falsificată şi spunea că se va duce imediat să-l denunţe pe

Filippo. Fiindcă, nici vorbă, el falsificase iscăliturile.

Am băgat de seamă că ne privea lumea, şi i-am spus să nu strige aşa. Stefano ne-a venit în întîmpinare şi m-a ajutat să-l liniştesc.

Mama a-nceput să plîngă, cînd i-am povestit. Unchiul Or ţinea ochii închişi, de parcă nu auzea nimic. Unchiul Ammi i-a strigat: „Tu ai ştiut totul şi nu ai spus o vorbă. De-asta ai şi făcut prostia aia."

Unchiul Or tăcea. Şi mama l-a rugat pe unchiul Ammi să isprăvească.

24 septembrie, joi

Ieri, mama, unchiul Or şi Stefano s-au întors la R.

Mătuşa Angela şi copiii au plecat la C.

Ne-a vizitat vice-directorul „Băncii de Credit". Cei de-acolo nu se îndoiau de autenticitatea iscăliturilor şi, pentru ei, situaţia era cu totul alta. Între cele două bănci se născuse o controversă, deşi proprietatea noastră garanta întreaga sumă datorată de Filippo. Vice-directorul „Băncii de Credit" s-a plîns unchiului Ammi, spunînd că ar fi fost preferabil să se adreseze unei singure bănci, adică la a lui. La început, acesta nu a înţeles; apoi i-a explicat acelui domn că a doua garanţie fusese făcută fără ştirea noastră. Reprezentantul băncii a avut un gest de uimire; şi, imediat, unchiul Ammi l-a rugat să nu spună nimic nimănui... ceea ce a transformat uimirea acestuia în încurcătură.

26 septembrie, sîmbătă

Ieri am fost în oraş, ca să ne sfătuim cu avocatul. Ne-am întors seara tîrziu.

Avocatul a avut o întrevedere cu cei doi directori. Credea că lucrul era mai puţin grav decît părea. Noi puteam face un împrumut la „Banca de Credit" şi să lichidăm „Mediteraneana". Dar unchiul Ammi nu era de acord. Îşi susţinea cu insistenţă afirmaţia că iscăliturile celei de a doua garanţii erau falsificate şi că el nu va plăti. Avocatul spunea că toate astea n-au nici un sens. Ar trebui să se facă o expertiză grafologică, să fie incriminat unchiul Filippo, să se intenteze proces. Oricum, i-am dat avocatului un avans pentru cheltuieli.

Cabruno vine în fiecare zi să-l vadă pe unchiul Or. I-a recomandat să nu mai stea în pat, ci în fotoliu.

Unchiul Or a spus că vrea să fie lăsat în pace. A cerut un somnifer, şi medicul i l-a prescris. Sînt trei nopţi de cînd îl ia, şi i-a folosit. Se vede, spune Cabruno, după ochi, care sînt mai limpezi.

Duminică, 27 septembrie

Astăzi de dimineaţă, la patru şi jumătate, m-a trezit Stefano.

Unchiul Or se simţea rău. Luase tot tubul de somnifere. Îl observase Anastasia, care-l auzise sforăind într-un fel ciudat. Şi, într-adevăr, se auzea de pe scări.

Ne-am dus să-l chemăm pe Cabruno. Am bătut la uşa lui de intrare mai bine de o jumătate de oră, cu o piatră, fiindcă soneria era stricată. În

sfîrşit, ne-au deschis, şi Cabruno a venit în silă. Zicea că somniferul nu e toxic. Important e să reziste inima. Dacă inima nu rezistă, el nu poate face nimic. Spunea toate astea căscînd, înainte de a-l vedea pe unchiul Or. Apoi l-a consultat şi i-a făcut o injecţie.

Unchiul Or nu s-a trezit toată ziua. Sforăia mereu. Nu se ştie cum, ştirea s-a răspîndit şi lumea se uita foarte stăruitor la ferestrele casei.

Luni, 28 septembrie

Unchiul Or tot mai doarme. Nu mai sforăie. Respiră scurt şi des. Cabruno îi face din cînd în cînd o injecţie, supraveghindu-l din ochi.

Nu exprimă nici o părere.

Unchiul Ammi s-a dus la C. cu Stefano, în urma unei telegrame a avocatului.

E şapte după-amiază. Unchiul Or e pe moarte. Pulsul i-a scăzut aproape complet, respiraţia nu i se mai simte. Cabruno îi ridică pleoapa, apoi face un semn de adio cu mîna.

Mama pregăteşte rufăria şi hainele în camera în care doarme Anastasia.

Marţi, 29 septembrie

Unchiul Or pare că-şi revine încet, încet. Am vegheat toată noaptea cu Proto. I-am făcut patru injecţii, cîte una la fiecare trei ore, după prescripţiile lui Cabruno, care, azi-dimineaţă a rămas uluit că l-a mai găsit în viaţă. Apoi a venit Stefano să mă schimbe, şi eu am dormit pînă la cinci după-amiază. M-a trezit mama cu o ceaşcă de cafea. Sîntem toţi foarte obosiţi. Numai mama

nu se gîndeşte la ce ne gîndim noi ceilalţi fără s-o spunem, că ar fi mai bine ca unchiul Or să se fi prăpădit. În sinea noastră spunem că ar fi fost mai bine să se fi dus, nu să se ducă. Nu dorim ca asta să se-ntîmple, dar am vrea să se fi şi întîmplat, petrecîndu-se cu noi ceea ce s-a petrecut şi cu Cabruno, care acum face totul ca să-l salveze.

Ciudată expresie : să-l salvezi.

Stefano a avut o discuţie cu Cabruno. Doctorul spunea că n-ar fi trebuit să lăsăm somniferul la îndemîna bolnavului ; Stefano i-a răspuns că el, care-l prescrisese, avea datoria să ne prevină.

După ce Cabruno a plecat, l-am întrebat pe Stefano de ce s-a enervat atît. Era clar că doctorul nu avea nici o vină : trebuia să ne gîndim noi. Stefano era convins de asta, dar mi-a spus că medicul îl enerva.

L-am văzut apoi pe doctor la poştă şi am vorbit cu el. Nu mi s-a părut jignit. L-am întrebat dacă unchiul Or va scăpa. A-nceput să rîdă şi mi-a spus că totul va merge bine pînă ce-şi va recăpăta cunoştinţa. Atunci vor începe iar necazurile. Ar trebui să-l închidem. Nu era vorba decît de propria lui voinţă de a muri.

M-am gîndit că mama, singura pe care o îngrijora într-adevăr viaţa unchiului Or, nu l-ar închide. Şi atunci ?

Astăzi, unchiul Ammi a stat toată ziua lîngă fratele său. Nu izbutesc să-i pătrund gîndurile şi n-am izbutit să aflu nimic despre convorbirea

lui cu avocatul. Eu am dreptul să ştiu ; dar se pot invoca drepturi în împrejurări de acestea ? Pe de altă parte, toate s-au întîmplat din lipsă de claritate.

Am aflat de la Stefano că unchiul Ammi nu s-a convins să accepte împrumutul oferit de „Banca de Credit", oricît s-a străduit avocatul să-i arate că e singura cale de scăpare.

Miercuri, 30 septembrie

Am vegheat iarăşi toată noaptea.

În fundul camerei unchiului Or se află un dulap în perete. L-am deschis şi am văzut pe etajera a treia o icoană a Madonei di Bonaria, cu o candelă aprinsă.

Spre dimineaţă (pe la patru), unchiul Or a început să geamă, încercînd să se dezvelească. Deşi fereastra stă deschisă, e cald. Sînt ultimele nopţi de vară.

Pînă la amiază a continuat să se vaite şi să se dezvelească, apoi a încercat să se aşeze pe pat. L-am ajutat, dar n-am putut înţelege ce voia.

Unchiul Ammi m-a-ntrebat ce cred despre împrumut. I-am răspuns că ar fi bine să acceptăm oferta. Şi mama e de părerea asta. Şi Stefano. Atunci, unchiul Ammi a închiriat o maşină şi a plecat. Bine-nţeles că nu mai trebuia să facă greutăţi în legătură cu autenticitatea iscăliturilor. Adevărate sau false, trebuiau să fie confirmate.

Mama mi-a spus că aprinde candela dinaintea icoanei din dulapul din perete de cînd unchiul

Or se îmbolnăvise de tifos ; era o promisiune făcută Madonei di Bonaria. Cînd trebuia să plece de la R., de candelă avea grijă Anastasia.

Totuşi, unchiul Or, care s-a declarat totdeauna ateist, nu s-a revoltat niciodată.

Dar chiar şi cu această explicaţie, lucrul mi s-a părut foarte ciudat.

Eu şi Stefano l-am trimis pe Proto să se odihnească şi nu am părăsit camera unchiului Or toată ziua. Acum, Proto nu face altceva decît să ne ajute să-l îngrijim pe bolnav.

Unchiul Or a încercat mereu să se ridice. Dar e o încercare din care nu poţi trage nici o concluzie ; mişcările sale nu sînt coordonate. După ce-şi scoate picioarele din pat, rămîne aşa, clănţănind din dinţi şi uitîndu-se în jur fără să ne recunoască.

La un moment dat, obosit, l-am împins înapoi cu asprime. Mama, care era acolo, a izbucnit în plîns. I-am făgăduit că n-o să mai fac. Dar eram obosit. Nu mai simt nici măcar sentimentul de milă care-mi uşura truda în zilele acestea.

Joi, 1 octombrie

Primul lucru perceput de mine cînd m-am trezit după cinci ore de somn, a fost o senzaţie de indispoziţie de care mi se părea că n-o să izbutesc niciodată să scap. Mi-am dat curînd seama că starea asta era provocată de gestul meu violent din ajun : remuşcare, mai ales pentru lacrimile mamei. Niciodată n-am dorit mai mult decît astăzi să fiu singur şi departe.

Astăzi, tentativa unchiului Or a fost mai coordonată şi consecventă. I-a recunoscut pe toţi şi s-a văitat mai puţin. Cînd Proto s-a dus să se odihnească, unchiul a făcut iar o încercare ; şi cum voiam să-l împiedicăm (aveam braţele frînte de oboseală tot ajutîndu-l să se ridice şi să se aşeze iar jos), a bîlbîit : „Lăsaţi... lăsaţi..."

L-am ajutat, dar nu se putea ţine pe picioare. A vrut să fie dus pînă la dulapul din perete, şi Stefano l-a deschis şi a văzut icoana Madonei. Dar unchiul Or a arătat un punct mai jos şi nu am înţeles ce voia.

L-am dus înapoi în pat, pe jumătate leşinat.

Unchiul Ammi s-a întors cu hîrtiile care trebuiau semnate. Ne-am consfătuit : mama, eu şi Stefano. Unchiul Ammi se hotărîse şi era nerăbdător, ca şi cum n-avea nici o importanţă dacă sîntem sau nu convinşi de ceea ce trebuia să facem. Mama, împotriva obiceiului ei, s-a enervat, a spus că voia să înţeleagă bine totul. Apoi a semnat şi unchiul Or.

Ne înţelesesem mai înainte. A fost *aproape* ca şi cum am fi falsificat o semnătură. Se-nţelege că n-a spus nimeni acest cuvînt. Dar ce puteai face altceva ? Asta părea să fie soarta lui. Nu se mai putea aştepta ; şi, oricum, pentru el era totuna.

A semnat cu mîna destul de sigură, fără măcar să citească declaraţia şi fără să-ntrebe despre ce este vorba. El, atît de bănuitor. Oricum, sînt convins că dacă ar fi putut raţiona, ar fi fost de părere să se accepte împrumutul. Unchiul Ammi a plecat numaidecît cu Stefano.

Astăzi, unchiul Or mi-a spus pe neaşteptate, cu voce slabă, însă destul de limpede :

— Te-ai uitat în dulap ?

Am răspuns că nu. A zis :

— Uită-te înăuntru.

Am deschis, dar n-am văzut altceva în afară de icoană şi de candelă.

— Jos, în fund, la stînga..., a suflat el.

Eu nu vedeam nimic. Şi cum el s-a aşezat iar, obosit, pe pernă, am închis dulapul.

— E un sertăraş, a mai zis el. Fă să alunece puţin scîndura şi trage. Uite colo. Sînt nişte bani. Poţi să-i iei.

— De ce să-i iau ? am întrebat eu.

— Sînt ai mei, fac ce vreau cu ei. I-ai. E mai bine să-i iei tu. Împarte-i cu Stefano, o să aveţi nevoie de ei.

I-am spus că n-o să iau banii aceia.

— O să-i ia altcineva, a mormăit el cu ciudă. Şi a-nceput să se vaite.

Eu i-am spus :

— Cine vrei să-i ia ? Doar tu eşti aici.

Mi-a aruncat o privire de compătimire şi a schiţat vechiul său rîs arţăgos.

Are ochii galbeni ca un bolnav de icter.

Gîndul primei iscălituri falsificate de unchiul Ammi nu m-a părăsit toată ziua. Dar, gîndindu-mă la ea, nu spuneam „falsificată". De fapt, mi se părea că sună prost şi nu se potriveşte. Însă acesta era termenul pe care unchiul Or ar fi trebuit să-l folosească, dacă n-ar fi vrut să recunoască semnătura ca a lui. De aceea, trebuia s-o accepte. A fost constrîns de unchiul Filippo şi

de unchiul Ammi. Unchiul Ammi a făcut-o de bună-credinţă, unchiul Filippo, nu.

Dar nu e adevărat că nu-l iubeşte nimeni. Mama îl iubeşte: numai că el nu-i răspunde în acelaşi fel: ba chiar pare că-l cam plictiseşte. M-am gîndit că una din cauzele acestei plictiseli ar putea fi candela din dulap. Încerc să nu mă gîndesc la toate astea. Încerc să mă gîndesc numai la binele pe care i-l vrea mama şi la neîncetatele ei atenţii pentru el.

Azi-noapte, pe cînd vegheam, stînd lîngă balconul deschis, mi-am dat seama că spun *Tatăl Nostru*. Cuvintele „facă-se voia Ta" mi-au dăruit o mare pace, care poate că era chiar liniştea nopţii. Dorinţa noastră cedează unei aşteptări fără hotărîri; se acceptă ceea ce se-ntîmplă dinaintea ochilor noştri şi în noi înşine, ceea ce se concretizează în viitor şi pe care noi îl şi întrevedem.

Îl rog pe Dumnezeu să mă ferească de dorinţa de a-i grăbi sfîrşitul cu dorinţa mea.

Proto mi-a povestit despre scoruş.

Vorbea despre el ca despre o persoană, încît eu credeam că se referă la grădinarul surd[1] care murise cu doi ani în urmă. Totuşi, de scoruş vorbea.

Proto spunea că atunci cînd bunicul a cumpărat moşia, unchiul Or l-a întrebat cum de rămăsese scoruşul acela în gardul viu şi de ce nu

[1] În lb. ital. *sorbo* (scoruş) şi *sordo* (surd) sînt foarte apropiate fonetic.

punea să-l taie. Bunicul a răspuns că lui îi plăceau scoruşele, de aceea nu-l tăia; şi l-a dat dracului, cum i se-ntîmpla adesea, fiindcă unchiul Or era plictisitor. Dar unchiul Or nu s-a dat bătut: ori de cîte ori mergea la moşie, bătea un cui gros în marele scoruş. Asta, cînd bunicul nu-l vedea. Şi a făcut asta mereu. Chiar şi cu cîţiva ani în urmă, cînd s-a întors la moşie, primul lucru pe care l-a făcut, a fost să bată în trunchiul scoruşului trei cuie groase pe care le adusese.

Eu nu-mi amintesc să fi văzut vreodată pomul acesta (Proto mi l-a descris), dar e sigur că i-am mîncat roadele, care se coceau în casă, în coşuri mari, rotunde, şi erau totdeauna din belşug şi delicioase.

2 octombrie

Unchiul Or mi-a cerut să-l ajut. Am răspuns că nimeni nu are dreptul să se sinucidă.

El a izbucnit în rîsul lui obişnuit, zicînd: „E singurul drept pe care-l ai".

Şi a continuat: „Chiar dacă nu l-aş fi avut mai înainte, acum îl am."

Apoi a adăugat: „E caraghios să mă păziţi. Oricum, cînd va veni clipa, nu va putea nimeni să mă-mpiedice."

A mai spus şi că nu poate înţelege felul nostru de a proceda, deoarece el a fost totdeauna o greutate pentru toţi. Dacă ar pieri el, s-ar simplifica totul. Cu toate acestea îl împiedicăm să facă ce vrea, prefăcîndu-ne că simţim pentru el o afecţiune care nu a existat niciodată.

„De m-ar iubi vreunul din voi, a spus el, ar face orice ca să m-ajute."

Eu m-am gîndit la mama, singura care-l iubea, singura care dorea într-adevăr să trăiască.

„Dacă un prieten al tău ar fi condamnat la moarte şi ar avea posibilitatea să se sinucidă, tu l-ai împiedica ?" a întrebat.

Am şovăit puţin, apoi am răspuns că aş face totul să-l împiedic.

Însă Oreste a început să se gîndească la altceva, chiar înainte de a avea răspunsul meu ; sau poate chiar la asta, însă fără să-i pese de ceea ce cred eu.

3 octombrie

Am continuat discuţia de ieri. Poate că ieri nu se gîndea la altceva, după cum am crezut eu, ci la ceea ce spuneam. Fiindcă a reluat convorbirea cu aceeaşi distracţie aparentă. A zis :

— Am să-ţi spun un lucru care te va convinge.

Am pus cartea jos, pregătindu-mă să-l ascult. Socoteam că dacă vorbeşte de lucrurile acestea, scoţîndu-le din ascunzişul lor tăinuit, se supune, măcar în parte, judecăţii mele, şi deci iese din singurătatea care face actul acela cu putinţă.

M-a întrebat dacă sînt în stare să păstrez un secret.

— E ceva ce trebuie să se afle numai după aceea, a spus el.

Probabil că am zîmbit fără voia mea. El a zis :

— Să vorbim serios.

Sînt convins, i-am răspuns eu, că ştiu să păstrez un secret, dar mi se pare ciudat că vrea să afle

asta de la mine. Puteam să spun că nu ? Oricine ar declara că e în stare de asta.

E sigur, a zis el, că aş păstra secretul, dacă aş fi convins că e bine să-l păstrez.

— Atunci n-are nici un rost să promit, am replicat eu.

— Desigur că n-are nici un rost. Nici nu ţi-am cerut să promiţi.

— Şi atunci ?

— Cred că te vei convinge.

— Bine.

— E ceva ce nu trebuie să se afle înainte de întoarcerea lui Filippo. Şi cred că nu se va-ntoarce atît de curînd.

— Cred şi eu.

— Vreau să nu se afle înainte de moartea mea.

I-am spus că pentru moarte mai e timp ; dar s-a supărat.

A început să vorbească iar abia după o lungă tăcere şi a mărturisit că semnăturile de pe a doua garanţie fuseseră, toate, contrafăcute de el. Adică falsificase iscălitura mamei şi a unchiului Ammi.

N-am zis nimic. La început, faptul acesta nu m-a impresionat. Nu mi se părea că schimbă mare lucru. Dar e clar că priveam totul din punctul meu (al nostru) de vedere. Ceea ce l-a determinat să-ntrebe :

— Îţi dai bine seama de ceea ce ţi-am spus ?

— Nici vorbă. Crezi oare că ceilalţi nu bănuiesc asta ?

— Cine ? Ammi ?

— Unchiul Ammi şi mama.

— Nu, a zis el convins. Sînt siguri că Filippo a contrafăcut semnăturile. Eu nu aveam nici un interes să le falsific.

— Dă-mi voie să mă gîndesc.

Mă privea liniştit, aşteptînd. I-am spus după cîtva timp :

— De fapt, nu pricep de ce era nevoie de iscălituri false.

— Nimeni n-ar fi înţeles subtilitatea unei operaţiuni care trebuia făcută. Trebuiau scoşi banii de la o bancă şi vărsaţi la alta, după ce se cumpăraseră şi se vînduseră nişte acţiuni... Înţelegi ?

L-am rugat să-mi explice mai bine. Şi iată ceea ce am priceput :

La „Banca de Credit" exista o primă garanţie semnată de toţi fraţii. Filippo făcea comerţ cu acel capital. Cumpăra şi revindea brînză, lînă, migdale etc. Dar avea uneori nevoie de alte capitaluri ; şi pentru a nu se îndatora într-altă parte, fraţii erau constrînşi să-i dea ei banii. Şi-i dădeau, urcînd cifra garanţiei. Atunci, unchiul Or se gîndise să scape de asta. Pentru că altfel, într-o zi sau alta, ar fi ajuns să ipotecheze întregul patrimoniu, şi vînzînd numai o parte din el, n-ar mai fi ajuns (lucru pe care în orice caz voiau să-l evite), să ridice ipoteca. Şi încercase operaţia aceea îndrăzneaţă de care vorbea.

— Nu înţeleg, am replicat eu, cum de e cu putinţă să se cîştige deodată o sumă atît de mare.

Atunci mi-a explicat că făcuse de mai multe ori aceeaşi operaţie grea şi primejdioasă, care-i reuşise aproape totdeauna, dîndu-i posibilitatea

să şi pună deoparte o sumă considerabilă. Nu mai trebuia decît puţin. Dar totul fusese zădărnicit de Filippo. Acesta era plin de alte datorii. Datoriile la păstori păreau un fleac în comparaţie cu celelalte. Era vorba de sute de mii de lire. Şi el, Or, nu ştiuse asta.

— Tot ce-mi rămîne, e colo înăuntru, a zis el, arătînd dulapul.

L-am întrebat dacă ajungeau să se plătească păstorii.

— Păstorii, a răspuns el, o să ia fabrica de produse lactate şi tot restul. Ajunge doar instalaţia de petrol, pentru a-i plăti. Nu va trebui să plătiţi voi păstorii. Dar mai e şi altceva... Şi altceva... Singurul mijloc de scăpare e acesta. Voi trebuie să declaraţi că iscăliturile sînt false...

Zicea că va lăsa o declaraţie, din care să reiasă că el e autorul falsului. În felul acesta nu vom mai datora decît suma de la prima bancă. Partea noastră va rămîne întreagă, adică partea mamei şi a lui Ammi. Banca s-ar despăgubi cu partea lui Filippo şi a sa.

N-am spus nimic. Aveam răspunsul pregătit, eram chiar sigur că era bine să ştie. Am lăsat să se scurgă cîteva clipe.

— Acum te-ai convins ? a întrebat el.

I-am răspuns că acum iscăliturile fuseseră autentificate : nu-şi amintea că iscălise ?

Şi-a acoperit faţa cu mîinile şi n-a mai scos o vorbă toată ziua.

Pe seară, înainte de a lua somniferul, mi-a spus că dacă am fi cerut expertiza grafologică şi am fi intentat proces, am fi salvat partea noastră.

— În schimb, aşa, nu mai e nici o scăpare, a murmurat el. N-or să vă lase nimic.

I-am explicat că dacă facem un împrumut, reuşim să vărsăm debitul asupra unei singure bănci şi să-l plătim într-un anumit număr de ani.

A-nceput să rîdă ca pe vremea cînd era sănătos. Părea de-a dreptul vesel.

— Ce neghiobie! ce neghiobie! Să plăteşti datoria! Dar voi nu ştiţi cine e Filippo! Şi pe deasupra, mai e şi o femeie la mijloc.

— Ce femeie?

— Una pe care o întreţine în oraş. Ea a... şi a făcut un semn cu mîna, ca pentru a spune: părăduit tot.

— Din pricina asta te-ai hotărît să sfîrşeşti?

După o pauză, a răspuns:

— Asta e doar o neghiobie. M-am săturat pur şi simplu. Şi sînt laş.

— Eşti laş, pentru că nu ştii să înfrunţi situaţia pe care ai creat-o.

— Pe care am creat-o? a-ntrebat el şi-a adăugat: E adevărat. Dar nu numai din cauza asta. Sînt laş, pentru că a trebuit să încerc de atîtea ori şi nu am reuşit de prima dată. Pentru că am ales mijlocul cel mai puţin dureros. Dacă aş fi avut curajul să folosesc pistolul, ar fi fost altfel.

Şi a adormit liniştit, fără să ia somniferul, prima oară după atîta vreme. Eu am început să citesc fără să fac zgomot.

După cîtva timp am plecat în vîrful picioarelor.

Duminică, 4 octombrie

Tribunalul a ordonat sechestrul preventiv pe tot ceea ce aparţinea unchiului Filippo.

Nu astfel puteau fi satisfăcuţi păstorii. Creditorii cresc în fiecare zi.

Astăzi, unchiul Or s-a simţit mai odihnit, fiindcă dormise cîteva ore fără ajutorul somniferului.

S-a plimbat puţin, apoi s-a aşezat la locul lui obişnuit de lîngă fereastră.

Am continuat convorbirea de ieri. Mereu aceleaşi subiecte. Iarăşi semnăturile, iarăşi unchiul Filippo, iarăşi pistolul.

Cînd jucaseră la bursă ultima dată, investiseră tot ceea ce cîştigaseră, şi pierduseră totul, în afară de cele treizeci de mii de lire care se aflau în fundul dublu al dulapului.

Mi-a povestit cum se antrena cu pistolul. Şi-l lipea de piept, la înălţimea inimii, încărcat, se-nţelege, şi trăgea trăgaciul pînă la limita maximă. De fapt, pistoalele automate se descarcă în doi timpi. Spunea că făcuse încercarea asta de zece-cincisprezece ori, la diferite intervale de timp.

L-am întrebat, cînd.

— Cu diferite prilejuri, a răspuns el. De pildă, cînd am înţeles că Filippo nu putea plăti la scadenţă.

— Dar nu erai tu care jucai?

— Eu spuneam ce acţiuni trebuia să cumpere. Nu mă asculta totdeauna. Se amesteca femeia aceea.

— Cea pe care-o întreţinea ?

— Cea pe care o întreţinea nu are nici o legătură cu acţiunile. Aceea l-a ruinat, dar nu cu acţiunile. Soţia lui se amesteca şi-l punea să cumpere acţiunile pe care le voia dînsa. Aşa s-a întîmplat ultima dată. Şi în alte rînduri.

— Era un joc foarte periculos.

Nu a răspuns.

Apoi a început să vorbească iar despre pistol. O dată apăsase pe trăgaci dincolo de primul declic ; dar glonţul nu pornise.

— Văzînd că plumbul nu pleca, am încercat să trag într-un copac, a spus el. Atunci arma s-a descărcat. Şi cu toate astea era acelaşi glonţ.

M-am gîndit la detunătură şi l-am întrebat dacă făcuse încercarea asta în livadă.

— Eram la ţară, a zis el. Nu observasem că o femeie se afla destul de aproape de mine.

— Şi te-a văzut ?

— Nu ştiu dacă m-a văzut mai înainte ; dar a auzit împuşcătura şi s-a apropiat. Eu i-am spus că tocmai încercam pistolul ; şi ca s-o conving, am fost nevoit să trag cîteva gloanţe în copac. Au pornit toate. Pe cînd trăgeam, mi-a venit o idee. Poate o mai avusesem ; dar de data aceea era clară. Se putea aplica imediat. Filippo e asigurat pe viaţă. Asigurarea e pe numele nostru : moştenitorii Fumo. Şi prima de asigurare acoperă aproape toată datoria. Dacă eu îl omor, şi după aceea mă sinucid, rezolv totul. Din locul unde mă aflam se vedea satul : distingeam fabrica de lactate. Vedeam foarte bine carele de lemne, oamenii, aruncînd jos legăturile de surcele, fetele, care le cărau în magazia de lemne. Cînd descărcau carele, Filippo era totdeauna acolo, pentru că fetele, ca să ducă legăturile în magazie, trebuiau să se urce pe o scară mobilă, şi el se uita de dedesubt. Totdeauna făcea aşa. Prin urmare, acolo se afla. M-am gîndit la toate astea pe cînd trăgeam ca să-i demonstrez femeii că încercam într-adevăr pistolul. Trăsesem cinci gloanţe şi-mi mai rămîneau patru. Şi m-am hotărît. M-am dus. Filippo era în curtea fabricii de lactate. Fetele terminaseră de cărat înăuntru legăturile şi tocmai se scuturau. „Trebuie să-ţi vorbesc" i-am spus eu. „Aici sau acasă ?" a întrebat el. Ştii ce ton ia. Vrea să pară om care vorbeşte scurt, dar cu miez. Acelaşi fanfaron. „Nu, acasă", am zis. Şi ne-am dus acasă. Matilde se afla în sufragerie. O clipă m-am gîndit : o omor şi pe ea şi se termină cu flecărelile. În salon şi în birou era întuneric. Ştii că Matilde ţine totdeauna obloanele trase, din cauza luminii, care strică mobilele... Filippo a aprins lumina electrică. „Oricum, a zis el, ieşim imediat, nu ?" I-am răspuns afirmativ. Mă uitam la portretul tatei. În faţa acelui portret jurase că nu semnase poliţe, jurase că făcuse vărsămîntul. Nu-i cerusem să jure : jurase el, spontan. L-am întrebat dacă plătise rata de asigurare. Mi-a răspuns că da, a deschis sertarul şi mi-a arătat poliţa, cu timbrul şi chitanţa. Atunci am scos pistolul şi am tras. Glonţul n-a pornit. Trag. Glonţul nu porneşte. Trag. Glonţul nu porneşte. De trei ori. Filippo se şi năpustise

afară. M-am întors acasă și am stat toată noaptea treaz. Dimineața, m-am dus la teasc și m-am închis în încăperea chiupurilor.

Nu i-am pus unchiului Or nici o întrebare. Acum știam de ce nu se arăta unchiul Filippo. A venit Anastasia să-ntrebe dacă aveam nevoie de ceva, dar unchiul Or a gonit-o.

Cum eu tăceam, unchiul a zis :

— Ei, acum ți se mai pare cu putință ca eu să mai trăiesc, după asta ?

N-am știut ce să răspund. Era absurd să spun că da și s-ar fi enervat. Ca să schimb vorba, am zis :

— Sînt convins că de toate astea nu ești tu vinovat.

Și am continuat : dacă vrem să fim consecvenți, dacă vrem să vedem în fapte legătura dintre cauză și efect, cu scrupulozitate, trebuie să ne întoarcem la iscălitura pe care unchiul Ammi a pus-o în contul său, a unchiului Or, pe prima garanție ; în timp ce, dacă ar fi urmat sfatul lui, lucrurile ar fi mers cu totul altfel. Unchiul Filippo era cel ce a întins cursa chiar de atunci, și unchiul Ammi a căzut în ea prostește.

Prin ochi i-a trecut o fulgerare. Mi-a strîns încheietura mîinii cu putere și, așezîndu-se pe pat, a strigat :

— Cum ai aflat ?

— Am aflat.

— De la maică-ta.

— Da.

— Și crezi într-adevăr că asta e cauza tuturor lucrurilor ?

— Cred, am spus eu. Cred !

S-a întins iar în pat, suspinînd adînc. A stat o clipă gînditor. Apoi a spus :

— Și eu cred. Dar asta n-are mare importanță.

— De ce nu ?

M-a privit schițînd un zîmbet.

— O știi și tu. Și după o pauză scurtă, a continuat : Vina... răspunzătorul... vina e a tuturor, toți sîntem răspunzători ; dar acum cine a luat inițiativa ? Cine a luat-o ? Spune cine a luat inițiativa ?

L-am rugat să nu se enerveze și-am zis :

— Dă-o-ncolo de responsabilitate. Să nu stăruim asupra ei. Eu văd lucrul dintr-un alt punct de vedere. E limpede că aici nu se poate vorbi de semnături false. Asta ar putea s-o spună străinii...

S-a-ntors să mă privească atent, sprijinindu-se în cot. Și eu am urmat :

— ...este vorba de o substituire între frați. O substituire făcută printr-un acord tacit, fără nici o legătură cu asta sau cu vreun alt fapt particular, incluzînd însă și faptul acela particular, precum și toate faptele particulare, care...

— Deci, ca o procură ? a strigat el.

— Da, am spus, ridicîndu-mă în picioare și strigînd ca și el.

S-a întors din nou, ca mai-nainte, în pat, murmurînd :

— E drept ! ăsta e singurul lucru drept pe care l-ai spus.

Dar nu am mai tras și alte concluzii.

XXIII

Din ziua aceea mi s-a părut că văd la Oreste o schimbare în legătură cu discuţiile noastre. Nu mă miram că sînt singurul care o observa, fiind vorba de nuanţe şi de tonuri abia percepute chiar şi de mine care cunoşteam secretul acestor gînduri.

Cu plictisitoarea lui monotonie, îmi vorbea mereu de moarte ca singura soluţie a nenorocirilor sale şi ca singura cale de a ieşi din dificultăţi ; şi eu îl urmăream în raţionamentele sale logice şi abstracte, asemănătoare unor teoreme ce exercitau pe rînd asupra mea o putere de atracţie dar şi o repulsie pe care abia le puteam stăpîni. Şi într-un caz, şi într-altul mă străduiam să rămîn obiectiv, şi această obiectivitate care era ceva imobil, ca un punct de plecare sau de sosire, îmi îngăduia, gîndind, să nu-mi pierd măsura şi să-l urmăresc pe Oreste fără teamă, cu un pas în urma lui, gata să-mi revin — să-l urmez pînă la capăt, unde dincolo de logică, ba chiar de metodă, nu mai era altceva decît tăcerea, acel nimic care-l chema.

După puţină vreme (petreceam în fiecare zi cîteva ore în camera lui, mai ales seara) anumite gînduri ce-l obsedau mai mult decît altele îmi deveniseră familiare, aproape ca nişte locuri unde aş fi putut să mă mişc, să plec şi să vin, să mă-ntorc, să regăsesc linia peisajului din spatele meu. Şi vedeam că şi acele biete gînduri erau făcute dintr-o mulţime de gînduri diferite ;

şi toate împreună formau încă un gînd ; şi că acest gînd era o parte a omului care-mi stătea în faţă, părăsit, pe pat sau întins în fotoliu — vreau să spun o parte consistentă şi de pe acum permanent aceeaşi ca şi chipul său. De pildă, nu trecea zi fără să amintească de pistol. Din cauza asta, bănuitor, îl întrebasem pe unchiul Amedeo dacă era sigur că-i luase toate armele, şi unchiul mi le arătase, puşti şi pistoale, închise sub cheie într-un ascunziş, în apartamentul său. Oreste repeta chiar şi mimica, arătîndu-mi cum obişnuia să-şi ţintească pieptul cu pistolul încărcat şi cum apăsa pe trăgaci pînă la limita resortului. Acum descria numai calea pe care o străbătuse de atîtea ori. Mergea şi se întorcea; putea să plece, să rămînă acolo, sau să se întoarcă. Putea, ar fi putut rămîne acolo, unde îl dusese această succesiune de gesturi obişnuite, asemănătoare cu ale celui ce se bărbiereşte şi-şi trece pe gît lama briciului, gîndindu-se la altceva ; putea să-şi taie gîtul, dar nu şi-l tăia. Între timp însă (nu trebuie uitat) putea s-o facă, vrînd, şi poate chiar fără să vrea. Aici, în cazul pistolului, actul care ar fi fost necesar pentru a încheia seria de acte şi pentru a face din actele acelea un singur act, era un lucru extrem de mic, o presiune a degetului, nu mai puternică decît cea trebuitoare pentru modificarea vibraţiilor corzii unei ghitare : un gest care nu mai era nici măcar un gest, ci un act de gîndire, un cuvînt rostit în minte. Îl vedeam dinaintea mea, pe profilul muntelui de pe

care se ivea, abia reliefat, profilul satului, un morman de pietre brune în asfinţit. Cînd nu rostea cuvinte, îi ascultam gîndurile. Împuşcătura închipuită de el era vibraţia subtilă de sunet care-l despărţea de tăcerea aceea, de liniştea aceea. Moartea era ceva pe care pusese stăpînire pe nedrept, dar dispunea acum de ea, putînd, în anumite limite, s-o amîne sau s-o cheme.

Firul acesta, i-am spus eu, se putea rupe, chiar fără voia lui.

A fost de părerea mea. Dar, nu asta fusese prevăzut ? Nu hotărîse o dată pentru totdeauna ? Hotărîse. Din cauza asta nu avea importanţă că, tocmai în clipa aceea, voia, începea să se hotărască din nou. Era un lucru, care, în limitele alese, fixate, cunoscute, putea să se petreacă şi în chip spontan. Dar n-a spus asta. „Voinţa..." şi a făcut un gest de îndepărtare... Hotărîse de multă vreme.

XXIV

Într-o seară, mama i-a înfăşurat picioarele într-o cuvertură, deşi el s-a împotrivit. Vremea se schimbase. Începea să se răcească. Nu a vrut să se aprindă lumina şi cît timp mama a fost acolo, n-a mai scos o vorbă. Apoi, a început pe neaşteptate să povestească despre Ines, o fată cu care

fusese logodit cu mulţi ani în urmă, sora unui prieten mort în război ca şi tatăl meu. Erau toscani. Se îmbogăţiseră făcînd cărbune în pădurile din R. şi închiriaseră micul palat al familiei Scarbo, care se vedea de la fereastra lui. Era o fată care nu semăna cu cele pe care le văzuse pînă atunci.

„Nu numai pentru că era blondă..." spunea Oreste, cu felul său analitic de a povesti, privindu-şi cînd palma, cînd dosul mîinii.

Pe cînd povestea, mi-am amintit de pistoiezii care veniseră să altoiască livada de măslini. Nu numai că vorbeau altfel decît noi limba italiană, dar şi glasul lor era altul. În glasul lor armonios şi sincer era deosebirea adîncă ce se dezvăluia şi se afirma, ori de cîte ori vorbeau. Eu mi-i aminteam pe pistoiezi, îmbrăcaţi în aba, altoind măslinii, apoi tăind plopii din fundul văii. Cu ce gesturi sigure curăţau ei de rugi baza trunchiului copacilor ! Apoi înfigeau toporul în trunchiul gol, cu un *ah* sonor, care era însăşi esenţa vocii lor. Desfrunzeau, făceau stînjeni din trunchiurile doborîte. Mi-i aminteam pe servitorii noştri, duri şi negri, îngrămădindu-se ca peştii în jurul acelui grup de oameni vorbăreţi.

„Era convinsă că mă iubeşte, spunea Oreste, privindu-şi gînditor mîna. Logodna noastră a durat cît doliul după fratele ei. Apoi s-a-ntors la Pistoia, la o mătuşă, şi mi-a scris o scrisoare. Singura scrisoare pe care am primit-o de la ea."

Apoi Oreste făcuse o călătorie. Se dusese la Pistoia, pentru o explicaţie. Şi o avusese, dar nu

de la fată. Găsise explicaţia, limpede, evidentă în tot ceea ce o înconjura. Cu ea nici măcar nu vorbise. O avusese de la lumea vorbăreaţă a acelui ţinut care nu cunoaşte singurătatea meleagurilor noastre.

A arătat cu mîna muntele arid şi stîncos, satul ce părea că se rupe-n bucăţi, suspendat deasupra prăpastiei printr-un miracol al staticii.

„Oamenii aceştia vin aici să facă bani, apoi pleacă."

XXV

Între timp, începuseră cursurile la Universitate, şi Stefano, care se dusese de mult la mama lui, îmi scria să plec şi eu. În sfîrşit, m-am hotărît şi am început să pregătesc împreună cu mama lucrurile în Casa mică. Am ajutat-o să scoată din dulapuri cuverturi de lînă, haine, tricouri şi paltoane, şi am întins totul pe terasă.

De acolo se vedea satul în forma lui obişnuită, nu din profil, ca de la fereastra lui Oreste, ci din faţă.

I-am atras atenţia mamei asupra diferenţei. R. se întinde pe locul surpat al terenului, de-a lungul povîrnişului muntelui. Cînd îl priveşti de la ferestrele noastre, ai impresia că alunecă încet la vale împreună cu şuvoiul de pietre, şi numai pentru o clipă şi-a încetat, ca printr-o minune, alunecarea.

În zilele acelea m-am întors adesea la Casa mică, şi ideea alunecării imaginare a satului nu mă părăsea. Fie că Oreste vorbea, fie că tăceam, mă gîndeam la casele de piatră şi noroi, mereu aceleaşi, cine ştie de cîte secole. Îmi închipuiam că o piatră se desprinde cînd şi cînd dintr-un perete şi se rostogoleşte pînă la zidul casei de dedesubt, unde se opreşte. Acolo, o mînă o culege, o mînjeşte cu noroi, o pune în locul altei pietre ce căzuse ca şi ea, ca un dinte vechi din alveolă, şi se rostogolise pînă la un alt zid, unde o altă mînă o ridicase la rîndul ei, o mînjise cu noroi şi o pusese într-o alveolă goală. Şi aşa mereu fără-ncetare.

Mă străduiam să alung gîndul acesta, care mă obseda prin monotonia lui automată. Pietrele acelea netede, lunguieţe, verzui ca ouăle unor ciudate animale preistorice, cădeau mereu, se rostogoleau, poposeau pe creasta unui zid, pentru ca apoi să cadă din nou, să se rostogolească, să sară pe creasta altui zid, poposeau, cădeau... şi mîini bune şi prevăzătoare de oameni le apucau o clipă ca să le ungă cu tencuială, pe care după aceea ploaia o distrugea... În faţa mea se desfăşura profilul ciupit al satului, cum era în realitate, diagrama unui timp fără de istorie, timpul însuşi al pămîntului, ba chiar şi al materiei. Şi în vremea asta în care secolele erau clipe, şuvoiul de pietre cobora, alunecînd ca lava, în forma sărmanelor case, ce rămînea neschimbată, pînă la limita prăbuşirii, unde se transforma iar în materie inertă. Şi profilul satului se înălţa, ca

fagurele unui vechi stup, mereu acelaşi. Dimineaţa, lumina razantă scotea în evidenţă verdele smochinilor, rufăria întinsă, lumea care străbătea curţile şi străduţele. Dar şi acestea erau acum, în mintea mea, forme nestatornice înşelătoare, în care curgea materia de nerecunoscut.

Toate celelalte gînduri cedau în faţa acestei obsesii, totul era tîrît în coborîrea aceea, în logica aceea absurdă, nebunească, de care nu izbuteam să mă liberez nici măcar pentru o clipă. Şi am început şi eu să cunosc chinul insomniei.

XXVI

A doua zi trebuia să plec.

Mama mi-a mai amintit o dată toate recomandările pe care mi le făcuse şi m-a rugat, printre altele, să mă duc la sanctuar într-o zi anumită şi să aprind o lumînare la Madona di Bonaria. I-am făgăduit, dar i-am cerut în schimb ca a doua zi dimineaţa să nu se scoale, pentru că voiam să plec de acasă foarte devreme cu Agostino, care mă însoţea la gară. Şi ea mi-a promis zîmbind, însă ştiam că nu se va ţine de cuvînt ; şi asta mă scutea de a face eu însumi drumul la sanctuar. Era mai drept, de fapt, să se ducă mătuşa şi Paoletta. Cu gîndul acesta-n minte am mai rugat-o o dată pe mama să nu se scoale şi m-am retras să mă culc.

Dormeam, acum pentru ultima dată, în încăperea de lîngă odaia lui Oreste, unde Proto trebuia să-mi ia locul în ziua următoare.

XXVII

M-a trezit un fîşîit de hîrtie velină care se auzea din camera lui Oreste. Ajunsesem să am un somn foarte uşor. Am băgat de seamă că începuse să plouă şi am avut imediat impresia că fîşîitul acela de hîrtie se străduia să se ascundă în ropotul neîntrerupt al ploii.

O lumină albă se strecura prin uşă.

M-am ridicat cu grijă şi m-am dus să mă uit pe gaura cheii.

L-am văzut pe Oreste îngenuncheat în faţa dulapului deschis. Deasupra capului său era icoana Madonei di Bonaria cu pruncul în braţe, luminată de flăcăruia candelei.

Aveai impresia că Oreste se roagă. Ca cineva care se roagă, stătea nemişcat, cu capul aplecat puţin pe un umăr. Oricît de absurdă părea ideea că Oreste, îngenuncheat, se roagă, poate că înainte de a o respinge, aş fi fost dezorientat o clipă dacă n-aş fi ştiut nimic de tainiţă şi de banii pe care-i ascundea acolo. Număra cele treizeci de mii de lire, desfăşurîndu-le şi înfăşurîndu-le, poate cu intenţia de a mi le da înainte de plecare. Socoteam că tocmai de aceea nu

voise să ia somniferul pe care i-l pregătisem şi i-l lăsasem pe noptieră.

M-am întors în pat şi am stat nemişcat, trăgînd cu urechea şi supraveghind cu ochii întredeschişi lumina ce pătrundea prin crăpătura uşii. Apoi fîşîitul de hîrtie a încetat, lumina s-a stins, şi puţin după aceea am desluşit scîrţîitul patului lui Oreste.

Imediat a răsunat împuşcătura, şi toţi am venit în fugă.

Şedea într-o rînă pe pat, sprijinit în perne cu un şold, cu capul ridicat. Privea în jur uimit, de parcă se afla într-un loc necunoscut. Dar noi toţi eram invizibili. Privirea lui străbătea prin noi, fără să ne vadă.

XXVIII

L-am îngropat a doua zi, pe ploaie.

Totul a fost simplu, ca după o boală lungă. Cabruno a vrut să urce la mama să-i spună că Oreste, fără-ndoială, nu suferise. Dar aceste cuvinte, care şi mie mi se păruseră potrivite ca s-o consoleze, s-au dovedit atît de inoportune pentru ea, încît l-am luat pe doctor de braţ şi l-am tîrît afară.

El a făcut o declaraţie, prin care se arăta că Oreste era infirm mental. Fără asta nu l-am fi putut îngropa în pămînt sfinţit.

XXIX

Imediat după aceea am plecat cu mama, cu bagajele pe care ea le pregătise cu atîta meticulozitate poate numai ca să aibă un pretext de a mai amîna despărţirea cu cîteva zile, în timp ce eu, nerăbdător şi foarte obosit, voiam să pornesc la drum cît mai repede.

Acum însă, după înmormîntarea lui Oreste, aş fi rămas cu plăcere la R. Nu mă mai grăbeam. Mă simţeam ca cel ce poposeşte pentru scurtă vreme într-un ţinut cunoscut după o absenţă îndelungată. Poate că simţeam pentru prima dată durata timpului, ca şi cum aş fi trăit o viaţă întreagă. Senzaţia aceasta era cu atît mai vie, cu cît nu mai văzusem toamna la R. de opt ani, adică de cînd începusem gimnaziul. Acum, după ani de zile, vedeam din nou acea delicată schimbare de culori, acea oxidare a frunzişului, simţeam parfumul de pădure al frunzelor putrede şi al ciupercilor care se înălţa din grădină, şi acea migraţie a păsărilor în dunga îngustă de cer fără nori, la apus, către mare.

XXX

Am săvîrşit toţi multe greşeli. Dar adevăratele greşeli nu sînt cele mai evidente (ca, de pildă, cînd nu am vrut să iau banii oferiţi de Oreste şi nu m-am gîndit să mă uit în ascunzătoare, ca să mă încredinţez că nu se aflau acolo

21 — Dezertorul — c. 2780

arme...) : ci altele. Sînt nerăbdarea mea de a pleca, lipsa de dragoste, a noastră a tuturor, excluzînd-o pe mama, lipsa de dragoste care-i îngăduise lui Stefano gluma cu cocaina, cuvintele crude, schimbate cu intendentul care se sprijinea de parapetul navei engleze ; sînt lipsa de claritate a unchiului Amedeo ; şi atîtea alte lucruri, care se înghesuie acum în mintea mea. Am ajuns s-o învinuiesc chiar şi pe mama că a ţinut atîţia ani icoana veneratei Madone di Bonaria în dulapul din perete din camera lui Oreste, violentîndu-i sentimentele. Am căutat responsabilitatea noastră a tuturor dincolo de ceea ce văzusem, auzisem ori înţelesesem. Apoi am lăsat ca timpul să facă puţină rînduială în gîndurile mele. Am săvîrşit fără-ndoială multe greşeli ; dar nici una nu a avut o importanţă mare, izolat, nici una nu a avut greutate, singură. Aceste greşeli alcătuiesc, toate împreună, slăbiciunea noastră. Şi acum, această slăbiciune o recunosc şi în gîndurile mele bune, în acţiunile lăudabile. Cu această slăbiciune am trăit mereu, şi vremea a trecut. Am izbutit să ne refacem după pierderile imediate, ne-am refăcut o poziţie cu munca noastră, cu inteligenţa noastră, am redat bunăstarea familiilor noastre. Am străbătut o cale pentru care alţii ne invidiază. Totul curge neted, în aparenţă, însă în noi, purtăm această slăbiciune fără să ne-o spunem, fără să găsim cuvintele pentru exprimarea gîndurilor ce se învîrtesc în jurul ei.

1950

Vacanţă în Nord

În toamna anului 1936 mi-am luat doctoratul la Universitatea din Pisa, şi imediat după aceea m-am întors în Sardinia, la Norbio, să mă odihnesc în casa tatălui meu, care dădea, naiv, o mare importanţă doctoratului meu, poate din cauza întîrzierii cu care-l luasem după nişte studii agitate.

Tatăl meu, care-şi pusese-n gînd să facă din mine un om activ şi întreprinzător, mă îndemna să părăsesc insula, dar eu n-am voit să plec şi m-am pregătit să-mi petrec iarna acasă, la gura sobei, polemizînd cu el asupra dezavantajelor unificării regatului şi asupra avantajelor nesigure oferite în schimb de o federaţie ca cea dorită cu ardoare de Cattaneo. Între timp, făceam zilnic plimbări lungi, călare sau pe jos, ducîndu-mă, deşi în silă, şi la vînătoare cu tata sau cu verii mei ; şi uneori mă repezeam pînă la Ruinalta, ca să mă-ntîlnesc cu logodnica mea, Luciana. Nu făceam nici măcar proiecte. Mă lăsam, leneş, în voia evenimentelor previzibile şi fără posibilitate de surprize. Dar într-o seară am primit de la Paderno del Grappa o scrisoare trimisă de prietenul meu Carlo Salani, care-şi luase docto-

ratul cu cîţiva ani mai înainte şi se angajase, împreună cu alţi licenţiaţi din Pisa, în orăşelul acela la un colegiu particular. Atît el, cît şi colegii lui se însuraseră şi trăiau la Paderno fără griji. Carlo îmi oferea un post de profesor de literatură, cu un salariu lunar de două mii cinci sute de lire, foarte mulţumitor pe vremea aceea.

„Nu cumva ţi-ai pus şi tu în gînd să te însori ? a spus tata, cînd i-am citit scrisoarea. Viitorul tău e hotărît : ce mai vrei ?" În realitate, tata nu aproba logodna mea cu Luciana şi se temea că instalarea la Paderno, oferindu-mi o oarecare independenţă economică, mi-ar îngădui să mă însor, lucru foarte probabil de altfel. Dar eu nu visam Paderno ca să grăbesc nunta, ci fiindcă mi-ar fi plăcut grozav să-mi petrec o iarnă în Nord, la poalele Alpilor. Născut şi crescut într-o ţară însorită şi bătută de vînt, îmi închipuisem de totdeauna Nordul, cu zăpezile sale, cu munţii săi acoperiţi cu brazi, cu casele sale confortabile şi intime ca singurul loc unde gîndurile puteau să se maturizeze într-adevăr şi să se transforme în poezie. Şi mi se părea că numai în intimitatea Nordului dragostea putea să atingă perfecţiunea. Cred că am visat şi am dorit de totdeauna ţările Nordului aşa cum romanticii au dorit cu înfocare Sudul ; şi după cum pentru ei ţinta pelerinajului poate a fost de totdeauna Sudul însorit, în schimb, pentru mine, era Nordul ceţos, deşi-l cunoşteam numai dintr-o vilegiatură făcută într-o iarnă, pe cînd eram copil, cu părinţii mei, în Dolomiţi, şi dintr-o şedere de patru-cinci luni la Rovigo, chiar în ajunul războiului italo-turc, la care tata a luat parte ca ofiţer, căpitan de infanterie ; la acestea adăugîndu-se şi un popas la Rovigo cu cîte o plimbare la Venezia, la Padova şi în alte cîteva oraşe sau sate din Venezia Euganea şi din Venezia Giulia, printre care şi Paderno, Possagno, Castelfranco, Cornuda, Bassano. Fără-ndoială nu puteam să spun că aş cunoaşte Nordul, dar aveam conştiinţa, nostalgia lui, ca şi cum el ar fi fost adevărata mea patrie. Nordul. Bine-nţeles că vorbeam despre această preferinţă a mea, dar ca şi cum aş fi trăit în ţinuturile acelea vreme îndelungată şi le-aş fi cunoscut foarte bine, ceea ce provoca adesea ironia muşcătoare a tatălui meu şi a celorlalte rude. Ce puteam să-mi amintesc eu din vizitele acelea scurte despre Rovigo sau Possagno, despre valea rîului Brenta sau despre Monte Grappa ? Nu aveam pe atunci decît doi ani şi cîteva luni. Dar eu îmi aminteam, lucru foarte ciudat, dar îmi aminteam. Pentru mine, Nordul însemna ordine, organizare, coerenţă, nu numai în ceea ce priveşte oamenii, ci şi natura. De pildă, la noi în Sardinia, anotimpurile nu prea aveau o individualitate proprie, nu prea se deosebeau între ele ca în Nord, ci se învălmăşeau. Niciodată nu mi se întîmplase să văd o primăvară la timpul potrivit şi ţinînd cît trebuie : vînturile marine şi îndelungile perioade de secetă încurcau totul. Iarna nu aducea zăpadă, ci numai vînt, ploaie şi grindina care distrugea totul ; şi, deodată, la începutul lunii februarie, înfloreau migdalii, aşternînd pe cîmpii o iluzie nesănătoasă a primăverii. Spun iluzie, pentru că primăvara, cel

puţin aşa cum ne obişnuisem toţi să ne-o închipuim după descrierile din romane şi din cărţile de şcoală, ca o trezire complexă a naturii după lunga somnolenţă din timpul iernii, se limita la o înflorire efemeră pe crengile negricioase şi răsucite, la o înflorire gingaşă şi fără apărare, pentru care era de ajuns o noapte cu brumă ca s-o distrugă. Şi iată că o zi cu siroco făcea să-nflorească în chip candid piersicii şi cireşii, ca numaidecît după aceea, un mistral violent să îngrămădească petale trandafirii pe lîngă gardul viu şi de-a lungul drumurilor. Vara sosea deodată. Te pomeneai cu soarele drept în creştet, fără putinţă de apărare, cu grînele deja coapte, gata de cosit, şi cu ţîrîitul asurzitor şi supărător al greierilor, de care nu mai scăpai toată noaptea. Şi apa rîurilor scădea ; pămîntul ars o bea pînă la cea din urmă picătură. Prin sat treceau turme nesfîrşite de oi şchioape şi flămînde, cenuşii de praf, care urcau de la cîmpie la munte, cu speranţa de a găsi acolo puţină păşune. Sub copitele cailor, pămîntul răsuna ameninţător, de parcă ar fi fost gol. Pe această realitate, pe culorile monotone ale acestei nesfîrşite veri, întrerupte doar de suspinele ploii sau de vînt, se aşternea peisajul nordic al amintirilor mele de copil : fluviile clocotitoare, piscurile ascuţite, povîrnişurile acoperite de păduri întunecate de brazi, casele cu acoperişuri roşii, turlele negre, săgetătoare, drumurile coborînd spre cîmpie, pe care merg fete sprintene, cu picioare lungi de culoarea mierii, cu o floare luminoasă la ghidonul bicicletei ; fetele blonde pe care le comparam mereu cu femeile din ţara mea îmbrăcate în veşnicul doliu, cercurile de voci virile şi feminine, îmbogăţite de ecourile văilor. Doream să am şi eu o bicicletă strălucitoare şi un drum potrivit, ca să-l străbat de la un sat la altul, cu o floare la pălărie, şi o logodnică blondă, care să mă aştepte într-un sat din vale.

Am plecat într-o dimineaţă de octombrie cu o maşină închiriată, ca să mă duc la Acquapiana să iau trenul spre Olbia, unde m-am îmbarcat, tîrziu, în seara aceleiaşi zile, împreună cu bagajele mele, printre care se afla şi nelipsitul coşuleţ cu hrană rece, pregătită cu dragoste de mătuşa Margherita ; un vechi obicei, de care nu izbuteam să ne dezbărăm, deoarece consumarea acelei mîncări era ca o prelungire de rămas bun patetic ce-l însoţea pe cel care pleca peste mare. Traversarea a fost agitată; dar, a doua zi dimineaţa, abia debarcat la Civitavecchia, m-am grăbit să-i telegrafiez tatălui meu că fusese perfectă — un obicei înrădăcinat, atît în timp de pace, cît şi în timp de război : „Traversarea excelentă, sărutări." Ceea ce nu însemna decît că vaporul nu se scufundase. I-am telegrafiat şi lui Carlo că voi sosi în aceeaşi zi la Bassano, rugîndu-l să aibă grijă să mă întîmpine cineva la sosire. Cînd am ajuns la Bassano era aproape noapte, însă l-am recunoscut numaidecît pe Carlo stînd lîngă rezervorul de apă asemănător celui din Norbio. De fapt, toate gările se aseamănă, chiar şi în amănunte ; dar ceea ce mi s-a părut ciudat, coborînd din tren, a fost faptul că regăseam şi aproape recunoşteam aerul de munte uşor, în-

ţepător şi plin de umezeală, care mă surprindea de fiecare dată cînd soseam la Norbio după începutul anului şcolar. În realitate, în chip ciudat şi poate printr-un miracol al dorinţei şi al fanteziei, Norbio îmi apărea uneori ca un sat de munte, cu mirosul specific al satelor de munte şi cu sonoritatea particulară a vocilor şi a zgomotelor. La Paderno, toate acestea nu erau vis, fantezie, ci realitate. Fluieratul trenului n-ar fi avut nicicînd sonoritatea aceea dacă n-ar fi existat prin apropiere un munte mare, iar mirosul de ceaţă amestecat cu emanaţiile şi fumul de huilă al locomotivei n-ar fi fost atît de plăcute. Dincolo de aceste emanaţii şi de căciula de fum, pe cerul încă limpede se mai zărea masivul impunător Grappa, cu creasta lui retezată distinctivă, dominînd văile şi cîmpia imensă ce se-ntindea pînă la mare, punctată de luminile satelor şi ale oraşelor, precum şi de farurile automobilelor ce se mişcau iute de la unul la altul din ciorchinii aceştia luminoşi ; de la Castelfranco la Padova, de la Treviso la Montebelluna, de la Treviso la Veneţia. Carlo mi-a arătat masivul acolo unde cîmpia întunecată se contopea cu cerul limpede. Între noi şi noaptea văilor se aflau luminile gării, un fel de arhitectură străvezie, vizibilă numai prin prezenţa unor becuri misterioase ce-i semnalau structura geometrică, asemănătoare unei colivii cu gratii de oţel. În spatele lui Carlo, în grup, se aflau Emilio Venturi cu tînăra lui soţie, cu glas de fetiţă, Terzi, Vannucci, Salvi şi Barni.

— Acum mergem la masă, zise Carlo, cu accentul său pronunţat toscan, totul e gata ; dacă vreţi, puteţi veni şi voi ceilalţi, ne face plăcere !

— Sau acasă la Carlo, sau la unchiul meu, stărui Dino, cu autoritatea conferită de faptul că era nepotul şi omul de încredere al directorului liceului, de care depindea viaţa şi bunăstarea tuturor.

— Cum vreţi ! spuse Amalia Venturi. Sînteţi nişte despoţi : atunci mergem la masă, mîncăm repede, şi după aceea ne întîlnim iar cu toţi la cafenea. Şi-o să veniţi la noi acasă măcar ca să beţi un pahar de coniac.

— Contez pe voi ! zise soţul ei, trecîndu-i un braţ în jurul umerilor şi acoperind-o cu jacheta lui lungă de om de la munte. La vechea camaraderie de la Pisa se adăugase în grupul acela de prieteni o purtare afectuoasă nouă, cum se-ntîmplă în război sau la munte. Da, într-adevăr, prima întîlnire cu Nordul nu mă dezamăgise. Dino m-a luat de braţ ca pe un vechi prieten şi m-a împins spre Isotta Fraschini a unchiului său, cu care venise să mă ia. A vrut cu tot dinadinsul să-ncarce el bagajele mele şi după ce i-am mai salutat încă o dată pe prieteni în gura mare, ne-am strecurat în jos pe drumul ce cobora şi apărea în lumina farurilor mai povîrnit şi mai surpat decît albia unui torent.

— Ei, ia-o-ncet, strigă Carlo cu vocea lui puternică, nu vreau să pierd cina : avem găluşti astăseară. Dino încetini puţin, dar numaidecît coti pe un drum mai uşor, de-a lungul coastei, care îngădui maşinii să cîştige iar viteză. Cau-

ciucurile fîşîiau plăcut. Însă mergeam atît de liniştit, că se desluşea foşnetul copacilor înşiraţi de-a lungul drumului şi clocotul micilor torente ce şiroiau în vale. Curînd, am coborît iar o pantă repede şi Carlo şi-a repetat îndemnul la prudenţă, însă Dino conducea sigur, încrezîndu-se în frînele maşinii lui.

— Unchiul tău e un bătrîn nebun! spuse Carlo. Tu ce crezi, asta e o maşină potrivită pentru drumurile de pe aici?

— Pare făcută anume pentru munte, răspunse Dino, lovind cu palma deschisă în pinionul volanului.

Ne-am oprit lîngă un grilaj ascuns de un pîlc de copaci, şi Dino a claxonat de trei-patru ori.

— Linişte! zise Carlo. Ce nevoie e să dai alarma?

Au început să latre cîinii, şi de după copaci, unde era o casă de ţară cu ferestrele luminate, s-a auzit deodată zgomot de voci.

— Ei, Giulia! strigă Carlo, adu găluştile c-am sosit!

Dinăuntru ne-a întîmpinat rîsul argintiu al Giuliei. Am străbătut pajiştea, am ajuns la casă şi am intrat în marea bucătărie luminată de focul din vatră. Carlo m-a prezentat familiei cu astfel de laude, că m-a făcut să roşesc; dar Nani şi ai casei nu păreau oameni care să se lase impresionaţi de fanfaronadele unui student din Pisa. Nani era un bărbat frumos de vreo şaizeci de ani, înalt şi voinic, cu o faţă arsă de soare şi de vînt şi aproape fără zbîrcituri, în contrast ciudat cu părul alb ce-i ieşea în smocuri de sub pălăria

moale, veche şi uzată. Soţia lui, Enrica, înaltă şi vînjoasă ca şi el, arăta tînără şi încă frumoasă; apoi se mai aflau acolo şi cele trei fete ale lor, foarte frumoase, între douăzeci şi treizeci de ani, care-şi purtau părul blond ca inul desfăcut pe spate. Se numeau Nina, Carla şi Valeria şi, văzîndu-le, îţi dădeai seama numaidecît că erau fiicele lui Nani şi ale Enricăi. Aveau aceeaşi conformaţie fizică, aceeaşi faţă frumoasă, netedă şi bronzată, aceeaşi dantură albă. Toţi mi-au urat bun venit cu multă căldură, şi Valeria, cea mai tînără dintre cele trei, a fugit afară să aducă bagajele din maşină. Se mai găsea acolo şi o altă femeie tînără, îmbrăcată cu un costum elegant de antilopă, care părea şi ea fata lui Nani şi a Enricăi, atît de mult semăna cu cele trei blonde.

— Aceasta, mi-a spus Carlo, luînd-o de mînă, este Anny Nielsen din Copenhaga, studentă în medicină la Universitatea din Aarhus, care a venit în Italia să-nveţe să cosească fîn şi să gătească mămăliga cu pui. Toţi au izbucnit în rîs.

— Am şi învăţat, am şi învăţat, a exclamat fata, adăugînd: Mîine, dacă nu plouă, îţi arăt cum cosesc iarba şi-ţi pregătesc o mămăligă grozavă. Păcat că n-avem pui.

— Ba avem! ba avem!... zise Nani, fluturînd în faţa ochilor lui Anny o grămadă de ciocîrlii pe care se dusese să le ia de la fereastră.

— Trebuiesc jumulite şi, spunînd asta, le-a aruncat celei mai mici, care le-a prins din zbor. Înainte de a ne aşeza la masă, Nani şi cele patru fete m-au însoţit la catul de sus, ca să-mi arate camera. Am încercat zadarnic să le smulg din

mînă bagajele. Ţineau morţiş să le ducă ele. Odaia era tare simplă, dar spaţioasă şi foarte curată, cu pereţii văruiţi, cu podeaua de lemn nedat la rindea şi cu un pat mare. La capătul patului se afla o reproducere după Sfînta Familie, de la Villa Maser, după cum mi s-a părut : Iosif şi Maria cu Isus, sfîntul Ioan Botezătorul copil şi o sfîntă Ecaterina, care părea şi ea fata lui Nani şi a Enricăi.

— Aici trebuie să vă procuraţi încălţăminte potrivită şi haine mai călduroase, a zis Carla. Dacă nu vreţi să răciţi, dar... Acolo, pe un trepied de fag, se afla un lighenuş de metal, smălţuit în alb şi albastru, precum şi o cană mare de apă. Mă duc să iau puţină apă caldă, a zis Carla, luînd-o la fugă cu un foşnet.

Am strigat zadarnic în urma ei că preferam apa rece.

— Las-o, a spus Anny, aici apa e rece ca gheaţa... uite, şi şi-a muiat degetul în cană. M-a ajutat să-mi scot haina şi-a agăţat-o de cuierul prea înalt pentru mine.

— În cinci minute mergem la masă, a spus Nani, îndepărtîndu-se şi chemîndu-le cu un gest pe cele două fete care se mai aflau în cameră. Carla a adus o cană cu apă caldă şi un săpun de toaletă roz abia desfăcut.

— Dacă aveţi nevoie de ceva, chemaţi-mă. E destul să bateţi în podea : eu aúd şi înţeleg.

— Nu, mulţumesc, n-am nevoie de nimic, am spus eu. Cu foşnetul fustelor ei lungi, Carla a pornit din nou în fugă, în jos pe scara de lemn, lăsînd în urmă-i, abia simţit, un miros uşor, asemănător cu al ierbii ude. Toate cele patru fete, pe care abia le cunoscusem, îmi plăceau mult, dar nu mă făceau să mă gîndesc la lucruri rele : eram liniştit şi pur. M-am spălat cu apa caldă, însă nu m-am bărbierit, pentru că n-aş fi avut vreme. Ca să-mi iau haina, am fost nevoit să pun un scaun lîngă cuier şi să mă urc pe el. După cină, tot cu maşina lui Dino, care ne-nsoţea, ne-am dus la cafeneaua „La Posta". Anny a rămas acasă cu femeile. Cînd am ieşit, burniţa. Cafeneaua „La Posta" părea o cuşcă mare de oţel şi de sticlă instalată în vîrful colinei. Strălucea, plină de lumini şi era ticsită de oameni care beau la tejghea punci, băieţi şi fete dansînd după muzica unei mici orchestre. Deasupra, cerul era de un albastru umed şi întunecat. La cafenea am cunoscut alţi colegi, printre care şi pe contele Ugo Bartesaghi, ferrarez, fost ofiţer de vînători de munte şi profesor de matematică. După primul război mondial, el a prins rădăcini în sătucul acela de la poalele muntelui Grappa, care a devenit, după cum spune cîntecul, patria sa. Acolo se concentraseră acum toate pasiunile sale, experienţele sale, raţiunea sa de a trăi. Carlo îmi vorbea în şoaptă, între un păhăruţ de rachiu şi altul, spunîndu-mi că în afară de amintirile de război şi de dragostea pentru munte, fetele din partea locului fuseseră acelea care-l hotărîseră să aleagă reşedinţa aceea definitivă, părăsind palatul strămoşesc din Ferrara ; fetele care, toate împreună, tinere, proaspete şi blonde, însemnau pentru el un fel de paradis terestru şi de pămînt al făgăduinţii. Pe atunci, pe cînd l-am

cunoscut eu la sosirea mea la Paderno, se interesa foarte mult de astronomie, şi cînd cerul era senin, petrecea nopţi întregi studiind astrele cu un ochean puternic, instalat pe acoperişul hotelului, într-un observator astronomic construit după toate regulile artei, ce se deplasa după un sistem de orologerie, pe care el îl regla după voie. Ne-am luat rămas bun, după ce am mai băut un păhăruţ de vin roşu. Dino ne-a condus cu maşina acasă la Nani, unde femeile ne aşteptau la gura focului. Înalte, liniştite, autoritare, ne-au trimis imediat la culcare. Aprinseră focul şi în camera mea. M-am ghemuit sub cuverturi, apărat de personajele Sfintei Familii, care apărea şi dispărea în lumina intermitentă a flăcării din sobă. Din bucătărie se desluşea flecăreala liniştitoare a femeilor, care zăboveau lîngă foc. Am adormit foarte repede.

A doua zi dimineaţa, după micul dejun, Carlo m-a însoţit la director.

Am mers pe jos, cu toate că Dino se oferise să ne ia cu maşina. Complexul clădirilor colegiului îmi apărea acum mult mai impunător decît mi se păruse în seara trecută. În centru se aflau birourile şi locuinţa lui don Roberto şi a familiei sale compuse din două surori, Alma şi Alberta, şi un unchi bătrîn, preot şi el, care preda catehismul la clasele elementare. Don Roberto Amaldi, un bărbat înalt, uscăţiv, cu o figură de muntean inteligent şi energic, avea vreo cincizeci de ani. Mai mult decît cu un preot, semăna cu un om de afaceri, ceea ce şi era într-adevăr. Abia cu cincisprezece ani în urmă nu

avusese decît casa moştenită de la tatăl său, cu un staul pentru vaci, cu fînăria şi două odăi, pe care le închiria vilegiaturiştilor. Începuse prin a lua în pensiune băieţi, cărora le dădea şi lecţii particulare. Preda toate materiile, de la latină la matematică. Aceste felurite aptitudini se datorau tocmai culturii sale aproximative şi unui scepticism principal. Avea însă un adevărat talent de profesor, aşa încît chiar şi copiii cei mai puţin dotaţi, după ce fuseseră pregătiţi de el, îşi luau pînă la sfîrşit examenele. Faima lui se răspîndise nu numai în toată dioceza, dar şi în cele Trei Veneţii, şi de pretutindeni veneau la el părinţii unor studenţi căzuţi la examene, ca să-i ceară ajutor. Don Roberto nu avea loc destul, dar nu s-a speriat. Cu sprijinul unor oameni politici, a căpătat împrumuturi de la bănci şi a început să mărească spaţiul şcolii, cu măsură. Deşi băncile îi puneau la dispoziţie orice fonduri, făcea totul cu economie şi chibzuială, gîndindu-se la viitor ; şi putea fi văzut într-o salopetă de un albastru-închis, lucrînd ca zidar. Dacă nu-l găseai muncind pe schele, îl aflai în clasă, ţinîndu-şi orele ; nu-şi îngăduia nici un pic de odihnă. Înainte de examene, făcea o călătorie la Veneţia sau la Trento, unde se prezentau de cele mai multe ori elevii lui, şi totul se petrecea după dorinţele sale. Complexul de săli de clasă, dormitoare şi toalete s-a mărit într-atît, încît atunci cînd au sosit cei din Pisa, în frunte cu Carlo, se putea împodobi cu titlul pompos, amplificat în chip comercial, de *Cetate a studiilor*, după cum anunţa o reclamă lumi-

noasă, imensă şi profanatoare, ce-ţi sărea în ochi pe neaşteptate cînd coteai pe coasta muntelui întunecat. Am stabilit numărul orelor săptămînale, salariul lunar şi ne-am despărţit cu o strîngere zdravănă de mînă, care ţinea locul contractului propriu-zis. Am început lecţiile chiar în aceeaşi zi ; mi s-a încredinţat o clasă de vreo douăzeci de mici pungaşi, care însă, mulţumită metodelor forte ale directorului, nu mi-au făcut niciodată griji serioase. Cînd am ieşit, am trecut prin faţa sălii de gimnastică, unde Anny Nielsen preda lecţii de gimnastică ritmică unui grup de fete frumoase, îmbrăcate în şorturi albastre, în timp ce o bătrînă doamnă acompania la un pian mic.

— Ea, mi-a spus Carlo, ia un salariu egal cu al tău pentru a face treaba asta : convenabil, nu ?

— Crezi că nu-i obositor ? Fără-ndoială că e mai greu să predai latina, am răspuns eu fără să fiu prea convins, fiind din toată inima de partea fetei.

Aşa a început viaţa mea la Paderno. Eu şi Anny aveam cîte douăsprezece ore de clasă şi ne rămînea destul timp să facem plimbări lungi pe jos sau cu bicicleta. Eu îmi cumpărasem o Bianchi uşoară şi rezistentă, iar ea i-o ceruse pe a ei, tatălui său din Danemarca : o bicicletă caraghioasă, cu şeaua foarte înaltă, neînchipuit de solidă, tocmai bună pentru drumurile acelea de munte. După cină, ne adunam în casa vreunui coleg sau în bucătăria largă a lui Nani, care ne povestea istoria Villei Maser, construită de Palladio pe vremea cînd Marcantonio Barbaro,

ambasadorul Veneţei, era prizonierul turcilor ; el susţinea, cu convingere, că bărbosul senior mai apărea încă în nopţile furtunoase prin pădurile din apropiere, sau prin ogrăzile ţărăneşti. Vila aceea, pentru care familia Barbaro cheltuise bani frumoşi, părea construită din piatră şi var, în realitate însă era ca o vilă fantomă, plăsmuită din aceeaşi materie ca şi corpul eteric al umbrei ce rătăceşte în noaptea pămîntească întocmai ca o pînză de păianjen purtată de vînt. Conduşi de Carlo, m-am dus împreună cu Anny să vizităm vila, şi cînd am ajuns în faţa marelui portret al lui Marcantonio, m-am rugat în sinea mea ca bătrînul senior să ne apară şi nouă cu cortegiul său de zeiţe şi de nimfe ; dar toamna aceea trecea repede, dezlănţuind cîte o vijelie care, în loc să înlesnească apariţia fantomelor, probabil că le nimicise cu totul ; m-am dus şi la Asolo, la Montebelluna şi la Veneţia ; am mîncat multă mămăligă şi nenumărate păsări, dar don Marcantonio nu ne-a făcut niciodată onoarea unei apariţii. Astfel îmi duceam eu viaţa la Paderno, la poalele marelui munte, în timp ce toamna îşi aşternea, ca un covor, pe coline şi cîmpii, culorile calde. Era o toamnă clasică, poate prima toamnă adevărată pe care o vedeam în viaţa mea ; pentru că cea întrezărită la Rovigo, cu aproape douăzeci de ani în urmă, nu avea importanţă. Pentru a vedea bine toamna, pentru a te simţi învăluit şi aproape dus ca de un fluviu de culorile ce umplu aerul, trebuie să stai la ţară, să simţi seara lăsîndu-se peste pajişti, să te trezeşti dimineaţa în mirosul fînului cosit şi, ie-

șind din cameră, să umbli prin iarbă, afundîndu-te pînă la glezne, ba chiar rostogolindu-te prin fîn, cînd găsești o căpiță bună, gata să fie încărcată-n care. E de ajuns chiar și un orășel ca Rovigo, ca să facă legătura între tine și toamnă, și eu, data trecută, cu aproape douăzeci de ani în urmă, eram chiar la Rovigo, oraș cu multe broaște, și locuiam cu tata, mama și mătușa Margherita într-o casă pe malul rîului Adigetto, în care se oglindeau, ca rufăria întinsă, un întreg șir de vilișoare asemănătoare cu a noastră. În minte îmi rămăseseră culorile acestor care, nu erau ale toamnei, pe care le intuisem doar mai tîrziu, în Sardinia, încercînd să-mi amintesc de Rovigo și de Italia. Acum, în schimb, trăiam chiar în mijlocul acelor culori, al acelor parfumuri care mă tulburau. Mă trezeam, dimineața, în odaia mea mare, încă întunecată, și, ca și în prima noapte cînd adormisem, auzeam venind din bucătărie flecăreala femeilor și cîte un lătrat mormăit al cîinelui Amleto, care stătea ca totdeauna în pragul ușii, sprijinit pe labele dinainte, uitîndu-se la rîndunele. Dar camera întunecată, unde focul din sobă se stinsese de multe ceasuri, era luată cu asalt de lumina zilei ce pătrundea prin crăpăturile obloanelor. Zăboveam leneș în așternuturi, ascultînd toate zgomotele, cu dorința de a le recunoaște dincolo de neobosita vorbărie a femeilor din bucătărie. Aceasta e pompa de apă, acesta, foșnetul coasei sub ferestrele mele. Cînd am auzit prima oară zgomotul acela, mi-am amintit cuvintele lui Carlo despre daneză : „A venit în Italia ca să-nvețe să cosească fînul și să facă mămăligă !" Am sărit jos din pat și, desculț, m-am dus la fereastra închisă. Am văzut-o printr-o crăpătură. Purta un șorț simplu legat pe șolduri, fusta scurtă îi dezvelea picioarele de atletă pînă la genunchi și, bine înfiptă în iarba înaltă de aproape două palme, cosea cu gesturi largi și precise, aproape masculine. Avea umerii lați, poate puțin prea largi, și șoldurile înguste, iar chipul, de o frumusețe clasică, era îmbufnat copilărește. Gura schița o strîmbătură, întocmai ca la unele statui. La fiecare mișcare a coasei, își scutura părul blond ce părea că-i dezvăluie și-i scoate în evidență feminitatea, parcă ascunsă de linia masculină a mișcărilor. Am rămas cîtva timp acolo s-o privesc prin crăpătura aceea îngustă, pînă cînd a venit Carla s-o înlocuiască. Aproape că i-a smuls coasa din mînă și a împins-o spre casă, spunînd :

„Du-te la masă, că se răcește". Carla nu avea duritatea danezei, ba dimpotrivă, era delicată ca orice femeie și aproape copilăroasă : trupul ei avea aceeași expresie ca fața ; nu strîmbătura de supărare a lui Anny, ci o veselie nepăsătoare de copilă mulțumită că merge cu picioarele prin iarba udă, că se mișcă liber în aerul dimineții. Mă simțeam vinovat că o privesc pe Carla astfel prin crăpătura aceea, pe furiș și fără-ndoială nu cu gînduri curate. M-am întors în pat să mai stau puțin și să încerc să individualizez, să descifrez toate celelalte zgomote ce se trezeau în jurul casei, pînă cînd vocea Valeriei m-a anunțat din dosul ușii că e ora nouă, cu un ton de mus-

trare ascunsă, care m-a făcut să-mi fie rușine că mă aflu încă în pat, în timp ce ele, femeile, erau de-o bucată de vreme la lucru. Am auzit cum punea cana cu apă caldă pe podea și m-am dus să deschid larg fereastra. Carla a ridicat capul zîmbind și făcîndu-mi un semn cu mîna. Soarele se și înălțase pe cer, și umbra muntelui acoperea treptat satul ca o surpare de nisip. M-am răcorit o clipă, gol pînă la brîu, apoi am început să mă săpunesc cu apă caldă, ca să mă bărbieresc. Am trecut în săptămînile acelea prin senzația cea mai ciudată și inexplicabilă pe care am avut-o vreodată ; mi se părea că în loc să ne apropiem de iarnă prin marea aceea de culori, ne îndepărtăm, așa cum o corabie se îndepărtează de o insulă. Gospodăria lui Nani, cu toți oamenii din ea, împreună cu noi, uneltele de muncă, mașinile agricole și animalele, vacile, orătăniile, cîinele Amleto, motanul Pietro, era ca o arcă ce naviga ; insula pe care eu o identificasem cu iarna era muntele Grappa ; asta poate din pricina tuturor poveștilor de război, citite sau auzite, ce-l reprezentau totdeauna acoperit de zăpadă — zăpada, care, pentru soldații meridionali era tot atît de îngrozitoare ca gloanțele, sau poate din cauza ideii osuarului ce se afla pe coasta lui, închipuit de mine ca un morman uriaș de oase antedeluviene, albe și amăgitoare ca ghețarii.

După ce a trecut atîta vreme, mă mai mir și astăzi de senzația aceasta a mea și nu mi-o pot explica decît prin faptul că anotimpurile, atît de adevărate și precise cum sînt în Italia, țară temperată prin excelență, și mai ales în Veneția Euganea, erau pentru mine o realitate cu totul nouă. Mecanismul anotimpurilor nu exista în ființa mea nici măcar ca o amintire ancestrală. Un om închis în temniță sau în fundul unei peșteri simte și el trecerea timpului, ba poate, chiar fără să se uite la ceas, să ghicească ora, însă numai cu condiția de a-și aminti de ceas, de a-l fi intuit. În realitate, iarna se apropia cu pași mari ; Nani și toți țăranii din împrejurimi o știau prea bine și făceau pregătiri, ca să nu fie luați prin surprindere. În anul acela, zăpada a sosit mai devreme pe pajiștile abia cosite, transformîndu-le în chip miraculos în minunate piste de schi. A nins o noapte-ntreagă, într-o tăcere ca de basm, și a doua zi dimineața m-au trezit, ca totdeauna, vorbăria femeilor și razele de lumină ce se strecurau prin crăpături. Cînd am sărit jos din pat, mi-a fost mai frig decît de obicei, dar m-am înfiorat numai cînd am văzut, în locul fetelor care coseau fînul, întinderea aceea imaculată ce urca, urca, acoperind *Cetatea studiilor*, satul și muntele uriaș pînă-n vîrf. Cerul părea o placă de zinc. Realitatea zilelor precedente se dezvăluia numai prin semne ; copaci uscați și goi, dungi negre ca de cărbune pe o foaie albă, semnalînd marginea unui zid, streșinile, țiglele coșurilor, ale ferestrelor din acoperiș, magaziile de lemne, fînăriile și păsările în zbor sau stînd pe zăpada neîntinată. Culorile toamnei dispăruseră dintr-o dată. Doar împrejurul grajdurilor se mai zăreau pete gălbui, gălbui fiind și drumurile din afara satului și locurile de sub streșini. În bucătărie,

am găsit-o pe Anny, îmbrăcată în pantaloni negri, mulaţi pe ea, şi tricou alb cu dungi negre şi albastre. Şi celelalte fete erau în ţinută de schi, dar mai modestă aş putea spune, în ţinuta de lucru pentru iarnă : pantaloni de aba, de culoarea frunzelor uscate, tricouri roşii cu dungi galbene, care le serveau, după cum mi-au spus, să se recunoască de departe între ele, berete de lînă, ochelari cu lentile negre şi bocanci solizi. Îmbrăcăminte care ar fi putut să fie tot atît de bine şi a unor tineri de talia lor, îmbrăcăminte hotărît masculină, dar care scotea în evidenţă formele lor feminine mult mai mult decît fustele obişnuite şi jachetele zilelor de sărbătoare. Şi Giulia îşi pusese pantaloni şi un tricou care se mula pe ea, ca Anny. Numai eu eram îmbrăcat ca totdeauna şi mă simţeam stînjenit. Anny abia aştepta să arate ce poate. Venind dintr-o ţară fără munţi ca Danemarca, avea un complex copilăresc al muntelui şi voia să arate că, în ciuda aparenţelor, era familiarizată şi cu sporturile de iarnă. Faptele n-au dezminţit-o. Şi-a legat schiurile în faţa uşii, a apucat beţele şi, aplecată înainte, a pornit în jos plină de curaj, pe pîrtie, urmată de Carla, Nina şi Valeria. Cei doi Salani au aşteptat să se îndepărteze şi au plecat şi ei, tăind cîmpul în zig-zag şi scoţînd un strigăt gutural, ca să ţină legătura cu ceilalţi. Apoi, cînd au urcat înapoi, a trebuit să-ncerc şi eu, cu schiurile Carlei. Am alunecat de cîteva ori, fără să mă lovesc, şi am chemat-o pe Carla să mă scape din legăturile acelea. În bucătărie ne aştepta aceeaşi supă cu miros de lapte abia muls.

— Să mai încerci, trebuie să-nveţi, strigau de afară Anny şi Carlo.

— Nu acum, am răspuns eu, şi-apoi n-aş vrea să rup schiurile Carlinei.

— Să-ţi cumperi o pereche, zgîrcitule, a strigat Carlo. Se vînd şi la Bassano.

Şi-a trebuit să-i dau dreptate, pentru că, fără schiuri, nu se putea merge nici măcar pînă la şcoală. Am învăţat în scurtă vreme sub îndrumarea lui, ajutat şi de Anny, care, dominată mereu de complexul ei de femeie de la cîmpie, lua lecţii de la un specialist, hotărîtă să-şi perfecţioneze stilul cu orice preţ. În fiecare zi ne luam la întrecere cine să ajungă primul la şcoală. Ea cîştiga totdeauna şi trebuia să-i plătesc un punci la cafeneaua „La Posta".

Într-un ungher al grajdului, despărţit de partea rezervată vacilor şi cu o intrare separată, Nani ţinea iapa Jasmine, cu jumătate de sînge arab, pe care o cumpărase la tîrgul de la Verona. Era un animal alb, frumos, care ar fi putut să ia foarte bine parte la o paradă militară.

Avea în ea ceva senzual, o feminitate tulburătoare, ascunsă în natura ei cavalină. Şi cînd necheza, glasul nu era numai acela al unui cal, ci şi acela al unui cal fermecat.

Apropiindu-se vremea cînd Jasmine trebuia să nască, Nani a împrejmuit grajdul ei cu scînduri, pentru ca mînzul să nu pornească la plimbare şi să-l împungă vacile. Mora şi Sirena fătaseră în primăvară, şi Nani aştepta să sosească iar vremea să le ducă la montă. De cînd le cumpărase, îi dăduseră fiecare cîte un viţel pe an. Pentru ele

semăna furaje şi le păstra cu atîta grijă în siloz. Celelalte două vaci, care trebuiau să fete, Bruna şi Fiorella, erau două vite mari şi blînde, cu ochi căprui, umezi şi plini de dulceaţă ; albe, tărcate cu negru, răspundeau la numele lor, cînd le striga din uşa grajdului, poate pentru că erau obişnuite să primească de la vizitatori un fel de anghinare sau bucăţi de pîine muiată în lapte, care le plăceau. Cînd le era foame sau sete, scoteau un muget lung şi dulce, şi Carlina o lua la fugă, strigînd : „Vin, vin !" ca şi cum Bruna şi Fiorella ar fi putut să înţeleagă. Şi poate că o-nţelegeau într-adevăr, deoarece mugetul lor se mai domolea.

Arca naviga, cu coşul ei mereu fumegînd prin mările îngheţate ale iernii, care acum atinsese aproape culmea. Potrivit vechiului obicei al familiei, după cină, coborau în grajd ca la o şezătoare. Veneau don Roberto, Dino şi cîte un vecin, şi preotul nu scăpa prilejul să-i facă pe toţi să recite rugăciuni. „Oricum, nu poate să facă rău", repeta Nani. Carlo îngenunchea lîngă soţie, fetele chicoteau, însă rămîneau acolo, ascultătoare. Uneori, eu şi Anny izbuteam s-o ştergem, cu scuza că vrem să punem o scrisoare la cutie, şi ne duceam să privim stelele cu ocheanul lui Bartesaghi de pe acoperişul hotelului.

Stelele, văzute cu ocheanul, ne dădeau o senzaţie de spaimă religioasă. Deşi ne sustrăgeam rugăciunilor lui don Amaldi, ne rugam mai departe aproape fără voia noastră, uneori promiţîndu-ne să ne căim de păcatul săvîrşit de noi, căci, profitînd de faptul că eram siliţi să stăm

obraz lîngă obraz, ne sărutam. Dar să te săruţi privind cu un telescop stelele şi mai ales luna, este o senzaţie tulburătoare. Anny se lipea de mine, înspăimîntată, şi eu mă lipeam de ea, ca primul bărbat şi prima femeie, care, iubindu-se, au dat cu ochii de un univers necunoscut şi pustiu. E de necrezut, însă cîteodată eram mulţumiţi că Bartesaghi venea şi el. Atunci îl rugam să ne spună tot ceea ce ştia despre lună sau despre stelele pe care le priveam, şi el, stînd nevăzut în întuneric, vorbea de parcă şi cifrele citate de dînsul, ce ne treceau prin minte fără să le înregistrăm, ne dădeau liniştea şi încrederea în modesta noastră condiţie de fiinţe pierdute în imensitatea în care navigam, închişi în corabia călduţă, ce ne ducea cu Nani, cu Jasmine, cu vacile şi cu ceilalţi locuitori, nu ştiu dacă spre Nordul alb-strălucitor, iubit şi necunoscut, sau spre Sudul ancestral, de nepătruns. Am rămas cu o amintire duioasă despre cerul acela de iarnă.

Cînd, fără să mă uit la ceasul lui Anny (învăţasem deja să citesc orele pe cer), simţeam că era tîrziu, părăseam observatorul, coboram pe scara îngustă, în spirală, ce ducea drept la bar, unde întîrziau jucătorii de cărţi şi băutorii, şi, după ce acceptam un punci de la contele Bartesaghi, luam drumul spre casă, înfofoliţi pînă la ochi în fularele şi paltoanele noastre. Era o plăcere să străbaţi pe jos, la ora aceea, cei doi kilometri pînă la locuinţa noastră, care, ascunsă pe jumătate de copaci, cu coşurile ei fumegînde, părea într-adevăr o corabie, ba chiar o arcă

mare, împotmolită la poalele muntelui. Mergeam, cu bocancii noştri, prin zăpada scîrţîitoare pe potecile ce păreau brazde întunecate în lumina slabă a stelelor, ţinîndu-ne încă îmbrăţişaţi şi vorbind mereu despre noi. Ajunsesem să ne povestim atîtea lucruri, încît fiecare cuvînt se adăuga la lunga poveste, completînd-o. Nu aveam nevoie de vorbe multe, ca să ne înţelegem.

În ajun de Crăciun a căzut o altă ninsoare mare, şi la colegiu au început pregătirile de plecare. Băieţii plecau aproape toţi, şi don Roberto închiriase ca totdeauna cîteva autobuze, ca să-i trimită acasă. Eu şi Anny am hotărît să petrecem Crăciunul la Paderno. Gazdele noastre au primit vestea cu bucurie, şi Nani a spus că va face în anul acela cel mai mare pom de Crăciun care s-a văzut vreodată : chiar şi ochise un brad splendid.

— Doar nu vrei să-l tai, tată ! a sărit Carlina, care iubea copacii ca şi animalele.

— Vom face pomul afară, a răspuns bătrînul, mîngîind cu vîrful degetelor părul şi obrazul fetei ; e bine, pe zăpadă. Apoi vom intra în casă şi vom bea şi ne vom încălzi ; ce spui, mamă ? s-a întors el spre Enrica, şi aceasta i-a răspuns cu un zîmbet.

Se şi înstăpînise o atmosferă de Crăciun, sărbătorească, şi eu am văzut trecînd prin ochii lui Anny o umbră de nostalgie. Poate se gîndea la părinţii ei, care vor petrece sărbătorile fără ea. Şi eu am simţit atingîndu-mă uşor o umbră de tristeţe gîndindu-mă la tatăl meu şi la mica Luciana Zae, care mă vor aştepta zadarnic. Ştiam că tata va fi mulţumit de hotărîrea mea, tocmai fiindcă ea era semnul cel mai sigur că simţămintele mele faţă de Luciana se schimbaseră. Dar tocmai din cauza asta treceam printr-o senzaţie mai puternică de remuşcare faţă de mica ţărancă părăsită în Sardinia. Cînd va primi scrisoarea mea (voiam să i-o scriu a doua zi), va înţelege că frumosul vis se sfîrşise, în timp ce pentru mine începea altul. Căci, deşi nu anunţasem oficial, era limpede că toţi ne socoteau logodiţi, din care cauză aveau faţă de noi o mulţime de atenţii de-a dreptul stînjenitoare. Pentru că, dacă noi am fi uitat vreodată promisiunea pe care ne-o făcusem în mod tacit, ei ar fi fost gata să ne-o reamintească.

La masă, ne aşezau alături, şi ori de cîte ori puteau, ne lăsau singuri. Noi ne purtam ca şi mai înainte, şi cînd ne venea chef, ne duceam să schiem împreună sau să privim stelele cu ocheanul contelui. Din fericire, agitaţia de neînlăturat a sărbătorilor a îndepărtat atenţia familiei de la noi. Nani şi soţia lui s-au dus la Bassano să cumpere cadourile, pentru a căror procurare au cotizat şi Barni, Terzi, Vannucci, Salvi, Venturi, Salani, precum, bineînţeles, şi noi doi. Şi toţi, unii pe jos, alţii în Isotta Fraschini a directorului, ne-am dus la Bassano pentru cumpărături : fleacuri pentru doamne şi fete, ţigări, trabucuri, maşini de bărbierit, apoi cărţi şi foarte multe podoabe şi obiecte ciudate din sticlă suflată, şi lumînările de culori felurite, legate unele de altele printr-un dispozitiv electric, a cărui

funcţionare Carlo pretindea că o cunoaşte. Întorşi acasă, am început să împodobim pomul, aşa cum îmbraci un băiat de sărbătoare, Carlo a montat dispozitivul pentru aprinderea intermitentă a lămpilor colorate, a împodobit crengile cu festoane de paiete, cu globuri de sticlă şi, în sfîrşit, a atîrnat darurile care fuseseră împachetate elegant de Enrica şi de fetele ei. Eu, pe scară, îl ajutam pe Carlo. Cînd s-a lăsat seara, pomul strălucea de lumini. În seara ajunului, arca s-a umplut de lume. Eu şi Anny am folosit un prilej să ne strecurăm pe furiş, ca să ne ducem să privim stelele cu ocheanul. Mi se părea că în noaptea aceea se va petrece pe cer ceva extraordinar. Dar nu s-a petrecut nimic. Lucrurile cele mai extraordinare se petrec totdeauna lîngă noi, fără să băgăm de seamă.

Sărbătorile au trecut repede şi a început iar paşnica, liniştita, ordonata viaţă de mai înainte. *Cetatea studiilor* s-a umplut iar de băieţi şi zumzăia ca un stup. Cele două vaci, Bruna şi Fiorella au fătat în linişte, şi celor doi viţei li s-a dat numele de Bertoldo şi Totò : don Roberto i-a binecuvîntat cu agheasmă, cu pămătuful său de argint, şi Nani l-a invitat la masă. A fost al doilea prînz de Crăciun, cu curcan fript şi mere la cuptor. Au sosit de la Norbio şi două lăzi cu mandarine, prea tîrziu pentru pomul de Crăciun, dar destul de binevenite, ca să înveselească prînzul acela suplimentar. Tata nu uita să-mi trimită mandarine cînd se-ntîmpla să petrec sărbătorile departe de casă. Dar noi le mîn-

cam mai ales între mese. Eu şi Anny luam cîteva cu noi cînd ne duceam să privim stelele, din care cauză mîinile şi gura ei aveau acum parfumul pătrunzător al mîinilor şi al gurii Lucianei. Era parfumul iernilor de la Norbio. A acelor ierni întunecoase, curmate numai de paranteza veselă a Crăciunului, cînd mandarinele aveau atîta importanţă. Acum, şi pentru totdeauna, parfumul acela, care este pentru mine în acelaşi timp parfumul dragostei şi al copilăriei, se leagă şi de stelele ce apăreau prin lentilele telescopului nu ca nişte puncte mici, luminoase, ci aproape — aşa cum sînt în realitate — ca nişte lumi mici în care cu siguranţă mişună viaţa, pe unde trece, ca şi prin lumea noastră, dragostea şi moartea.

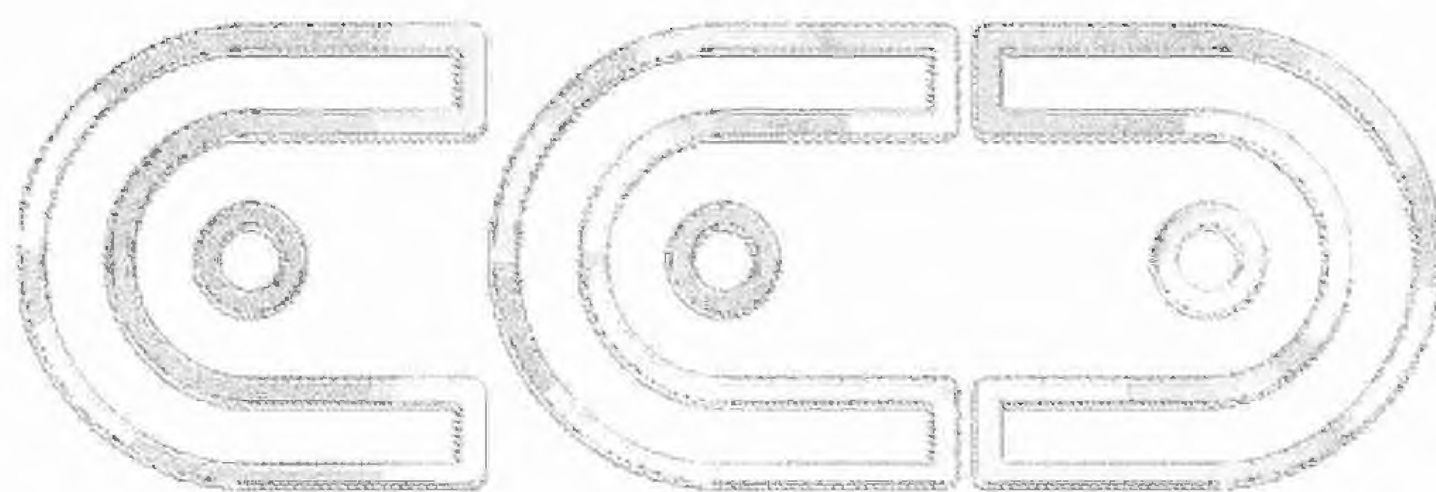
Iarna, ajunsă la apogeul ei, începuse să coboare spre echinocţiul de primăvară, ce se maturiza, pe furiş, în taină, ca toate lucrurile bune, în pămîntul negru, sub aşternutul de zăpadă. Nu mai cunoscusem niciodată o primăvară dezvăluindu-se astfel, ca o demonstraţie clară că, nevăzute sub zăpadă şi în inima pămîntului, seminţe şi mlădiţe urmaseră în mod miraculos fazele cerului. Era ca şi cum calda corabie ce ne purta acostase o dată cu scăderea apelor pe o altă insulă. Pe povîrnişurile muntelui Grappa se topise zăpada, lăsînd să apară iarba crescută dedesubt împreună cu miriade de bobocei de flori, care şi-au deschis în cîteva zile corolele lor delicate, pline de rouă. În acelaşi timp, pietre scumpe se deschideau pe pomi şi toată natura se trezea, gata să răspundă la chemările cerului.

Şi acea puternică revărsare a primăverii a trecut ; a trecut, a venit vara şi a început din nou vacanţa. Dar pentru mine, anul acela şcolar, cu feluritele lui faze, a fost o vacanţă lungă, cea mai frumoasă vacanţă din viaţa mea.

1965

SUMAR

Scanare și prelucrare digitală

AVENTURA

de

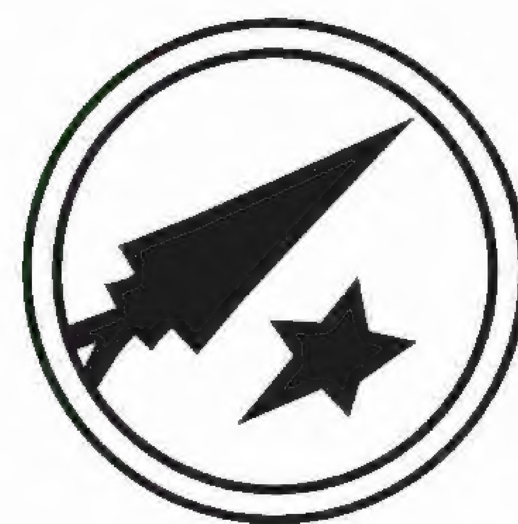

Anonim

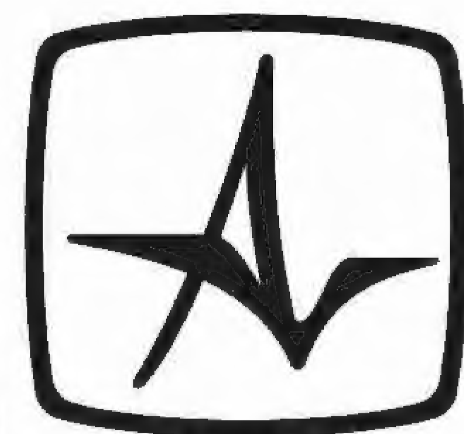
și

CAT Graur

Antwerpen

2023

